

NECDET SAKAOĞLU

Bostanzâde Yahya

DURU TARİH

ALFA | TARİH

2932 | ALFA | TARİH | 82

DURU TARİH
Târih-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbab

BOSTANZÂDE YAHYA EFENDİ

NECDET SAKAOĞLU (Divriği, 1939)

Yerel tarih, Selçuklu, Osmanlı ve eğitim tarihleri konularında çalışmaları olan yazarın yayımlanmış eserleri şunlardır: *Çeşm-i Cihan Amasra* (1966, 1987, 1998); *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları* (1971, 2005, Ali Naci Karacan Armağanı); *Divriği'de Ev Mimarisi* (1978); *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı* (1984, 1998, Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilimler Ödülü); *Tanzimat Tarihi Sözlüğü* (1985); *Osmanlı Eğitim Tarihi* (1990, 1992); *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi* (1990, 1992), *Osmanlı Kentleri ve Yabancı Gezginler* (1995); *Milli Mücadele Albümü* (1998); *Millî Mücadele Albümü* (1999); *Tarihi Mekânları, Kitabeleri, Anıları ile Saray-ı Hümâyûn* (2002); *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi* (2003); *İstanbul'un Tarihi Kimliği* (2003); *Osmanlı Coğrafyası 1907-1908* (2008) ve *Atatürk'ün Beşiktaş Günleri* (2008) *Bu Mülkün Sultanları – 36 Osmanlı Padişahı* (1999-2009; Alfa, 2015) *Bu Mülkün Kadın Sultanları* (Alfa, 2015).

Târih-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbab
Duru Tarih
© 2015, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın tüm yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-171-257-4
1. Basım: Mart 2016

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Fatih-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika no: 10905

NECDET SAKAOĞLU

Bostanzade Yahya

DURU TARİH

ALFA | TARİH

KİTABIN ÖYKÜSÜ
(Yeni Baskıya Önsöz)

Tarih-i Sâf'ın yazarı müderris-kazasker Bostanzâde Yahya Efendi, Osmanlı Devlet yapısındaki konumuyla ulema-i rüsumdan, (din ve din hukuku sınıfı) bir yönüyle de yazar-tarihçi idi. Babası Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi, kardeşleriyle sonraki kuşaklardan kimileri de yine ulemadandı.

Yahya Efendi'nin, çocuk yaşta tahta çıkan I. Ahmed'e (1603-1617) "tarihten dersler vermek" için kaleme aldığı "eski hükümdarları tanı ve âdil ol" dokundurmalı, *Târih-i Sâf / Tuhfetü'l-Ahbab* adlı eserinin yazma bir nüshası kütüphane kayıtlarına geçmemiştir. 1870 (Hicrî 1287) tarihli baskısı görülebiliyor. Bunun klasik ciltli bir nüshasını 1960 sonbaharında mezattan alışımın hikâyesi ilginçtir:

Bir akşam, kitapçıları dolaşıp Çapa'ya gitmek üzereyken Sahaflar Çarşısı avlusuna birkaç çuval kitap ve evrak boşaltılırken tellalın da "Tahir Nâdi'nin* kitapları!" nidasını duyunca durdum. Şair Eşref'in "Mehterhâne" (cezaevi) arkadaşı Tâhir Nâdi hemşerimdi. Ondan bir kitaba sahip olmak için, toplananlar arasına katıldım. Fötr şapkalı, paltolu bir zat da sert bir omuz hamlesi yapıp araya girdi. Bu, *Hayat Mecmuası*'nı yayımlayan Şevket Rado idi. Bir torbaya defterleri, dağınık evrakı doldurmaya başladı. Ben, gözüme ilişen bordo ciltli bir kitabı alıp *Tarih-i Sâf* adını okuduktan sonra satıcıya gösterdim, "iki buçuk" dedi. Bir an alayım mı bırakayım mı duraksamasında kaldım. Sorun, öğrenci harçlığımdan iki buçuk lirayı gözden çıkarmaktı. Sonunda ödedim ve okulun yolunu tuttum.

---

* **Tâhir Nâdi** (Ozanözgü: Divriği 1876-İstanbul 1953): Arapça Farsça ve Edebiyat öğretmeni. Şair Eşref ve Neyzen Tevfik'le üçlü oluşturan hiciv ustası şair.

Bu kitap, tarih yazıcılığımda, ödül, telif ücreti ve manevi değer olarak, ödediğimi katbekat iade etti. 22 yaşında edindiğim *Tarih i Sâf*'ı, 55 yıl sonra bir daha çalışıp yeni baskıya hazırlamış bulunuyorum.*

Geçen zaman içinde *Duru Tarih*'ten, yazarların –sıklıkla da Çetin Altan'ın (öl. 2015)– alıntılar yaptığına bakılırsa bu yapıt her zaman okunacaktır. Bu vesileyle Yahya Efendiyi, *Tarih i Saf*'ı güncelleştirme görevini bana bırakmış saydığım Tahir Nâdi'yi rahmetle anıyorum.

***

1968'de Yeni Türk Harfleriyle ve *Duru Tarih* adıyla Günümüz Türkçesine çevirdiğim eserin yazarı, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendinin oğlu Yahya Efendidir. Babasının icazetiyle Kırklı müderrislikle İlmiye sınıfına intisap etmiş; 1595-1629 (Hicrî 1003-1039) arasında Mihrümah, Sahn-ı Seman, Vâlide (Nûrubânu), Süleymaniye müderrislikleri, Halep, Galata, Bursa, Edirne, İstanbul kadılıkları, Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri görevlerinde bulunarak yaşamının son on yılını arpalık geliriyle emeklilikte geçirmiş; 27 Temmuz 1639 (:26 Rebiülevvel 1049) tarihinde vefat etmiş. Şehzadebaşı Camii haziresinde babasının yanında da gömülüdür. Özgeçmişinde, bilimsel yapıtları *Gül-i Sadberk* ile *Mir'atü'l-ahlâk* gösterilirken *Târih-i Sâf* ile *Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman*, "ilmî eser" sayılmamış olmalı ki kayda alınmamış![1]

---

* Eserin *Duru Tarih* adıyla yaptığım çevirisi, Milliyet Gazetesinin Kurucusu Ali Naci Karacan adına düzenlenen 1968 Karacan Armağanı yarışmasını (7 Temmuz 1969) kazanmış; 11-30 Temmuz 1969 tarihleri arasında aynı gazetede tefrika edilmiş 1978'de de Bostanzâde Yahya Efendi *Duru Tarih, Tarih-i Sâf /Tuhfetu'l-ahbab -Duru Tarih/ Dostlar Armağanı* (Günümüz Türkçesine aktaran Necdet Sakaoğlu) adıyla Milliyet Yayınları Tarih Dizisinde yayımlanmıştı.

1 Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekayiü'l- Fûdalâ II-III*, Yayınlayan Prof. Dr. Abdülkadir Özcan) Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, sf. 45- 46 'dan.

Târih-i Selânikî'de Hicrî 1005-1006 (1597-1598) haberleri arasında, Yahya Efendinin evlenmesi, mansıp değişikliği ve babasının ölümüne dair üç haber var:

"Evâsıt-ı şehr-i zilka'dede (30 Haziran 1597 pazartesi) hazret-i Şeyhülislâm ve Müftilenâm Bostanzâde mevle'l-mevâli, a'lemü'l-ulemâ ve efdalü'l-fudalâ Mevlânâ Mehmed Efendi hazretleri(nin) ortanca oğlu Sultan Süleyman Han Müderrisi Yahya Çelebi Efendiye ulemânın akdem ü efdalı Mevlânâ Abdurrahim Efendinin duhteri ahterin (i) alıverip tezvic etmişler. Ulemâ-i dîn ve meşâyih-i ehl-i yakîn âlî cem'iyet edip velîme-i azîme olup ziyâfet ve mükemmel cihâz verilüp ta'zîm ü terkîm olunmuşlar."

"...Üsküdar kadılığı sadaka buyrulan Bostân-zâde Müfti Efendi hazretlerinin üçüncü oğlu Mevlâna Yahya Çelebi Sultân Selim Hân-ı Kadîm Medresesinden Üsküdar'da merhûme Vâlide (Nûrubânu) Sultân Medresesine (1597 son ayları)" atanmış.

"(1006) şehr-i Şa'bânü'l- mu'azzamın yirrmi dördüncü cihâr-şenbih (1 Nisan 1598 Çarşamba) günü seherde, Bostânzâde Müftilenâm ve Şeyhülislâm Mevlâna merhûm Mehmed Efendi emrâz-ı balgamiyye hücumundan maraz-ı felce mübtelâ olup sağ cânibinden sola yetişdikde amân olmayıp işbu dâr-ı mihnetden sarây-ı surûra intikal eylemiş."[2]

Bu kısa bilgilerden: Tarih-i Saf yazarı Yahya Efendinin –herhalde 20'li yaşlarda– ulemadan Abdürrahim Efendinin kızıyla evlendiği, o yılın son aylarında Sultan Selim Medresesinden Üsküdar (Atik) Vâlide Medresesi müderrisliğine atandığı, 1 Nisan 1598'de de babasının öldüğü öğreniliyor.

Yahya Efendi de *Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* yapıtında (16/a-b) 1622'deki, bir padişahın, üç sadrazamın, daha nicelerinin asılıp kesildiği korkunç "haile" günlerde katlandığı hakaretleri şu cümlelerle yansıtmış: "Hoca Ömer denen adamın kötülüklerini yazmağa kalkıp da sayfalar doldurursak

---

2 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî 2,(* Hzl. Prof. Dr. Mehmet İpşirli) İstanbul, Ed. Fak. yayını 1989, sf 696, 729 -730.

bir harfini yazmış ve onun kötülüklerini göstermiş olmayız. Gönül ehlinin kötülüğünü isteyen biri olduğundan, bu fakiri ne kadar çamurlara batırmıştır? Tanrının yardımıyla iki büklüm boyumuzun fidanı, devlet bağında yetişmişti. Anadan babadan bu yana sultanların iltifatına mazhar ve Müslümanların işlerini çözüp sarmada kaymak olmuş iken yine bir ulu hanedana bağlantımız görüldüğünden, buna kin ve öç pazarının kızışmasını da ekledi. Beni ilim yolundaki mansıptan büsbütün yoksun ettikten başka, elimize geçmiş olan ekmek paramızı, yani arpalık adıyla bir iki yıkık evin, naibimizin tasarrufunda iken Leh Seferinde tümüyle elimizden alınmasına ferman çıkarttı. Böylece cürümü taşırdı. Ama sanırım ki, özellikle bu fakire kötülük düşünüyordu. Yarın kıyamette Tanrı katında iki elimiz yakasındadır."[3]

Bursalı Mehmed Tâhir ise *Osmanlı Müellifleri*'nde "Taşköprî-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi" için yazdığı özgeçmişte, bu zatın eserlerini ve Arapçadan çevirilerini sıralarken: *"...Târih-i sâf ve Tuhfetü'l- ahbâb* ismindeki matbu tarihçesi, *üç bâb üzere mürettep olup: Âl-i Osman - Âl-i Abbas-Mülûk-i müteferrika ve bazı hikâyât-ı garibeden bahseder"* diyerek bir yanılmayla veya bir kaynakta gördüğü yanlış kaydı gerçek sanarak Yahya Efendinin eserini Kemaleddin Efendiye mal etmiştir.[4]

Bu yanlış ya da yanılgıyı yineleyen *Sicill-i Osmanî*'deki farklı bilgi, İstanbul'un sayılı ulema ailelerinden Yahyazâdeler'in, Yahya Efendinin oğlu Ahmed Efendiden yürüdüğüdür.[5]

Seyfettin Özege katalogundaki *Tarih-i* Sâf'ın İstanbul Terakki Matbaasında Hicrî 1287 (M. 1871) de basılmıştır kaydı doğru; çevirisini yaptığımız matbu eser de budur. Ancak

---

3 Orhan Şaik Gökyay,"II. Sultan Osman'ın Şehadeti" *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, sf. 204

4 *Osmanlı Müellifleri* Cild 1, İstanbul Matbaa-i Âmire, Hicrî 1333, sf 347

5 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî 5.* (Eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, yayına hazl. Nuri Akbayar) Tarih Vakfı yayınları, İstanbul 1996,sf 1672

Özege de *Sicill-i Osmanî* ve *Osmanlı Müellifleri*'indeki –Mehmed KemaleddinTaşköprüzde"nin eseridir– yanlışını yinelemiştir. Oysa kitabın başında veya sonunda ne Yahya Efendinin ne Taşköprüzâde'nin adı yok, 1. ve 2. cüzlerin sonunda "1287'de Terakki Matbaasında tab' olunmuştur" kaydı vardır. İ. Hâmi Danişmend de *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'nde, Taşköprülü-zâde Mehmed Kemalüddin Efendinin eseri dediği *Târih-i Sâf / Tuhfet-ül-Ahbâb*'dan, 1582 Atmeydanı düğünündeki esnaf gösterilerinden hamamcıları alıntılamıştır.[6]

Tarih-i Sâf'ın, 1978'de *Duru Tarih* adıyla ilk baskısında, yazara ve esere dair bilgileri içeren "önsöz"üne bu yeni basımda da yer verilmiştir.[7]

Yeni baskı için yaptığımız çalışmalarda ulaşılan kaynaklara gelince:

Tûğî Solak Hüseyin bin Sefer'in yazdığı *Vekayi'i Sultan Osman Han (İbret-nümâ)* ile Yahya Efendi'nin aynı konuyu işlediği *Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman*'da, *Tarih-i Sâf*'a bir gönderme yoktur. Sultan II. Osman- Sultan Mustafa taht değişikliğine neden olan 1622 Haile-i Osman olaylarına tanıklık eden her iki yazar da aşağı yukarı aynı gözlemleri yazmışlardır. Şu farkla ki yeniçeri Tuğî Solak Hüseyin'e kıyasla müderris-kadıasker Yahya Efendi daha secili, tasvirli kalem ustalığı göstermiştir. Her iki risale, Osmanlı tarihinin korkunç bir olayını anlatan önemli birer kaynaktır.

Yahya Efendinin, 1610'a doğru kaleme alıp Sultan I. Ahmed'e (1603- 1617) ithaf ettiği *Tarih-i* Sâf'la bu padişahın oğlu II. Osman'ın 1622'deki trajik vak'asını anlattığı risale arasında ise yaklaşık 15 yıl vardır.[8]

---

6 Bkz. Seyfettin Özege *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu C.4* sf 1750; İ.Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C.3*, sf. 59, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

7 Bz. 13-19 sayfalar.

8 Yeniçeri Solak Hüseyin Tuğî, "İbretnümâ İkinci Sultan Osman'ın Şehadeti Vak'asından Bahseder" Belleten C.XI, Temmuz 1947, sayı 43, sf 489- 514 (Çev. Mithat Sertoğlu) TTK Ankara 1947; O. Ş. Gökyay , "II. Sultan Osman'ın Şehadeti" (a.g.çeviri) Sf.187- 256.

Tarih i Saf'ın 1969'da Milliyet Gazetesinde tefrika edilişi, 1978'de yayınlanması evrelerindeki araştırmalarımızda, Mustafa Yeşil'in, *Tarih-i Saf* yazarının Bostanzâde Yahya Efendi olabileceğine dair 1963'te yayımlanan yazısını görmemiştik. O yazıda Yeşil: "Kitapta yazar adı yazılı değildir. Ötedon beri Taşköprüzade Mehmed Kemaleddin Efendinin eseri olarak kabul edilir. Kitabın künyesini tesbit eden Dağistanî Ali Hilmi, Mısır Hıdiviye kütüphanesi *Türkçe Eserler Fihristi*'nde (sf 171), Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*'inde (sf.347), Fehmi Karatay, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi *Türkçe Basmaları Alfabe Kataloğu*'nda (1/433), Enver Koray, *Türkçe Tarih Yayınları*'nda (2. Basım sf. 6, sıra 58): *"Tarih-i Sâf'ı*, Mehmed Kemaleddin Efendi'nin eseri olarak tanıtmışlardır" dedikten sonra, Yahya Efendi'nin, babası Bostan Efendi hakkındaki cümlelerine atıfla "Bostanzâdelerden biridir ve bizce en uygun olanı da Bostanzâde Yahya Efendidir" diyor.[9]

Ancak Mustafa Yeşil'den önce 1955'de, Hüseyin Gazi Yurdaydın, -adını anmadan-*Tarih-i Saf* yazarının "Bostanzâde Mehmed Efendinin oğlu olduğunu 1969'da bir mektupla bildirmiş, bu açıklamaya, 1978 baskısının önsözünde yer vermiştik.[10]

Yahya Efendinin yaşam öyküsü ve eserlerine ilk kez bir ansiklopedide yer verilişi 1992'dedir. Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Tireli Bostanzâde ailesinden, Mustafa Efendinin torunu, Şeyhülislâm Mehmed Efendinin oğlu Yahya Efendi'nin müderrislik ve kadılıklarını sıraladıktan sonra biri manzum, ikisi mensur üç yazma eseriyle matbu *Târih-i Saf*'ını tanıtmıştır. Bunlardan 1613 tarihli *Mir'atü'l- Ahlâk*'ın, manzume, hikmet ve öykülerle zenginleştirilmiş ibadet - ahlak konularını içerdiğini, tek nüshasının İstanbul Üniversitesi Kü-

---

9 Mustafa Yeşil, "Tarih-i Sâf Yazarı Hakkında Bir Araştırma" *Kitap Belleten, Aylık Bibliyografya Biyografya Dergisi,* Yeni Seri Sayı 4 (28), s. 7, 1 Ekim 1963

10 H. Gazi Yurdaydın "Bostan'ın Süleymannâmesi" TTK *Belleten* XIX/74, s187, Ankara 1955

tüphanesinde; 1621'de yazdığı manzum *Gül-i Sadberk*'de de münacat, na'at ve II. Osman'ı öven bir kasideden sonra Hz. Muhammed'in yüz mucizesinin ve "cismanî miracının" anlatıldığını, bunun yazma iki nüshasının Süleymaniye Kütüphanesinde olduğunu belirtmiş; diğer iki eserini *Tarih-i Saf/ Tuhfetü'l- Ahbab* ile *Fi-Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* olarak kaydetmiştir.[11]

Yahya Efendi, tek nüshası Topkapı Sarayı Kitaplığında olan *Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman* risalesini en erken, olayın yaşandığı 1622'de yazmış olmalıdır. Orhan Şaik Gökyay, bu risalenin çevirisini "II. Sultan Osman'ın Şehadeti" başlığıyla *Atsız Armağanı* için hazırlamıştır. Yazarın, I. Ahmed'e (1603-1617) ithaf ettiği *Târih-i Sâf /Tuhfetü'l- Ahbab*'ı ise her üç eserinden önce yazdığında kuşku yoktur.

Arap Harfleriyle baskıdan 145 yıl, 1978'deki Yeni Harflerle basımından da 37 yıl sonra gerçekleşen bu yeni basım vesilesiyle bir değerlendirme yapmak gerekirse; Yahya Efendi, örneğin çağdaşı Gelibolulu Âli düzeyinde bir müverrih (tarih yazarı) değildir. Ancak bu muhtasar (özet), yapıtı, kolay okunan yararlı bir tarihçedir. Yahya Efendiyi, zamanının uzman bir tarihçisi saymak yerine, tarih okumuş, ilginç ve ibret verici bulduklarını bir tarih metnine dönüştürmüş ulema sınıfından bir aydını olarak anmak doğrudur.

Kitaba gelince: *Tarih-i Sâf*'ın yazma bir nüshası kütüphanelerde kayıtlı değildir. Bu yokluğu açıklayan bir bilgi de yoktur. Yanmış yırtılmış veya kayıptır. Şu da söylenebilir: Olasılıkla 1870'deki baskıya esas yazmada Yahya Efendinin adı yazılı değildi. Bu nedenle de baskıda da yazar adına yer verilmemiş; yazma nüsha da matbaa ortamında belki zayi edilmiştir. Asıl sorun, *Tarih-i* Sâf'ın, Taşköprülüzâde'ye mal edilmesidir. Bu yanlışlık, biyografi kaynakları *Osmanlı Müellifleri* ve *Sicill-i Osmanî*'de yinelendiğinden başka kitaplara da geçmiştir. Oysa müderrislik ve kadılık görevlerinde

[11] Bkz. Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı: "Bostanzâde Yahya Efendi" TDVİA. Cilt 6, sf. 311-313, İstanbul 1992.

bulunan Taşköprülü-zâde Kemaleddin Mehmed Efendinin (1548- 1621) hadis, tefsir, haşiye, zeyl içerikli yapıtları dışında II. Osman için yazdığı mensur *Şehnâme*'siyle bazı şiirleri vardır ama *Tarih-i Sâf* veya bunu çağrıştıracak ad veya içerikte bir eseri bilinmemektedir.[12]

Necdet Sakaoğlu

[12] Bkz Nev'îzâde Atâî, *Hadaiku'l-Hakayik Fi Tekmileti'ş-Şakaik.* (Hzl. Abdülkadir Özcan) Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, sf. 641-642.

1978 BASIMININ ÖNSÖZÜ

Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb, Hicri 1025 (Miladi 1616) yılına doğru yazılmış[1] kısa bir genel tarihtir. Çoğu Türk, üç yüze yakın Müslüman hükümdarı tanıtır. Ayrıca kitabın sonuna sekiz hikâye konmuştur.

İlk basımı H. 1287'de (M. 1870) Arap harfleriyle yapılan *Tuhfetü'l-Ahbâb*, yüzyıllık süre içinde, araştırmacıların başvurageldikleri değerli kaynaklardan olmuştur. On beş ayrı hanedanı, gününün metoduna ve imkânlarına göre oldukça az hatayla tanıtan eserin söz konusu baskısı, şimdi nerede olduğu bilinmeyen bir yazmadan yapılmış olmalıdır.[2] Kitabın üzerinde bibliyografik bilgi olarak fazla bir şey, hatta yazarının adı bile yoktur.[3] İlk sayfada başlık olarak "Târîh-i Sâf" adı okunur. Oysa yazar kitabını *Tuhfetü'l-Ahbâb* adıyla[4] sunmaktadır. Muhtemelen, o devirlerde yazılan ve "tuhfe" diye ikinci bir adı bulunan nice eserler gibi bu kitap da "Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb" takımlarından kurulu bir bileşik adla şöhret bulmuştur.

Eser üç "bâb" (cilt-cüz) halinde 88+40+127=255 sayfadır.[5] Bâbların düzeninde tarih sırasına uyulmayarak ilkin "Der vasf-ı Padişâh-ı İslâm zıllullâh-ı fi'l-enâm" başlığı al-

---

1 Yazar, "... Padişahımız ki... bir cami binasına ibtida buyurmuşlardır," (I. Bâb, s. 21) diyerek eserini, Sultanahmed Camii'nin 1610-1617'ye kadar süren yedi yıllık yapım süresi içinde yazdığını ima etmektedir.

2 İstanbul kütüphanelerinde bir yazma nüsha bulamadık. Bu yüzden de eldeki basımına ister istemez bağlı kaldık.

3 Basımda bibliyografik bilgi olarak, her bâbın ilk sayfasında "Târîh-i Sâf" adı ile son sayfasında "... 1287'de Terakki Matbaası'nda tab olunmuşdur," *cümlesi okunur.*

4 "... Bu kitâbı anber-nikâbı 'Tufetü'l-Ahbâb' namıyle tesmiye idüb..." (I. Bâb, s. 6)

5 "Bâb"ları ayrı birer cilt kabul eden kayıtlar vardır: Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası, 1729-1955*, s. 6: "Târîh-i Sâf, 3 cilt."

tında, kitabın yazıldığı sıradaki Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed (1603-1617) anlatılmış; Bâb-ı Evvel'in bundan sonraki devamında "Der Şemâil-i Âl-i Osman" başlığıyla Osman Gazi'den Sultan III. Mehmed'e kadar on üç padişah daha tanıtılmıştır. İkinci Bâb, "Ahvâl-i Hulefâ-yi Abbasiye" başlığıyla sadece Abbasilere ayrılmış bulunmaktadır. Üçüncü Bâb, üç "fasıl"a bölünmüştür: Birinci fasıl, "Benî Ümeyye'den padişâh olanlar beyânındadır." İkinci fasıl, kısa bir kronolojiyle bu kronolojide adı geçen on iki Müslüman devletin ayrı ayrı tanıtımlarından ibarettir. Üçüncü fasıl, "Netîce-i kitâb-ı Tuhfetü'l-Ahbâb" başlıklı bir sonsöz ile sekiz hikâyeyi kapsar.

Eserin oldukça geniş bir araştırma sonucu kaleme alındığı söylenebilir. Her ne kadar kullanılan kaynakları gösterir bir liste konulmamışsa da yer yer bazı kaynakların adları geçmektedir: Arapça veya Farsça olan bu eserlerden *Fevâyih-i Miskiyye*'nin (hayret uyandırıcı hikâyelerin derlenmesinde), *Kitâb-ı Ahlâk*'ın (sultanlar ile şeyhlere ilişkin enteresan olayların tespitinde), *Nizâm'üt-Tevârîh*'in (siyasi olaylar için), *Târîh-i Mîrhûn*'un da (sultanların ve halifelerin tanıtımlarında) kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kitap, kuru ve siyasi bir tarih olmaktan uzaktır. Bahis konusu edilen hükümdarların kişisel, dinsel, siyasal vb yönlerini yansıtan anekdotlara birinci derecede önem verilmiş; bunun yanı sıra, özlü tarih bilgileriyle halifelerin ve padişahların fiziksel özellikleri de ihmal edilmemiştir. Bahisler incelendiğinde, devletlere ve hükümdarlara ayrılan hacimlerin titizlikle dikkate alındığı anlaşılır. Bazı devletler ve sultanlar birkaç satırla tanıtılırken mesela Fatih Sultan Mehmed'e 14 sayfa ayrılmıştır. Ama gerek Osmanlı padişahları gerekse diğerleri için bir kayırma düşünülmemiş; kötü yönetimliler cesaretle tenkit edilmiştir. Bu bakımdan *Tuhfetü'l-Ahbâb*, gerçeklik yanı kuvvetli, ciddi bir eser niteliği taşımakta ve pek bilinmeyen yeni bilgileri yansıtmaktadır.

Yazar, kendi önsözünde eserini iki amaçla hazırladığını açıklar:

Dönemine kadar gelip geçen on dört Osmanlı padişahının her bakımdan diğer sultanlardan üstünlüklerini ispatlamak.
Dünya sultanlığının geçici oluşuna değinerek iktidar sahiplerinin, adalete ve doğruluğa dayanan bir yönetimden şaşmamalarını öğütlemek.

Bu iki amaç, sonsözde de işlenmiş, yönetime ilişkin âyet ve hadislerle hikâyelere yer verilmiştir.

Dil ve üslup, 17. yüzyıl Osmanlıcası karakteristiğinde olup yazar, sık sık Arapça ve Farsça söz hünerlerine tutsak olmuştur. Seci (nesirde iç kafiye), baştan sona sürdürülmüş; aşırı övgülere, mübalağalara yer verilmiştir.[6] Şunu da belirtmek gerekir ki, yazar, pek az da olsa, bugün bile "öztürkçe" sayılan bazı kelimeleri, Arapça ve Farsça karşılıkları bulunduğu halde kullanmıştır: Konuk, dek, Tanrı, onmak, beden, oturak (istirahat), dökünür (israf), ulak (haberci), oğlancak/oğlancık (erkek çocuk), gerek...

Tuhfetü'l-Ahbâb'ı günümüzün Türkçesine aktarırken kısaltmayı düşünmedik. Fakat yer yer koymak zorunluğunu duyduğumuz açıklama ve notlarla esere istemeyerek katkıda bulunduk. Uzun övgü ve yergi cümlelerini, aynı anlamı taşıyan daha kısa cümlelerle sadeleştirmeyi, hâkim üslubu bozmamayı, terim ve deyimleri, Türkçe anlamdaşlarıyla veya daha kolay anlaşılırlarıyla değiştirmeyi gözettik. Metinde geçen Arapça ve Farsça nazımları Türkçeye çevirdik, fakat divân şiiri örneklerini aynen aldık. Bazı isim ve olaylarla ilgili olmak üzere dipnotlarda gerekli açıklama ve düzeltmeleri yaptık. Ancak okuyucu için bir soru konusu teşkil etmeyecek hususlarda açıklama yapmayı gereksiz bulduk. Yukarıda temas edilen "bâb"ların ve bahislerin tertibinde ise bir-iki değişikliği zorunlu gördük. Şöyle ki: Önsözü izleyen "Sultan I. Ahmed" bahsini Sultan III. Mehmed'den, ikinci bâbı meydana getiren Abbasileri üçüncü bâbın ilk faslı olan

---

6 İki örnek: "Tîğ-i tîz ile darb itdikleri âyineler şems-i münîr gibi hüveydâ ve âyine-i İskenderî gibi cihân-nümâ olmuştur." "Edirne Tahtgâhında inâyet-i Bârî, yâr-i Hazret-i Şehriyâri olub bir debus-ı sâ'adet-ma'nus atub bir iki fersah yire şiddet-i kuvvetlerinden yetişdirmişlerdir ki, teffekküründe ukûl hayran ve Kahraman ve Nerimânlar sergerdândır!" (I. Bâb, s. 11)

Emevilerden sonraya aktardık. Üçüncü bâb ikinci fasıl birinci kısımdaki kısa kronolojiyi Emevilerin başına, "Cengiziyye" kısa bahsini de Harezmşahlardan sonraya koyduk. Böylece ikinci ve üçüncü bâblarda tarihsel sıra sağlanmış oldu.

Tuhfetü'l-Ahbâb'ın yazarı kimdir?

17. yüzyılın ilk yarısında iyi bir din adamı ve tanınmış bir kalem sahibi olarak ün kazanmış bulunan Kadıasker Taşköprülüzâde Kemâlüddin Mehmed Efendi,[7] eserin yazarı sanılagelmişse de bu zâtın *Tuhfetü'l-Ahbâb*'la ilgisi yoktur. Yüzyıl önce İstanbul Terakki Matbaası'nda basılan eserde yazarın ismi geçmemektedir. Basım, bütün kütüphane kayıtlarına, yayınlara, kataloglara Taşköprülüzâde'nin adıyla girdiği gibi, son yıllarda yayımlanan birçok esere de yine bu adla girmiştir.[8] Geçen yüzyılda yayımlanan bibliyografya derlemelerinden bazılarında *Târîh-i Sâf*, Taşköprülüzâde'nin bir eseri olarak gösterilirken bazılarında gösterilmemiştir.[9] Oysa gerçek yazar, eserinin değişik sayfalarında –adı dışında– kimliğini ortaya koymaktadır:

Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb yazarı, Tire'nin tanınmış ve aydın bir ailesindendir. Atalarından olan Molla Pir Ali ve

---

7 Taşköprülüzâde Kemâlüddin Mehmed Efendi: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve II. Osman dönemlerinin kadıaskerlerindendir. Babası *Şakâik-i Nu'mâniyye* yazarı Ahmed Efendi'dir. Kemâlüddin Mehmed Efendi, çağının önde gelen yazarlarındansa da *Târîh-i Sâf* onun değildir. Bu yakıştırma muhtemelen sonraki yüzyıllarda asıl yazarla ya herhangi bir benzerlik yüzünden ya da Kemâlüddin Mehmed Efendi'nin özel kitaplığına ait olup onun mührünü taşıyan bir yazma nüshasının yanıltmasından doğmuş olabilir. Şimdiye kadar Kemâlüddin Mehmed Efendi ve *Târîh-i Sâf* üzerinde esaslı bir araştırma yapılmadığından da söz konusu yanlış tereddütsüz kabul edilmiştir.

8 Enver Koray, *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası, 1729-1955*, İstanbul, 1959, s. 6; İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt III, İstanbul, 1961, s. 700; Sâmiha Ayverdi, "Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fatih," İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, No: 19, 1953, s. 151 vd; T. Yılmaz Öztuna, *Türkiye Tarihi*, cilt XI, İstanbul, 1967, s. 216.

9 Bursalı Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, cilt I, s. 347: "Kemâlüddin Mehmed Efendi'nin *Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb* ismindeki matbu tarihçesi üç bâb üzere tertib olunmuştur." Kemâlüddin Mehmed Efendi'nin şu iki yayındaki biyografilerinde *Târîh-i Sâf* adlı bir eserinden söz edilmemektedir: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt III, s. 80; Şemseddin Sâmi, *Kamûsü'l-a'lâm*, cilt V, s. 3882.

Kalemşah Beyler, kendi dönemlerinde söz sahibi olmuşlar, memleketleri Tire'ye de büyük hayırlarda bulunmuşlardır. Yazar, büyükbabasının Kadıasker Bostan Mustafa Efendi[10] olduğunu, babasının ise Sultan III. Murad zamanında (1574-95) şeyhülislamlıkta bulunduğunu[11] açıklar. İşte kitaptaki bu bilgilere dayanılarak *Tuhfetü'l-Ahbâb* yazarının bir "Bostanzâde" olduğu kesinlikle söylenebilir.

Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi'nin üç oğlundan büyüğü Mustafa Efendi[12] her ne kadar "ilmiye" sınıfındansa da daha 1601 yılında öldüğünden, bu tarihten epeyce sonra kaleme alınan eserin yazarı olamaz. Ortancası Mehmet Efendi de medresede yetişmiş, 1622'de Sultan Ahmed Camii hatip ve vaizliğine getirilmiştir. Ancak bu da *Tuhfetü'l-Ahbâb* yazarlığı için zayıf kalmaktadır. Şu halde en kuvvetli ve kuşkusuz aday, Bostanzâdelerin küçüğü Yahya Efendi'dir.[13]

Nitekim Yahya Efendi hem I. Ahmed zamanında kadıaskerlik yapmış olması hem de bilim ve kalem sahibi olarak tanınması nedeniyle görüşümüzü doğrulamaktadır. Yahya

---

10 "Büyükbabam Bostan Efendi" (I. Bâb, s. 50), "Vâlid-i mâcid cedd kesir'ülmahamid merhum Bostan Efendi" (I. Bâb, s. 74), "Elkas Seferi'nde Bostan Efendi merhum kadıaskerleri iken" (I. Bâb, s. 74). Yazar bu cümleleriyle büyükbabasının Kanunî devri kadıaskerlerinden Bostan Mustafa Efendi olduğunu açıklamaktadır.
Bostan Mustafa Efendi (Tire 1498-İstanbul 1570): 1547'de Anadolu kadıaskeri oldu, ertesi yıl Kanuni'nin maiyetinde Elkas Seferi'ne katıldı. 1570'te İstanbul'un teftişiyle görevliyken ölmüştür. Felsefeye dair eserleri vardır.
Prof. Dr. Hüseyin Yurdaydın, 31 Temmuz 1969 tarihli mektubuyla dikkatimizi çekerek *Târîh-i Sâf* yazarının, Bostan Efendi'nin torunu olduğu gerçeğini, kendisinin 1955'te bir başka vesileyle açıkladığını haber vermiştir: *Bkz.* H. Yurdaydın, *Bostan'ın Süleymannâmesi* (Ferdî'ye atfedilen eser), Belleten, cilt XIX, sayı: 74, s. 187'de 132. dipnot. Sayın Yurdaydın bu makalesinde, "... Bostan'ın torunu olan (*Târîh-i Sâf*) adı ile meşhur *Tuhfetü'l-Ahbâb müellifi...*" *ifadesini kullanmakla bizim iddiamızı teyit etmektedir. Fakat sayın profesör, asıl önemli olan yazarın adını açıklamadığı gibi onun bu zımnî ifadesi, sonraki yayınlarda göz önüne alınmamıştır.*

11 "Şeyhülislâmları olan babamız..." (I. Bâb, s. 82 vd). Bostanzâde Mehmed Efendi III. Murad döneminde iki defa (1589-92/1595-98) şeyhülislâmlıkta bulunmuştur. Türkçe, Arapça, Farsça şiirleri, dinsel konularda telif ve çevirileri vardır.

12 "Mustafa Efendi, Bostanzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olup müderris, Üsküdar mollası oldu. 1010'de (1601) vefat etmiştir" (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, cilt IV, s. 636).

13 "Bostanzâde Yahya Efendi, Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin mahdûm-ı sâlisidir" (*Sicill-i Osmanî*, cilt IV, s. 636).

Efendi iyi bir medrese eğitiminden geçmiş, babasından ve çağının sayılı din bilginlerinden özel dersler almıştır. Sırasıyla Halep, Galata, Bursa, Edirne mollalıklarında bulunduktan sonra 1613'te İstanbul kadılığına atanmış, 1614 Rumeli kadıaskerliğine getirilmişse de ertesi yıl azledilmiştir. Tahminimizce *Tuhfetü'l-Ahbâb*'ı bu tarihlerde yazmış olmalıdır. 1623'te Anadolu kadıaskerliğine atanan Yahya Efendi, 1639'da (1049) vefat ederek babasının Şehzadebaşı Camii avlusundaki türbesine gömülmüştür. Din ve tarih konularında bilgin bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyılın ünlü "Yahyazâdeler" ailesi, bu zatın soyudur.[14]

Tuhfetü'l-Ahbâb'ı, yukarıda belirttiğimiz gibi, 1615'te ilk kadıaskerlik görevinden uzaklaştırıldıktan sonra yazmış olabileceğine dair ipuçları, eserinin bazı cümlelerinde mevcuttur.[15] Aynı cümleler, Yahya Efendi'nin, Sultan I. Ahmed zamanında kadıaskerlik, yani "divân üyeliği" yaptığını da doğrular. Kitabın bir başka cümlesinde ise Bursa kadılığı görevinden söz etmektedir.[16]

Eseri, günümüzün Türkçesine aktarmak için yaptığımız kısa araştırma sonucu *Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb*'ın gerçek yazarı olarak ortaya çıkan Bostanzâde Yahya Efendi'nin Sultan I. Ahmed'e sunmak üzere yazdığı *Mir'atü'l-Ahlâk* ve *Gül-i Sad-berg* adlarını taşıyan iki eseri daha vardır.[17] Muhtemelen o, *Tuhfetü'l-Ahbâb*'ı da Sultan Ahmed'e sunmak maksadıyla yazmıştır.

Necdet Sakaoğlu

---

14 "Bostanzâdeler, Bostan Mustafa Efendi evlâdıdır ki, şeyhülislâm ve sudurdan olarak bir buçuk asır kadar mümted olmuştur. Sonra evlâdından Yahya Efendi oğullarına Yahyazâdeler denerek başka bir kol oldu" (*Sicill-i Osmanî*, cilt IV, s. 636, 684).

15 *Örnekler: "Bu fakîr ü hakîr hıdmet-i Divânda iken...", "Arz-ı kazâya içün pâye-yi serîr-i izzet-musîrlerine yüz sürdükde..." , "Hususâ, refikımız olan efendi hasde olub yalınız arz okumağa girmek düşdükde..." (I. Bâb, s. 9, 10); "... Celâlî Yusuf Pâşâ, Asitâne-i Saadet-a'vane geldikde, hâkîr-i kesir'ültaksîr, hıdmet-i Divânîde bulunmağ ile ve celâlî merkumun nice mefâsidini bilüb katli şer'â lâzım iken..."* (I. Bâb, s. 12).

16 "... Bu hakîr Bursa'da kadı iken..." (I. Bâb, s. 18).

17 "Yahya Efendi âlim idi. *Gül-i Sad-berg*, *Mir'atü'l-Ahlâk*'ı yazmıştır" (*Sicill Osmanî*, cilt IV, s. 636).

(Yazar Yahya Efendinin Önsözü)

Bismillahirrahmanirrahîm

Minnet ve teşekkür, bütün yaratıkların sultanı olan Allah'adır. Çünkü o, mülkünde kavgasız, eşsiz, ortaksız olup ayıplardan arınmıştır. Yeryüzüne gürültü veren sultanlar, onun büyüklüğü yanında yerle bir gibidirler. Ülkelere hükmeden hakanlar, yüce katında adsız, ünsüz kalırlar.

Salâvat ve selâm, peygamberlerin sonuncusu, Tanrı elçilerinin en erdemlisi, sultanlar sultanı Muhammed Mustafa'ya (s.a.) olsun. Varlığı, âlemin yaratılışına sebeptir. O, insanoğlundan başkaldırıp tanımazlık edenlerin de koruyucusu ve savunucusudur.

Allah'ın en güzel verimsemeleri, uğur ve mutluluk örneği dört seçkin halifeye (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) ve peygamberlerimizin iki torununa (Hasan ve Hüseyin) olsun. Hak yolunda her biri, doğruluğu gösterici birer yıldız, insanlığı mutluluğa ulaştıran kılavuzdur.

Bütün bunlarla ilgili olaylar, aydınların bildiği şeylerdir.

Allah, yaratıcılığının ve sonsuz gücünün bir gereği olarak, insanları farklı yaratmıştır. Böylece kimi, kutlu, kurnaz, hünerli, aydın; kimi yol kesici, kirli, güzelliklerden yoksun, iyiliklerden umutsuz olmuştur.

("Her toplum, kendi diniyle övünür oldu. Derken topluluklar din işlerinde parça parça oldular, bölüklere ayrıldılar.")[18]

Nazım:

Kimin komuş cemâlinden safâda
Kimin kılmış celâlinden belâda

Kimine cennetin kılmış müyesser
Kimine nârını kılmış mukadder

[18] Müminun Suresi, 53. ayet.

Şunu da belirtmeli ki, çalışma ve üstün çaba gösterme yolları, çok yönlü ve türlüdür. Kişioğlunun eylemi, değişik isteklere uygun olabilmektedir. Besbelli olan, bazılarının amacı cinsel isteklere kanmak; kimisininki ermişlik kazanmaktır. Kimi çabasını sataşmaya, döğüşmeye harcar; kiminin tabiatı eziyete alışıktır. Kimi sultanlık uğruna koşup seğirtir; kimi de ham sevda arar durur. Eğer her birinin eline, dilek atının yuları geçiverse, gönüllerini dolduran emele koşturacakları, karardan uzaklaşıp birbirlerine haksızlık edecekleri; azgınlığa, taşkınlığa kapılacakları; eli avucu boş olanların yenik, zenginlerin üstün çıkacakları kesindir. Böyle bir durumda ise, "Yeryüzünde ikilik çıkar" sözü gerçek kural olurdu. Yüce Tanrı'nın erişilmez gücünün ve yapıcılığının bir hikmeti olarak yeryüzünde her toplumun bir şahı, her milletin de bir şehinşâhı olagelmiştir. Böylece herkes bir başka adaletin ve verginin düzeni içinde hem rahat hem kolaylıklı kılınmıştır. Bu düzen insanların gönül ferahlığı ile yaşamalarını sağlar. Öte yandan, toplumlara bey, toplantılara ay olanların, peygamberimizin şeriatından kuvvet bularak dindaşlarını korumaları gerekir. İşte uygarlığı ve toplum huzurunu sağlayan da asıl budur.

Rivayet olunur ki Hattab oğlu Ömer, bir gün peygambere sordu: "Yüce Tanrı, onlar da birer insan oldukları halde niçin toplumların üzerine birer sultan koymuştur ve bunları, devlet mutluluğuna erişilmez üstünlüğe ulaştırmıştır; üstelik halkı da kendilerine kul etmiştir? Çoğuna, çevre beyler de baş eğmişlerdir; her birinin heybeti kuvveti göklere varmıştır?"

Tanrı elçisi bu soruya karşılık, "Sultanlar, yeryüzünde Allah'ın gölgesi sayılırlar," buyurmuştur. Hakikatte, ulu Tanrı'nın temiz varlığı, beden özelliklerinden arınmış, insanî niteliklerden kutsallıkla ayrılmıştır. Bu sözdeki "gölge," mecaz olarak ve "sığınak" anlamında kullanılmıştır. Yani sultan, Allah'ın buyruklarından kuvvet alır, yaratıklar da ona bel bağlayıp sığınarak güvenliğe kavuşurlar, demektir. Nasıl ki, güneşin yakıcılığından gölgeye sığınılırsa, sultan

da gölge gibidir. Halk kötülerin, zalimlerin elinden ona sığınır. İşte bundan ötürü de halktan üstündür. Yüce Tanrı'nın halifesi demek, toplumun başı ve seçkini olmaktır. Bedenin canlılığını sağlayan ruh neyse, toplum için de sultan odur. İnsanın yaşaması canla olduğu gibi, insanlığın geçim yolu da sultanın yönetimi ve koruyuculuğu ile mümkündür. Bu bakımdan, akıllılar, irfan sahipleri ve bilginler iyi bilirler ki, ilk iş varlığı, dünya ve toplum düzeninin teminatı olan "Halife't-ullah"ın (Tanrı'nın Halifesi) ömür uzunluğu ve sultanlığı için dua etmektir. Bütün halkı barındıran güvenlik çadırının orta direği durumundaki padişaha, herkesin, özellikle bilim ve kültür erbabının gönülden dua etmeleri farzdır. Yaratıcıya saygı ve hizmet yönünden, bireylerin, alınlarını tapınma eşiğine koyarak olgunlukları derecesinde kulluklarını açıklamaları şarttır. Böylece kulluk töreni yerine getirilmiş olur. Çünkü "Kişiye teşekkür etmeyen, Tanrı'ya da şükretmemiş olur," anlamınca, velinimet sayılan padişaha hizmet, titizlikle gözetilmelidir.

Değersizliğimi, noksanlarımın çokluğunu iyi bilmekle birlikte ben de velinimetim olan Padişah Hazretlerine hizmet amacını güttüm. Onun hayırlı dileklerini kazanma umuduyla, yüzü anber kaplı bu kitabı hazırlayıp "TUHFETÜ'L-AHBÂB" (Dostlar Armağanı) diye adlandırdım.

Kitap üç bölümdür. Birinci bölüm Osmanlı padişahlarının, ikinci bölüm Abbasî halifelerinin, üçüncü bölüm de diğer birtakım sultanların özellikleriyle bazı garip hikâyeleri, büyük şeyhlerin kerametlerini kapsamaktadır. Eğer Yüce Padişahım beğenir ve emirlerinin ifa edildiğine kanaat getirirlerse, düğün tahtında süslenmiş gelin misali, bu güzel kitap da Allah'ın izniyle kırıtacaktır! Söyleyiş güzelliği ve sohbet havası taşıyacak biçimde kaleme alınmış olan kitabım belki tenkit edilebilir. Ancak Padişahın şerefli adını, güzel huylarını, ulu atalarının özelliklerini konu edinmiş olması dikkate alınınca, yeter derecede süslü ve değerli olduğu anlaşılır.

Kitâbım nâm-ı Sultan Ahmed ile oldu i'lâ
Masun etsün hatâlardan vücûdun Hak Taalâ

Sultanlarla ilgili tarihleri okuyup araştıranlar iyi bilirler ki, dünyanın başlangıcından ve insanoğlunun yaratılışından bu yana, ululukları, heybetleri, kuvvetleri ile ortalığı birbirine katan ve ünlerini gökyuvarlağı içinde çınlatan sultanlar arasında, Osmanlı padişahlarından temiz inançlısı, yüksek soylusu yoktur. Ümmetlerin en hayırlısı ise iftihar kaynağı Muhammed Mustafa'nın (s.a.) ümmetidir. "Ey Muhammed ümmeti, siz insanlık için en hayırlı toplumsunuz."[19] *ayetindeki açık hüküm, bu konuda bütün görüş ayrılıklarını kesip atar. Müslüman toplumlara başkan olanların, değer ve üstünlük yönünden öteki toplum yöneticilerinden önde oldukları da bilinmektedir. Tanrı elçilerinin ay'ı, peygamberler çemberinin merkezi, temiz yaratılışlıların başı Muhammed Mustafa (s.a.) ile kendinden sonra gelen Halifetullah, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ve iki saygın torun Hasan, Hüseyin insanlığın en yüce sultanları sayılırlar. İşte bunlardan ve büyük sahabeden padişah olanlar dışındaki meliklere kıyasla Osmanoğullarının üstün nitelikleri, ötekilerden kat kat fazladır. Abbasî halifelerinin çoğu, "Kur'an-ı azim yaratıktır!" diyerek doğru yoldan sapmışlardır. Büyük imamlardan Hanbel oğlu Ahmed gibi bilgin, olgun erdemli, saygıdeğer bir kişiyi dövdürmüşlerdir. Osmanoğullarından hiçbirisi için böyle yakışıksız bir tutumdan söz edilmemiştir. Emevi halifelerinin durumları da apaçık ortadadır. İçlerinden Yezit gibileri halk tarafından lanetlenmiştir. Yine, Fatimî halifelerinin, Çerâkise (Kölemen) sultanlarının, öteki padişahların çoğunun durumları da dosdoğru bilinmektedir. Bunlarla ilgili hikâyeler, rivayetler aşağıda sunulacaktır. Hepsinin bir özeti olarak denilebilir ki, Osmanoğullarının üstünlükleri kesindir. Öbürlerinin ayrı birer yönden seçkinlikleri varsa bile Haremeyn-i Muhteremeyn'e (Mekke ve Medine) gereğince hizmet edemediklerinden kusurlu sayılırlar.*

[19] Al-i *İmrân Suresi, 110. ayet.*

Tam yüz akı gösterememişlerdir. Ayrıca Osmanoğullarının dinsizler üzerine açtıkları gazâlar da bu soy için erişilmez bir üstünlük vermiştir. Şeriata inançla bağlılıkları, bütün işlerini ulu Tanrı'ya güvenmeleri, yere batası dinsizlerle yapılan savaşlarda ele geçen esirleri Müslümanlığa sokmaları, devşirme yolu ile sayılamayacak kadar çok dinsizi din aydınlığına kavuşturmaları, yüz aklığı olarak bütün sultanlardan önde sayılmalarını gerektirir. Doğrusunu gizlememeli; devşirme kuralına, yeri cennet olsun Sultan (III.) Murad Han zamanından beri hile katılır. Şehir oğlanı ve Türk oğlanı devşirme oldular. Ulu ve yüce Tanrı, Osmanlı soyunu her zaman güleç ve sevimli eylesin. Sultanlıklarını sonsuz, tahtlarının temelini sağlam kılsın. Amin.

BÂB-I EVVEL
DER ŞEMÂİL-İ ÂL-İ OSMAN

(Birinci Kısım)

Osman Gazi'den Sultan I. Ahmed'e kadar Osmanlı padişahları:

1.	Sultan Osman	1281, 1299-1324
2.	Sultan Orhan	1324-1360
3.	Gazi Hüdâvendigâr	1360-1389
4.	Sultan Bayezid Yıldırım Han	1389-1402
5.	Sultan Çelebi Mehmed Han	1402, 1413-1421
6.	Sultan Murad Han (II)	1421-1451
7.	Sultan Mehmed Han Gazi (II)	1451-1481
8.	Sultan Bayezid Han (II)	1481-1512
9.	Sultan Selim Han Gazi	1512-1520
10.	Sultan Süleyman Han Gazi	1520-1566
11.	Sultan Selim Han (II)	1566-1574
12.	Sultan Murad Han (III)	1574-1595
13.	Sultan Mehmed Han (III)	1595-1603
14.	Sultan Ahmed Han	1603-1617

SULTAN OSMAN HAZRETLERİ
(Yeri Huld Cenneti Olsun)

Adalet ülkesinin ocağı, Osmanoğullarının kurucusudur. Son derece dürüst, dinine tutkundu. Uzun boylu, ak benizli, kumral kaşlıydı. Yürekli, yiğit, adaletli, halksever imiş.

Babasının sağlığında ve kendisi yiğitlik çağındayken bir kişinin evine konuk olur. Duvarda asılı kitabı sorar. Ev sahibinden "Yüce Allah'ın kelâmıdır," cevabını alınca, Kur'an-ı Kerim'e saygısından, sabaha dek el bağlayıp ayakta durmuştur.

Hile ve aldatmacadan tamamen arınmış olup hayatında devlet kasasından bir şey almamıştır. Kendi koyunlarından elde ettiği ürünlerle geçinirdi. Halen, Bursa dolaylarındaki beylik sürüler padişahımıza atasından miras yoluyla ulaşmış helal mallardır.[1] Hem yumuşak huylu, hem gerçek bilgindi. Yiğitliği ve yumuşaklığı yazıyla anlatılamaz. Ömründe bir kerecik öfkelendiğinin görülmediği söylenir.

Sultan Alâeddin'den (Keykubad) sonra Selçuklu sultanlığının parlaklığı sönüp de yönetim Moğollara geçince, Selçukluların elinde pek ufak bir toprak parçası kalmıştı. Bu arada, Selçukluların nimetleriyle yetişmiş sayılı komutanlar, devlet boyunduruğundan çıkarak istiklal peşine düşmüşler, zorbalık yoluyla ülkeler edinmişlerdi. Bunlar, adlarına hutbe okutup sikke bastırmışlardı. Ama Sultan Osman gerçek dost olup, tabl ü alem (davul ve bayrak) Sultan (III.) Alâeddin'den

---

[1] Osman Gazi'den padişahlara intikal eden koyunlar ve mirası hakkında Âşıkpaşazâde'den (Bâb 29): "... Azizler toplandı, Osman'ın malı var mı, yok mu diye sordular. Teftiş ettiler ki, ancak fetholunan ülkeler var. Akça altın hiç yok. Osman Gâzi'nin bir sırtak tekelesi (elbise) vardı, yenice idi. Bundan başka bir yancığı (at yanına asılan torba), tuzluğu, kaşıklığı, bir sokman çizmesi, birkaç iyice atları ve birkaç sürü koyunu vardı. Şimdiki zamanda, Bursa yörelerindeki beğlik koyunlar ondandır. Sultanönü'nde birkaç yüğrük atı vardı. Birkaç çift de öküzü bulundu. Başka bir şeyi bulunmadı."

geldikten ve izin verildikten sonra hutbe okutmuş ama sikke kestirmemiştir.

Hatunu, Edebâli'nin kızıdır. Bu hatun, Sultan Orhan ve Sultan Alâeddin Paşa'nın anneleridir.[2] Osmanlı soyundan gelenlerin çoğu gibi, Sultan Osman da ermişlerdendi ve keramet göstermiştir. Nitekim Şeyh Edebâli'nin mutluluk bahşeden evinde konukken gördüğü düş,[3] su katılmamış kerametlir.

Osman Gazi'nin kardeşi Gündüzalp Sultan, Söğüt Savaşında şehit olmuştu.[4] Şimdi bile mezarına nur indiği görülmektedir. Hatta, ben Bursa'da kadıyken, devletin yüce bir buyruğu üzerine bir konuyu incelemek için Söğüt kasabasına gittim. Kutsal ışıklarla donanmış mezarını ziyaretim sırasında, nur inmesi olayını bizzat müşahede etmiştim! Mübarek mezarı başındaki dualarım, Tanrı'ya hamdolsun yerini buldu. Osman Gazi'nin kardeşi oğlu Aydoğdu Bey de savaşta şehit düşmüştür.[5] Karahisar'da gömülüdür. Mezarının toprağı, hastaların ateşini savar. Mezarı çevresinde bir kez dolaştırılan hayvanların sancısı kesilir.

Sultan Osman'ın terbiyesi ve dürüstlüğü her türlü anlatımın üstündeydi. Öyle ki, edep ve terbiyesinin aşırılığından, Sultan Alâeddin'in bayrakla birlikte gönderdiği davul, karşısında çalındığı an ayağa kalkıp durmuştur. Hâlâ bu güzel geleneğe uyulmaktadır: Gazâlarda da serdarlar, kös (büyük

---

2 Daha güvenilir tarih bilgilerine göre, Osman Bey'in biri Mal Hatun, diğeri Edebâlî kızı Bâlâ Hatun adlarında iki karısı vardı. Sultan Orhan, Mal Hatun'dan; Alâeddin Bey Bâlâ Hatun'dan doğmuştu.

3 Osman Bey'in rüyası: "Osman, Edebâli'nin evindeymiş; ay, şeyhin böğründen doğduktan sonra gözle seçilecek bir hızla büyüyüp dolun olmuş ve Osman'ın kucağına inmiş. Arkasından Osman Gâzi'nin göğsünden ulu bir ağaç çıkmış. Dal budak salmaya, ileride Osmanlı Devletinin yayılacağı ülkeleri gölgelemeye başlamış..." Kimi peygamber ve eski hükümdarlar için de anlatılan bu düş, çok sonraları uydurulmuştur.

4 Ertuğrul Gazi'nin, Osman'dan başka Gündüz ve Saru Yatu adı iki oğlunun, daha ilk yerleşme ve kuruluş döneminde şehit oldukları güvenilir rivayetlerdendir.

5 Âşıkpaşazâde, *bu şehit prensi Saru Yatı oğlu Bay Koca olarak tanıtır (bkz. Âşıkpaşazâde Tarihi*, 3. Bâb)

davul) vurulmaya başlayınca doğrulurlar.[6] Hayatında haram elbise kullanmamış, haram kaptan yemek yememiştir. Yüce Tanrı, mezarını nurla ışıldatsın, Osmanlı Hanedanını bayındır kılsın.

[6] *Âşıkpaşazâde*'den (8. Bâb): " ... Ak Temür sancağı getirdiği vakit ikindi zamanıydı. Nöbet vuruldu. Osman Gâzi, nöbet vurulurken ayakta durdu. Tâ şimdiye kadar Osmanlı Hânedanı, seferde nöbet vurulursa ayakta dururlar. Sual: 'Başka padişahlarda bu âdet yoktur. Ya bu Osmanlı Hânedanında nedendir?' Cevap: 'İki hususî manası vardır ki, biri budur; bunlar gâzilerdir. Nöbet vurulması, gazânın bildirilmesidir. Gazâya hazır olun demektir. Bunlar dahi, Allah rızâsı için gazâya hazırız diye ayak üzere dururlar. Biri dahi, bunlar yoksul doyurucu sofra sahipleridir. Dünya halkına nimetler yedirirler. Bu Osmanlı soyu ne yaparsa ahlâk kanunu üzere yapar."

HAZRETİ SULTAN ORHAN'IN VASFI

Sultan Osman'ın tayini üzerine yerine tahta çıkmıştır. Kardeşi Sultan Alâeddin Paşa sultanlık istememiş, dervişlik mesleği ve kanaat mülküyle yetinmişti. İki kardeşin arasındaki sevgi, içten ve olgundu. Sultan Orhan tahta çıkınca babaları gibi hakka ve adalete eğildi.

Ak benizli, orta boylu, gayet güzel gür siyah sakallı, son derece güzel ve benzersizdi. Olgunluğu, atasözü geçerliğindeydi. İyi yönleri, yetişkinliği, güzelliği anlatılamaz. Heybet ve ululuğu da halk arasında darbımesel olmuştu. Heybetinden kimse yüzüne bakmaya takat yetiremezmiş. Çok ciddi ve kibirli göründüğünden huzurunda kolay kolay bir söz söylenemezmiş. Fakat yumuşaklığı da aynı ölçüde aşırıydı denir. Hayatı boyunca bir kimseyi incitmemiş, gönül kırmamış, sert söz söylememiştir. Güler yüzlü, tatlı sözlü olup sohbetten hoşlanırdı. Divân görevlileri, danışmanları, arkadaşları, bir araya geldiklerinde: "Bunca yıldır Sultan Orhan bize bir acı laf demedi. Yumuşaklığının derecesini biliyoruz. Öyleyse bu korkumuz, çekinmemiz nedendir?" diye şaşkınlık belirtirlermiş. "Peygamber halkla yemek yemiştir," der, padişahlar gibi ayrıca yemek yemezdi. Hatunu İnegöl tekfurunun kızı Nilüfer Hatun'dur. Babasının sağlığında evlenmişlerdi. Namaza düşkündü ve bilhassa nafile namazlara fazla önem verirdi. Salı ve perşembe günleri de oruç tutardı.

Osmanoğulları içinde ilk sikke kestiren Sultan Orhan'dır.

Hikâye: "Kanaat hazinesini ve feragat köşesini seçen kardeşi Alâeddin Paşa ara ara ziyaretine gelirdi. Bir gün âdeti üzere dervişâne giysiyle huzura çıkıp Sultan Orhan'a öğüt vermeye başladı:

'Kardeşim, Yüce Tanrı'ya hamdolsun ki, kılıcınızın vuruşundan dinsizler yerle bir oldular, dünya başlarına dar geldi. Toplulukları dağıldı. Çevremizde bulunan zorba beyler, hak

ederek adlarına hutbe okutmuş değillerdir. Bunlar isyan ederek padişah oldular. Adlarına hutbe okuttukları gibi sikke de kestirdiler. Senin sikkenin olmaması insaf değildir. İkincisi, Allah'ın yardımıyla askerimizin sayısı fazladır. Adalet ve himmetiniz ise halk kitlelerini üstümüze toplamaktadır. Uygun düşen odur ki, asker ve raiyyet (halk), gerçi birbirinden seçkindir. Bunlardan bazılarına ak börk (başlık) ile bazılarına bayrak ile üstünlük verin. Sultanlığın ileri gelenlerine kızıl börk giydirilmelidir. Üçüncüsü Kâfir oğlanlarından devşirtesiniz ve birer akça ücretle acemi oğlanı (asker adayı) yapasınız ki, bunlar, bizim töremize göre yetiştirileler ve bizden gayriyi bilmeyeler...' sözleriyle öğüdünü bitirdi. Feridun bahtlı Padişah, buyurduklarının hepsini beğenip kabul etti. Ayrıca ona rica ederek, vezirliği üzerine almasını istedi. Böylece kardeşi Alâeddin Paşa vezir oldu. Sultan Orhan da kardeşinin öğüdüne uyarak altına akçaya yüksek adını yazdırdı. Sipahileri ve halkı birbirinden mümtaz (saygın), vezirlik işleriyle de kardeşini görevli kıldı."[1]

Doğrusu, Osmanlı Devleti, zamanında yüksek bir mutluluğa erişmişti. Bu dönemden başlayarak padişahlar, akınlarda, gazâlarda ele geçen esirlerden gayrı, "devşirme" bahanesiyle nice yüz bin adamı Müslümanlık şerefine kavuşturmuşlardır. Bundan dolayı, Osmanlı padişahları, öteki sultanlardan üstün sayılırlar. Şurasını da belirtmeli ki, Sultan III. Murad Han zamanına gelinceye kadar devşirme işine hile katılmamıştı. O zamandan bu yana, devşirmelerin çoğu Türk ailelerinden ve şehir oğlanlarıdır.[2]

---

1 Kâtip Çelebi, Fezleke vrk. 198-a'dan: "Orduda muhtelif sınıfların beyaz, sarı ve siyah kalensüve giymek suretiyle birbirinden ayrılmasını Sultan Orhan emretti. İleri gelen devlet adamları da kendi adamlarına kızıl kalensüve giydirdiler. Sultan Orhan, kardeşi Alâeddin Paşa'yı vezir edindi ve askeri çoğaltma işini onunla Candarlı Kara Halil'e danıştı. Kâfir çocuklarını devşirmeyi münasip buldular ve İslâmlık şerefine nail ve düşmanı kahretmeye sebep olmaları için bunları orduya kattılar... Bunlar, yeniçeri adıyla şöhret buldular..." Osmalı Devletinin ilk askeri teşkilatının kurulmasında Vezir Alâeddin Paşa ile Hacı Kemâleddin oğlu Alâeddin Paşa'nın ve Kadı Candarlı Kara Halil Hayreddin'in katkıları vardır.

2 II. Murad zamanında çıkarılan bir kanunla Osmanlı uyruklu Hıristiyanlardan alınan ve devşirme denilen asker adayları, lüzumuna göre, yeniçeri ağası

İlk defterdar tayinini de Sultan Orhan yapmıştır. Yine defterdara yardımcı olmak üzere ilk "ruznameci" ve "mukataacı" da bu padişahın emriyle tayin olunmuştur. Yalnız, "Defterdarların birçoğu hak yiyici olur" düşüncesiyle sunuş okunurken onlarla konuşmazdı. Nitekim şimdi bile Osmanlı yasası böyledir. Padişah bir şey sormak isterse vezire sorar.

Osmanoğullarında ilk cami, imaret ve medrese bu sultandan kalmıştır. Şimdi de en ileri mutluluğu sürdüren torunları, bu kutsal geleneği gözetip birçok cami, medrese, savami (mabet) yaptırmışlardır. Hele gençlik çağındaki padişahımız (I. Ahmed), bu türlü hayırlara candan gönülden düşkündür. Allah rızası için bir büyük caminin yapımını başlatmıştır.[3] Yüce Yaradan beğenip onaylasın. Bunun gibi daha birçok caminin tamamlanmasını, bütün varlıkların efendisi (Hz. Muhammed) saygısına kısmet etsin.

Hikâye olunur ki cennet-mekân Sultan Orhan bir savaştan sonra ele geçen aşkın malla başşehri Bursa'ya döner ve bununla bir cami yapmayı düşünür. Devlet adamları ile din bilginlerini toplayıp, 'Helal malımdan bu kadar paraya eriştim. Şu anda camiye ihtiyaç var mıdır, sevaba nail olacaksam yaptırayım?' diye sorar. Hepsi de, 'Halen şehrimizde en önce yapılması gereken cami ve imarettir. Bunları yaptırmaya başlamakla sevap kazanacağınız kesindir,' deyince Sultan Orhan, ellerinden bir temessük (tutanak) almış ve hemen arkasından da –öbür dünyaya bir hazırlık olmak üzere– büyük bir cami ile bir imaret yapılmasını buyurmuştur. Ara ara o tutanağa göz atıp, 'Ya ilahi, yücelerden yüce iyiliğinle bu kadar çok kimseyi yalanlamayıp beni sevaba kavuşturasın!' di-

---

tarafından yedi senede bir 8 ile 18 yaşındaki gençler arasından seçilerek devşirilirdi.

III. Murad padişahken, Şehzade Mehmed'in sünnet düğününde gösteri yapan Hıristiyan sanatçıların çocukları acemi ocağına sokulmak istendi. Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa, buna şiddetle itiraz etti ve istifa zorunda kaldı. Fakat Sultan III. Murad'ın ısrarı üzerine Yusuf Ağa "ağa çırağı" namı altında bunları ocağa aldı. Zamanla pek çok kişi bu yoldan ocağa girdi. Evlenen yeniçerilerin oğulları da "kuloğlu" adıyla ocağa yazılınca devşirme ihtiyacı azaldı. 18. yüzyılın ortalarına doğru devşirme sisteminden vazgeçildi.

3 I. Ahmed'in 1609'da yapımını başlattığı İstanbul'daki Sultanahmet Camii.

ye dua edermiş. Cami tamamlanınca türlü yemekler pişirtip bizzat kendisi yoksullara dağıtığı; caminin mumlarını eliyle yaktığı rivayet edilir.

Bu da babası gibi haram giymemiş, altın gümüş kaptan yemek yememiş, devlet kasasından bir habbe harcamamıştır. Hazineyi, kağıt ve defterler duran dış hazineyi kendi mührüyle mühürlenmek de zamanından kalma bir kuraldır. Haraç[4] ve şeriata uygun öşür[5] akçalarını –ki bunlar devlet hazinesinin gelirleridir– titizlikle gözetir, Dış Hazine'ye[6] koydururdu. İç Hazine'ye yalnız, öz malını ve kazancını alırmış. Heybet ve ihtişamından davulu, diğer beylerin davullarından büyüktü. Savaşlarda çaldırdığı bu davul hâlâ türbesinde asılı durur ve şerefli adından dolayı "*Orhan Tabılı*" demekle meşhur olmuştur.

Yardımseverliği ve adalet gözeticiliği konusunda şu olay anlatılır:

Hikâye: "Askerlerine ulufe dağıtırken, bir iki meskub (delik) floriyle delikli bir-iki altın akça çıkınca defterdara, 'Bu delikli altın, akça nedir?' diye sorar. Defterdar, 'Padişahım, öşür ve baş vergisinden tahsil edilen maldandır' derse de o, 'Hayır, bunlar halkın çocukları başına iplikle takılmış altınlardan[7] alınmıştır!' diyerek durumun incelenmesini ister. Gerçeğin, Sultan Orhan'ın tahmin ettiği gibi ortaya çıkması üzerine alan kişinin elini kesmiştir."

---

4 Haraç: Müslüman olmayanlardan her yıl alınan vergiydi. İki türlüydü: a) Herkesin kendi şahsı için verdiği "Harac-ı ruus" (baş vergisi), b) Harac-ı arazi denen toprak vergisi. Eğer bir mükellef Müslüman olursa, birinci tür haracı cizyeyi ödemekten kurtulur, ikincisinin yerine ise "öşür" vermeye başlardı.

5 *Öşür: Toprak ürünlerinden alınması dince uygun görülen vergi. Verimin onda biri oranında alınması gerekmekle birlikte çoğu zaman buna uyulmamış, sekizde bir, hatta beşte bir oranında bile alındığı görülmüştür.*

6 Dış Hazine (Devlet Hazinesi, Hazîne-i Âmire, Hazîne-i Hümâyûn): Devlet gelirlerinin toplandığı asıl hazine. Bugünkü maliye hazinesi demek olup genel giderler buradan karşılanırdı. İlk dönemde çok düzenli işlemişse de sonraları bozulmuştur.

7 Yakın zamanlara kadar Anadolu köy ve kasabalarında çocukların başına delikli para takmak bir gelenekti. Özellikle oğlan çocuklarının alın üstü saçlarına bağlanan para, nazarlık yerine geçerdi. Eskiden vergi toplamak için köylere çıkan tahsildarların haksız yere bunları koparıp aldıkları anlaşılıyor.

Allah'a şükür, şimdiki padişahımız da şeriata aykırı olarak alınmış on bin altını sahiplerine geri verdirerek hemen defterdarların parmağını kırdırmıştır. Bir asırdır böyle adalet olmamıştı. Yaradan, temiz varlığını hatalardan korusun; adaletle dünyayı gölgelendirsinler.

GAZİ HÜDÂVENDİGÂR'IN VASFI

Şerefli adı Murad'dır. 616 yılında saltanat tahtına cülus etmiştir.[1] Uzun boylu, ak-kara gözlü, doğan burunlu, heybetli ve yiğitti. Söyleşileri tatlı olup bilginlerle tecrübeli kimselerle her zaman sohbet ederdi. Dinine bağlı, doğruluktan şaşmayan bir sultandı. Sevimli dudağından her ne türlü bir dilek çıksa mutlaka gerçekleşirdi. Erişmiş ve keramet göstermişti.

Hikâye: "Avlanırken bir doğanı okuya çağırmış.[2] Fakat hayvan korktuğundan uçmuş ve eline gelmemiş: 'Kalasın!' diye buyurmuş. Hayvan kuruyup kalmış! Halen, Bursa'daki camide kurumuş biçimiyle görülmektedir."

İlk defa Ayak Divânı[3] edip bilginler ile vezirleri toplamayı ve düşüncelerini sormayı Hüdâvendigâr düşünmüştür. Bu güzel bir usuldür.

Kardeşi Süleyman Paşa'nın Gelibolu'da, Rumeli'nin fethiyle uğraşırken şehit olması, hemen ardından babası Sultan Orhan'ın vefatı, kendisinin tahta yeni çıkmış bulunması, Anadolu dolaylarında eşkıya türemesine, yere batası dinsizlerin ayaklanmasına yol açmış, her tarafta fitne ve fesat başlamıştı. Bunun üzerine "İşlerinizi danışarak yapınız," hadis-i şerifine uyup Ayak Divânı düzenlemiş; bilginleri, vezirleri toplayarak düşüncelerini sormuştur. Yüce Tanrı'ya şükrolsun ki, dünyayı dize getiren kılıcıyla ülkede, az zamanda birliği ve düzeni yeniden sağlamıştır.

İlk defa kadıasker tayini bunun zamanındadır.

---

1 Hicri 616 (Miladi 1219) Sultan I. Murad'ın cülusu için yanlıştır doğrusu H. 763 (M. 1360) olmak gerekir.

2 Okuya çağırmak: Muhtemelen ıslıkla kuş çağırmak.

3 Ayak Divânı: Asıl divân toplantılarından ayrı, olağanüstü durumlarda padişahın da hazır bulunmasıyla yapılan toplantı. Bu tür toplantılarda padişah dışındakilerin ayakta durmaları kuraldı.

Mevlânâ Celâleddin Rumi'ye –ki Molla Hünkâr demekle tanınır– sevgisinin aşırılığından, ona ait kisveti (giysiyi) ağzına ve başına altın diktirip taç edinmiş, üzerine sarık sarmıştı. Bu başlık Bursa'daki mezarında hâlâ durmaktadır. Şer' i şerif üzere Osmanlı şahları, bu üsküfü bazı seferlerde ve encümenlerde tâc-ı sultanî ederlerdi.

Şer'-i şerif üzere ganimetlerden pencik[4] alınıp hazineye konması da bunlardan olmuştur. Babası gibi Bursa şehrinde iki süslü cami ve medrese Edirne'de de Eski Saray'ı yaptırmışdır.

Kerameti konusunda şu olay anlatılır:

Hikâye: "Plevne Kalesini almak için sefere çıkılıp ve kale kuşatılmış. Ancak on beş günlük bir uğraşmaya rağmen kalenin fethi mümkün olmamış. Padişah, 'Bu yıkılası kale karşısında durmak zordur. Meğer Allah yıksın!' dileğinde bulunmuş. Orada bir miktar asker bırakıp kendisi Karadeniz kıyısına yönelmiş. Yolda bir ulu kavak ağacına arka verip dinlenirken bir haberci yetişip 'Padişahım, o sağlam duvarların bir kısmı çöktü!' müjdesini vermiş. Böylece 'Zalim olan nice yerleri kırıp geçirdik, arkasından başka topluluklar oluşturduk,'[5] âyetinin anlamı, herkesin gözü önünde gerçekleşmiş, o ağaca da 'Devletli Kavak' adı verilmiş."[6]

Anlayışı, yeteneklerinin üstünlüğü konusunda da aşağıdaki hikâye anlatılır.

Hikâye: "Plevne Kalesinden alınan beştebir devlet hâzinesine getirilirken bir altın tası, içoğlanlardan[7] teki çalar ve kadife takkesinin içine saklar. Hiçbir şey olmamış gibi

---

4 Pencik (Beştebir): Akınlarda ve savaşlarda elde edilen ganimet malları ile tutsakların beşte birinin padişaha ayrılması usulü.

5 Enbiyâ Suresi, 11. âyet.

6 Kâtip Çelebi, Fezleke vrk. 199-b'den: "774'de sultan Rumeli yakasına geçti. İnceviz ve Ferecik fethedildi. Sultan Polonya (Plevne) Kalesini kuşattı. Ve bu kuşatma onbeş gün sürdü. Sonra onun duası berekâtıyla duvarları yıkıldı. Rivayet edilir ki, kalenin alındığı haberi kendisine ulaştığı zaman Sultan bir ağacın altında gölgeleniyordu. Habere çok sevindi ve bu ağaca 'Devletlü Kavak' adını verdi."

7 İçoğlanı: Saray okullarında yetiştirilen ve zamanla değişik devlet hizmetlerinde görevlendirilen devşirmeler.

hizmete bel bağlar. Gazi Hüdavendigâr, içoğlanın başındaki tası fark ederek hazinedara sorar:

'Bu ganimetler içinde bir altın tas vardı, nice oldu?'

Hazinedar cevap veremez. Bunun üzerine, 'Falanca hizmetçi, seni aldatmak için olmalı, başına giymiş, git al!' buyurduklarında, Tas oğlanın takkesinden çıkartılır."[8]

Bu hikâye onun ne kadar iyiliksever, yumuşak, dine yönelmiş ve günahtan sakındığını ortaya koyar ki gencin kabahatini yüzüne vurmamış, gerçeği bu yoldan meydana çıkartmıştır.

Sipahi oğlanı sınıfını bu padişah kurmuştur. Ölen tımar ehlinin ve zeamet[9] sahiplerinin tımarlarını başkalarına verilmeyip varsa bunların oğullarına kanun etti. İlk defa kale satın alandır. Beyşehri, Seydişehri, Yalvaç, Karaağaç ve Isparta kalelerini satın aldı.[10] Bu yerler halen padişahımızın miras malıdır.

Oğlu Savcı Bey'i, kendisi Rumeli savaşına giderken Bursa'da (vekil) bırakmış, fakat şehzade isyan etmekle gözlerine mil çektirmiştir.[11]

Daha önce kadıaskerliğe getirdiği Kara Hayreddin'i, veziriâzam, oğlu Ali Efendi'yi de yerine kadıasker tayin etti. Ancak Kara Hayreddin çok geçmeden ölünce, Gâzi Hüdavendigâr gayet acıyıp veziriâzamlığa Mevlânâ Ali Efendi'yi getirmiştir.[12]

---

8 Kâtip Çelebi, *Fezleke* vrk. 199-b'den: "Ordudan bir adam başına altın bir tas giydi ve bunun üzerine sarık sardı. Sultan bunu görünce ne olduğunu sordu. Adam başındakinin ganimet malı olduğunu, korumak için giydiğini söyledi. Bunun üzerine Sultan, 'üsküf' diye bilinen serpuşların altın yaldızla süslenmesini emretti."

9 Timar: Yıllık öşürü 20 bin akçadan az olan toprakların vergi geliriydi. Zeamet: Timarın daha büyüğü olup 20 bin ila 100 bin akçalık gelirlerdir. (Tımarlar ve zeametler askerlere, devlet hizmetlilerine maaş gibi bağlanırdı. 100 bin akçadan fazla olan dirlikler ise "Has"tı.

10 1375 yılında Hâmidoğlu İlyas Bey ölmüş, yerine Kemâleddin Hüseyin Bey geçmişti. Sultan Murad, yeni beye baskı yaparak 800 bin altın karşılığı Hâmidoğulları Beyliği topraklarından, yukarıda sayılan yerleri satın aldı.

11 1385'te Savcı Bey babasına vekâlet ederken Bizans'ın yardımı ve teşvikiyle ayaklanmış, Sultan Murad seferden dönüp isyanı bastırmış, Savcı Bey, Dimetoka'da yakalanıp idam edilmiştir.

12 Candarlılar, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yardımları olmuş bir ailedir.

Sultan Murad'ın hatunu, İstanbul kralının kızıydı.[13]

Hikâye: "Allah'tan şehitlik diler, ağlarmış. Kos Ova'da yere batası düşmanın yedi namdar kralı, karınca sürüsü kadar çok askerle Gazi Hüdavendigâr'a karşı geldiler. Boğazlaşma sırasında, Yaradan'ın izniyle bütün dinsizler ayaklar altında ezilip güçleri kırıldı. Ancak Gazi Hüdâvendigâr, şehitlik mertebesine ulaşamadığından üzülmüş ve bu tasayla küffar küştelerini (kâfir ölüleri) seyrederken içlerinden bir bey diri olup affedilmesini yalvararak padişahın elini öpmeye davrandı. Görevliler engel olmak ve savmak istedilerse de padişah, yanına gelmesine müsaade etti. İşte tam o anda yeninde sakladığı hançerle Gâzi Hüdavendigâr hazretlerini şehit etmiştir."

O zamandan beri, dinsiz ülkelerinden gelen elçilerin ellerini tutup padişah huzuruna çıkarmak, o zamandan beri âdet olmuştur.

Gazi Hüdavendigâr'ın hakbilir ve adaletsever olduğunu şöyle rivayet ederler:

Rivayet: "Bursa'da, Ergandı adlı biri, yoksulluğuyla tanınmıştı. Günlük nafakasını temine güç yetiremediği gibi, zenginlerin gözünden de uzakta kalmıştı. Bursa dolaylarında, içinde kalanları öldürmekle ün salmış bir ev vardı ki, oraya giren aklını yitirir, kendinden geçip dünya bağından çözülürdü. Adı geçen fakir:

Beyit (Arapça):
Satılık ölüm var mı ki müşteri olayım?
Çünkü böyle yaşayışın bana hayrı yoktur.
diyerek o evde oturmaya karar verdi. Haneye yerleştiği gün, acayip bir heykelden 'Kendimi sana gösterip canını alayım

---

Kadılıktan yetişen Kara Hayreddin ilkin kadıasker, sonra veziriâzam olmuştur. 1387'de ölümü üzerine oğlu Kadıasker Ali Paşa veziriâzam olmuş, bunu kardeşi İbrahim Paşa, onu da oğlu Candarlı Halil Paşa izlemiştir. Bu aile, Osmanlı Hanedanıyla tarih sahnesine çıkan ve İstanbul'un fethine kadar, ilmi ve idari makamları ellerinde tutan bir Türk sülalesiydi.

[13] Sultan Murad'ın burada söz konusu edilen karısı, Bizans imparatorunun değil, Bulgar Kralı İvan Aleksandr'ın kızı Marya veya Köstendil Bulgar Prensi Konstantin'in üç kızından biriydi.

mı?' diye ürkütücü sözler duymaya başladı. Fakir, bu duruma birkaç gece dayanabildi, sonunda, 'Canımdan bıkkınım, her neysen gücünü göster; böylece beni dilencinin dilencisi olmanın belalı yükünden kurtarırsın!' dedi.

Meğer evde bir define varmış. Duvarın yarılmasıyla hesapsız mal altın ortaya saçıldı. Adamcağız öyle bir zengin oldu ki, vezirler bile kendisini kıskandılar:

–'Gazi Hüdavendigâr, fitne fesat zamanıdır. Bu kişinin mal çokluğu var; bağımsızlık davası güdebilir, zorbalığa başvurup ülke sahibi olur. Eğer elindekileri alırsanız, bu da şeriata uymayacaktır. Doğru düşeni, Bursa'nın falan yerinde bir köprü yapması buyurulsun,' diye kovuculuk ettiler. Sultan Murad bütün vezirlerin katıldığı bir toplantıya o kişiyi de çağırdı. Köprü yapması gerektiğini söyledi. Ergandı:

'Yüce buyruğunuza uyacağım, ancak kirecin benden gayri kimselerce satılmaması için ferman çıkarılması dileğimdir,' dedi.

Bu yerine getirilince de hemen köprü yapımına girişti. İşte Bursa'daki 'Ergandı Köprüsü' böylece yapılmıştır. Köprünün bitiminden sonra, İslam padişahı eseri görmeye gitti ve beğendi. Ergandı'ya, 'Yaptın amma yoksul düştün?..' diye acıma yollu halini sordu. Fakat Ergandi şöyle konuştu:

'Hayır, Padişahım. Malım, zenginliğim, kireç ticaretinden iki kat oldu!'

Gazi Hüdavendigâr, 'Mal, Tanrı vergisi olunca eksilmez. Var esenlikli ol; vezirlerimin kötü düşünceleri yüzünden sana eziyet ettim,' diyerek köprü masrafının tamamını adama ödedi ve eseri kendisi yaptırmış oldu."

Rivayet: "Kanun uyarınca, ulufe dağıtıldıktan sonra başvezir ve defterdar telhis[14] sunup 'Padişahım, tahsildarlar bu kadar akça topladı; bir kısmı ulufe dağıtıldı; artanı hazineye konulsun,' demişlerse de o, 'Öteki yıllara oranla bu kadar fazlalığın aslı, defterdarın zulmünü gösterir,' hükmünde bulunarak defterdarı azletmiştir.

---

[14] Telhis: Kısaltılmış, özetlenmiş yazı anlamına gelir. Sadrazamların devlet işleriyle ilgili padişaha sundukları pusulalara ve Divân görüşmelerinin sonucunu bildiren raporlara denirdi.

Rivayet edilir ki Cuma namazını kılmak için Bursa Kalesindeki sarayından Kaplıca'daki kendi camiine, ibadet bilip yaya gider namaz eda ederlermiş. Keramet sahibi ve erişmiş olduğu birçok belirtilerle anlaşılmıştır. Ulu Tanrı, kutlu mezarını nura boğsun, soylu evlatlarıyla dünyayı bayındır kılsın. Âmin!"

MERHUM VE MAĞFUR SULTAN BAYEZİD YILDIRIM HAN'IN VASFI

791 yılı Ramazanının dördüncü günü (20 Haziran 1389) saltanat tahtına cülus etmiştir. Osmanoğullarının dördüncüsüdür. Cülusta Tecdîd-i Berât, Atiyye-i Cülûs,[1] ilk defa bundandır.

Sarışın, mübarek parlak sakallı, az uzun boylu, semiz, çatık kaşlı ve gayet heybetliydi. Aşırı Öfkeli ve kibirli olması sebebiyle de "Yıldırım" diye meşhur olmuştur. Yiğitliği, kızgınlığı, kuvveti, halk dilinde yer etmişti. Osmanlılarda bundan önce kardeşini öldürtmüş padişah yoktur.[2] Bu kötü geleneğin başlatıcısı olmuş; tahta çıktığında kardeşi Sultan Yakub'u boğdurtmuştur. Yüce Tanrı bağışlasın. Ulu gazâlara girmiş, birçok tehlike atlatmıştır. Bütün bunlara karşılık Allah'tan isteği, günahlarının bağışlanmasıydı. Ayrıca tahta çıkışı savaş meydanında olduğundan (kardeşinin öldürülmesi işi) biraz da vezirlerin gizli kararıyla yapılmıştır diye bilinir. Yüce Yaradan, hepimizi, özellikle evrenin canı, insanlığın göznuru olan padişahımızı, kötüklere yanaşmaktan korusun.

Gazâlarda, dinsizlerin üzerine yürüyüp nice ülkeleri fethetmiş, kiliseleri camiye çevirmiş, "Allah" adını her yanda duyurtmuştur. Nikâhlı iki hatunu vardı. Biri Germiyanoğlu'nun kızı,[3] diğeri ise Las kâfiri kralının kızıydı.[4] Bu dinsiz kral kızına duyduğu aşırı yakınlık yüzünden bir süre yönetimden el çekti. Sevimsiz kadının her türlü hayırdan uzaklaştırmasıyla, Allah'ın emirlerini unuttu. Atalarının kullanmadığı şarabı, yine o uğursuzun teşvikiyle içmeye alıştı. Öylesine iç-

---

1 Tecdîd-i Berât: Yeni hükümdar tarafından rütbe ve görevlerin yenilenmesi; Atiyye-i cülûs: Tahta çıkan padişahın askere dağıttığı bahşiş.

2 Oysa I. Murad da kardeşleri İbrahim ve Halil Beyleri isyan ettikleri gerekçesiyle öldürtmüştü.

3 Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun.

4 Sırp (Las) Kralı Lazar'ın kızı Prenses Olivera.

kiye ve safaya daldı ki, "Halk, sultanın tutumunu izler," sözü uyarınca, vezirleri de içip içip kendilerinden geçerek zulme başladılar. Herkes ağlaşır oldu. Zulümden şikâyete gelenleri, vezirler dövüp söverlerdi. Böylece halk mateme gömüldü.

Hikâye: "Yıldırım gidişatlı, savaş kollayıcı, Bayezid Han, avlanmak amacıyla kaleden dışarı çıktığı bir gün, halkın büyük kısmı, içlerini yakan derdi açıklamak, kadılardan şikâyette bulunmak için önünü kestiler. Vezirlerin gönüllerini kırdıklarını söylediler. Yıldırım'ın temiz yaratılışındaki iman ışığı birden parladı, aklı başına geldi. Öfkelenip veziriâzamı azlettiği gibi, seksen kadar kadıyı, beyi de bir yere hapsettirdi. Bunların tümünü yakmayı tasarlıyordu. Vezirlerin, son kerteye varmış kızgınlığından, yanına gidip af dileğinde bulunmaya cesaretleri yoktu. Şikâyetçilere yalvarmaya da utanıyorlar, sonra bu işten çekiniyorlardı. Nihayet padişah üzerinde etkili olabileceğini umdukları saray adamlarından bir habeşî nedim buldular. Ondan ısrarla bir çare düşünmesini rica ettiler. Nedim, üzerine sefer elbisesi giyinip sultanın huzuruna çıktı ve İstanbul'a gitmek için izin istedi. Padişah, 'İstanbul'da gerekli iş ne ola?' diye sorunca şöyle karşılık verdi:

'Padişahım, yüz keşiş getireyim, yakılacak kadıların yerlerine bunları tayin edersiniz. Her biri huzurunuzda saygı görerek hizmette bulunurlar!'

Yıldırım ister istemez gülümsedi. Öfkesine kurban edeceği canların hepsini bağışladı."

Rivayete göre, rahmetli Yıldırım Han, cenk gününde bizzat dövüşe girerdi. Niğbolu'da da böyle savaşırken, yıldızı uğursuz bir din düşmanının kargısı, taç taşıyan mübarek başına dokununca, 'Bu, şarap içmekliği başıma kakmaktır!' demiş ve bir daha bu harama yanaşmamak için tövbe etmiştir. Tövbesinin bir sebebi de şöyle anlatılır:

Hikâye: "Niğbolu Zaferi kazanılırken yaralanması üzerine bir adakta bulunmuş ve ganimet mallarıyla Bursa'daki Ulu Caminin inşasını buyurmuştu. Bir gün temelleri görmeye giderken ermişlerin kutbu sayılan Emir Sultan Hazretleri[5] ya-

[5] Emir Sultan (Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali Hüseyin-i Buharî –Buhara 1368– Bursa 1430): Anadolu'yu dolaşmış, Sonra Bursa'nın Gökdere yöresinde

nına gelmiş. Hoşbeş sırasında, 'Bu yapı yerinde olmuş mudur!' diye sormuş.

Emir Sultan, 'Her bakımdan doğru ve yerindedir. Fakat bir yönden noksanı vardır. O da halledilirse padişahımızın isteği tam olurdu!' demiş.

Padişahın, 'Noksan nedir ki?' diye sorması üzerine şu cevabı vermiştir:

'Dört yanına dört meyhane yapılmalıdır. Böylece sizin teşrifinize bir bahane, ahbaplarınızın meclisine de güzel bir kâşâne olurdu!' demiş.

Padişah bu sözden şaşırınca da şöyle buyurmuş:

'Niye şaştınız? "İnanmışların kalbi, Tanrı'nın evidir." Eğer siz, ilahi ışıkların, nurların ineceği bir yer yapmakta tam inançlı olsanız, davranışınız başka olurdu. Bir yandan, Allah'ın rızasını bayındır kılmaya uğraşırken, bir yandan da harem bâde ve sim-endâm sakilerle puthâne kurmak, meyhaneye ara vermemek, daha mı az şaşırtıcıdır? Böyle çevresinde meyhaneler bulunacak bir cami, sizin tutumunuzdan daha mı gariptir?..'

Sultan Yıldırım Han, bu söz üzerine ağlamış ve yaptıklarına pişman olarak Allah yolunda titizlik göstermeye başlamıştır."

Rivayet: "Timurlenk olayına üç şey sebep olmuştur: Biri, içki içmek; ikincisi haram kaptan yemek, üçüncüsü ise Las hatunu Las kızı olmak. Bu sebepten, Timur vak'asında, yere batası dinsizlerden yardım bile istemiştir! Yine bir rivayette savaş sırasında, aşırı gayreti yüzünden esir düşmüştür. Şunu da belirtmek gerekir ki, öfkesinin ve kızgınlığının tahammül edilemeyecek derecede oluşundan askerlerinde muhabbet yoktu. Yanından dağılmışlardır. Kendisi gayretle savaşı bırakmadı, sonunda yakalandı."

---

yerleşerek dünyadan el etek çekmiş. Kübrevî tarikatındandı. Anadolu Müslüman halkı arasındaki ünü nedeniyle Yıldırım Bayezid'in dikkatini çekti. Onun kızıyla evlendi. Ankara Meydan Savaşına katıldı. Timur'a esir düştüyse de serbest bırakıldı. 1422'de II. Murad ordusuyla İstanbul kuşatmasında bulundu. Kerametine inanılmış, döneminin, sonraki mutasavvıfı ve şairleri etkilemiş, hayatı efsanelerle dolu bir kimseydi. Bursa'da adını taşıyan semtteki Emir Sultan Camii, Yıldırım'ın kızı ve bu zatın karısı olan Hundi Fatımâ Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Osmanlı soyunda bundan önce bir başkası seraser[6] ve altunlu kaftan giymemiş; gümüş ve altın tabaktan yemek yemeyi önce bu başlatmıştır. Gümüşten bir büyük havuzunun[7] olduğu, gusül gerektiğinde bunu kullandığı hikâye olunur.

Peygamberin düzenine bağlı, adaleti ve yardımı seven, çalışkan ve halkı her yönden kollayan şanlı bir padişahtı. Döneminde emniyet ve asayiş öylesine titizlikle yürütülmüştür ki, üzeri mal, mücevher ve değerli eşyayla dopdolu bir kadın yalnız başına bir şehirden ötekine gitse, kimse saldırıya yeltenemezmiş. Bursa Kalesi'nde her gün yüksek bir burca oturarak halka reva görülen haksızlıkları hemen önlediği rivayet edilir.

Rivayet olunur ki 366 cami ve mescit yaptırmış, Yüce adına her birinde yıllarca hutbe okunmuştur. Saltanatının onaylanması için Mısır sultanına mektup gönderip Kahire Kalesindeki Halife Mütevekkil-alellah'ül-Abbasî'ye bi'at etmiştir.

Haksız yere bir kişinin malına el koyduğu görülmemiştir.

Hikâye: "Bursa'da Ulu Camiiyi yaptırmayı murat edinir. Fakat mabedin kurulacağı yerin tam ortasında bir kadının evi olup. Çok uğraşırlarsa da kadın evini satmak istemez. Sonunda cami tamamlanır ama o ev olduğu gibi ortasında kalır! İbadete açılmasından bir süre sonra ev sahibi kadın ölür. Bu kez de veresesinden, evin alınıp, yerinin camiye katılması mümkün olmaz. Nihayet, şadırvan yapılmasını buyurmuş ve o kısım açık kalmıştır. Halk arasında, Bursa Ulu Camii ortasındaki açıklığın bu olduğu söylenir durur."

Bir padişahın adalete ve şeriata bağlılığı ise ancak bu kadar olabilir.

Yüce Allah, rahmetini çok etsin, şanlı ve yüksek soylu evladının sultanlığını, kıyamet gününe kadar sonsuz kılsın. Amin! (Peygamber hürmetine, selamımız ona ulaşsın.)

---

[6] Seraser: İpekli ve altın, gümüş işlemeli kıymetli bir kumaşın adıdır. Daha çok kürklerin üzerine kaplanırdı.

[7] Gümüş kaplı havuz, muhtemelen saray hamamındaki bir küvetti.

ES-SULTAN İBN'ÜS-SULTAN *ÇELEBİ MEHMED HAN*'IN VASFI

(Allah ondan razı olsun ve rahmetini esirgemesin.)

Son derece ince yapılı, buğday tenli ve güzel, siyah sakallı, tatlı dilli, kimsesizleri koruyucu, acıları dindiriciydi. Kutlu bedeni çelimsiz olduğundan, içine kızıl atlas üstüne, altın bezeli türlü çeşitli dibalar[1] giyermiş. Hayır işlerine hevesli olup Osmanoğullarının her yıl Haremeyn-i Muhteremeyn (Mekke ve Medine) ahalisine belli mal-para göndermesi geleneğini başlatmıştır. Yine Osman oğullarında, cesedinin saklatmak ilk bunun vasiyetidir.

Osmanlı Saltanatı her ne kadar, lanetlenmiş Timur vak'asından sonra temelinden sarsılmışsa da Çelebi Mehmed Han, yeni baştan ihya ve ibka etmiştir. Ak ve siyah hadımları çeşitli hizmetlerde kullanmak da ilk bunun dönemindedir. Hadımları, Odabaşı, Kilercibaşı, Hazinedarbaşı ve Kapıağası etmek de bundandır. İçoğlanlarına seraser takke ve üst giydirmek, haseki (odalık) kullanmak da bu padişahladır. Acıma ve kayırma duygusunun fazlalığından şikâyete gelenler huzurunda sızlansalar, gözünden yaş gelir; haksızlığı bir an önce ortadan kaldırmak için titizlik gösterirmiş. Güzel ahlak sahibi olup babası ve ataları gibi bu da hayır işlerine emek harcamış, Bursa'da câmi-i şerif medrese ve imareti lâtif yaptırmıştır.

Hatunu Dulkadiriye evladından temiz bir kızdı.[2] Hadımlara acır, yakınlık duyar, "bunların çocukları yoktur, bütün sevgileri bizedir," derdi. Oğullarına da aynı yolda öğüt vermiştir.

---

[1] Diba: Kalın ipek, saten veya ipek kadife üzerine altın, gümüş işlemeli ağır kumaş.

[2] Dulkadîroğlu Süli Bey'in kızı Emine Hatun.

Anlatıldığına göre, âlemin ve insanlığın intizamı için aralıksız bir yıl bir yerde kaldığı görülmemiştir. Mübarek bedenini din uğrunda ortaya koymuş, ancak rahat bir ortamla uyuşabilecek zayıf bünyesini hastalıklı kılmıştır. Bu yüzden, ilk hekimbaşı tayini de zamanındadır.

"Benim büyük atam Tire şehrinde medresesi bulunan Kalemşah Bey'in ceddi Molla Pir Ali'den rivayettir ki, Timur vak'asından sonra birgün Amasya'da, gizlice Molla Pir Ali'yi çağırıp:

'Molla Pîr Ali, hadiselerden ibret aldın mı? Babam Sultan Yıldırım Han, içki eğlence ve oyunla meşguldü başına bu belâlar indi. Her birimiz bir diyara savuştuk. Kardeşim Musa Çelebi, İsa Çelebi'yi öldürdü ve Bursa'da tahta oturdu. Büyük kardeşimiz, ağabeyim Süleyman Çelebi, Edirne'de saltanat tahtında sultanlık ediyor. Bir zamanlar küffar bizden korkarken şimdi âleme maskara olduk. Dahası, Süleyman Çelebi, durmaksızın içer, sarhoştur. Aklı başından gitmiştir. İkinci bir fesadın çıkacağından korkulur. Çabalamalarım beni bitirdi. Gel seninle tacı tahtı bırakalım, hacca gidelim?' der. İkisi de ağlaşırlar. 'İstihareye[3] yatalım; gizlilikler perdesinin ardından ne görürsek onu işleyelim,' diye sözleşirler. Sultan Mehmed Han o akşam yatar, gece rüyasında atası Gazi Hüdâvendigâr'ı ve Emir Buharî'yi[4] görür. Bunlar yakışıklı bir at ve parlak bir kılıç getirerek Sultan Mehmed'i ata bindirir, beline kılıç bağlarlar. 'Dinin temelini sağlamlaştır,' öğüdünde bulunurlar. Her ne kadar Sultan Mehmed ata binmekten utanırsa da sonunda biner. Hemen o an, tez gidişli atla denizden Gelibolu'ya geçer!

Bu korku ve duyguyla uyanır. Birliğe bakınız ki, aynı gece Molla Ali de Sultan Mehmed Han'ı, Bursa'da, taht üstünde ve Sultan Musa'yı tahtın altında uykuda görür. Molla Ali kendisi ise veziriazam makamında oturmuş elindeki telhisi okumaktadır. Molla Ali ertesi gün rüyasını anlatmak ama-

---

3 *Özel bir maksatla rüya görmeye niyetlenme ve bu niyetle uyuyup rüya görme.*

4 Bu emir Buharî, Emir Sultan'la aynı şahıs olup çok daha sonra yaşayan Seyyid Emir Ahmed Buharî (1443-1516) değildir.

cıyla sultanın huzuruna gidip yüz sürer. Rüyalarını karşılıklı anlatırlar. Gizlilik perdesi ardındakilerin bir bir oluşunu beklemeye ve Tanrı'yı vekil edinmeye karar verirler. Sabırdan uzaklaşmayarak, kendi yönetim bölgelerinde adaletin yayılmasına daha çok çalışırlar. Ulu Tanrı'nın hikmeti ki, az zaman içinde Musa Çelebi, Süleyman Çelebi'yi öldürür; Sultan Mehmed de Sultan Musa'yı şehit eder. Sultan Mehmed Han Bursa'da bağımsız padişah olmuştur. İşte o günlerde, Molla Pîr Ali'yi sesleyip vezirlik vermiştir."

Allah'a şükrolsun, o gün bugün, dedem atalarım, Osmanoğullarının nimetleriyle beslenmişlerdir. Gerek mutlu padişahımızın gerekse ulu atalarının ve büyükbabalarının türlü iyiliklerini görmüşüzdür. Yüce Tanrı, azametli padişahımızın sultanlığını uzun, soylu atalarının kabirlerini nurlu kılsın. Âmin.

Mehmed Çelebi'nin şefkat ve merhametinin pek ileri olduğu rivayet edilir. Kardeşi Süleyman Çelebi'nin intikamını Musa Çelebi'den aldıktan sonra, Süleyman Çelebi'nin bir oğlu, muhtemelen babası şehit edildikten sonra İstanbul tekfuruna (Bizans imparatoru) iltica etmişti.[5] İstanbul kralı, Sultan Mehmed'den korkarak şehzadeyi kendisine gönderdi. Devletin ileri gelenleri, daha önce gencin gözlerine mil çekmişlerdi. Bu haliyle huzuruna getirildiğinde Sultan Mehmed Han, türlü ihsanlarda bulunup şefkat ve yakınlık göstermiş; temiz gözlerinden pişmanlık yaşları akmıştır. Yaptığı işten dolayı aşırı üzüntü çektiği nakledilir. Nice köy bağışlayarak şehzadenin gönlünü almaya çalışmıştır.

Hayırda bulunmaya hevesli olduğundan, her cuma gecesi, helâl malından yemek pişirtip yoksullara kendi eliyle dağıtırmış. Hesapsız ihsanlarıyla kimsesizleri, kırık gönüllüleri sevindirmiştir. (Ya ilahi, onun yerini cennet kıl, oğullarının sultanlığını ise zamanın bitimine kadar sürekli eyle.)

---

5 Uzun zaman Bizans imparatorunda rehin kalan Şehzade Orhan..

ÇELEBİ SULTAN MEHMED HAN OĞLU SULTAN MURAD HAN'IN VASFI

Osmanoğullarının altıncısıdır. On sekiz yaşında tahta cülus eyledi. Buna gelinceye, Osmanoğullarından bu yaşta birisi padişah olmadı. İsfendiyar oğlu Süleyman Bey'in kızını almıştı.[1] Altı oğlu vardı: Sultan Alâeddin, Sultan Ahmed, (bir diğer) Sultan Ahmed, Sultan Hasan, Sultan Orhan ve Sultan Mehmed Han'dır. Biri Las kralının nikahla aldığı kızı olmak üzere[2] iki karısı vardı. Kardeşleri Sultan Yusuf ile Sultan Mahmud'u öldürtmeyip gözlerine mil çektirmiştir. Fakat sancakta oturan söz konusu kardeşleri isyan edince haklarından gelindi. İlk defa hademeleri vezir yapan budur. Oysa daha önce ekseriya ulemayı vezir ederlerdi.

Uzun boylu, ak benizli, tatlı dilli ve konuşkandı. Yüzü güzel olup doğan burunluydu. Dünyaya önem vermeden ve Tanrı'dan sakınarak yaşamada, iyilik etmede eşi yoktu. Altın gümüş kaplardan yemek yememiş, fağfur (çini) tabaklar kullanmıştır. Tenha zamanlarda, ipekli ve seraser giymezmiş. İyiliğe eğilimli oluşundan ve Allah'a daha ziyade yaklaşmak isteğiyle saltanatı oğlu (İstanbul Fatihi) Mehmed Han'a bırakıp:

Gerekdir-kim idem âheng-i uzlet
Koyub gayri tutam nefsimle ülfet

Niçe bir meyl ü rağbet mâsivâya
Ya bu hizmet ne vakt olur Hudâya

Gerekmez dahi bu âyin-i şâhî
Kamu esbab-ı tavr-ı pâdişâhî

---

1 Candarlı İbrahim Bey'in kızı Alime Hatun.

2 Sırp Kralı Brankoviç'in kızı Prenses Mara.

Vukuf olursa ömr-i nâzenîne
Yüzüm sürem ubûdiyet yerine

Çün nakd-i ömrü sarf itdim hevâda
Hesâbım noliser rûz-i cezâda

deyip, sultanlığın tac ve tahtından feragat etmiştir.

Hikâye: "Sultan Mehmed Han tahta çıkınca, dinsizler Sultan Murad'ın sultanlıktan çekilmesinden cesaret bulup harekete geçmişlerdi. Murad Han'ın yeniden tahta dönmesi isabetli görülünce, Mehmed Han, babasına çok yalvarış ve ricada bulundu ama Sultan Murad tahta dönmeye razı kılınamadı. Bunun üzerine Sultan Mehmed babasına bir kağıt gönderip 'Padişahım, isteğinle beni tahtına geçirdin; kendin de bana biat ettin. Şimdi raiyet (halktan) sayılırsın. Buyruğumu dinleyip gelmelisin,' diye uyardı. Kendisini tamamen ibadete vermiş olan Sultan Murad Han bu mektubu alınca 'Gerçekten de padişaha bağlılık ve buyruklarını dinlemek farzdır,' dedi ve oğlunun yanına gitti. Nice fetihlere önder oldu."

Rivayet: Sultan Murad'la ilgili olmak üzere, babası Çelebi Mehmed Han'ın bir rüyası anlatılır: "'Bir zengin sumat (sofra) hazırlanmış. Üzeri yemeklerle dolu. Çelebi Mehmed Han yemeye başlayacağı sırada, sofra olduğu gibi kaldırılıp başka bir evde bulunan Sultan Murad Han'ın önüne götürülmüş. O da yemeye başlamış.' Bu rüyadan sonra Sultan Murad Han veliaht ilan edilmiştir.

Tahta çıktığı sıralarda 'Düzme Mustafa' adında bir celalî türedi. Murad Han'ın ordusunu dağıttı. Sultan şaşkına dönüp ağlamaklı bir vaziyette Emir Sultan Hazretlerinin ayağı toprağına yüz sürdü:

'Elbette, Tanrı elçilerinin güneşi, peygamberler topluluğunun başı, Allah'ın sevgilisi Muhammed Mustafa'dan bizi gözetmesini rica ile yeni fetihlere öncü olmamızı dilersiniz,' dedi. Emir Hazretleri elinden geleni yapacağını bildirdi. Üç kez rüyasında Hazreti Peygamber'e yalvardı. Dördüncüsün-

de, 'Dualarınız kabul olundu. Yardımcısı Allah'tır ve zafer kazanacaktır,' diye yüce açıklamaları gerçekleşti. Emir Sultan, Murad Han'a müjde ulaştırdı. Bu vak'adan sonra gazâlar kazanılmıştır. Yüce Allah, kabrini cennet bahçesi etsin, rahmet denizinde yıkansın."

Osmanoğullarından şiirle ilk uğraşan, nazım söyleyendir. Şu iki beyit şiirlerinin en güzellerinden sayılır:

Beyit:
Gerçe-kim haddim değildir bûsini kılmak taleb
Ârif olan çün bilür ânı ne lâzım söylemek

Beyit:
Sâki getür getür yine dünki şerâbımı
Söylet dile getür yine ceng ü rebâbımı

Bilginler ve şairler, zamanında parlaklık kazanmış, onlara saygının her türlüsünü göstermekle ilim tahsili rağbet bulmuş, erdem hevesinin artmasına yardımcı olmuştur. Şerefli adına nice kitap yazılıp armağan edilmiştir. Günümüzde bile şerefli adı anılmakta, söylenmektedir.

Kadıları bir yıl yargı görevinde koyup bir yıl uzaklaştırmak, yargı görevlileri için bu şer'î ilim tahsili, ilk Sultan Murad Han zamanındadır. Bu yoldan, bilime duyulan hevesle sayıları artan kadıların hepsine sıra sağlanabilmiştir. Daha önce ise bazı mansıpları ele geçiren birtakım kadılar, bir daha ayrılmıyorlar, bir defa azledilenler de, yıllar yılı zor durumda kalıyorlardı. Böylelerinin yoksul olarak bağırlarını kan etmeleri din ve devlete layık olmayıp mübadele doğrudur.

Rivayet: Osmanoğullarında, Savaştan kaçarak haydutluğa başlayanları nezkib[3] giydirip herkesin önünde teşhir ettirmek ilk bunun kanunudur. Doğrusu, bu devletin temelinin hikmet üzerine kurulduğu herkesçe bilinir. İşte güneş benzeri Sultan Murad da adaletçi ve hakçı anlayışıyla dünyayı

[3] Muhtemelen idam gömleği veya külâhı.

bayındırlığa, bolluğa kavuşturmuş, nice dinsiz ülkeleri zorlu uğraşmalarıyla iman aydınlığına eriştirmiştir.

(Gayreti için Allah'a şükrederiz; ahirette yeri cennet olsun.)

Rivayet: "Molla Yegân hacdan dönüp Sultan Murad Han'la mülakatında: 'Mevlânâ, bize ne armağanla geldin?' dedikte:

–'Padişahım, bir kişi getirdim ki, hem işbilir hem bilgindir.'

–'Ya şimdi nerede?'

–'Şerefli kapınızda bekliyor.'

cevabı üzerine, dışarıdaki bilginin huzura girmesine izin çıkmış. Sultan Murad'ın tanımadığı şahıs, içeri girer girmez yüksek sesle, 'Esselâmü aleyküm!' demekle yetinmiş. Biraz daha yaklaşınca da yere eğilmeden musafahada (el sıkışma) bulunmuştur. Padişah davranışlarını çok beğenerek onu oğlu Sultan Mehmed Han'a hoca tayin etmiştir. (Hikâyesi, yeri gelince anlatılacaktır.)

SULTAN MURAD HAN OĞLU EBU'L-FETH VE MAĞÂZİ KONSTANTİNİYYE FATİHİ SULTAN MEHMED HAN GÂZİ'NİN VASFI

Babası Allah'ın rahmetine yakın olup göçünce sonra on dokuz yaşında Osmanlı tahtına cülus etti. Öteki kardeşleri, daha Sultan Murad Han sağken ölmüş, yalnız İsfendiyar kızından doğan Sultan Ahmed adlı küçük kardeşi hayatta kalmıştı. Onu, "intizam-ı âlem" için şehit ettirerek günahsızlık örneği tabutunu, cennete yol alan babasının tabutu ardına katmıştır.

Beyit:
Civâr-ı rahmet-i Rahmâna gitdi
Riyâz-ı cenneti seyrâna gitdi

İleri derecede ilmi, dinine tutkunluğu, iyilikseverliği, sonsuz adaleti ve bağışlayıcılığıyla tanınır. Güzel yüzlü, orta boyluydu. Hem bilgin, hem şair, hem nüktedan olup övülecek bütün niteliklere sahipti. Osmanlı Divânının kurulmasını bu adaletli sultan düşünmüş, Divân teşkilatını sağlam esaslara dayalı şekilde güçlendirmiştir. Gittikçe yükselen sultanlık ve devlet düzeni, onun ileri düşüncesinin doğruluğunu ortaya koymuştur. Gösterdiği apaçık kerametler, halk arasında meşhur, şahitleri de sayılamaz.

Rivayet: "Bir gün yere batası düşmanla savaşılırken, kâfirlerin çokluğu herkesi şaşkına çevirir. Huzuruna girenler, düşman kuvvetlerinin eziciliğini anlatırlar. Sultan Mehmed Han, sanki o anda yanındaymış gibi Hoca Abdullah Nakşibendî (Semerkandî) Hazretleriyle konuşur. Ona, düşmanın çokluğunu, kendilerinin sıkıntıda bulunduklarını söyler. Oysa görünürlerde hoca falan yoktur! Bu bakımdan etrafındakiler konuşmaya bir mâna veremezler. Çoğu kimse

bunu o kötü ânın şaşkınlığına yorumlar. Allah'ın yardımıyla fetih gerçekleşip ortalık durulduktan sonra kendisine hayret uyandıran konuşmasının hikmeti sorulur:

'Semerkand'da Şeyh Abdullah Hazretlerine başvurdum. Bizzat gazâda hazır bulundu. Dinsizlerin kalabalık oluşundan yakındım. Mübarek yakasını açıp koynuna baktı; benim de bakmamı buyurdu. Burada sayısız asker gözüküyordu. Şeyh, davul ve zafer borusu çaldı. Askerleri okşayarak tekbir getirdi. "Bir daha hücum ediniz," deyince, "Dinsizleri darmadağın ve yerle bir ettik,'" cevabını verir. Bu tarih, unutulmayarak bir köşeye yazılmış. Sultan Bayezid zamanında Şeyh Abdullah'ın torunlarından Mehmed Kasım, Anadolu'ya geldiğinde hadise kendisine anlatılmış. O da, "Şeyh hazretleri, öğle namazını kıldıktan sonra çarçabuk bir ata bindi ve şehirden uzaklaştı. Yanındakilerden ayrılarak Deşt-i Abbas denen çölde, o yana bu yana at koşturarak tıpkı savaşıyormuş gibi hareketlerde bulundu. Sorduk:

'Rum Padişahı Sultan Mehmed Han kâfirlerle savaşıyordu, biz de yardımına gittik!' demişti. Tarihler karşılaştırılıp tam birbirine uyduğu görülünce her ikisinin de ermişliğine inanılmıştır. Daha sonra, Mehmed Kasım'ın babası Şeyh Abdülhâdi de Anadolu'ya gelmiş ve Sultan Bayezid'le görüşmelerinde bu vak'a söz konusu edilmiştir. Şeyh'e, 'Hoca Abdullah Efendi'nin elbisesi nasıldı, beyaz atı var mıydı?' diye sorulmuş.

'Evet vardı, şöyle bir elbise giyerdi, hatta falanca gün öğle namazından sonra çöle çıktı...' karşılığında bulunarak yukarıda anlatılanları doğrulamıştır. Sultan Bayezid, Şeyh Abdülhâdi'nin verdiği tarihle savaşın tarihini karşılaştırmış, aynı olduğunu görmüştür."

İstanbul'un fethi ki, Allah'ın büyük bağışı ve âyet-i kübrâdır. Yine ermişliğinin bir sonucudur.

Yakınlarıyla şakalaşmaları anlatılmakla bitmez. Rivayet olunur ki hem musahibi, hem veziri olan Ahmed Paşa'yla bir gün deniz seyrine çıkarlar. Fatih, kayıktaki genç ve yakışıklı silahtarını denize atlatıp "*Yine cûş eyledi deryâ-yı cennet*!"

der. Ahmed Paşa'dan aşağı mısrasını söylemesini ister. Paşa, "Padişahım, eğer gönlünüz kırılmayacaksa ve affedileceksem şuracıkta sunayım?" der ve şu mısraı koşar: "*Ezelden bağlamalusun ne minnet*!" diye cevap verdikte

Sultan çok beğenir. Hilatlar, armağanlar sunarak paşayı yücelediği gibi yakışıklı silahtarı da denizden çıkarttırıp bağışlarda bulunur.

Hikâye: "Sultan Mehmed Han ava giderken genç ve güzel hasekilerinden birisini de yanına almıştı. Yürüyüş sırasında, atların ayağından bu yakışıklı hasekinin gönül çekici yanağına çamur sıçradı. O güzel ve parlak yüzde çamuru gören Ahmed Paşa öteden beri bu hasekiye olan sevgisinin (!) etkisiyle, 'N'olaydı, toprak olaydım!' diye pek zarifane söz etti. Böylece 'Toprak olaydım, o güzel yanağa yakın olacaktım' yollu, toprak parçasını kıskandığını belirtmek istemişti. Sultan ardında geçen olayın farkındaydı. Fakat anlamamış gibi gözüküp hasekiyi sorguya çekti. Güzel delikanlı pek akıllıca davranıp 'Padişahım, Ahmed Paşa kulunuz, "Dinsizler, n'olaydı, toprak olsaydık!" âyetini ifade buyurdu,"[1] dedi.

Sultan Mehmed Han, hasekinin, güzelliği yanı sıra nüktedan ve zeki oluşundan memnun kaldı. İhsanlarda bulunarak rütbesini arkadaşlarına oranla yükseltti. Ama sapık sevgilere meyilli Ahmed Paşa'ya uzun süre küskünlük gösterdi."

Rivayet: "Ahmed Paşa, saray hizmetçilerinden tekine oynak ve civan oluşu sebebiyle basbayağı ilgi duyar ve severmiş. İşe bakınız ki, günün birinde bu güzel genç bir suç işlemiş ve odabaşısı tarafından adamakıllı dayağa çekilmiş. Sonra da hapsedilmiş. Durumu haber alan Ahmed Paşa şu dörtlüğü söylemiştir:

Kıta:
Cihan yansun ki ol şem'î şeker-hand
Yatar giryân ayağında demür-bend
Lebi Şîrâzî helvadır satarsa
Değer Mısr u Buharâ vü Semerkand

[1] Nebe' Suresi, 40. ayet.

Bu kıta padişahın kulağına erince, büsbütün gazaba gelip paşayı Yedikule'de hapsettirmiştir. Ahmed Paşa, burada hapisken suçunun bağışlanması için ünlü "Kerem" kasidesini yazar:

Kul günâh etse nola afv-i Şehinşâh kani
Tutalım iki elim kande imiş kani kerem

Ne kerem ola ki mağlûb ide ânı günâh
Ne günâh ola ki mağlûb idemez ânı kerem

Su batırmaz bitürür kendi murabbâlarını
Beni niçün bitüre gussaya ummân-ı kerem

Bu beyitleri okuyan padişah, onu affederek önceki rütbesini verdi."

Osmanlı Devleti'nde, kul taifesinin (yeniçerilerin) ilk ayaklanması Sultan Mehmed Han zamanındadır. Yeniçeriler edepsizlik ederek bahşiş isteğinde bulunmuşlar, Sultan Mehmed Han kızdığı ve üzüldüğü halde on yük akçayı bahşiş olarak dağıtmak zorunda kalmıştır. Ama hemen ardından Yeniçeri Ağası Doğan Ağa'yı azletmiş, bazı yayabaşıları öldürtmüş, bütün asker toplumu için de "Onmasınlar, berhudar olmasınlar!" diye beddua etmiştir. Doğrusu, bu içten yakarışın oku hedefini bulmuş olmalı ki, yeniçeriler arasında ileri gidebilmiş adam yoktur. Derecelerine göre terfi ederler, kethüdabey olduktan sonra atılır, yeniden neferliğe düşerler. Yaşamaları zillet ve rezalettir. Demek ki bu, o ermiş padişahın bedduası yüzündendir.

Anadolu beylerbeyinin Kütahya'da oturması, bunun koyduğu yasadır. Kadıaskerlerin, arzdan (sunuş) sonra çıkıp vezirlerin ve veziriazamın daha bir süre huzurda kalmalarını Sultan Mehmed Han usul koymuştur. Büyükbabam Bostan Efendi'den duyduğuma göre, Sultan Mehmed Han'a, "Niçin kadıaskerleri dışarıda bekletip vezirleri alakorsunuz?" diye sorulmuş, o da, "Olabilir ki kadıaskerlere birtakım konula-

rı açmamamız gerekir. Bunların danışımı ancak vezirlerle yapılmalıdır. Yine birtakım şeyleri de kadıaskerler unutmuş olabilirler. Arzdan sonra hatırlarlarsa dışarıda vezirleri bekler ve hiç olmazsa onlara söylerler. İşte bu düşünceyle kadıaskerleri dışarı çıkartıp vezirleri bir süre içeride tutuyorum," demiştir. (Tanrı'nın nuru kabrini aydınlatsın, yeri cennet köşklerinin en yücelerinden olsun.)

Oğulları Sultan Mustafa, Sultan Bayezid ve Sultan Cem'dir.

Hikâye: "Bir gün Sultan Mehmed Han, Edirne'ye gitmek için hazırlandı. Âdet olduğu üzere, bilginler uğurlama töreni yaptılar. Padişah, Mevlânâ Kırımî'yi yanına sesledi:

'Kırım ili bayındır olup âlimler ve fazıllarla dopdolu imiş. İşittiğime göre altı yüz yazar bilimle uğraşırmış... Bu doğru mudur?'

Mevlânâ Kırımî, 'Evet, doğrudur. Biz o düzenin sonuna yetişebildik!' karşılığını verince, padişah yıkılışın sebebini sordu. Mevlânâ, 'Bir hilekâr vezir türeyip içten içe bir kısım bilginleri bol parayla kendi yanına çekti. Böylece bilginler arasında ikilik doğdu. Memleket de sönüş ve yıkılışın en beterine bırakılmış oldu. "Bilginler ülkenin kalbidir. Kalbe âfet ererse, bedene de yayılır."

Budur hikmeti bize ol Zül-celâlin
Edevüz hürmetin ehl-i kemâlin

Şeriat yolunun hârisleridir
Ulûm-ı enbiyâ vârisleridir

Bu sözdeki gerçek, Müslümanlar padişahını etkiledi. Veziriazam Mahmud Paşa'yı çağırarak az önce dinlediğini anlattı ve 'Bir memleketin çökmesi, vezirlerin kötü yönetimleriyle kendini gösterirmiş?..' diye azarladı. Mahmud Paşa ise, 'Vezirlerin kimliği kişiliği bellidir. Aslında bir memleket kötü gidişli padişahlar elinden çekilen haksızlıklarla çöker. Günah o padişahındır ki, alçak yaratılışlı bir adamı vezir ya-

pıp devlet yularını eline vermiştir,' dedi. Padişah bu düşünceyi daha doğru bulup onayladı."

Doğrusu o, savaş meydanlarının yakışıklı aslanı, dünya padişahlarının en üstünü ve mümtazı, hayır kurumlarının yaptırıcısıydı. Şeriat bilginleri, erdemlilerin erdemlileri, onun döneminde parlamışlardır. Bunların aylıkları için tetimme ve imaret kurdurmuştur. Böylece sayısız vakıf kuruluşları doğmuş, düzen ve bereket çağı başlamıştır. Kendisi de bilgin ve erdemliler zümresindendi. Eşsiz şiirleri vardır. Şiirde "Avnî" mahlasını kullanırdı. Şu güzel beyit, inceliklerle nüktelerle bezeli şiirlerine örnek gösterilebilir:

Sâkiyâ mey ver ki birgün lâle-zâr elden gider
İrüşür vakt-i hazân fasl-ı bahâr elden gider

Şu matla beyti ise Karamanoğlu ile muharebeleri esnasında söylemiştir:

Bizimle saltanat lâfın vururmuş ol Karamanî
Hudâ fırsat virürse ger kara yere karam ânı

Rivayet: "Gençlik çağında, cihangirlik merasimini tekmil için cenk alet ve edevatını edinmeye, atıcılığa biniciliğe düşkünmüş. Yalnız bunları önemser, çeşitli bilimlerin öğrenilmesini gereksiz görürmüş. Babasının başlıca tasası da buymuş. Molla Güranî'yi tahsiliyle görevlendirirken ona Sultan Mehmed'in bu durumunu anlatmış. Fakat Molla Güranî, şehzadenin öğrenimiyle ilgilenmeye başlayınca onun bütün bilimlere karşı kabiliyetli olduğunu anlamıştır. Molla ile Şehzade Sultan Mehmed'in karşılaşmaları şöyle anlatılır:

Molla Güranî, şehzadenin sancağına varıp kapıağasına haber verir. Sultan Mehmed'e, 'Babanız Sultan Murad Han tarafından tahsilinizle görevlendirilen erdemli Mevlânâ Güranî gelmiştir. Yüce emriniz ne yoldadır?' diye sorulduğunda, gülümseyerek, 'Gelsin, görelim ne söyleyecek?' der. Molla Güranî'nin huzuruna girişini izlerken şehzadenin içi-

ne anlsızın bir korku düşer. Hoca, yüksek ve gür bir sesle, 'Selâmünaleyküm!' derken, bir yandan da Sultan Mehmed'in tabiatındaki iyiyi kötüden ayırma özelliğini okuyabilecek yetenekte olup olmadığını anlamaya çalışır. Tahtına yaklaşınca, padişah babasının selamını bildirerek cehrile (yüksek perdeden) 'Siz halktan biri sayılırsınız. Babanızın kesin buyruğuna uyup okuyacak mısınız? Eğer itaat ederseniz ne mutlu size! Ve eğer yüce buyruğa karşı gelecek olursanız vay halinize!' diyerek yanından bir ince hazeran çıkartır:

'Zorlukla karşılaşırsam, bununla terbiyeniz lâzımdır der ve yüksek sesle! Oku!' diye emredince Şehzade Sultan Mehmed Han'ın melek huyundaki Allah vergisi söze yatkınlık açığa çıkıp "Bismillahirrahmanirrâhim" diye okumaya başlar. Birbiriyle ilgili veya biri ötekini tamamlayan bütün bilimlerin tahsilini kısa zamanda başarır."

Hikâye: "Huy güzelliğine eş ve benzer düşünülemezmiş. Hatta hocası Molla Güranî'ye kadıaskerlik verip onu yücelemesi, devlet erkânını kıskandırdı. 'Divâna sunmaksızın görev verdi,' dedikodusuyla padişaha açıkça güceniklik gösterildi. Bu, Sultan Mehmed'e pek ağır geldi. Bunu hocasına anlatmaya utanıyordu. Molla'ya yine yüzsuyu döküyor, gönül alıcı sözler söylüyor, bir çıkar yol arıyordu. Nihayet ondan Bursa'da atalarının bakımsız durumdaki vakıflarını yeniden canlandırıp düzene koymasını, vakıfların hak yolunda işlemesini sağlamasını rica etti. Bu vazifeyi, Bursa kadılığına ek görev olarak kattı ve gereken nakil işlemini tamamlatıp Molla Güranî'yi kadıaskerlikten uzaklaştırdı."

Hak gözetmesi, insafı, halkın dilinden düşmemiştir. Molla Güranî Bursa kadısıyken, Hakan'ın tuğralı fermanını taşıyan bir çavuş çıkagelir. Fakat fermanda emredilen iş şeriata aykırı olduğundan Molla, çavuşun gözü önünde buyruğu yırtıp atar. Çavuşu da döver! Sultan Mehmed Han bu olayı işitince saltanat namusu için Mollayı azletmiş ve kırgınlığını belirtmiştir. Bunun üzerine Molla, bu nahoş durumun ortalığa yayılacağına kulak asmayarak Mısır'a gitti. Fakat aslına bakılırsa haklı olan Mollaydı. Sultan Mehmed Han bir süre

sonra insafa gelip davet etti, saltanat merkezine dönmesini istedi. Dönüşünde onu fetva makamına (müftülüğe) getirdi. Türlü ihsanlarda, saygı gösterilerinde bulundu. Sultan Mehmed Han'ın kalp temizliğine şüphe yoktu ve içten bağlanışı sınırsızdı.

Hikâye: "Molla Güranî, Mehmed Han'a, söz sırası düşürerek her zaman öğütte bulunur, 'Elbiselerin haram, yediklerin haram,' der, haramdan titizlikle sakınmasını tembihlermiş. O, bu sözlerden asla üzülmeyerek hocasının öğüdüne göre yiyip içmeye, giyinmeye gayret edermiş."

Güven ve bağlılık konularında olgunluğu, buyruklara, büyük sözüne uyuşu, bundan anlaşılır.

Hikâye: "İstanbul'da müderrisler için dershâne, misafirlere tâbhâne (yatma yeri), imaret, suhtelere (medreselilere) yiyimevi, delilere hastane, okuyanlara yatı odaları yaptırtıp hepsini yerleştirmişti. Veziriazâm Mahmud Paşa'yla bir gece gizlice buraları teftişe çıktılar. Maalesef, yatı odalarında kalan danişmendlerin (asistanlar) durumları hiç de iyi değildi. Oyuna eğlenceye dalmışlar, bilim akıllarından geçmiyor! Aralarında çirkin sayılacak şakalaşmalar, konuşmalar olmakta. Odalar gürültülü. Sultan Mehmed Han bundan çok üzülüp Mahmud Paşa'ya, 'Biz sevap kazanmak için bu odaları yaptırmıştık, meğer buralar etrâk-i bî-idrakin yuvası olmuş. Şimdi ne yollu davranalım?' diye sorunca:

'Padişahım, gelenek odur ki, tatil geceleri, erdemi arttırmak ve gönülleri açmak için oyun, eğlence ve şakalaşmalarla vakit geçirilir. Öğrenim geceleri yine gelelim ve durumlarını görelim. Bundan sonra bir karara varmak doğru olacaktır,' cevabını aldı. Nitekim, bir başka gece yine teftişe çıktılar. Odalardan tekinin kapısını vurdular, içeriden mum ışıkları sızıyor, fakat tıs çıkmıyordu. Bir daha vurdular, yine karşılık alamadılar. Üçüncü kez kapıyı çalınca 'Kimdir?' diye soruldu. Yine çalıp 'Açınız,' dediler. Bir süre sessizlik oldu. Sonra, 'Bre kimsiniz, kim değilsiniz. Sultan Mehmed Han bile olsanız kapı açılmaz; öğretim gecesi konuşulmaz!' sözlerini duydular. Bundan sonra birkaç defa daha kapıyı vurdularsa

da artık hiç karşılık alamadılar. Sultan Mehmed Han aşırı sevindi, yüzü güldü. Olayın garip konuşmasından hoşlandığı gibi, söyleyenleri de sevindirdi."

Rivayet: "Bir gün atına binmiş ava gidiyordu. Bir dilenci yolu üstüne çıkıp el açtı. Ona bir altın verdi. Fakat dilenci itiraz etti: 'Padişahım, ben senin kardeşin olayım, bana bir altın veresin. İnsaf bu mudur?'

Sultan, yel ayaklı atını durdurup dilenciye bu boş sözlerinin aslını sordu. 'Bilmez misiniz padişahım, bu ne biçim habersizliktir?' Böylece bir de ona bilgisizlik yöneltti! Mehmed Han, atını çekip kardeşliklerinin nereden geldiğini sorunca da şöyle dedi:

'Âdem Ata oğulları değil miyiz?' Bu cevap padişahın pek hoşuna gitti ve 'Öbür kardeşlerimiz duyarlarsa senin payına bir altın da değmez!' diyerek çokça ihsanda bulundu."

Sultan Mehmed Han da ataları gibi hayır işlerine düşkün olup İstanbul'da yaptırdığı cami ve imaret, yeryüzünde örneği pek az eserlerdendir. Belki de günümüze kadar başka bir padişah, bu biçimde bir hayır kurumu gerçekleştirememiştir.

(Allah, bütün hayırlarını beğensin; cennet bahçelerindeki yerini de üstün kılsın.)

OSMANOĞULLARININ SEKİZİNCİSİ SULTAN BAYEZİD HAN HAZRETLERİNİN VASFI

Babası Ebulfeth Sultan Mehmed Han, Maltepesi'nde Allahın rahmetine kavuşunca veziriâzamın beceriksizliği yüzünden ölüm haberi hemen yayıldı. Ordu içine ikilik düştü. Bir kısmı kargaşalık çıkarmak amacıyla İstanbul'a yürüdüler. Yahudilerin mallarını yağmaladılar. Devletin ileri gelenleri, oybirliği edip Sultan Mehmed Han yanında bulunan Sultan Bayezid oğlu Sultan Korkud'u tahta oturttular. Böylece askeri yatıştırmaya çalıştılar. Bir yandan da Bayezid'e ve Cem'e ulaklar göndererek herhangisi daha çabuk gelirse tahta o çıksın diye sözleştiler. Allah'ın rızası ve takdiri o yolda olmalı ki, yel ayaklı atına binen Sultan Bayezid çarçabuk geldi, Osmanlı tahtı varlığıyla yücelendi.

Altı oğlu vardı. Sultan Abdullah, Sultan Ahmed, Sultan Şehinşâh, Sultan Âlemşâh, Sultan Korkud ve Sultan Selim Han.

Sultanlığın bir Allah vergisi olduğunu herkes bilir.

Rivayet: "Büyük şeyhlerden Busî Hazretleri[1] hac dönüşü konaktan konağa aşarak Amasya'ya yaklaşmış. Meğer Sultan (şehzâde) Bayezid de avlanmadaymış. Tesadüfen buluşmuşlar, sohbet etmişler. Şeyh müjde verip 'Gelecek yıl, falan gün yine hacdan dönüşümde sizi, pek yüksek ve mutlu bir makama yakın göreceğimi umarım. İşte o anda, sultanlığınızı haber verecek mektubun gelmesi muhtemeldir,' buyurmuş. Allah'ın hikmetine bakınız, olaylar tahmin edilen şekilde gelişmiş; şeyh, bir dahaki yıl hacdan dönerken Sultan Bayezid Han da tahta çıkmıştır! Yeni padişah, bu olayın etkisiyle şeyh için İstanbul'da bir tekke yapılmasını buyurmuştur."

---

[1] Acaba Şeyh Tusî mi? Mevlânâ Tusî, (15. yy) Tusluydu. Bilgin ve erdemliydi.

Hikâye: "Merhum Sultan Mehmed Han zamanında, Bursa'da kendi halinde yaşayan Emir Sultan Hazretleri[2] bir gün dervişlerine, 'Saltanat, Sultan Cem'e karar kılındı!' der. Birkaç ay geçince aynı dervişlere, 'Osmanlı tahtı, Cem'den döndü, Sultan Bâyezid Han'a kısmet oldu!' haberini verir. Çevresindekiler bunun gerçeklik derecesini öğrenmek isteyince, 'Peygamber Efendimizi gördüm; buyurdular ki: Aşırı duaları nedeniyle taht Sultan Bâyezid'e verildi, Sultan Cem'den döndü,' der. Bir sultanlık ki, Peygamber tarafından kendisine verilmiştir; bu onun ne derece dinine bağlı ve kullukta bulunduğunu ispat eder."

Sultan Bâyezid Han'ın nikâhlı hatunu, Türkmen beylerinden Emir Alâüddevle'nin kızı Ayşe Hatun olup "Denizlerin, karaların kahramanı, Arap ve Rum ülkelerinin sahibi, Sultanların ve insanların en değerlisi" Sultan Selim Han, bu hatunun oğludur. Sultan Bâyezid, Ayşe Hatun öldükten sonra odalıklarla düşüp kalkmıştır. Kırk odalığının bulunduğu rivayet edilir. Herbiriyle ilgilenirmiş. Sonunda, gücünü kötüye kullanma yüzünden bedeni çökmüş, temiz tabiatı değişmiş; görünüşü yaşlılık izleri taşımaya başlamıştır.

Büyüklüğü, davranışlarının seçkinliği, ünü, göklere ulaşmış bir sultandı.

Hikâye: "Bayramını tebrik etmek düşüncesiyle babasının hocası Molla Güranî'yi Saray-ı Âmire'ye[3] davet eder. 'Şeref versinler,' der. Fakat Molla, 'Yağmur yağıyor,' bahanesiyle kapıcıyı savar. Davet tekrarlanınca yine 'yağmurdan, çamurdan elbiselerinin kirleneceği"ni öne sürüp 'Bağışlamalarını dileriz,' der. Sultan Bayezid, bir daha ulak gönderir. 'Bayramımızı, mübarek ayaklarıyla şereflendirirse kutlu olacaktır,' ricasında bulunur. Hatta teşrif ederse, kendisinin attan indiği yere kadar atla gelmesini bildirir.[4] Böylece binbir ihtimamla Molla Güranî'yi bayram tebrikine getirtmiştir."

---

[2] Emir Sultan, 1430'da öldüğüne göre burada bir yanlışlık söz konusudur. Bu şahıs, 1443-1516 arasında yaşayan ve ermişliğine inanılan Emir Buharî'dir.

[3] Bugünkü Topkapı Sarayı.

[4] Padişahlar sarayın ikinci kapısını da atla geçerler, veziriazam, vezirler ve huzura çıkmak için gelenler, Babüsselâm'da (2. kapı) attan inerdi.

Bilime saygı ve bilginleri ululama, bundan öteye tasavvur edilemez. Ermişliği ve Allah yolunda çalışmaları büyük küçük herkesin malumudur. Kendi türbesinde yakarışlarda bulunduğu rivayet edilir. Savaşları saymakla bitirilemez. Adaletçi ve hak kayırıcı olması dolayısıyla mahlası "Adlî"dir. Gazel söyleyişte büyük babasından üstün tutulur. Güzel konuşma ve nazım dizme yeteneği kusursuzmuş. Şu güzel matla beyti, İsâ nefesi gibi cansızı canlandıracak bir söyleyiştir:

Ey süvâr-i esb-i nâz olan rikâb-ı câne bas
Hüsn meydânı senindir ayağın merdâne bas

Gazel

Ciğerim pâreledi hancer-i cevr-i sitemin
Sabrımın câmesini doğrâdı mıkras-ı gamın

Secdegâh eyler idi Kâbe'de mihrâb gibi
Kûyin içinde melek görse nişân-ı kademin

Ey gözüm gün yüzüne karşu nice kan dökesin
Rıhları tâbi ile kavurdu kalmadı nemin

Rivayet: "Kardeşi Cem, tahtın kendisine kısmet olmayınca şu duygulu beyti Sultan Bâyezid'e göndermişti:

Sen pister-i gülde yatasın şevk ile handân
Ben kül döşenem külhen-i mihnetde sebeb ne

Buna karşılık ermişlik sahibi, Bâyezid-i Bestâmî anlayışlı padişah şu öğüt verici beyti yazmıştır:

Çün rûz-i ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rızâ vermeyesin böyle sebeb ne
Hacc'ül-Haremeynim deyü da'vâlar edersin
Ya Saltanat-ı dünye içün bunca taleb ne

OSMANOĞULLARININ DOKUZUNCUSU, SALTANAT MÜLKÜNÜN ŞAHBÂZ-I HÜMÂ-PERVÂZI SULTAN SELİM HAN GÂZÎDİR

O, Arap, İran, Kürdistan, Deylem ülkelerinin fatihi, Türklerin hakanı, sultanların en yücesi ve şehinşâhların en başta gelenidir.

Babası Sultan Bâyezid Han hazretlerinin sağlığında tahta cülus etti. Âlim ve olgun, şair, erdemli, heybetli, kahramanlık yolunda, cihangir, ibret alınacak bir sultandı. Babasının ölümünden sonra yeğenlerinden Şehinşah oğlu Mehmed ile Mahmud oğlu Sultan Musa ve Sultan Emir, Sultan Orhan, biri dahi Sultan Âlemşâh oğlu Osman Şâh –ki hepsi de sultanlık aydınlığının yıldızlarıydılar– şurada burada isyanlara sebep olabilecekleri ihtimaliyle her birine şehitlik şerbeti içirmiştir. Asıl kardeşleri ise babaları Sultan Bâyezid Han'ın sağlığında rahat durumdalarken ansızın arayı açmışlar; Sultan Korkud ile Sultan Ahmed, kardeşlik yolunu kapayıp aralarında defalarca cenk, harp ve kıtal etmilerse de sürdürdükleri uzun mücadele, istedikleri sonucu sağlamamış; mutluluk ufkunda parlayan devlet yıldızı, Selim Han'ı aydınlatmıştır. Sultan Selim Han tahta çıkınca, gerek Sultan Korkud'a gerekse Sultan Ahmed'e şehitliği tattırarak sultanlık emelini ve bunun kavgasını unutturmuştur.

Mutlu bedeni, sultanlığın ve toplumun eşsiz süsüydü. Ülkeleri dize getiren kılıcıyla Arap ve İran illerini aldı. Hutbe okutup sikke kestiren namdar padişahların kimini yokluk ülkesine yolladı, kimini cenkte firar etmek zorunda bırakarak memleketlerini zapt etti.

Onun beğenilmiş vasıfları bir bir tanıtılamaz, sevimli yüzü tasvir edilemez. Ak benizli, güzel, orta boyluymuş. Devlet işlerinin yürütülmesinde vezirlere danışma gereğini duymayarak Allah tarafından kendisine ilham edildiği üzere uygu-

lamada bulunurmuş. Uzun tasarılardan sonra giriştiği fetihler sayısızdır. Heybette, ululukta benzeri yoktu. Katı yürekli ve yiğitti. Aslanlar gibi, demir temrenli oklar gibi düşmanın üzerine atılır, kılıçkıran gibi dinsizlerin yüreğine vururdu. Hatta şu matla, beyti kendisini bu özelliğiyle tanıtmaktadır:

Farsça beytin Türkçesi:

(Düşman askeri Kaf'dan Kaf'a olsa bile
Vuruşma günü billah yüz çevirmem!)

Yüksek eyvanlı Divân'ın üyeleri, karşısında söz söylemeye güç yetiremezlermiş.

Hikâye: "Karaman Beylerbeyi Hemden Paşa yakınında olanlardan ve nedimi idi. Her an padişahla konuşup şakalaşabilirdi. Erdebil Şahı İsmail (Safevi) yolsuzu ile savaşma öncesinde kışın yaklaşması, orduyu yıldırmış bulunuyordu. Bir kısım komutanlar ve vezirler, Hemdem Paşa'ya rica edip sultanın huzuruna çıkmasını, seferi ertelemeye ve İstanbul'a dönmeye razı etmesini istediler. Hemdem Paşa da bu işi başaracağını sanarak gitti. Sohbet sırasında, 'Nasıl olsa yolunu şaşırmış şah, Allah'ın yardımcı olduğu ordumuza dayanamayacaktır,' diye söz açıp kışın azgınlığını anlattı. Şahın ordusunun, Allahın yardımı ile ordumuz önünde ne zaman olsa yenik düşeceğini bildirdi ve ekledi: 'Kışın zorlu zamanı yakın. Nicedir muzaffer ordumuz uğursuz şahın topraklarını çiğniyor. Payitahta dönmek gerek, padişahım!'

Gücü göklere ulaşan padişahtan bir ses çıkmadı. Ertesi gün alaylar dizildi; yarı yola varmadan Hemdem Paşa'yı öbür dünyaya yolladı. Ölüsünü gömmeleri için yeniçerilere verdirdi. Bu korkunç olayın etkisiyle askerin yüreğine ölüm kaygısı düştü. Allah'a sığındılar ve sanki cansız başsız oldular."

Öfkesi ve siyaseti böyle olmakla birlikte Allah'a yönelişi de olgun derecedeydi.

Hikâye: "Bir gün Hasodalı kırk hizmetçiye birden kızmış, hepsinin öldürülmelerini emretmişti. Zavallılar, Müftü Ali

Çelebi'ye (Zembilli) haber yetiştirip sefaat için aracı olmasını yalvardılar. Müftü Efendi Hakan Kapısına gelerek padişahla görüşmek istediğini bildirdi. Sultanın izniyle huzuruna çıktı. Padişah, 'Molla isteğin nedir?' sorusunu yöneltince, Müftü Ali Çelebi:

Serir-i saltanatta ber-karar ol
Cihan durdukça dur dünyâda var ol!

diye söze başlayıp 'Padişahım, duyduğuma göre, hizmetinizde olanlara gönlünüz kırılmış; öldürülmelerini buyurmuşsunuz. Can ipliklerini ecel kılıcıyla kesip başlarını taçsız etmeyi dilemişsiniz. Affınızı rica edeceğim,' dedi. Padişahın canı sıkılarak, 'Efendi, devlet işlerine karışmamanız gerekir,' karşılığında bulunduysa da müftü, 'Hayır, devletlim. Bu din buyruğudur. Devlet işlerinden değildir. Padişahımın din ve dünyasını kayırmak, bize farzdır. Devlet ve sultanlık işleri, vezirlerin azil ve tayinidir. Fakat ölüm yargısı, şeriata göre verilebilir. Katillerinin sebebi nedir, beyan buyurun şeriata uygun düşüp düşmeyeceği hususunda biz de mütaleamızı açıklarız. Gerekiyorsa şeriat yönünden uygun olduğuna dair fetva veririz. Ama suçsuz iseler, padişahımızı günaha sokmayalım,' dedi. Sultan Selim Han, hizmetçilerin suçlarını "af kalemi"yle çizip canlarını bağışladı. Bu defa Molla, 'Padişahım, hak yerini buldu. Ancak Osmanoğullarının geleneği, haksız işkence çektirdiğine çok geçmeden ihsanda bulunup gönlünü almaktır,' diyerek hepsini Hasoda hizmetine iade ettirdi."

Askerin zaptı konusunda tedbiri, toplum işlerindeki çaba ve uğraşmaları dünyaya ün salmıştı. Hâlâ bile halk arasında konuşulur.

Rivayet: "Mısır'ın fethine gidilirken Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa dürüstlükle, 'Padişahım, bugün çok konak yürüdük. Yeniçeri kullarınız yayadır. Bir gün oturak edip dinlenilse olmaz mı?' diye sorunca, 'Demek ki, yeniçeri ağası dinlenmek istiyor!' demiş ve merhametsiz cellada işaret vererek kıyamete kadar zavallıyı oracıkta dinlendirmiştir!"

Devlet hazinesini gözetmede titizdi. Geliri giderden fazla getirtip artan parayı gazâ harcamaları için tutarmış. Defterdarların sunduğu hesaba kanaat etmeyip el altından kontrol yaptırdığı rivayet edilir.

"Padişahın hazinesi ikidir. Biri halk, öteki paradır. Herhangisi dökünür ise devletin temeli sarsılır. Padişahın hayatı çöker," dermiş. Gerçekten de birçok sultanın ülkesi, hazinenin boşalmasıyla yıkıntı haline gelmiştir. Bu konuda şöyle bir anlatım vardır:

Rivayet olunur ki, "Birgün Veziriazam Pirî Paşa'ya, 'Lala, hazinenin durumu nasıldır?' diye sorar. O da, 'Padişahım, hangi hazineyi soruyorsunuz?' deyince Sultan Selim Han sanki bilmiyormuş gibi davranarak, 'Paşa, Hazine iki midir?' şeklinde hayret belirtir. Pirî Paşa şöyle konuşur:

'Hazine iki ve belki de üçtür. Biri, mutlu padişahımın İç Hazinesidir. Buradan dışarıya akça çıkarılmaz. Koruyucusu hazinedarbaşıdır. Padişaha mahsus hazinedir. Allah saklasın ki, askerlerin ulufesi buradan verile... Bir diğer hazine, Divânhane'de bulunur. Vezirlerin gözetiminde olup yani Dış Hazine'dir. Üçüncüsü Yedikule'dedir. İki yıldan beri başvezir olan bu kulunuz bakıcıdır. Bir başka hazine ise edilecek dualardır. Hangisini buyurursunuz?'

Cihan padişahı bu cevabı pek beğenip onaylamış, Pirî Paşa'ya hil'atlar vermiştir."

Başvezir Pirî Paşa'ya güveni sonsuzdu. Onun tavsiyelerine uyduğu anlatılır.

Bir gece yakınlarından birisi, 'Padişahım, Pirî kulunuzu niye böyle üstün tutarsınız? Bunu şaşkınca düşünmekteyiz..' diye sorunca, 'Şimdi gece yarısıdır, benim aklımdan geçen, Mısır'ı almak için girişilecek hazırlıklardır. Sen dur, Pirî Paşa'yı çağırtayım. Onun da düşüncesini öğrenelim. Böylece aklını, üstün tutuluş nedenini sana öğretmiş olacağım,' der ve paşaya bir ulak gönderir. Hemen padişahın huzuruna koşan Pirî Paşa'ya öfkeyle, 'Pirî, fikrim, Rumeli'nin falan yerinde bir köprü ile bir cami yaptırmaktır. Sen ne fikirdesin?' diye sorar. Paşa, 'Ferman padişahımın. Camiyi bilmem amma,

Anadolu dolaylarında bir-iki köprü vardır ki, onartırsak isabetli olur,' der. Sultan Selim Han, 'Bre savsamacı! Ben Rumeli söylüyorum, sen Anadolu'dan laf ediyorsun. Elbette senin bir ayrı düşüncen olmalı, söyle...'

Pirî Paşa, 'Sultanım, bir düşüncem vardır amma bu duran kişi öğrenmemelidir,' yollu şüphe belirtince, 'Onun ne haddi var? Sırrı açıklarsa başından olur,' karşılığını alır ve 'Padişahım, cami, köprü zamanı değildir. Benim aklım, Mısır ülkesini almak tutkusuna düştü. Anadolu dolayında, askerin geçmesine yarayacak köprüleri onartalım. Mısırlı âlimlere, gönüllerini bize döndürücü mektuplar ulaştıralım. Padişahlarının şeriata uyup uymadıklarını soralım. Bizim şeriata ne kadar saygılı olduğumuza cümlesini inandıralım. Âlimleri ve emirleri, (Kansu) Gavri'den nefret ettirip kendimize çekelim. İlkbaharda Kızılbaş (Safevîler) üzerineymiş gibi yürüyüşe geçelim,' demesiyle, felek rütbeli padişah, 'Berhudar ol!' deyip memnunluğunu belirtir. Hil'atlarla Pirî Paşa'yı donatır. Onu savdıktan hemen sonra da kötüleyici düşünceler taşıyan söz konusu kimseyi öldürtür."

Rivayete göre, hiçbir zaman seraser ve diba giymek istemezmiş. Kadın giysisinin yiğite yakışmayacağını söylermiş:

Farsça beytinin Türkçesi:

Elbiseden maksat, sıcağa soğuğa karşı korunmadır
Süslenme amacıyle elbise kullanmak erkeğe yakışmaz

Bir gün sultanlığın gelecekteki ışığı, ülke tahtının burcunda parlayan güneş, gök rütbeli şehzâde Sultan Süleyman Han, türlü dibâ ve seraser giyinip elini öpmeye geldiğinde onu ayıplamış ve 'Baban nasıl yapıyor, Süleymanım?' diye kızmıştır.

İlmi, erdemi kemalde olup Sultan Süleyman, sabah güneşi misali ışıklar saçarak doğunca, "Padişahım, adını ne koyacaksınız?" diye sormuşlar. Sultan Selim Han: (Farsça) "Ben Selim'im, o da küçük Selim," buyurmuş. Toplulukta bulunan

ariflerden biri, padişahın dileğini hemencecik sezip adının "Süleyman" konacağını bilmiş. Çünkü, Selim kelimesindeki (s), (l) ve (m) harflerinin seslendirilmesinde yapılacak değişikliklerle "Süleyman" kelimesi elde edilir ve bu da "Selimin küçüğü selim" anlamını taşır.

Cihangirliği anlatılamaz. Yeryüzünün her köşesi, sindirici kılıcından sulanmıştır. Mısır'ın alınmasından sonra, Bâb-ı Hümâyûn'a Müslümanların ve dinsizlerin on sekiz ünlü hükümdarından elçiler gelerek türlü hediyelerle kulluklarını belli etmişler, huzurunda boyun kırmışlardır. Dünyayı onun gür ve ürkütücü sesi doldurmuştu. Bu niteliği günümüzde bile dillerde dolaşır.

Erdemliliği yazıyla bitirilemez, defterlere sığmaz.

Beyit:

Lisân-ı Fars'ın Selmânı oldur
Zebân-ı Fars'ın Hüsânı oldur

Farsça Divânı bir belagat şaheseridir. Şu beyit, övülmüşlüğünün bir belgesi sayılabileceği gibi, söz hüneri yönünden de değerlidir. Nüktedanlar ve şiir sevenler çok beğenmişlerdi:

Farsça beytinin Türkçesi:

Çok istedim ki o ay yüzlüyü uykuda göreyim
Ben bu düşüncede iken ansızın güneş doğdu!

Haremeyn-i Muhteremeyn, yüce adıyla zenginlik kazanmıştır. Hâdim'ül-Haremeyn tacı[1] Osmanoğullarından ilkin buna nasip olmuş, bu unvanı kullanma şerefi Selim Han'la başlamıştır. Çerkes Memlûklerin güvensiz yönetiminden ve

[1] Hâdim'ül-Haremeyn: Haremeyn diye anılan, Mekke ve Medine'nin hizmetkârı demektir. İslam halifesi olmaları dolayısıyla Yavuz'dan başlayarak Osmanlı padişahlarının kullandıkları resmi ve dini unvanlardandı. .

sık sık çıkan kargaşalıklardan o mübarek şehirleri kurtarmış, birçok hayırla bezemiştir.

Sultan Selim Han öbür dünyadaki tahtına göçünce, Kemal Paşazâde eşsiz bir mersiye yazarak sonunu şu mısralarla bağlamıştı:

Hayf Sultan Selime hayfa hayf
Hem kalem ağlasun âna hem seyf

Kısa zamanda yeryüzünün büyük bir bölümünü egemenliği altına almasını ise Kemal Paşazâde şöyle anlatmıştır:

Az zaman içre çok iş etmişdi
Sâyesi olmuşdu âlem-gîr

Şems-i asr idi asırda şemsin
Zıllı memdûd olur zamânı kasîr[2]

Gerçekten Osmanlı ülkesine düzen ve parlaklık vermişti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

2 "Az zamanda büyük işler başardı / Gölgesi (yönetimi) yeryüzünü kaplamıştı. / O, 'asr' güneşiydi, çünkü ikindi güneşinin / gölgesi uzun ve yaygın olmakla birlikte süresi kısa olur!" Buradaki "asr" kelimesi hem "yüzyıl," hem de "ikindi" anlamında kullanılmış ve tevriye sanatı yapılmıştır. Yüzyılın güneşi olarak nitelendirilen Yavuz Sultan Selim, saltanatının kısalığı ima edilerek de ikindi güneşine eş tutulmuştur. Ayrıca ikindi güneşinde gölgeler uzun ve yaygın olduğundan bir başka benzetmeyle de hükmettiği ülkelerin genişliği vurgulanmıştır..

OSMANOĞULLARININ ONUNCUSU (Kİ ONUNCU KÂMİL PADİŞAHTIR) SULTAN SÜLEYMAN HAN GÂZÎ

Sultan Selim Han'ın vefatından sonra gelip saltanat tahtına cülûs etmiştir. Uzun boylu, güzel yüzlü ve güzel yaratılışlı, doğan burunluymuş. Güneş gibi parlak bir padişahtı. Ziynet ve şevkete düşkünlüğünden seraser ve dibâ giyer, çok fazla zenginlik ve takı kuşanırmış. Tek vâris olduğundan sultanlık tahtını kavgasız elde etti. Hayırlı fetihleri nice ciltleri doldurur. Yüce soylu oğluna, torunlarına ettiği pürsürûr düğünler beyândan çoktur. Bilginler, şairler ve vezirlerle olan şakalaşmaları da hadden ziyâdedir.

Hikâye: "Edirne'den İstanbul'a dönerken bilginler karşılamak için yanına geldiklerinde, kadıaskerlikten emekli Muhyiddin Çelebi yanaşıp geri çekilirken Sultan Süleyman Han ondan sonra gelen Kadri Efendi'ye sorar:

'Molla, Muhyiddin Efendi'nin atı gayet iri olduğu için mi hareket etmez?'

Kadri Efendi, 'Padişahım, nasıl kıpırdasın? Üstünde taşıdığı paha biçilmez ilim dünyası ve ağırlığıdır!' cevabını verir. Padişah bu nükteli karşılığı beğenir ve bu defa Kemal Paşazâde'ye döner:

'Kadri Efendi'nin atı acaba ne yüzden oynuyor, hiç durmuyor?'

Kemal Paşazâde de şu cevabı yetiştirir:

'Kadri Efendi gibi bir âlimi taşıyan at sevincinden yerinde durabilir mi?'

Padişah, Kemal Paşazâde'ye de iltifatta bulunduktan sonra, 'İnşallah sultanlığım uzun sürecektir. Çünkü payitahtımdaki bilginler birbirlerine bağlı ve birlik üzeredirler,' buyurmuştur. Gerçekten de adaletli saltanatları ekseriya safâ ile geçmiştir.

Şehzâde Sultan Mustafa'nın katli gibi birtakım üzücü olayların meydana gelmesi, müzevir vezirin hilesidir.[1] Bu yüzden "Rüstem Hilesi" meşhur olmuş, tarihe geçmiştir. (Allah korusun!)

Şehzade Sultan Bayezid ile Şehzade Sultan Selim arasındaki kargaşa, bu iki kardeşin tutumlarından ve herhalde alınyazıları bunu gerektirmişti.

Sultan Süleyman Han'ın gençlik çağında ayş u nûşa, dost sohbetlerine düşkünlüğü, hele İbrahim Paşa'yla (Makbul/Maktul) olan arkadaşlığı hâlâ anlatılagelmektedir. Hatta bu konuda mübalağa sınırı aşılmıştır. Ancak Sultan Süleyman Han, sonraları tövbekâr olup eğlencelerin peşini bırakmış, yaşlılığını ibadetle geçirmiştir.

Tahta çıktıktan sonra okumaktan geri kalmamış, fıkıhla uğraşmış, *Sadr-ı Şer'îa* okumuştur. Hatta büyükbabam rahmetli Bostan Efendi'nin, Rumeli kadıaskeriyken bir mahkeme ilâmıyla ilgili olarak huzuruna çıkıp meseleyi danışması gerekir. Derhal benzeri bir meseleyi de padişah anlatıp "*Hulâsa*'nın falan faslında açıklama vardır; oraya başvur," der. Bu olay dedemden bana böyle anlatılmıştır. Sözüne güvenilirlerin belirttiğine göre fıkıh dalındaki önemli kitaplar üzerinde çalışırmış.

Yiğitlik ve heybeti, üslubundaki akıcılık, sohbetlerinin seçkinliği, kalemle yazılamayacak derecedeydi. Sayısız savaşları yanı sıra zengin sûrları[2] vardır. Her biri ayrı bir kitap olabilecek önemdedir. Elkas Seferi'nde[3] Bostan Efendi merhum, kadıasker olarak yanında bulunuyordu. Yolda:

---

1 Müzevir Vezir: Hürrem Sultan'la işbirlik edip Osmanlı tahtını Şehzâde Selim'e kazandırmayı tasarlayarak entrikalar çeviren Sadrıâzam Damat Rüstem Paşa ima edilmektedir.

2 Sur (Sûr-i Hümâyûn): Padişahların erkek çocuklarının sünnetleri, kızlarının da evlenmeleri münasebetiyle yapılan düğünler. Sözcük, düğün, uğurlu bir sebeple yapılan ziyafet, sevinç ve şenlik demektir.

3 Elkas Seferi: 1547 yılında Osmanlılara sığınan Şah İsmail oğlu Elkas Mirza'nın tesiriyle İran'a açılan 1548 seferi. Bu seferde Elkas Mirza, Ulama Paşa'yla öncü olarak yola çıkmış, asıl ordu gelinceye kadar Van ve Tebriz bu öncü kuvvetlerce zapt edilmiştir.

Sürme Şâhım asker-i Rahmânı şeytan üstüne
Şâhı mat et şehsüvârım sür atın Van üstüne

Yık ânı rahm itme virân eyle virân üstüne
Göreyim Mülk-i Acem yıkılsın âbâd olmasun

diye başlayan bir nazım dizip yüce katına sunmuş. Padişah da bu öğüde göre hareket edip Van Kalesini alarak orduyu sevince boğmuştur. Sultan Süleyman Han, kalenin sağlamlığını görünce, "Bu, çaba ve yılmazlıkla biter iş değildi; doğrudan doğruya Bostan Efendi'nin kerametidir," buyurmuştur.

Büyük ataları gibi bu da hayır işlerine dönük, iyilikseverdi. Sultan Selim Han'ın temiz ruhu için bir büyük cami (Sultan Selim) ile medrese ve imaret, yatı odaları yaptırmıştır. Genç yaşında cennet bahçelerine göçen oğlu Şehzade Mehmed Han için de bir cami (Şehzâdebaşı Camii) ile medrese ve odaları, yine kendisi hayattayken ölen diğer oğlu Sultan Cihangir adına Tophâne yakınında bir büyük cami (Cihangir Camii) yaptırmıştı. Bunlar dışında nice camiler, savami (hayır kurumları tekkeler) kurdurmuştur. Kendi adına yaptırdığı arş yüceliğindeki cami, Süleymaniye diye meşhur olmuştur. Çağların eşine rastlamadığı yapılardan biridir. Belki de yeryüzünün temeli atılalı beri bir böyle değerli ve zibâ cami yüceltilmemiştir.

Yere batası dinsizlere karşı savaşları sayılamaz. Fethettiği kaleler, şehirler hesapsızdır. Yolunu şaşırmış Kızılbaş toplumuna karşı açtığı gazâların benzeri yoktur. Şairlerin seçkinlerinden Mevlâna Fevrî, birkaç beyitle bunları topluca beyan etmiştir:

Sa'adet mülkünün İskenderi dehrin Süleymanı
Selâtin-ı gazâ-endîşenin sultan-ı devrânı
Mücerret hasbete'n-lillah ve merzâtı şerifin içün
Nice yüz kerre yüz bin asker ile ol kerem-kâni
Sim esbine çekentdi yemm-i hayline gark itdi
Diyâr-ı Şarkı u garbi, Alamanı Karamanı

Nice yıl ihtiyâr-ı gurbet itdi ya Resulullah
Umub kurb-i şefaatle huzûr-ı fazl-ı rahmeti
Budur senden muradı-kim şefaat edesin Hakdan
Muazzez ola dâyim hazret-i Sultan Süleymân
Halâs etdi Kudüm-ı şûm-ı mülhidden bihamdül-illah
Cenâb-ı meşhed-kân şecaat şîr-i Yezdân
Velî evvel varışda 'adl ü dâdı eyleyüb pîşe
Reâyayı reayet edüben terk etdi talânı
İkinci varışında dahi yakub yıkmadı mülkün
Yine halkına mebzûl etdi Lûtf ü cûd u ihsanı
Ki şâyet bile mıkdarın ide insafla tevbe
Dua-i hayr ile yâd eyleye eshâb-ı halâlı
Üçüncü varışında gördi-kim insâfa gelmek yok
Ziyâde itdi gitdikçe 'inâd ü zulm ü tuğyânı
Sarayın yıkdı mülkün yakdı ceyşin târümâr etdi
Akıtdı seyl-i hûn gibi kızılbaşdan kara kanı
ve bilcümle bu üç 'azm-ı hümâyununda Tahmasb'ın
Diyârın aldı ma'mûr eyledi Bağdad ile Van'ı
Kadem basmağla bu hıttâya ol gülbîn-i devlet
Gül ü lâleyle pür kıldı kenâr-ı kabr-i Nu'man'ı

Yiğitlikte ve kuvvette eşidi yoktu. Üstün savaşçıydı. Dünyayı baştan başa ele geçirebilirdi. Zenginliği de aynı orandaydı. Allah'a sığınış ve güvenişleri de aşırıydı.

Hikâye: "Rodos'un fethine giderken Anadolu yakasından adaya geçmek için hocası, aynı zamanda Divan üyesi Hayreddin Efendi'yle bir kadırgaya binerler. Tam o anda iki yandan toplar tüfekler atılmaya başlayınca geminin direkleri kırılır. Yüce sultan asla korkmayarak hocasına, 'Niçin korkuyor ve titriyorsunuz?' diye sordukça o muhterem kişi, 'Topun tüfeğin sesi sakin durmaya elveriyor mu? Dünya başıma dar oldu. Nasıl korkmayayım, padişahım?' dermiş. Bir yandan da seslerin kısa duruşlarından yararlanıp 'Aman padişahım! Siz de bir kıyıcığa saklansanız?' öğüdünü eksik etmezmiş.. Sultan onun bu durumuna şaşakalıp 'Allah'a tevekkülünün azlığından böyle yapıyor!' buyurmuş."

Allah adını her yerde duyurmak uğruna pek fazla çaba gösterip yaşı yetmişe varmışken bile yok olası dinsizlere gençler gibi saldırmıştır. Zigetvar Savaşını, hayatının son günlerinde safa bilmiş, dünya sultanlığının esenliğini, ahiret âleminin yüceliğiyle savaş meydanında değiştirmiştir. Savaşmanın bütün sorumluluğunu üstüne alarak sayısı belirsiz askerleriyle dinsizleri yeryüzünden silip süpürmüştü. İfrit benzeri dinsiz kralının ordusunu, son kez, Zigetvar'ı fethetmekle yere batırmış; kendisi de bu sırada açıkça şehitlik sayılacak bir biçimde ölmüştür. Ne mutlu ona ki, Yaradan'a yakınlaşma dileğiyle vatandan uzaklaşmış; dinsizlerle dövüşe dövüşe ve son nefesine kadar Allah adını söyleye söyleye bu dünyadan göçmüştür. Rabbimizin rahmeti üzerinden eksilmesin.

Rivayet olunur ki göre Veziriâzam Mehmed Paşa (Sokollu) pek yerinde tedbirlerle Zigetvar Kalesini fethedince, kötülük örneği kralın başını kesip Sultan Süleyman'ın tabutu yanına koydurmuştu.[4]

Yine rivayete göre Veziriâzam Mehmed Paşa, ölüm olayını gizli tutup Sultan Selim Han'ın tahta çıkışına kadar kimseye açıklamamıştı.

Sultan Süleyman Han da babası gibi şairdi. Şiirleri, sanat ve söyleyiş güzelliği yönünden fevkaladedir. Şu beyti ise halk arasında darbımesel olmuştur:

Saltanat dedikleri ancak cihân gavgasıdır
Olmaya âlemde devlet bir nefes sıhhat gibi

[4] Başı kesilen, Hırvatistan Banı, Zigetvar Kalesini savunan Zrinyi'dir.

ON BİRİNCİ PADİŞAH
SULTÂNI AZİM'ÜŞ-ŞÂN SULTAN SELİM HAN HAZRETLERİ
(Merhumun Yeri Cennet Olsun)

Oldukça uzun boylu, sarışın ve semizdi. Mutlu dönemi, dinlenme ve eğlenmeyle geçmiştir. Bütün halk, onun sultanlığı gölgesindeki zamanı, parlak ve sevinçli bir dönem olarak kabul etmiştir. Çünkü her işin tedbirini vaktinde alan, gerekenleri tam zamanında yapan, devlet yönetiminin ustası veziriâzam rahmetli Mehmed Paşa'nın varlığı herkesi esen kılmıştı. Sultan da devlet işlerinin tamamını başvezirine bırakıp yemeye içmeye, eğlenceye dalmıştı. Gönlünü bağladığı yakınlarıyle sohbet eder, türlü coşkunluk ve sevinçlerle yaşayışını sürdürürdü.

Rivayet: "Bir gün meclisindeki nedimlerden birisi, has Mehmed Paşa'ya verilen istiklâlin sebebini sormuş. Sultan şöyle buyurmuştur:

'Dünyanın iyisini kötüsünü, onun boynuna asıp sorulacak soruyu da, verilecek cevabı da ona bıraktım. Öbür dünyada hesap kendisinden sorulacaktır. Ben ise yalnız öz canıma yaptığım kötülüklerin hesabını vermenin hazırlığını düşünüyor, hiç olmazsa insanlığın hakkı ile kıyamet günü Allah huzuruna çıkmayayım diyorum!"

Devlet hazinesinin korunmasındaki titizliği son derecedeydi. Rivayete göre, yerde düşmüş bir akça görse sevinerek alır, 'Devlet kasasından bu kadarcık bir paraya bile hakkımız olmasa gerekir,' dermiş."

Sohbetlerinin tatlılığı hâlâ söylenir. Nüktedanmış. Nice musahib, yârân ve has nedimleriyle oturur günlerini pek mutlu geçirirmiş. Şemsi Paşa'nın (İsfendiyar soyundan) tatlı ve gönül açıcı konuşmaları, ona sultan katında büyük yer kazandırmış ve kalbinde sevgisini çağlatmıştı.

Rivayet: "Sultan Selim Han ile Şemsi Paşa atlanıp gezerlerken Sokollu Mehmed Paşa'nın yaptırmakta olduğu türbeyi görürler. Padişah bilmezlikten gelip 'Şems, bu türbe kim içindir?' diye sorar. O da Mehmed Paşa'nın öbür dünya hazırlığı olmak üzere yaptırdığını söyler. Padişah şaka olsun diye, 'İyi amma, acaba buraya ne zaman gelecektir?' şeklinde konuşunca Şemsi Paşa, 'Padişahım, şimdi buyurdunuz, öyleyse şimdi getirtilir!' der. Sultan Selim Han, şakayla ilgisiz gözüken bu cevabından dolayı ona kızmıştır: 'Ayıptır; onun sağlığı, benim rahatımın teminatıdır. Ben seni denemek için sormuştum. Meğer bana hayır işletici bir kişi değilmişsin!'"

Ataları gibi hayır işlerine düşkündü. Edirne'de bir ulu cami (Selimiye) ile süslü bir medrese yaptırmıştır. Devam eden savaşlar konusunda da aşırı gayret göstermiş, Kıbrıs Adası fethedilerek Müslümanlar sevince boğulmuştur.

Bâde-nûş olup ayş u nûş ile günlerini geçirirken, Hakk'ın hidayeti rehber olup gönülden tövbeye el açmış; günahlardan arınıp özünü dolduran nurlarla aydınlanmıştır.

Rivayet: "Tövbe ettikten sonra hastalığı artmış; hekimler, 'Şarap içmeniz gereklidir,' diye birkaç defa uyarmışlarsa da kesinlikle bunu reddetmiştir. Hatta 'Menekşe şarabıdır, padişahım, iç!' demelerine karşılık, 'Adı şarap değil mi, içmem,' buyurmuştur." (Ulu Yaratan, günahlarını bağışlasın.)

Doğrusu, temiz, yumuşak huylu büyük bir padişahtı. Her yönden insanlığın ve ülkenin yükünü omzundan atmış sorumluluklardan kurtulmuş, memnun yaşamıştır. Babası gibi şair, söz ustasıydı. Şu şiir onundur:

Kudretin izhâr idüb Hakk hazret-i i'zz ü celâl
Cümle hubân içre sen canânı kılmış bî-bedel

Mısr-ı dilde şâh olur yüzün görüb olan esir
Hüsnü ey Yusuf'dan ahsen ey güzellerden güzel

Lâl-i meygûnun görüb can virmeyen kimdir şehâ
Pes meger âdem değil gafletde vardır yâ hâlel

OSMANOĞULLARININ ON İKİNCİSİ SULTÂN-I ÂLİ NİJÂD HAZRET-İ (III.) MURAD HAN

Babası Sultan Selim Han rahmetli olunca yerinde tedbirle Veziriâzam Mehmed Paşa, ölümü gizli tutmuş, Sultan Murad Han da süratle gelerek tahta oturmuştur.

Orta boylu, güzel yüzlü, kumral ve uzun sakallı olup melek yaratılışlıydı. Bağışta cömert olduğu kadar, bilgili, erdemli, nüktedan, lütufkâr bir padişahtı. Tahta çıkar çıkmaz beş kardeşine şehitlik şerbeti içirmiştir. Durgun geçen dönemi boyunca fazla kan dökülmemesine çalışmıştır. Şeyhülislamı olan babamız,[1] defterdarların saray mutfağı ile tersane giderlerini doğru tutmadıklarını arz edip "Padişahım, bunları tembihlemek gerek," deyince, "Billah, her an tembih ediyorum. Ama kan dökülmedikçe dürüstlük sağlanamıyor! Buna ise gönlüm elvermez," karşılığında bulunmuş, babam da "Padişahım, yüksek düşünceniz yerindedir. Gerçekten, boş yere kan akıtmak meşru ve doğru eylem değildir. Devletin yaşaması sertlikle sağlanamaz," sözleriyle düşüncesine katıldığını belirtmiştir.

Yumuşak tabiatlı, dindar, fevkalâde biniciydi. Yüksek himmetiyle "gökyuvarlağının en üst tabakasına ilmik atıp dönen azgın atı avlamıştır!"[2] Kendisi başkentten ayrılmadan, gönderdiği komutanlar eliyle İran'ı dize getirdi.[3]

Arınmış yaratılışta, güneş parlaklığı yansıtan bir padi-

---

1 Yazar Bostanzâde'nin, kendi babası olarak sözünü ettiği zat, önsözde belirtilen Bostanzâde Mehmed Efendi'dir. Sultan III. Murad döneminde iki defa şeyhülislam olmuştu.

2 "Küngüre-i sipihre kemend atub tevsen-i gerdûnu kayd idüb sayd itdi." Bu tasvirde dünya, boşlukta alasıya koşan azgın bir ata benzetilmiş.

3 1577-1590 yılları arasında devam eden Osmanlı-İran savaşları. Özdemiroğlu Osman Paşa ve Lala Mustafa Paşa bu savaşlar boyunca önemli zaferler kazanmışlardır.

şahtı. Bir meselenin önünü sonunu iyice bilse bile danışmadan geri kalmaz, buyrultularını öylece yazdırırdı. Sultanlığın ve ülkenin ileri gelenlerine fazla yüz vermeyerek onların kötülüğe alışık ellerini sımsıkı bağlı tutardı. Halkı koruyuculuğu beğenilmişti. Tasavvuf yolunu tutmuş; iç ve dış ilimleri[4] öğrenmişti. Lâtifeleri, sohbetleri yazmakla bitirilemez.

Hikâye: "Şairlerin seçkini Nev'î Efendi'nin aylığını elli akça arttırmış. Tam o günlerde de bir rüya görmüş Nev'î'yi yorumlatmak üzere çağırmış. O da dinlediği rüyayı tabir edip "Hak yolunda, oldukça kusurlu çalıştığından, öbür dünyadaki rütbesinde düşme olduğu"nu söylemiş! Padişah bunu dinleyince şu beyitle karşılık vermiştir:

Siz terakki bulasız bizde tedenni neyler
Nev'îyâ biz hele bu kısmete râzı degülüz!

Ulemayı el üstünde tutması da doğrusu yazıyla anlatımın ötesindedir. Özellikle kadıaskerlere ve bu görevden emekli olanlara gösterdiği tazim ve ikramları nihayette idi. Bunlardan herhangisi, her ne türlü bir iş için tezkire gönderse olumlu karşılık verirdi. Eğer cevap vermeyecekse bile, malûm oldu. Kadıaskerler keseyle (dosya) telhis gönderdikleri zaman nazımla cevaplardı. Babamın kadıaskerken gönderdiği telhislere bazen, *"Oldu manzur, ola tevcih"* bazen, *"arzların oldu makbûl ola tevzii"* gibi birer mısra cevap yazardı. Babam şeyhülislâm olduktan sonra onunla her konuda danışmada bulunup gelen tezkirelerinde "... Selamdan sonra...", "Ululama ve hayır dileklerimden sonra..." bazan "iyilik ve selâmdan sonra" diye değerbilirlilik buyururlardı. Çoğu kez de "Doğruyu söyleyesiniz, aman gönül hoşnut etmek için şöyle böyle demeyesiniz..." diye yazardı.

Annesine (Nûrubânu) riayeti aşırıydı. Bunun dönemine kadar "Valide Sultan" sözü kullanılmamıştır. İlk olarak annesini bu unvanla yüceleyendir.[5]

---

[4] *İç ve Dış bilimler: Eski bir sınıflamaya göre bilimler ikiye ayrılmıştı: İç ilimler, varlık ve madde ötesi konularla, dış ilimler ise madde ve canlıyla ilgiliydi.*

[5] "Valide Sultan" unvanının Nûrbânû Sultan'la resmiyet kazandığı belgeleni-

Cömertliği sonsuzdu. Bu yüzdendir ki askerin sayısını arttırmıştır. Gerek sipahiler gerekse yaya yeniçeriler, saltanatı boyunca çoğaldılar. Bu artışa, Veziriazam Osman Paşa önayak olmuştur (Allah affetsin). (Sokollu) Mehmed Paşa sağken yeniçerilerin sayısı on iki binden, sipahilerin sayısı da altı binden artık olmamıştı. Yine o zamanlar, tımarlar sağlam, düzenli; tımar sahipleri her bakımdan devlete bağlı idiler. Yalnız Rumeli beylerbeyi yanındaki on iki bin kılıç noksandı ve bunlar "sandık tımarı" olmuştu.[6]

Sultan Murad Han da babası ve ecdadı gibi hayır işlerine hevesliydi. Manisa'da cami ve medrese yaptırmıştır.

Şehzadesi Mehmed Han için düzenlediği ve eğlencelerle dopdolu geçen sünnet düğünündeki şaşırtıcı gösterilerin her biri ayrı bir kitap dolduracak zenginliktedir: Düğün bitinceye kadar Sultan Murad Han, elli günü aşkın, her sabah Atmeydanı'na bakan İbrahim Paşa Sarayına gelmiş; şehnişindeki yerine oturarak gümüş tepsilerle aşağıdaki yoksullara akça yağdırmıştır. Bütün zanaat sahipleri, mesleklerine uyan elişi armağanlarla huzuruna çıkıp sunuşta bulunmuşlar; felek rütbeli padişahtan ölçüsüz insanlar almışlardır. Bir gün hamamcılar, tekerlek üzerine oturtulmuş bütün araç ve gereçleri tamam, içerisinde bir iki tellâk da bulunduğu halde bir hamamı Atmeydanı'na getirdiler. Halk bunu şaşkınlıkla izledi. Bir başka gün ise ağaçlık ve yeşillik, kekilkleri, karaca ve geyikleriyle yapma bir dağ getirdiler. Üzerinde her incelik, işlenmişti. Görenler, suni olduğuna ihtimal veremeyip gerçek dağ sandılar! Daha bunun gibi akla gelmedik gösterilere yer verilmişti. Hepsinin bu kısa kitaba sığdırılması mümkün değildir.[7]

---

yor.

6 Sandık Tımarı (Sepet Tımarı): Geliri az olduğundan tevcih edilmeyen ve "sandık"ta (sepette) kalmış farz edilen tımarlar.

7 1582 yazındaki bu 53 günlük sûr-ı hümâyûn (saray düğünü) eserlere konu olmuştur. Bunlar arasında en ünlüsü ise Nev'î'nin "Sûriyye" kasidesi bunlardandır.

Sultan Murad Han'ın da ecdâdı gibi sanatlı şiirleri vardır. Şu akıcı gazel, bunlardandır:

Nice tâkat getürsün çeşm-i âşık rûy-i dildâre
Getürmez tâb çün bir lâhza tâb-ı berk-i envâre

Mukîm-i hangâh-ı aşk olaldan bu dil-i pür-derd
Olur abdal- mihnet bağrı yâre cismi sâd-pâre

Tefekkür eylemez bir dem gönül efkâr-ı gayrîden
Bu dil yârin serîridir verilmez yol ağyâre

Ne çâre çâre idübdür dil-i bî-çâreye her dem
Çü yâre iden oldu yine andan merhem ü çâre

Murâd'ın sözlerinin gösterir her harfi bir hikmet
Ne hikmet belki ibretdir devâdır cümle bîmâre

ON ÜÇÜNCÜ PADİŞAH GÜZEL HUYLU SULTAN ŞEHİNŞAH SULTAN (III.) MEHMED HAN

Uzun boylu, kara sakallı, ak benizli, güzel vücutlu olup yumuşak huylulukta ermişler benzeriydi. Babası Sultan Murad Han vefat edince, sancaktan gelip tahta çıktı. On dokuz kardeşine şehitlik şerbeti içirmiştir. Sultanlığının başlamasıyla yeryüzünü adalet ve doğruluk doldurdu. Görünüşündeki heybet, çevresine ürküntü ve çekinme verirdi. Cülûs bahşişinden ayrı olarak Sultan Murad Han döneminden kalma bin yüklük akça borcunu da ödedi.

Dinsizler üzerine bizzat gazâya gitmiştir. Eğri Kalesini fethederek Allah'ın yardımına mazhar olmuş zafer bayrağını doğrulttu. Düşmanla olan savaşmadaki cesareti[1] meşhurdur. Osmanoğullarının namusu bu savaşla kurtarılmış, "Allah" adı bir kez daha yücelenmiştir.

Bu da yüce rütbeli ecdadı gibi hayırda bulunmayı çok arzu ederdi. Şeyh Vefa Hazretleri yanına bir medrese yaptırmaya niyet etmişse de Tanrı'nın dileği yönelmemiş olacak ki, başlatıp bitirtememiştir. Öğrenciler, şimdi bile dersleri Şeyh Vefa Camisinde yaparlar. Bilginleri büyüklemede kusur göstermeyerek gönüllerini hoş tutmaya dikkat ederdi (Yüce Yaradan, yerini cennet kılsın ve rahmetinin aydınlığına boğsun.) Tabiatındaki soyluluk ve temizlik, kendisini aşırı derecede doğruluğa yöneltiğinden. Yakınında bulunanların kötü telkinlerine kanıp suçsuz ve günahsız oğlu Sultan Mahmud Han'ı öldürttü. Yumuşaklığının ileri oluşundan asker toplumu yüz buldu; sarayına kadar hücuma kalkıştılar. Onu, "Dışarı Taht"a çıkarttılar.[2] Kötü isteklerini kabul ettirmele-

---

[1] III. Mehmed, Haçova Savaşında bilakis korkarak kaçmaya yeltenmiş, Hoca Saadeddin Efendi pek etkili sözlerle kaçmasını önlemişti.

[2] Dışarı Taht'a Çıkmak: Ayak Divânı. Ayaklanmalarda kalabalığın sarayı basıp padişahı dışarı istemeleriydi. İdamlar ve ödünlerle sonuçlanırdı.

ri sonunda hükümet işleri askerin eline düştü. Kaymakam Mahmud Paşa aracılığıyla akıllarına geleni geri koymadılar. Tam o günlerde, Veziriâzam Yemişçi Hasan Paşa seferden İstanbul'a döndü. Divân basan askerlerin hakkından geldiyse de asker ayaklanmalarını yönetenler paşaya da haset ettiler. Sonunda bir kolayını bulup onun öldürülmesi için padişahtan ferman aldılar. (Allah cezalandırsın.)

Hak süphane ve taalâ, Sultan Mehmed Han'ı, dinsizler üzerine yaptığı seferin hürmeti için bağışlasın; kusurlarına af kalemi çeksin. Amin.

Sultan Mehmed Han, ilahi rahmete kavuşunca, çağımızın Süleyman'ı, yeryüzünün adaletli buyrukçusu, felek rütbeli oğlu Sultan Ahmed Han Hazretleri tahta çıktı ki sultanımızın beğenilen vasıfları, bu kitabın mis kokulu kabı olmuştur.

İSLÂM PADİŞAHI HALKIN ÜSTÜNDE ALLAHIN GÖLGESİ SULTAN OĞLU SULTANIN OĞLU SULTAN MEHMED HAN OĞLU FELEK RÜTBELİ MELEK SURETLİ DERVİŞ TAVIRLI SÜLEMAN HEYBETLİ İSKENDER ADALETİNDE PADİŞAHIMIZ (I.) AHMED HAN

Adalette Nûşirevân'a, büyüklükte İskender'e benzer. Mutluluk ve devlet sahibi olan padişahımız, adalet ve şeriat yolundadır. Ataları gibi iyiliği ve hayır işlemeyi sever. Âlimlerin el üstünde tutulup gözetilmelerini ister. Temiz ve aydınlık yüzü değirmi, teni beyaz, boyu sultanlık bahçelerinin selvisi gibidir. Sözleri ölçülü ve nüktelidir. Bayramlaşma merasimlerinde tahtına oturduklarında elini öpen mollalara, erdemli vezirlere saygı olsun diye kalkıp oturur. Bu, sultanlara yaraşan güzel bir davranıştır. Tavırları bir padişâhanedir. Bütün bunlar izlenince büyük babası Sultan Murad Han'a (Yeri cennet olsun) benzediği anlaşılır. Ama Sultan Murad Han'dan bin derece yüksek, bağışlayıcı ve müstesnâdır. Boyu ondan daha uzundur. Orduyu ve ülkeyi yönetmede ondan üstündür. Sevimli yüzü ve gülümseyişi, nur saçan güneş kadar aydınlıktır. Şakada, methetmede ileri gitmez. Alçakgönüllülüğü sonsuzdur lâkin Huda vergisi heybeti ve büyüklüğü karşısında her canlı titrer. Divân'da görevliyken Kazâ (yasama) işleri için arzlarda yüce tahtının eteğine yüzümü sürdükte, heybetinden temiz yüzüne bakmaya kudretim kalmaz, ne dediğimi bilemezdim. Hele bir de refikim (diğer kazasker) efendi hastalanıp da tek başıma arza girmem düştüğünde, Allah hakkıyçin korku ve çekingenliğimden sunuşu zar zor bitirir tere batardım!

Gerçi, mutluluk kaynağı padişahımızda lütuftan iyilikten başka şey gözetmez idi. Döneminde rüşvetle iş görme kökten

yok olmuştur. Hürmete lâyık kadıların haksızlıkta bulunmalarına asla izni yoktur. Zalimleri sevmez. Bu yakında şeriata aykırı olarak Hazine-i âmireye gelen on bin altını sahibine geri verdirmesi, ülke halkının yüreklerini sevgisiyle doldurmuştur. Çünkü bu türlü bir uygulama epeydir görülmemişti. Yetim malının devlet hazinesine sokulmaması için ayrı bir kasa koydurmuştur. Sözün kısası, iyi yönleri sayılamayacak kadar çoktur. Devlet hazinesini kollamadaki titizliği su götürmez. Kendisi keramet de göstermiştir. Ulu Tanrı, temiz varlığını yanlışlıklardan korusun. Sultanlığını uzun kılsın. Döneminin fetihlerle zenginleşmesini kısmet etsin. Uğurlu ayağının izleri her ili, her ülkeyi bayındır, gücenik gönülleri barışık eylesin.

Beyit:

Mübarek sa'at ve ferhûnde demde
Hümâyûn makdem ferrûh kademde
(*Mutlu bir zamanın uğurlu bir anında/*
Uğurlu gelişin kutlu ayağında)

Sultan Ahmed Han tahta çıktığında, dinsizlerin uğursuz kralı (Avusturya Arşidükası) saygı gösterisinde bulunmuş; Celâli ayaklanmalarından doğan üzüntü, Tanrı'ya hamdolsun tamamen ortadan kalkmıştır. Kudretinin, sultanlık ufkunda bütün parlaklığıyla ışıması, insanlığın huzurunu sağlamaktadır. Yiğitliği ve bileğinin kuvveti, yazıyla anlatma sınırının dışında kalır. Çektiği yay eleğimsağma gibidir ve bir başkası çekmeye güç yetiremez. Keskin kılıcıyla vurduğu kalkanlar, ışıklı güneş benzeri parlamış, İskender Aynası gibi dünyayı gösterir olmuştur:

Kemândan eyledikçe tîri perrân
Olur kavs-i kuzah yâyına kurban
Çü cevelân göstere meydan içinde
Sipihri top ede çevgân içinde

Rivayet: "Edirne tahtgâhında Allah'a sığınıp bir topuz fırlatmış, iki fersah (10 km) öteye yetirmiştir. Bu olay düşünülünce akıllar şaşkın olur. Buna, Kahraman ve Neriman'ın[1] bile başları döner. İslâmbol Hisarından dışarıya Davutpaşa Sarayı yakınından, attığı okun, birkaç fersah uzakta nişanı görülmüştür. Nice Zaloğlu Rüstem benzeri atıcılar, bin yıl uğraşsalar atımına yaklaşamazlar."

Kemân-ı tîr-i Ahmedî'den
Siper tutdu güneşden ay yüzüne

Hikmetlerle dolu şakaları, nüktelerle süslü sohbetleri, "sultanların sözü, sözlerin sultanı" anlamına uygundur. Her sözü bir inci dizisi olup bir sözü birçok anlam taşır. Devletin yönetim gücünü son derece düzenli kılmıştır. Gizli işlerin, sırların açıklanmasında, Allah'ın, "Settâr" (gizleyici-örtücü) sıfatına örnek gibidir. Kimse temiz ağzından kötü bir haber duymaz. Şu olay da bunu gösterir: Celâlî Yusuf Paşa İstanbul'a geldiği sırada ben Divân'da bulunuyordum. Doğrusu, zorba paşanın nice fesadını bildiğimden hemen katli şer'an lâzımken, Yusuf Paşa, iki ay aziz Üsküdar'da rahatını sürdü. Bir gün Sadrıâzam Murad Paşaya elimde olmaksızın, bu dinsiz Celâlî'nin can ipliğini niçin kestirtmez ve zulmüne son vermezsiniz?' diye sordukta başka şeyden bahsetti. Zorbanın her kötülüğe bulanmış bedeninin yeryüzünden silinmesi dileğimdi ve çok uğraştım. Ama ne padişahın yakınlarından ne de ünlü vezirinden dileğimin gerçekleşeceğini müjdeleyen bir haber alamadım. Meğer padişahımızın muradı, Yusuf Paşa'yı yokluk ülkesine göndermezden önce, ağırlamalar ve büyüklemelerle öteki Celâlîleri de kendisine yaklaştırmakmış. Saati dolunca, Yusuf Paşa'nın ünü, bedeni ortadan kaldırıldı, izi silinmiş oldu. Eğer diğer padişahların döneminde olsaydı, saray adamları durumu sezerler ve zorbanın kaçmasını sağlarlardı. Böylece din ve devlet namusunun ezilmesine önayak olunurdu.

---

[1] Kahraman ve Neriman, İran destanı *Şehnâme*'nin ünlü kişileri.

Padişahımızın mutluluk dolu talihleri önceden bilinen bir gerçektir. Görünüşündeki olgunluğu izleyenler, o an gönül rahatlığına, sevince boğulurlar:

Utarid görmekçün gün yüzünü
Güneşden revzen açdı hânesine

Ulemanın, erdem sahiplerinin ilimlerine saygısı, sevgisi ziyade olup. Allah rızası için mevlit okuttuğu zaman, din bilginleri ile peygamber temsilcilerinin gönüllerini kazanmak uğruna, onları türlü yemeklerle doyurdu. Tatlı çeşitlerinin hepsinden sundu. Toplulukta bulunanların dimağlarını, anber ve misk kokularıyla hoşlandırdı. Padişahlığına yaraşır ihsanlarla her birini yüceleyip onurladı. Bilim sahipleri arasından şeyhülislâma, vezirler arasından kaymakama[2] hilatlar verildi. Vaizlerle mevlit okuyuculara da hilatlar dağıtıldı, hepsi ayrı ayrı ağırlandı. Kadıasker eşidi rütbede bulunan bilim sahiplerinin, mevlit gününden önce birer okka halis filoriyle (altın) sevinip mutlu olmaları sağlandı. Cümlesi, padişahımız için daha çok duacı oldular. Hafızlarla okuyuculara da uyarlarınca ücret ve bahşiş ihsan edildi. Doğrusu, seçkin bir toplantı oldu. Benzeri, yine ancak kendi ata ve dedeleri tarafından yapılmış olabilir.[3] Allah sultanlığını devamlı, peygamber şeriatını kollamasını sonsuz kılsın. Ülkelerin korunmasında, şehirlerin savunulmasında başta bulundursun. Himayesi, gözeticiliği, adaleti, siyaseti apaçık bilinir ve anlatıma sığmaz.

Mesela yeniçeriler hadden çoktu. Ulufeleri zamanında verilemez vesair tedarikleri geciktirildiğinde, Sipahilerin Sultan III. Mehmed Han'ın yumuşaklığından fırsat bulup halkı incitmelerinde görüldüğü gibi, yakışıksız durumlar ortaya çıkmaktaydı. Ancak padişahımızın tahta oturuşundan bu yana benzeri bir olay görülmemiştir. Herkese, özellikle aske-

2 Sadaret Kaymakamı: Seferdeki sadrıâzama vekâlet eden vezir.

3 Mevlit Alayı: Hz. Peygamber'in doğumunu kutlamak için 12 Rebiyülevvelde yapılan tören. Osmanlı padişahları her yıl bu geleneksel töreni İstanbul veya Edirne'deki büyük camilerden birinde düzenletirlerdi.

re, heybetinden korku gelmiş, düzene uyulur olunmuştur. Bu arada yeniçerilerin sayısı azaltılmıştır. Bunlara kapı açılsa ve sayıları arttırılsa, devletin hazineleri kâfi gelmez; defineler bulunup dağıtılsa yine yetişmez! Eğer şimdiye kadar yeniçerilere gösterilen yakınlık ve yapılan iyilik, sipahilere yapılsaydı, Allah'ın da yardımıyla huzura kavuşulurdu. Ulu Yaradan her hayırlı işe yardımcı olsun. Devletin sağlamlığını arttırsın, sultanlığın temelini pekiştirsin.

Padişahımızın bir güzel niteliği ve beğenilmiş yanı da devlet malını korumakta kusur göstermemesidir. İç Hazine'den[4] mal çıkarılmasına izni yoktur. Buranın geliri düzenli değildir. Kendileri, öz malı veya geliri buraya girmemişse harcamadan kaçınmıştır. Kendi malını ise bol bol dağıttığı bilinir. Öte yandan, doğruca kendi buyruğu olsa bile devlet hazinesinden para dağıtılmasını zarar saymaktadır. Bu müstesna yaratılış, kendisine Allah tarafından üfürülmüştür. Hamdettiğimiz Yüce Yaradan, yardımlarını üzerinden eksiltmesin. Kıyamete kadar da sultanlık tahtında yüzünü güldürsün. Amin. (Tanrı, Kur'anı'nı indirdiği eşsiz insanın hürmetine, gözeticiliğini devamlı kılsın.)

Nazım:
Şâh Gâzi-dürür abâ-an cedd
Adli zenciridir garibe sened

Kayser-i Rûm ve Şehriyâr-i Acem
Çâkeridir (i) Skender ü nice Cem

Can virür tâ-kim ola derbânı
Şâh-ı Fağfûr u Çin Hakanı

---

[4] *İç Hazine (Enderun Hazinesi): Devlet gelirlerinin konduğu asıl hazinede (Dış Hazine) gider fazlası olarak artan meblağ, işbu özel hazineye konurdu. Eğer Dış Hazine genel giderleri karşılayamazsa, İç Hazine'den borç alırdı ki, zamanla Dış Hazine'nin borcu arttıkça artmış, her iki hazinenin düzeni bozulmuştur.*

Zıll-ı Hakk mazhar-ı kerâmettir
Hak budur-kim cihâna devletdir

Yedi iklîmde şimdi şah oldur
Çerh-i heftümde mihr ü mâh oldur.[5]

Eşginin gedâsı Şâh Saîd
Kulu kulları Hüsrev ü Cemşîd

Ebed'Allah mülk rif'ate
Nasrûllah seyf-i izzete

[5] Bu mısra eski harflerle basımda yoktur.

TÂRİH-İ SÂF
AHVAL-İ BAZI MÜLÛK VE HİKÂYÂT
BU BÂB ÜÇ FASILDIR

Dört Halife Devri'nden sonra bütün İslam âlemine Emeviler hükmettiler. Bu devletin yıkılmasından sonra Abbasiler onların yerini aldılar.

Hicretin 132 (M. 750) yılından itibaren Abbasoğulları, altı yıl İslam ülkelerinin tamamına sultanlık ettiler.

Hicretin 138 (M. 756) yılında İslam âleminde bölünme başladı. Abbasi halifesi Mansur'un tahtta bulunduğu bu sırada, Emevi ailesinden "Abdurrahman Dahil" Mağrib (K. Afrika ve İspanya) ülkesinde sultan oldu. Bu çevrede yaşayan Müslümanlar kendisine biat ettiler.

Hicretin 200 (M. 815) yılında Abbasilere karşı ayaklanan Saffarîler, İran'da devleti kurdular.[1]

Hicretin 261 (M. 874) yılında ve Halife Mutemid-billah zamanında, İran'da Sâmânoğulları,[2]

Hicretin 200 (M. 815) yılında Mağrib'de, bir müddet sonra da Mısır'da Fatimîler,[3]

Hicretin 322 (M. 933) yılında ve Halife Râzi-billah zamanında, İran'da Deylemliler (Büveyhîler) hakimiyet kurdu.

Hicretin 422 (M. 1030) tarihinde ve Halife Kaaim-biemrillah döneminde Gazneliler[4] İran'da göründüler.

---

1 Saffarîler Devletinin kuruluşu, Hicri 254 (Miladi 867) dedir.

2 Sâmânoğulları Devleti Hicri 297'de (Miladi 892) kurulmuştur.

3 Fatimî Halifeliğinin kuruluşu Hicri 298'de (Miladi 909/910) dedir.

4 Gazneli egemenliği, Hicri 351'de (Miladi 962) yılında başlamıştır.

Hicretin 433 (M. 1041) yılında ve yine Kaaim'in halifeliği sırasında Kirman'a Selçuklular hâkim oldular.

Hicretin 455 (M. 1063)[5] tarihinde ve yine Kaaim'in halifeliği döneminde, Karaman (Anadolu) ülkesinde Selçuklular ortaya çıktı.

Hicretin 490 (M. 1096)[6] yılında, Müstazîr-billah Abbasî halifesiyken Havarizmşâhlar hâkimiyeti başladı.

Hicretin 515 (M. 1121) yılında Halep'de Atabegler hâkimiyeti başladı. Müsterşîd-billah halifeydi.

Hicretin 545 (M. 1150) yılında İran (Fars) Atabegleri saltanatı başladı. Muktefi-billah halifeydi.

Hicretin 569 (M. 1174) yılında ve Müstâzi-billah halifeyken Mısır'da Eyyubîler devleti kuruldu.

Hicretin 606 (M. 1209)[7] yılında Cengiz soyu İran'da görüldü.

Hicretin 652 (M. 1254) yılında ve Müstasîm-billah'ın halifeliğinde Mısır'da Türkmenler (Memlûkler) yönetimi ele geçirdiler.

Hicretin 699 (M. 1299) yılında ve Abbasoğullarından Hâkim-biemrillah Mısır'da halifelik makamındayken Osmanlı Devleti kuruldu.

Hicretin 784 (M. 1382) yılında Mısır'da Çerkesler yönetimi başladı.

---

5 Anadolu Selçuklu Devletinin kuruluşu, Hicri 470 (Miladi 1077) yılındadır.

6 Harezmşahlar Devleti, Hicri 552'de (Miladi 1157) kuruldu.

7 Cengiz Han'ın iktidarını güçlendirip İran'a doğru yönelmesini gösteren bu tarih, Cengiz İmparatorluğunun kuruluşu değildir.

Birinci Fasıl

BENİ ÜMEYYEDEN (EMEVİLER) PADİŞAH OLANLAR

Doğruluktan uzaklaşmış bu toplumda on dört kişi yer alır. Halifeliklerinin başlaması Hicretin kırkbirinci (Miladi 661) yılındadır. Başkentleri Şam-ı Şerif'ti. Halifelikleri seksen üç yıl dört aydır ki, tamamı bin ay eder (Hicrî 661-750 arasında seksen dokuz yıl).

1. Padişah (Halife): Muaviye bin Ebu Süfyan'dır. Muaviye, Hz. Ali halifeyken zorbalıkla dört yıl padişahlık etmiş, Hz. Hasan zamanında da beş yıl padişahlığını sürdürmüştür. Hz. Hasan'ın kendi rızasıyla halifelikten çekilmesi üzerine on dokuz yıl Müslümanların şer'an tek ve meşru halifesi olarak başta kalmıştır.

Muaviye, sahabelerin büyüklerinden sayılır. Ayrıca, Kur'an-ı Kerimi yazan kâtiplerdendir. Peygamberimiz (Arapça): "Allah seni, insanların hidayete erişmelerine yardımcı olman için bu beldelerde oturur kılsın," diye kendisine dua ve yine "Buyrukçu olduğun vakit güzel ve iyi davran!" öğüdünde bulunarak ileride sultan olacağını ima etmiş. Rivayete göre Muaviye, "Resulullah, bana bir gün sultan olacağım müjdesini vermişti; ben de buna güvenerek boş durmadım," dermiş.

Zeki, nükteci bir halife olup affediciliği dillerde darbımesel gibi söylenmiştir. Her bakımdan üstün niteliklere sahipmiş. Uzun boylu, ak benizli, güzel yüzlü, temiz yaratılışlıydı. Güldüğü zaman üstdudağı yukarı doğru kıvrılırmış. Sakalını boyadığı, değerli elbiseler giydiği, safkan atlara bindiği rivayet edilir. Sultanlık işlerinin başında bulunmaktan hoşlanır, ülkeyi tedbirleriyle pek iyi yönetirmiş. Şişmanlığı sebebiyle hutbeyi minberde oturarak okurdu. Muaviye'nin çok yediği, asla doymadığı nakledilir.

Rivayet: "Bir gün Hz. Peygamber, Muaviye'yi çağırtır. 'Yemek yiyor,' diye haber getirirler. Az sonra tekrar çağırtır. Yine aynı cevap gelir. Buna gücenen Resulullah, 'Allah, karnını her an aç kılsın!' demiştir. Bu bedduadan sonra Muaviye doymaz olmuştur."

Bunun zamanına gelinceye kadar türlü yemekler değil, iki çeşit yemek yenirmiş. Muaviye, sımat çekip çeşit çeşit yemeklerin dizilmesiyle zengin sofralar kurulması geleneğini başlatmıştır.

Camilerde sultanlar için yerden yüksekçe hususi yer (mahfil) yaptıran Muaviye'dir. Şehirlerarası haberleşmeleri çabuklaştırmak amacıyla bir ulak teşkilatı kurmuştur. Fakat kötü bir davranış olarak, hadd-i şer'i iskatı (şeriata aykırı işlem) ilkin bunun zamanındadır. (Allah kusurlarını bağışlasın.)

Hikâye: "Hırsızlık yaptığı ortaya çıkan bir şairin eli kesilecekti. Ama adam bir methiye (övgü şiiri) yazıp Muaviye'ye sundu. Şiirin güzelliğine dayanamayan halife şairi affetti. (Yaradan kusurlarını hoşgörsün ve onu cennetin efendilerinden etsin.)

2. Padişah (Halife): Yezid bin Muaviye'dir. Muaviye daha sağken Yezid'e biat edildi. Babası ölünce de tahta çıktı. Bu lanetlenmiş adam mütemayen şarap içer, namaz kılmazdı. Zânî ve Lûtî (zina eden ve oğlancı) idi. Kötülüklerin, haydutlukların kaynağı, zulümlerin baş yapıcısıydı. Karayağız, iri gövdeli, üstelik şişmandı. Burnunda çiçek bozuğu vardı. Üç yıl sekiz ay padişahlık edip öldü. (Allah onu lanetlesin, sonsuz cezalara çarptırsın.)

3. Padişah (Halife): Muaviye (II)'dir. Yezid' in oğluydu. Babası ölünce Şamlılar kendisini halife yaptılar. "Allah, ölüden diriyi türetir..."[1] âyetinin gereğince Yezid'e hiç benzemiyordu. Doğru yolda, inançlı, dinine bağlı ve adaletsever bir padişahtı. Yirmi yaşında tahta çıktı. Hiçbir işe el atmadı. Birkaç ay geçince de öldü.

---

[1] Rûm Suresi, 19. ayet.

"Ölümünüzden sonra yerinize kimi uygun görürsünüz?" diye sorulduğu vakit, "Sultanlığın tadını alamadım ki, açlığına da güç yetirebileyim?" diyerek hikmetli bir cevap verdiği rivayet edilir.

Ölmezden kısa bir süre önce minbere çıkıp babası Yezid'in aymazlığını, kötülüklerini, atalarının kusurlarını söyleyip konusu edip "İşte ben onların üçüncüsüyüm!" diye ağlayıp sızlanmış, devamla, "Aranızda bana gücenik olanlar, beni sevenlerden elbette fazladır. Hepinizin bana olan biatınızı üzerimden kaldırdım. Halifelikten feragat ettim. Kimi isterseniz halife yapınız," dedi. Sonra sarayına çekildi. Yakınları, "Sen ne yapıyorsun; Ali sevgisi besleyenlerden yana mı oldun?" sözleriyle Muaviye'yi kınadılar. Çok geçmedi, kırk-elli gün içinde öldü.[2] (Yüce Yaradan, rahmetine ve cennetin nuruna kavuştursun.)

Abdullah bin Zübeyr: Emevilerin halifeliği sırasında, Abdullah bin Zübeyr Hazretlerinin bağımsızlığı söz konusu olduğundan, burada kısaca bilgi vermek gerekiyor:

Abdullah'ın babası Zübeyr', "Aşere-i Mübeşşere" dendi.[3] Anası, Ebubekir'in kızı Zatü'n-nitakeyn Esmâ'dır. Abdullah kullukta kusursuz, gece gündüz ibadetle vakit geçiren, nafile namazlarla gecelerini aydınlatan bir yüce kişiydi. Bir hafta boyunca aralıksız oruç ve namaz, bundan başka bir sahabeye kısmet olmamıştır.

Rivayet: "Tâbiinden biri, Abdullah'ın dünya ve ahiret sultanlıklarını kendisinde toplamış olduğunu belirterek, 'Abdullah Hazretleri, bu dünya işleriyle uğraşırken asla öteki

---

2 Bu ilk üç isim, Emevi tarihinde "Süfyanîler" olarak tanınır. II. Muaviye'nin zamanında ve ölümünden sonra bir müddet iç savaşlar şiddetlenmiş, kabileler ve mezhepler arası anlaşmazlıklar artmıştır. 684 tarihinde iktidarı ele geçiren Mervan'la başlayan yeni Emevi halifeleri hanedanına ise "Mervaniye Ailesi" denmiştir. Yazar, bu değişiklik vesilesiyle o yıllara rastlayan Abdullah bin Zübeyr'in halifeliğini özetleyerek Emeviler saltanatı sırasında Süfyaniye Ailesi ile Mervaniye Ailesi arasında "saltanat fasılası" bulunduğu görüşünü benimsemiştir.

3 Aşere-i Mübeşşere: Sağlıklarında cennetlik oldukları kendilerine müjdelenen on kişi: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Avf oğlu Abdurrahman, Ebu Vakkas oğlu Sad, Ebu Übeyde el Cerrah, Zeyd oğlu Said.

dünyayla ilgili değildir. Yine, öteki dünya işleriyle baş başayken öyle sığınmış ve kendinden geçmiş olur ki, dünya işlerini tamamen unutur,' buyurmuştur."

Yiğit, heybetli, güzel konuşan, son derece olgun, erdem sahibi, hünerli bir zat olarak şöhret kazanmıştı. Övülmeye değer niteliklerini yazıp bitirmek kolay değildir. Dokuz yıl halifelikte bulundu.[4] Abdülmelik halife olunca üzerine serasker Haccac-ı Zâlim'i[5] gönderdi. Abdullah bin Zübeyr, savaşta şehit olmuştur. (Allah, ondan ve diğer sahabelerden razı olsun.)

4. Padişah (Halife): Mel'un Mervan'dır. Dar ince boyu, uzun ve biçimsiz bir heykeli andırdığından "hatıl kazık" diye ad takılmıştı. Hz. Osman'ın sır kâtibi ve damadıydı. Kırıcı, öc alıcı kan dökücü bir adam olup Resulullah'ın lânetini kazanmıştı. Mervan'a "İbn Târid" (Kovulmuşun oğlu) da denmiştir. Çünkü babası Hakem bin Âs, Hz. Peygamber tarafından bir göreve gönderilmiş, gittiği yerde yüce peygamberi taklit etmeye yeltenmişti. Tanrı elçisi bu yüzden bedduada bulundu. Hakem'in yüzü gözü çarpıldı. Mervan doğunca peygamberimize haber getirdiler. O da:

"Bu doğan, kertenkele oğlu kertenkele, mel'unun oğlu mel'undur!" buyurdu.

Mervan dokuz ay padişahlık etmiştir. (Allah Lânet etsin)

5. Halife: Mervan'ın oğlu Abdülmelik'tir. Tahta çıkmazdan önce kulluktan ayrılmayışıyla meşhurdu. Halife olur olmaz davranışları değişti. Yaptığı zulüm ve işkencelerle halk dilinde nam bıraktı. Ak benizli, iri gözlü, ince yüzlü, büyük ağızlıydı. Oynayan dişlerini altın ipliklerle sarardı. Haccac-ı

---

4 Miladi 683-692 yılları arasında ve Hicaz'da. Bu yıllarda Arap yarımadasının büyük bir kısmında, ve Suriye'de Emevilerden II. Muaviye, I. Mervan ve Abdülmelik hüküm sürmüşlerdir.

5 Haccac-ı Zâlim/Haccac bin Yusuf (661-714): Emevî vali ve komutanı. Hicaz'ı Emevî hâkimiyetine kattı. Haricî ayaklanmalarını bastırdı. Kûfe ve Basra'yı aldı. Horasan yönetimini Irak'la birleştirdi. *Kur'an'ın*, hareketlenmesini ve böylece her yerde aynı şekilde okunmasını sağladı. Nutukları Arap edebiyatına geçmiştir. Kan dökücü, zalim diyen kaynaklara karşılık iyi ve doğru bir devlet adamı olduğunu yazan kaynaklar da vardır. Haccac, Emevi Devletini en sarsıntılı döneminde kurtaran adamdır.

Zâlim'i vezir edinmekle büyük küçük herkesin nefretini kazandı.

Rivayet: "Abdülmelik'e kadar gümüş veya altın sikkelerin üzerinde Rum ve Acem dinsizlerinin adları bulunurdu. İslam ülkelerinde ilk kez adına para kestiren bu halife olmuştur. Belgelere, mektuplara ve bütün yazışmalara tarih konulması geleneğini de Abdülmelik başlattı. Müslüman padişahlar arasında, antlaşmadan cayan ilk halife de yine budur. Bir düşmanı canını bağışlayıp, kendi uyruğuna almışken sözünde durmayarak boğdurmuştur."

Padişah huzurunda herkesin uluorta konuşmasını yasaklayarak belli kimselerin konuşmasına izin vermişti. Kendi adamlarından gayri kimseye hitap etmezmiş. Ölünce oğlu padişah oldu.

6. Halife: Velid bin Abdülmelik bin Mervan'dır. Kara yağız, yüzü çiçek bozuğu, uzun burunlu, kibirli, sert bir halifeydi. Karılarının sayısı kırk olup sık sık evlenir boşanırdı. Muhtelif zamanlarda altmış kadınla evlendiği rivayet edilir. Ama hayır işlerine de düşkündü. Hz. Peygamberin mescidini onartıp genişletti. Mekke hâkimine otuz bin miskal (135 kg) altın yollayıp Mekke'nin kapısını, Kâbe'nin oluğunu ve direklerini altınla kaplattırdı. Hem Mekke'ye, hem Medine'ye su getirtti. Yolcuların şaşırmamaları için yollar boyunca işaret taşları diktirdi. Şam şehrinde ise meşhur Benî Ümeyye Câmiini yaptırmıştır. İslam ülkelerinde, ilk defa akıl ve beden hastalıklarının tedavisine mahsus tâbhâne ve bimârhâne yaptıran da odur. Ölünce kardeşi halife oldu.

7. Halife: Süleyman bin Abdülmelik'tir. Çatık kaşlı, ak benizli, büyük gözlü, uzun boyluydu. Son derece mağrur, aynı zamanda öfkeli, obur bir adamdı. Dinsizlerle (Bizanslılarla) savaşmış, gazâlardan geri durmamıştır. Hatta Galata'daki Sahabe Camisi[6] Halife Süleyman tarafından yaptırılmıştır diye söylenir. Adaleti doğudan batıyı tutan bir hükümdardı.

---

[6] Sahabe Camisi: Karaköy'de halen Yeraltı Camisi diye bilinen mabet. Burasının Bizanslılar gününde su sarnıcı olduğu, Emeviler zamanında yapılan İstanbul kuşatmaları sırasında camiye çevrildiği rivayet edilir.

Rivayet: "Bir gün bir kadın geldi. 'Yüce Allah'ın adına ve –aralarından bir seslenici de şöyle diyecek– "Gerçekten Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun!"[7] âyeti üstüne ant ederim ki, senin adamların bir tarlamı haksızlıkla aldılar, adaletini göster!' dedi.

Süleyman tahtından aşağı indi. Yüzünü kara toprağa koyarak, 'Ben de Allah'ın adına yemin ediyorum ki, bu kadının hakkı verilmedikçe yüzümü yerden kaldırmayacağım!' diye ağlamaya başladı. Vezirine kızdı, köpürdü. Kadın tarlasına kavuştuktan sonra yerinden doğruldu. Haccac-ı Zâlim'in ekibini iş başından uzaklaştırmıştı. Bunların mallarına el koydu."

Süleyman çok mağrurmuş. Hatta ölümü dahi buna bağlanır:

Hikâye: "Bir gün süs ve nişanlar takınıp sarayında gezerken bir güzel cariyeye rast gelir. Gururla, 'Beni nasıl görürsün, yüzümün parlaklığını beğeniyor musun?' der.

Cariyenin okuduğu Arapça-nazmın tercümesi şudur:

Aceb zîba metâ olurdun elhak
Eger bakî kalaydın âlem içre
Aybın yok ve illâ fânî olmak
Bekâ yokdur efendim adem içre

Halife bundan uğursuzluk sezer, içine şüpheler dolar. Bir zaman sonra odalığı çağırarak, 'Geçende bana o uğursuz mısralarla cevap vermenin sebebi nedir?' diye kadıncağızı sıkıştırır. Cariye yemin eder:

'Padişahım, ben ne sizi gördüm, ne de bahsini ettiğiniz şiiri okudum!'

Halife, kendisine gayb âlemini örten perdenin ardından bir hayalin görüldüğünü, bir sesin ulaştığını kavrar. Ölümünün yaklaştığı kuruntusu yüreğini yakar. Çevresindekilere, amcazâdesi Ömer bin Abdülaziz'in, şayet o da ölürse kendi kardeşi Hişâm'ın halifelik makamına geçirilmesini vasiyet eder."

---

7 A'raf Suresi, 4. ayet.

Her öğünde bir Rum kantarı yemek (!) veya üç yüz yetmiş yumurta yermiş.[8] (Allah günahlarını bağışlasın.)

8. Halife: Ömer bin Abdülaziz'dir. Anası, Hz. Ömer bin Hattab'ın oğlu *Âsım'ın* kızıydı. Ak benizli, yufka yürekli, güzel görünüşlü, heybetli gözükmesine rağmen ince yapılı, kaba sakallıydı. Çocukluğunda at tepmiş, alnında izi kalmıştı. Seçkin nitelikleri, beğenilen huyları sayılamayacak kadar çoktur. Halife olmazdan önce de, halifeliği sırasında da aşırı kulluk yolunda ve doğruluktaydı. Hızır Aleyhisselâm'la ara sıra buluştukları kabul edilmiştir. Halifeliği süresince, değirmen taşının çivisi gibi toplum düzeninin ve ermişler halkasının mihveriydi. Her yönden Hulefâ-yı Râşidîn'e[9] benzetilir. Büyük âlimlerden İmam Süfyan Sevri ve İmam Şâfî Hazretleri, büyük halifeleri dört değil, beş kabul etmişler, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali'den sonra Ömer bin Abdülaziz'i saymışlardır.

Kendinden geçerek namaz kılar, Allah'tan son derece korkar ve çekinirdi. Malik oğlu Enes, halifenin arkasında namaz kıldıktan sonra, "Ömer bin Abdülaziz'in kıldırdığı namaz, Hz. Peygamber'in kıldırdığı namaza benziyordu. Bir başka imam arkasında böyle namaz kılmadım," buyurmuştu.

Halife olduktan sonra, öteki halifelerin bindikleri atlara binmeyip kendi katırıyla yetindi. Önünde kimseyi yürütüp yormazdı. Saraya geldiği zaman, halife için döşenen halı, kilim ve makatları kaldırttı. Hepsini sattırarak bedellerini beytülmâle koydurttu. Saray ahırındaki atları, diğer bazı malları da elden çıkarıp hazinenin zenginleşmesine gayret etti. Halife ailesinden olanların mülkiyetinde bulunan geniş toprakları da aynı amaçla sattırmıştır.[10] Şeriata uymayan, batıl kurallara son verdi. Hatta Emevi halifeleri her hutbenin sonunda Hz. Ali'ye söverlerdi. Bu çirkin eyleme son ver-

---

8 1 Rum kantarı bugünkü ölçüyle 50 kiloya eşittir. Bu kadar yemeği veya 370 yumurtayı bir öğünde yiyebilmek olası değildir.

9 Hulefâ-yı Râşidîn: Hz. Peygamber'den sonra sırasıyla İslam başkanlığı yapan ilk dört halife (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali).

10 Ömer bin Abdülaziz bu teşebbüsüyle tarihte ilk toprak reformu uygulayıcısı olmuştur. Ölümü de buna bağlanarak zehirlendiği ileri sürülmüştür.

di. Yerine "Gerçekten Allah, adaleti, iyiliği, yakınlara karşı el açıklığını buyurur,"[11] yüce anlamlı âyetinin okunmasını koydu. Devlet bütçesinden kendisine günlük üç akça ödenek ayırtmıştı. Canı yaş üzüm istediği bir gün para bulamamıştı. Karısından istemiş, o da, "Siz halife değil misiniz? Üzüm aldıracak kadar paraya gücünüz yetmez mi?" diye kınamıştı. Ömer şöyle dedi:

"Yarın, 'Devlet hazinesini dağıttın!' töhmetiyle cehennemde yanmaktansa yemeyip sabrederim, bu daha kolaydır."

Rivayet: "Her gün Müslümanların işlerini gördükten sonra, gece sabaha dek Cenab-ı Hakk'a sığınır, yaş döker, yakarışlarda bulunurdu. Karısı bunun sebebini sorduğu zaman, 'Bütün Müslümanların: Hasta, yaşlı, yoksul, kimsesiz, düşkün, mazlum, sakat, ailesi kalabalık... hepsinin yükü boynumda. Bu ağır sorumluluğun öbür dünyada hesabını nasıl vereceğimi Allahın huzuruna nasıl çıkacağımı düşünüyorum,' demişti."

Eğer geceleyin Müslümanların işlerini sürdürecekse, devlet parasıyla alınmış bir mumla çalışma yerini aydınlatır; işi bitince kendi özel mumunu yakardı. Bir gün hizmetçisini saray mutfağında su ısıtırken gördü.

"Devlet parası boş yere ve kişi faydasına harcanmış. Ödemem gereklidir," diyerek iki akçalık odun aldırdı ve mutfak ambarına koydurdu.

Rivayet: "Onun zamanında hükmü altında memleketler, kardeşlik duygularıyla dolmuştu. Kurtla koyun arkadaşlık ederdi! Bir çobana âriflerden birisi bunun sırrını sordu. Çoban (Arapça), 'Baş doğru yolda olursa gövdeye zarar gelmez,' dedi.

Günün birinde bir kurdun koyun kaptığı duyuldu. Olayı haber alan bir olgun kişi 'Herhalde halife ölmüş olmalı!' dedi. Siz Allah'ın hikmetine bakınız, çok geçmedi, bu eşsiz halifenin o gün ölmüş olduğu duyuldu!"

Ömer bin Abdülaziz, sultanların en adaletlisi, hakanların en olgunuydu. Bunda, bütün din bilginleri ve erdemliler bir-

[11] Nahl Suresi, 90. ayet (günümüzde de hutbe sonunda yinelenir).

leşmişlerdir. (Allah ondan razı olsun; Kur'an saygısına rahmetini çok etsin; durağını cennet bahçeleri kılsın.)

Mutlu döneminde, büyük müçtehitlerden İmam-ı Âzâm Hazretleri, İmam Şa'bî, İmam Hasan Basrî ve İmam Atâ Hazretleri hayattaydılar. (Yaradan bütün bunların duraklarını cennet etsin.)

Rivayet: "Emevî ailesi ileri gelenleri, önceki halifelerden bağış yoluyla birtakım köyleri, şeriata uymamakla birlikte almışlardı. Ömer hepsini devlet malına kattı. Kanunsuz, kuralsız işlemleri bozdu. İşte bundan dolayı akrabaları kin gütmeye başladılar. Bir uşağı kandırıp Ömer bin Abdülaziz'i zehirlettiler. Halife kendi durumunu sezdi. Ama bir kere zehirlenmiş, olan olmuştu. Uşağı çağırdı:

'Niçin beni zehirledin?'

'Bin altın verdiler. Paranın çokluğuna dayanamadım.'

'Getir o altınları.'

Şaşkına dönen uşak gidip getirdi. Tamamı hazineye kondu. Uşağa da:

'Haydi şimdi git. Seni kimse görmesin!' diyerek hayatını bağışladı. Çok geçmeden de öldü.

9. Halife: Yerine padişah olan II. Yezid, Mervan'ın torunu, Abdülmelik'in oğluydu. Ak benizli, güzel yüzlü, eğlenceyi seven bir kişiydi. Kardeşi Süleyman'ın vasiyeti üzerine Ömer'den sonra padişah olmuştur. Yiyip içmekten, coşup eğlenmekten ayş u tarabdan başını alamaz, başka şey düşünemezdi. Canâne adlı bir odalığı vardı. Sultanlık işlerini ekseri o yürütürdü. Yezid bunu öylesine severdi ki, en önemli tayinleri azilleri bile ona bırakmıştı.

Rivayet: "Aşk derdiyle Yezid'den gayri helâk olmuş padişah yoktur. Biri yukarıda sözü edilen gül endamlı Canâne, diğeri Selâme adlı büt-yüzlü, olmak üzere şirin sözlü iki benzersiz güzelin sevdasına kapılmıştı. Vaktini bunların arasında içki içmek, eğlenmekle geçirir; güzellerin birbiri ardından sundukları içkiyle sarhoş olur, devlet işlerini unuturdu. Belli ki zaman içinde pek aldanmış bir padişahtı. Gün geldi, Canâne öldü. Ayrılık ateşi, halifenin canına tak dedirtti.

Selâme'nin köşküne giderken Canane'yle ilgili şiirler, şarkılar duydu. İçin için ağlayışa koyuldu. Bir gün bir gece, öyle baygın ve sızmış yattı. Aşk odu yüreğini tutuşturdu. Ertesi sabah da öldü!.. Bu olay insanlığa bir büyük ibret olmuştur."

10 Halife: Hişâm bin Abdülmelik'tir. Ak tenli, semiz ve şaşı idi. Sakalını siyaha boyardı. Adaleti, doğruluğu sever, hayır işlerine ilgi gösterirdi. Devlet hazinesine gelir olarak toplanan parayı, elli kişi tanıklık edip "Bu para, kanuna ve hukuka uygun şekilde tahsil edilmiştir," demedikçe kabul etmezdi. Dinsizlerle olan savaşları sayısızdır. Seyyid Battal Gâzi'yi[12] İstanbul dinsizlerine karşı gazâya göndermişti. Battal'ın şöhreti halk arasında yaygındır. Mezarı Seyitgazi kasabasında olup burası ziyaret yeridir.

Rivayet: "Hişâm şevket ihtişam düşkünüydü. Elbiselerinin tamamını ancak altı yüz deve taşıyabilirdi. Öyleyken ölünce sarayı mühürlendi. Hazinesinden kefen alınacak kadar para çıkarılmasına izin verilmedi!" Bu başlı başına ibret veren bir olaydır. Durup düşünmek gerek. Benzeri bir olay ise Leys oğlu Amr'le ilgilidir: Leys oğlu büyük bir sultandı. Mutfağının levazımını yüzlerce deve zor taşıyabilirdi. Sonu iyi gelmedi, Bağdad halifesinin komutanına esir düştü. Hapisteyken açlıktan öldü!..

Farsça beytin çevirisi:

Bilirsin, Hazreti Süleyman'ın alnına ne yazılmıştı?
Dünyaya gönül bağlama ki hiç kimseye vefâ etmedi.

---

[12] Müslümanların 8. yüzyılda Bizans'a karşı yaptığı gazâlarda ün yapmış Arap komutanı, Türk ve Arap destanlarının kahramanı. Türkler arasında Battal (Kahraman) Gazi, Seyyit Battal ve Seyyit Battal Gazi adlarıyla tanınmıştır. Arap kaynaklarına göre asıl adı Abdullah'tır. Emevî ordularının 717-740 yıllarındaki seferlerine katıldı. 740'ta Afyon yakınlarındaki Akroinon'da şehit düştü. Daha sonra Emir Danişmend 1102'de Malatya'yı fethedince Battal'la ilgili Arap rivayetleri bu bölgede yeni bir anlatımla yaygınlık kazandı. Menkıbelere göre Battal, Emevi komutanı Mesleme'nin Bizans'ı kuşatması sırasında (717-718) şehre girer, Ayasofya'yı görür. Oradan kıymetli haç'ı alarak çıkar. Başka bir rivayet, Rum ülkesinde hastalandığını, bir manastırda tedavi edildiği kendisine yardımcı olan kızla kaçtığını anlatır.

11. Halife: II. Velid'dir. II. Yezid bin Abdülmelik'in oğluydu. Cesur ve şair ruhlu, ama çok zina eder mel'undu. Durmaksızın sövüp sayardı. Babasının yatağına girmiş, ondan çocuk doğurmuş cariyelerle yatar; bunlardan doğma kızlarla da cinsi temasta bulunurdu.

"Niçin böyle yapıyorsun? Kâfirlerden, ateşe tapanlardan mısın?" diyenlere:

(Arapça beytin Türkçesi)

Nefsini dizginleyen tasa içinde ölür,
Cesur bir kişi ise ölümden lezzet alır.

cevabını verirdi.

Lânetlenmiş adam bir gün, sarhoş ve cünüpken koynundaki odalığa, "Eskiden beri imamlığı halifeler ifa ederler. Ben bunu sana yaptıracağım," diyerek halifelik elbiselerini ona giydirdi. Tebdil-i kıyafetle gönderip. Cemaatin imamlığını yaptırdı. Allah'ı inkâr eden melunlardandı. Geberince oğlu Yezid halife oldu.

12. Halife: III. Yezid'dir. Kara yağız, ufak tefekti. Babası gibi dinsiz değildi. Sultanlığı az sürdü. Ölünce kardeşi halife oldu.

13. Halife: İbrahim'dir. Dört ay kadar halifelik yapabildi. Ana bir kardeşi olan Mervan, Kürdistan ve Azerbaycan hâkimiydi. Aralarında çıkan savaşta –rivayet doğru ise– Mervan, İbrahim'i öldürmüştür.

14. Halife: II. Mervan bin Muhammed bin Mervan'dır. Ak benizli, orta boylu, iri gövdeliydi. Savaştan geri durmazdı. Çok cefa çektiğinden ona "Mervân-ı Himâr" (Eşek Mervan) diye ad takılmıştı. Zamanında, Horasanlı Ebu Müslim ortaya çıktı. Emevilerle savaşarak halifeliği Abbasoğullarına kazandırdı. Çok şükür böylece Emevilerin eşitsizlikten öteye gitmeyen tutumları cezalandırılmış oldu. "Bir ulus kendi kendini bozmadıkça Allah da onu bozmaz. Allah bir ulusun kötü olmasını dileyince artık onu bundan döndürecek yoktur.

Onlar için Allah'tan başka yardımcı da yoktur," (Ra'd Suresi, 11) âyetinin anlamınca, tutumları beğenilir biçimde olmadığından sultanlıkları yıkıldı. Abbasoğullarının eline geçti.[13]

[13] Emevi/Beni Ümeyye veya Doğu Emevi halifeleri: Muaviye (661), Yezid (680), II. Muaviye (683), Mervan (684), Abdülmelik (685), Velid (705), Süleyman (715), Ömer bin Abdülaziz (717), II. Yezid (720), Hişâm (724), II. Velid (743), III. Yezid (Nisan 744), İbrahim (Ekim 744), II. Mervan (Aralık 744). Son Emevi halifesi II. Mervan'ın saltanatı 750 yılına kadar sürdü.

İkinci Fasıl

ABBASİ HALİFELERİ

Bu şerefli topluluk, insanlığın hayırlısı Hazret-i Resulullah'ın (s.a.) amcası Abbas Hazretlerinin evlâdıdır. Tanrı elçisi, amcası Abbas hakkında, "O, Seffah'tan inen halifelerin babasıdır," buyurmuştu. Hz. Abbas, halifelerin babası olup yüce soyundan Hicretin 137. (M. 750) yılından[14] *başlayarak otuz sekizi padişah oldular. Abbasoğullarının Halifelik müddetleri 524 yıldır. Payitahtları Bağdad'tı. Bu devletin kuruluşu, Horasanlı Ebu Müslim olayının bir sonucu olup açıklanması çok uzar. Bir özetleme olan kitabımıza gerekli hikâyeler alınmış, bazı kısımlar genişçe anlatılmıştır.*

1. Halife: İlk olarak Abbas oğullarından Seffâh halife oldu. Asıl adı Abdullah'tır. Fakat halifelik uğruna Emevîlerden birçok kişiyi öldürttüğünden "Seffah" (Kan Dökücü) lakabıyla meşhurdur. Seffah'ın, Hz. Abbas'a kadar ataları şunlardır: Muhammed-Ali-Abdullah-Abbas. Seffah, uzun boylu, ak benizli, siyah saçlı, doğan burunlu, âlim, fâzıl, cömert bir kimseydi. İş öncesi hazırlıkta pek akıllı davranır, verdiği sözde dururdu. Cömertlikte eşi bulunmaz bir halife olarak ün bırakmıştır. Mühründe, "Allah, güvene layık olduğundan, kulu ona inançla bağlıdır," yazılıydı.

Hikâye: "Bir gün meclisinde Abdullah ibn Hasan, 'On bin akçaya sahip olmadım. Bu miktarın adını kulaktan işitirim,' deyince, Abdullah'a hemen on bin akça bağışlamıştır." Devlet işlerini çevirenlere "vezir" diyen budur. Halid bin Bermek'i vezirlikle istihdam etmiştir.

---

[14] Hicrî 137'nin karşılığı, Miladi 755/756'dır. Abbasilerin kuruluşu için yanlıştır. Seffah istiklâlini Hicri 132'de (Miladi 750) ilan etmişti.

Rivayet: Gerek Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen dört halife, gerekse diğerleri hutbeyi minberde ayaküstü okurlarken Muaviye, pek semiz oluşu sebebiyle oturarak okumuştu. Seffah halife olunca peygamber sünnetine uyarak ayaküstü hutbe okumuş ve bu yeniden gelenekleşmiştir.

Seffah, haksızlıkta ve acı çektirmede aşırılık göstermişti. Doğruluğuna inanılan rivayetlerden biri şudur:

"Emevîoğullarının ileri gelen doksan kişisini ziyafete çağırmış. Henüz sofraya yemekler gelmemişken içeriye bir şerif[15] girip:

Arapça nazmın Türkçesi

Her gördüğün kişiye kanma
İliğinde gizli bir öç, özünde hastalık bulunabilir
Kılıcını çek ve sesini yükselt
Yeryüzünde bir Emevî kalmayıncaya kadar!

Diyerek Seffah'a hitap edince Halife, oradaki Emevî soylu doksan kişiyi çadır direkleriyle dövdürüp kemiklerini ufalatmış; daha adamlar ölmeden üzerlerine yeni bir sofra kurdurup yemeğe başlamış. Sofranın altında ise yaralılar, can çekişenler inleyip sızlanırlarmış."

Şam'da gömülü bulunan Emevî halifelerinden Muaviye'yi, mel'un Yezid'i, Abdülmelik ve Hişâm padişahları mezarlarından çıkarttırarak çürümeyenlerini astırıp, sonra yaktırmıştır. Kısacası, Emevî soyundan, Abdurrahman'dan gayri kurtulan olmamıştır. Abdurrahman da bir yolunu bulup Mağrip vilâyetine (Kuzey Afrika) kaçmıştır. (Yeri gelince bilgi verilecektir.)

2. Halife: Seffah'ın kardeşi Mansur bin Muhammed bin Abdullah bin Abbas'tır. Bunun da asıl adı Abdullah olup "Mansur" lakabıyla meşhurdur. Künyesi Ebu-Câfer'dir. Padişah olduktan sonra, gayet cimrilikle vergi toplayıcılardan

[15] Şerif: Haşimoğullarından, Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın soyundan gelen erkekler.

denk hesabı aldığı için Mansur-ı devanikî denmiştir. Uzun boylu, zayıf yüzlü olup seyrek sakalını siyaha boyarmış. Bilim ve eğitim düşkün, oyun ve eğlenceyi sevmezmiş. İleriyi gören, tedbirli, gururlu bir halifeymiş. Dervişlere yakışır elbiseler giydiği halde heybetinden korkulurmuş. Namazını aksatmamakla birlikte, ülkeyi korumak, halifelik görevinde kuvvetli olabilmek için günahsız birçok kimseyi öldürtmüştür. Hatta, İmam-ı Âzâm Hazretlerine zehir yedirdiği nakledilir. Nekesliği, bencilliği ve alçaklığı o derecede imiş ki, sesi çok güzel bir şarkıcıyı huzuruna getirtip "yırlatmış" (şarkı söyletmiş). Çok beğendiği için yarım akça (!) bahşiş vermiş. Mansur'un sözünde durmadığı, vefa göstermediği bilinen gerçeklerdendir.

Rivayet: "Şam yöneticisiyle aralarına düşmanlık girince, savaş için Horasanlı Ebu Müslim'i gönderir. Ebu Müslim, galip olarak Şam hazinesine el koyar. Durumu haber alan Mansur, tez elden ulak gönderip 'Benim malımı sakla ve bana ulaştır,' der. Müslim buna kırılarak doğru Horasan'a gider. Fakat Mansur, peş peşe davetçiler yollayarak sevgisini ispata, Müslim'i yeniden Bağdad'a getirmeye çalışır. Bağdad'a dönen Ebu Müslim'i saygıyla karşılar. Beri yandan, kırk iç oğlanına sarayda pusu kurdurtur. Ebu Müslim söze başlayıp küskünlüğünün nedenlerini anlattığı sırada pusudakilere el işareti verir ve öldürtür. Müslim'in başı dışarıda teşhir edilir ve bir fitne çıkmaması için de bol altın bahşiş dağıtılır."

Horasanlı Ebu Müslim, Abbasoğullarına duyduğu sevgiyle altı yüz bin insanın canına kıyarak, bunları padişah etmişti. Bir de şu sonuca bakınız! İkinci halife Mansur, soyuna böylesine iyilikte bulunmuş bir kimseye vefa ve saygı gösterecekken şeytanlıkla ölümünü hazırlamıştır. Bu olay "İyilik ettiğin kişinin kötülüğünden Tanrı'ya sığın" öğüdünün ve "sultanların vefası olmazmış" yargısını ne güzel ispat eder.

Mansur, amcası Abdullah'a da düşünülmesi zor bir tuzak hazırlamıştır.[16] Sarayına getirtiği Abdullah'a, temeline

[16] Abdullah, Abbasî ihtilalini hazırlayanlardandı. Son Emevi halifesi II. Mervan'ı yenmiş, isyanları bastırmıştı. Ordusundaki Türkleri Mansur'u des-

tuz kalıplar yerleştirilmiş bir saray yaptırttı. Orada ağırladı; yedirip içirdi. Amcasını bu eve iyice alıştırdı. Birkaç gün ziyafetler düzenledi. Sonra bir gece evin temeline ince bir su bağlattı. Tuzların erimesiyle yapı çöktü ve altında kalan Abdullah da öldü! Halife ise, "Hiç sebepsiz bu saray neden çökmüştür?" saflığına bürünüp yas tuttu.

Bağdad şehrinin kurucusu Mansur Halifedir.

Rivayet: "Halife, şehrin kurulacağı yere gider. Düzlük ve bomboş olan arazide bir kilise vardır. Bir de rahibe rastlar. Rahip, halifeye, 'Burada bir şehir kurulacak ve kıyamete kadar adı söylenecektir,' der. Mansur bunun üzerine araziyi rahipten satın alır. Rahibin adı 'Bağ' imiş; o yere ise 'Dâd' denirmiş. İşte ikisinin birleşmesinden 'Bağdad' adı ortaya çıkmıştır.[17] *'Fevayih-i Miskiyye* adlı kitapta Mansur'un Bağdad'ı kurmak amacıyle 688 bin kere bin akça harcadığı yazılıdır."

Rivayet: "İmam-ı Âzâm,[18] Halife Mansur'un bitmez tükenmez işkencesinden yılarak halifeliği ondan alıp başkasına vermeye çalışıyordu. Düşmanları bu durumdan faydalanarak halifeye, 'Tahtı sizden alıp bir başkasına vermeye çalışıyor,' dediler. İmam-ı Âzâm, Kûfe'den getirildi. Mansur, kendi halifeliğini ona onaylatmış olmak için Bağdad kadıaskerliğini teklif etti. Büyük imam, "günahtan son derece sakındığını" bahane ederek kabul etmedi. Bu yüzden hapse

---

tekleyen Ebu Müslim safına geçmemelerini için öldürttü. Nusaybin'de Ebu Müslim'le yaptığı savaşı kaybetti, Basra'da yakalandı hapsedildiği bina yıktırılarak öldürüldü.

17 Bağdad şehrinin kuruluşu hakkında rivayetler vardır. Yukarıda sözü edilen rahip, Mansur'a, "Sen burada şehir kuramazsın. Çünkü burada gelişecek şehrin kurucusunun Miklas isimli biri olacağını okumuştum."der. Mansur çevresindekilere: "Siz şu işe bakınız," der. "Çocukluğumda babam, amcalarım bana Miklas derlerdi. O zaman dadımın ipliğini çalıp satmıştım. Bu iş duyuldu. Aynı sırada ortalığı dehşete boğan bir hırsız vardı. Miklas diye ün yapmıştı. İşte ona benzeterek ve alay olsun diye bana da Miklas demişlerdi."

18 İmam-ı Âzâm: Numan bin Sabit, Ebu Hanife, Hanefî mezhebinin kurucusu (699-767). Fetvaları ve halifelerin yanlış eylemlerine karşı tavizkâr olmamasıyla ünlüdür. Halife Mansur'un teklif ettiği Bağdad kadılığını kabul etmediği, bunun üzerine zindana atıldığı ve çeşitli söylentilere göre, zindanda işkence edilerek veya zehirlenerek öldürüldüğü nakledilir.

atıldı; halka fetva vermesi de yasaklandı. Rivayete göre, ayağına otuz değnek vuruldu. Temiz kanı sel gibi aktı. On yedi gün süreyle dayağa devam edildi. Ama halkın ayaklanacağından korkularak zindandan çıkartıldı. Sırtüstü yatırılıp tekrar dövdürtüldü. Halifenin emri üzerine, ağzına zehir karıştırılmış şerbet akıtılınca, koca imam göçüp gitti. Bu olay, imamın derecesini yükselttiği kadar, Halife Mansur'un da cehenneme girmesini kesinleştirmiştir.

3. Halife: Mehdi Muhammed'dir. Lakabı Mehdi, künyesi Ebu-Abdullah'tı. Bilgin, yiğit, günahtan sakınıcı, ibadete düşkün, kullukta kusursuz, alçakgönüllüydü. Hem yüzü, hem huyu güzeldi. Hutbe okumak için minbere çıkınca, "Allahü tealâ, bu görevin yapılmasını buyurdu. Ben de (Arapça O'nun) yardımı için meleklerin duasını, insanlarla mümin cinlerin yalvarmalarını dileyerek işe koyuldum," yakarışı bunundur. Aşırı temiz inançlı olduğundan, eski zulümleri, haksızlıkları unutturmuş, cömertliğiyle ün salmıştı.

Halifeliği sırasında hacca gitti. anber ve misk tütsüsüyle Kâbe duvarlarını parlattırdı. Çevresini ve içini ışıklandırdı. Peygamberin mescidini de genişletti. Ulu Kâbe'nin yakınına, mermer sütunlara dayanan kubbeler (revaklar) yaptırdı. Bunlara altın zincirli kandiller astırdı. Kâbe kapıcısına ait yapıyı mermerle yeniletti. Halifelerin namaz kıldıkları maksureleri yıktırıp halkla birlikte namaz kıldı. Mekke'ye uzanan yol boyunca hacılar için su havuzları açtırdı. Gereğinden fazla yüksek minberleri alçattırdı. İlk defa menzillerde ulak atı[19] bulundurulmasını bir yasaya bağladı. Mescid-i Aksâ-yı[20] yeniletti. (Allah bütün hayırlarını beğensin ve cennetteki makâmını yüceltsin.)

4. Halife: Mehdî oğlu Musâ'dır lakabı Hâdi'dir. Ak benizli,

---

[19] Menzil ve Ulak Atı: Seri haberleşmeler için yolların belli noktalarında ulak ve at değiştirme yerleri (menzilhane). Buralarda hazır tutulan ulak ve atlar menzilden menzile koşturulur, haberler en kısa zamanda yerine ulaştırılırdı.

[20] Mescid-i Âksa (Beyti Mukaddes): Kudüs'te, Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ın inşa ettirdikleri tarihi mabet. Yapısının ve içinin birçok özelliğiyle meşhur olmuş, Museviler ve Müslümanlarca yüzyıllar boyu kutsal kabul edilmiştir. Birçok defa tahrip olup onarılmış ve nihayet Yavuz Sultan Selim tarafından yerine bir camii yaptırılmıştır.

uzun boylu, gayet semiz bir adamdı. Üstdudağı yumru olduğundan zorlamayınca iki dudağı birbirine kavuşmazmış. Cömertti ve belagat sahibiydi. Fakat içki içer, kibirlilik gösterir, zulümden geri durmazdı. "Allah, ölüden diriyi, diriden de ölüyü türetir,"[21] yüce sözüne uygun olarak, babası din yolunda ve doğruluktayken o, zulüm yolunu seçti. (Günahlarının hesabını Tanrı görecektir.)

5. Halife: Reşid'dir. Hâdî'nin kardeşi olup[22] Abbasi halifelerinin mümtaz serdarıdır. Ak benizli, güzel yüzlü, uzun boylu, söz ustası bir padişahtı. Geceli gündüzlü yüzer rekat namaz kılar, bir yıl hacca, bir yıl savaşa giderdi. Dokuz defa hacca, sekiz defa savaşa gitmiştir. Hacca gidişlerinin birinde, Medine ile Mekke arasındaki yolu yaya yürümüştür. Devlet idaresindeki üstünlüğü ve hayatıyla ilgili menkıbeler ayrı bir kitap olabilecek yoğunluktadır. Cömertliğiyle nice yoksulu zengin etmişti. Günümüze kadar yazılagelen kitaplarda en çok yer tutan sultan hikâyeleri, Harunerreşid'e, Osmanlı padişahı Sultan Süleyman'a ve Gazneli Sultan Mahmud'a aittir.

Harunerreşid, halifeliğinin ilk yıllarında içkiye ve eğlenceye düşkünken sonra kulluğa ve namaza yönelmiş, günahlarını andıkça gözünden kanlı yaş akıtır olmuştur. Tövbe ede ede ciğeri dağlanmış imiş. Şeriat hükümlerini uygularken erdemlilerle ve bilginlerle danışmada bulunması pek beğenilen yönlerindendir. Hatta bir seferinde, gözleri kör bir bilgini yemeğe davet edip ibrikle eline su döktüğü ve duasını istediği nakledilir. Şeyhlerin, bilginlerin ayaklarına kadar gidip yüzlerini görmekten, gönüllerini kazanmaktan sevaplanacağını umarmış. İmam Mâlik'in[23] evine giderek ondan hadis-i şerif öğrendiği rivayet edilir.

---

21 Rûm Suresi, 19 ayet.

22 Rivayete göre, Hâdi, kardeşi Harun'un öldürülmesini emreder. Fakat daha bu emir yerine getirilmezden önce Hâdi şiddetli bir öksürüğe yakalanır. Sebebi bilinmez ve o gece ölür. Sabah beklenmeksizin Harun halifeliğe getirilir. Yine o gece, ileride halife olacak olan Me'mun doğar.

23 Ebu Enes bin Mâlik (612-709): Peygamberin hizmetinde bulunmuş, gazâlara katılmış sahabedendir. Uzun zaman Basra'da yaşadı ve hadis nakletmekle ün yaptı. Malikî mezhebinin kurucusu (Medine İmamı) denen Malik bin Enes (710-795) ile karıştırılmamalıdır.

Gerek çevresindeki bilginler, gerekse vezirleri dünyanın eşsiz kimseleri, başveziri, Yahya bin Hâlid bin Bermek'ti.[24] Bunun oğulları da vezir olmuştur. Müftüsü ve kadıaskeri İmam Ebu- Yusuf'tu. İmam Muhammed ise her günkü musahibi idi. *Fütûhat-ı Mekkiyye*'de, Reşid'in, Ahmed Sebtî adlı oğlu zamanının "kutbu"[25] sayılmıştı.

Rivayet: "Harunerreşid, karısı Zübeyde'den çekinirmiş. Temasta bulunduğu bir cariye hamile kalınca ona bir mühür vermiş ve 'Oğlum olursa bu mührü kendisine verirsin,' diyerek kadını başka bir şehre yollamış. Hikmete bakınız, cariye oğlan doğurmuş. Bunu öğrenen halife, adını Ahmed koymuş. Çocuk biraz büyüyünce anasından söz konusu mührü almış ve gerçeği öğrenmiştir. Bundan sonra anasından da ayrılarak dünyayla ilgisini kesmiş ve Allah'a yönelmiştir. İşte yukarıda adı geçen Ahmed Sebtî budur. Ölmek üzereyken, parmağındaki mühür-yüzüğü doğrulardan birisine teslim ederek, 'Bunu zamanın halifesine ulaştırmanı rica ederim. Ona benim yaşayışımı olduğu gibi anlatırsın,' deyip bu dünyadan göçmüştür. Harunerreşid durumu öğrendiği an sarsılmış, uzun zaman ağlamıştır."

6. Halife: Harunerrid'in oğlu Muhammed'ül-Emin'dir. Babası Harunerreşid, anası Zübeyde Hâtundu. Harunerreşid, Zübeyde Hatun'u çok sevdiğinden bu oğlunu öteki oğullarından önde tutardı. Aynı sebeple veliaht yapmıştı. Ak benizli, hoş yüzlü, uzunca boylu, hünerli ve çok cesurdu. Kuvvetliliğine bir misal olmak üzere, yumruğuyla bir aslanı öldürdüğü rivayet edilir. Fakat devlet idaresinde tedbirli olamamış,

---

[24] Bermekoğulları: Kelime, Türkçe parmak kelimesinin Arapça söylenişidir. Aile Türk'tü. Hâlid'in babası, Belh şehrinde Nevbahar adlı ateş tapınağının hizmetlilerindendi. Hâlid Müslüman olarak Ebu Müslim'in ordusuna katılmış, Halife Seffah'ın maliye nazırı olmuştu. Oğlu Yahya, bunun oğlu Câfer de Abbasîlere hizmetlerde bulundular. Harunerreşid zamanında hepsi öldürüldü.

[25] Kutup: Sözlük anlamı, değirmen taşının çevresinde döndüğü mihver demektir. Manevi anlamda kutup, "Allah'ın sevgisiyle dünya yaşayışını unutup kendisini nefsin isteklerinden arındıran, ermişlik mertebelerinin en yücesini kazanan kimsedir. Kutup sayılanların, kendi dönemlerinde birçok hayra öncülük ettikleri, felaketleri önledikleri, insanüstü davranışlarda bulundukları kabul edilmiştir.

hazineyi tüketici bir tutum izlemiştir. Arkadaşlarına candan bağlanışı yüzünden onlara uyar, durmaksızın içer, yönetimi ihmal ederdi. Halife olduğunun ikinci günü, çevgân oynayabilmesi için sarayda bir meydan yapılmasını emretmişti. Kendisine öğüt verilmek istendiği zaman:

Arapça nazımın Türkçesi:

Bırakınız, öteki bütün sultanlar, kılıçları vesair savaş araçlarıyla üstünlük gösterisinde bulunsunlar.

Bana gelince, içmek ve güzellerle vakit geçirmek başlıca düşüncemdir. Bunlarla yetineceğim.

derdi. Devlet işlerinin aksaması anlatılamayacak durumdaydı.

Hikâye: "Düşman kalabalık bir orduyla saldırıya geçtiği zaman, Emin'in gönderdiği ordu mağlup olmuştu. Koşarak Emin'e haber getirdiler. Halife, Dicle üstündeki köşkünün taraçasında oturmuş balık avlıyordu. Habercilere kızdı:

'Bırakınız yahu! Bak şu oğlan iki balık tutmuş, ben daha bir balık yakalayamadım,' dedi."

Bu tutum, devletin yıkılmasına yol açmaz da ne yapar?

Emin'in bilimde marifette şiirde Abbasi halifelerinin en olgunu olduğu bir gerçekti. Fakat Hak tealâ doğru yolu nasip etmemişse bu gibi şeylerin faydalı olacağı düşünülemez. Kötü davranışlarının sonucu isyan çıkıp sarayı kuşatılınca, hayattan umudunu kesmiş ve şu şiiri söylemiştir:

Arapça dizelerin Türkçesi:

Ey nefis, korku ve korunma zamanıdır
Fakat kaçacak yer nerede?
Herkes ya dilediği ya korktuğu şeyden titrer.
Bu dünyaya her gelenin mutlaka bir acılı günü olacaktır.

7. Halife: Harunerreşid'in oğlu Abdullah'tır. Lakabı Me'mun'du. Orta boylu, hoş görünüşlü, sarışın, iri gözlü, uzun ve seyrek sakallı, dar alınlı olup yanağında beni var-

dı. Vücudu beyaz olduğu halde, topukları safran sürülmüş gibi sapsarıydı. Bütün bilimlerde söz ve hüner sahibiydi ve Kur'anı baştan sona ezberlemişti. Fakat felsefeye düşkünlüğü yüzünden "Kur'an yaratıktır,"[26] diye inancını bozmuş, Şiilik mezhebine yönelmişti. Biliminin genişliğine şöyle bir örnek gösterilir: Bir gün sımatında üç yüz türlü yemek dizdirtip hazır bulunanlara teker teker her yemeğin faydalarını, zararlarını açıklamıştı.

İyi yönetimiyle Abbasoğullarının kuvvetini arttırmış, bu devlet en parlak çağını Me'mun gününde geçirmiştir. Lâkin inancı bozuktu. Yukarıda belirtildiği gibi, "Kur'an yaratıktır" ve Hz. Ali'yi bütün öteki sahabelerden üstündür diye nida ettirirdi. Bu iki tezini bağıra bağıra tekrarlar, çevresindekilere. Hatta, İmam Ahmed ibn Hanbel'e,[27] "Kur'an'ın yaratık olduğunu sen de kabul et!" diye teklif etmiş, onun ve ulemanın yanaşmadığını görünce Hanbel'in ve itiraz eden diğer bilginlerin bağlanıp huzuruna getirilmelerini emretmişti. Şu garip tesadüfe bakınız ki, elleri kolları bağlı bilginler saraya getirildiği sırada Me'mun öldü!

Belirtildiğine göre, Kâbe'nin üzerine ilk ak atlas örtüyü[28] Memun örttürmüştür. Nâsır-billah zamanına kadar bu gelenek sürdü, bir aralık Gazneli Mahmud, sarı atlas örttürmüştü.

8. Halife: Mu'tasım-billah'tır. Harunerreşid'in oğludur. İsmi Muhammed, Lakabı Mu'tasım, künyesi Ebu İshak'tır. Halifeler arasında lakabının sonunda "Allah" kelimesini kullanan ilk budur. Mu'tasım'a "Sekizinci Halife" de denmiştir.

---

[26] "Kur'an yaratıktır" tezi ve bu esasa dayanan Mu'tezile mezhebi, 9. yüzyılda birçok taraftar kazanmıştı. Kaderi inkâr eden bir din görüşüydü. Bu mezhepten olanlar, İslam dininin kimi kurallarını değiştirmeye çalışmışlar, bu arada Kur'an'ın Allah tarafından gönderilmediğini savunmuşlardı.

[27] Ahmed bin Hanbel: İslam ilahiyatçısı ve hukukçusu (780-855). Gelenekçi dört Müslüman fıkıhından birinin kurucusu. Mu'tezile görüşünün akılcılığına karşı geldi. Kur'an ve hadislere bağlı kalınmasını savundu. Memun ve Mutasım devrinde, "Kur'an'ın yaratık olmadığını" ileri sürenleri tuttuğu için zorluklarla karşılaştı.

[28] Halifeler zamanında Kâbe'ye, "ridâ" denen kıymetli örtü örtmek geleneği doğdu. Bu, Osmanlılar zamanında da sürdürüldü. Her yıl törenler gönderilen örtüler, yine dini törenlerle Kâbe'ye sarılırdı.

Çünkü 178 Hicret yılının sekizinci ayı Şaban'ın, sekizinci günü doğmuştur. Sekizinci babası Abbas'tır. Harunerreşid'in sekizinci oğludur. Abbasi halifelerinin sekizincisidir. H. 218'de halife olup sekiz yıl sekiz gün saltanat sürmüştür. Kırk sekiz yaşında ölmüş, geriye sekiz kız, sekiz erkek evlat bırakmıştır. İşte, Mu'tasım'la ilgili her yönden bu kadar çok sekiz rastlaması gariptir. Bundan dolayı Halife-i müsemmen (Sekizli Halife) derler.

Heybetli ve yiğitti. Kuvveti sonsuzmuş. Öyle ki, parmağıyla bassa bir altının üzerindeki yazıyı turayı silermiş! İki parmağıyla bir kimsenin bileğini sıksa kemiğini ezermiş. Zekâsı, olgunluğu yanı sıra, tedbirde kusursuzdu. Lâkin öteki kardeşlerine nispeten cahildi ve Harunerreşid bu oğlunu ileride halife olabilme hakkından çıkarmıştı. Harunerreşid ulaşırsa, Emin, Me'mun ve Kasım adlı oğullarını hilâfete tayin (aday) etmişti. Allah'ın hikmeti, Kasım halife olamadı, sıra Mu'tasım-billah'a geldi.

Mısır (Abbasi) halifeleri, Mu'tasım'ın soyundandır. Bu da kardeşi Me'mun gibi, "Kur'an yaratıktır," düşüncesine saplanmış, halkı da aynı inanca zorlamıştır. Hatta Ahmed ibn Hanbel'i huzuruna getirtip ilkin iyilikle, peşinden gazapla düşüncesini kabule zorlamış; ibn Hanbel, büyük cesaret gösterip sert cevap verince de ona yirmi dokuz değnek vurdurmuştur. Her iki değnek arasında Mu'tasım, "İmam Ahmed, sözümü dinle. 'Kur'an yaratıktır,' de de seni kurtarayım," demişse de imam, "Hayır, o Allah'ın kitabıdır. Sen bana, bu kitaptan ispatlayıcı bir âyet bul ki, iddiana inanayım,' karşılığını vermiştir. Rivayete göre, işkence sırasında, ilk iki değneğin arasında, bu yüce imam, "Bismillah," ikinci arada, "Kötülükten iyiliğe dönmek ancak Allah'ın yardımıyla olabilir," üçüncüde, "Kur'an, yaratık değil, Tanrı buyruğudur," dördüncü aralıkta, "De ki, Allah ne yazdıysa başımıza o gelecektir,"[29] demiş; daha sonra her değnek vuruluşta, "Mu'tasım'ın bana ettiklerini helal ediyorum," cümlesini tekrarlamıştır. Yirmi dokuzuncu değnekte imam kendinden geçince dayak kesil-

[29] Tevbe Suresi, 51. ayet.

miş. Yakınları, Mu'tasım'ın hakkını niçin helal ettiğini sordukları zaman Ahmed ibn Hanbel, "Kıyamet günü benim için, 'Resulullah'ın (s.a.v.) amcası soyundan Mu'tasım'ın hasmıdır,' denilsin istemem!" buyurmuştur.

Halife Mu'tasım yemek çeşitlerine ve çokluğuna düşkündü. Mutfağında her gün bin altın değerinde yemek pişirilirmiş. Öteki halifelerin Arap ırkından hizmetçi kullanmalarına karşılık, Mu'tasım, altın ve gümüş kemerli Rumî hizmet kârlar kullanırdı. Ancak bu uşakları zapta kaadir olamadı. Onlar da şımarıp halkı incittiler. Mu'tasım, Bağdad'a yakın bir yerde Sermen-rây[30] adında yeni bir şehir kurdurarak buraya göçtü, ve taht-gâh edindi gayretli bir halifeydi.

Hikâye: "Atliye Şehri dinsizlerin işgalindeyken, Haşimoğulları soyundan bir kadına şehrin yöneticileri cebretmek istediğinde kadın, 'Neredesin Mu'tasım?..' diye halifenin adını bağırırken çevresindekiler alaya alarak, 'Halife Mu'tasım, on bin atlıyla gelip seni kurtaracak öyle mi?..' diye gülüştüler. Bu olayı, bir içki sofrasında yakınları Mu'tasım'a anlatınca, kan beynine uğradı. Titizliği ve gayreti harekete geçti:

'Allah adına and olsun ki, gidip o Haşimî kadını kurtarmayınca bu içkiye bir daha yanaşmayayım. Derya misali ordum derhal hazırlansın; dinsizlerin üzerine yürüyeceğim!' dedi. Yedi günde hazırlığı ve yürüyüşü bitirip Atliye'ye ulaştı. Yanına on beş bin süvari almıştı. Kadını küffar elinden kurtardı ve içki sofrası donatıp eğlenmeye koyuldu." (Allah günahlarını affetsin.)

9. Halife: Mu'tasım oğlu Harun'dur. Lakabı Vâsık-billah, künyesi Ebu Câfer'dir. Ak benizli, sarışın, güzel sakallı olup gözlerinde ben gibi nişanlar vardı. Kuvvetli gözükmeye hevesli, cömertlikte herkesi geçme iddiasındaydı. Saltanatı sırasında Mekke ve Medine'de dilenci kalmamıştı. Fakat Mu'tezile Mezhebindendi.

10. Halife: Câfer'dir. Lakabı Mütevekkil-billah'tır. Vâsık'ın

[30] Sürremen-Rây: Anası Türk olan Mu'tasım, tamamen Türklerden bir hassa ordusu meydana getirmiş ve bunlar için bu askeri kenti kurdurmuştu. Halifeliği boyunca kendisi de daha çok burada oturdu. Bu şehre Samerrâ da denilmiştir.

kardeşi olup künyesi Ebü'l-Fazl'dı. Karayağız, ufak tefek, kısa boylu ve köseydi. Başında, kulaklarına kadar inen saç bırakır, tıraş etmezdi. Zamanında sekiz halife toplanmıştı. Tahta çıkınca Mu'tezile Mezhebini yasaklayıp "Ehli sünnet vel-cemaat"[31] mezhebini yeniden koydu. Divân görevlerinde Yahudi veya Nasranî uşakların kullanılmasını kaldırdı. Ne var ki, bunun tasvip ettiği mezhep de "Ali oğulları"na buğuz güdüyordu. Hatta Ali oğlu Hz. Hüseyin'in türbesi etrafındaki yapıları yakıp, halkı ziyaretten menetti. Şarap içmeye ara vermezdi. Nihayet, kendi askerleri Câfer'i içki sofrasında öldürdüler. Nikâhlı dört karısı, dört bin de odalığı vardı. Rivayet doğruysa, hepsiyle yatıp kalkardı.

Rivayet: "Öldürülmesi şöyle olmuştur: Oğlu Mustansır, askerlerle anlaşıp bir gün babası Mütevekkil, Vezir Hakan'la şarap içerken baskın yaptı. Babasını oracıkta öldürdü. Vezir Hakan, halifenin öldürülmesine engel olmak isterken üzerine kapaklandı ve bir kılıç darbesiyle o da öldürüldü. Oğlu Mustansır'ın düşmanlığı, önce veliaht ilan edilmişken, daha sonra Mütevekkil'in çok tutkun olduğu Kabihe adlı câriyesinnden doğma diğer oğlunu veliaht yapmasından ileri geliyordu. Feci cinayet bundandır denir."

11. Halife: El-Mustansır-billah'dır. Mütevekkil'in oğlu, adı Muhammed'di. Buğday tenli, iri gözlü, doğan burunlu, orta boylu, heybetli, cesur ve haşin bir adamdı. Aynı zamanda iyi söyler, iyi yazardı. Babasının Ali oğullarına olan buğuzunu ortadan kaldırdı. Peygamber neslinden gelenlere hizmeti severdi. Hz. Hüseyin'in türbesini ziyaret arzusunda olanlara izin verdi. Her ne kadar adalet kollayıcıydıysa da baba katili olması yüzünden halktan utanır, bu işin suçunu askerlere atar, Türk taifesinden oldu derdi.

Rivayet: "Bir içki meclisinde, oturduğu sedirin yan yüzündeki Farsça satır gözüne ilişti: 'Ben İran şahlarından Hüsrev'in oğlu *Şîrûye* idim. Babamı öldürüp yerine geçtiy-

[31] Ehli sünnet vel cemaat: İslam mezhepleri arasında Hz. Peygamber'in sözlerine ve sünnetlerine aynen uymayı kabul edip akla ve imana uymayan batıl kanaatleri benimsemeyen topluluk.

sem de sultanlıkta murada erişemedim. Ancak altı ay tahtta kaldım.'[32] Mustansır'ın gönlünü elem doldurdu. Bu bir cümledeki gerçek onu korkuya boğdu. O an, anası çıkageldi. Hatır sormak istedi:

'Eyvah, oğlum!.. Rüyamda babanı gördüm. Bana, "Yazıklar olsun Mustansır'a, halifelik uğruna beni öldürdü. Allah hakkı için birkaç gün murada erip âkibeti ateştir," dedi,' diye rüyasını anlattı.

Gerçekten de üç-beş gün geçince sefası darmadağın oldu. Pek ansızın bu yokluk âleminden göçüp gitti."

Padişahlar arasında, babasını öldürenlerin birincisi *Şîrûye*, ikincisi işte bu Mustansır'dır.

12. Halife: Ahmed'in babası Muhammed bin Mu'tasım'dır. Devlet ileri gelenleri, Mustansır-billah babasını katlettiğinden, Mütevekkil soyundan birisini halifeliğe seçmeyi uygun bulmadılar. Mu'tasım'ın torunu Ahmed'i tercih ettiler. Müsta'in-billah diye Lakap koydular. Mütevekkil'in kardeşiydi. Ak-kırmızı benizli, orta boylu, kekemeydi. Köse olduğu gibi yüzünde çiçek izleri vardı. Çok eser okumuştu. Haberler ilminde âlimdi. Lâkin gayet müsrif olup hazineleri boşaltmıştı. İnadı galip olup devlet erkânına kırılarak "Sultanlıktan halifelikten istifa ettim," deyip Sürremen-Rây şehrinden ayrılıp Bağdad'a gitti. Vezirlerle bütün komutanlar, tahta dönmesi için yalvardılarsa da yanaşmadı. Çıkar yol bulunamayınca, Mütevekkil oğlu Mu'tez halifeliğe getirildi. Fakat yeni halife, Müsta'in'i halkın ortasında idam ettirdi. Abbasoğullarından ilk defa alenen öldürülen budur.

13. Halife: El-Mu'tez-billah Muhammed bin Câfer'dir. Tahta çıktığı zaman on dokuz yaşındaydı. Soyunda, bu yaşta halife olan yoktur. Saf altından sikke bunun zamanında ihdas olmuştur. Beceriksizliği ve kötü yönetimi yüzünden kendi askerlerinin elinde oyuncak oldu. Ücretleri ödemede kusurlu davrandı. Akıllılık edip tahttan vazgeçecekken boş

---

[32] *Şîrûye (Şireveyh bin Hüsrev- Miladi 628): İran-Sasanî hükümdarı babasını katlederek tahta geçmiş, 15 kardeşini, bunların çocuklarını da öldürtmüştür. Saltanatı sekiz aydır.*

yere direndi. Defterdarın ve öteki memurların elebaşılığıyla sarayı kuşatıldı. Askerlerle elli bin altın karşılığı anlaşmaya vardı ama bu kadar para hazinede yoktu. Anasından istedi. Fakat o da yok cevabı verdi. Asiler öfkelenip saraya girdiler. Halifeyi sürükleye sürükleye dışarıya çıkardılar. Yakıcı güneşin altında çırılçıplak soyup hakaretlerle halifelikten istifa ettiğini söylemeye zorladılar. Yüzüne gözüne tokatlar, tekmeler atıyorlar, en galiz küfürleri savuruyorlardı. Bağdad Kadısı Ebi-ş-Şevârb ile daha birçok kişiyi çağırdılar. Bunların huzurunda, Mu'tez'e istifa ettiğini söylettiler. Sonra, Mühtedi-billah'ı halife seçtiler. Mu'tez'billah'ı da bir eve hapsedip burada aç susuz helâk ettiler.

Rivayet, Mu'tez'in anası Kabihe, oğlunu gözü dönmüş âsilerin elinden kurtarmak için elli bin altın veremeyecek kadar şefkat yoksunu bir kadındı. İhtilal sırasında tevkif edildi, yapılan aramada, on üç kere yüz bin altını ile yirmi kere yüz bin altınlık mücevheri çıktı; "Lanet olsun böyle anaya ki, bu kadar malı bulunsun da bir kısmını oğlu uğruna gözden çıkarmasın," denmişti. Yeni halife, Kabihe'nin mallarını hazineye koydurdu ve kendisini de Sürremen-Rây'a gönderdi. Orada ölmüştür.

14. Halife: Mühtedi-billah'tır. Vâsık-billah halifenin oğludur. İsmi Muhammed, lakabı Mühtedî-billah'dır. Künyesi Ebu İshak'tı. Yüzü oldukça güzel, teni bembeyazdı. Doğru yoldan, Tanrı'ya kulluktan şaşmaz, devlet hazinesinin doldurulmasına gayret ederdi. "Beytülmâle benim yüzümden zarar gelmesin," diye, sirke zeytin ve ekmekle yetinirdi. Canı başka şey istese, eline helal bir para ulaşıncaya kadar bekler, öyle pişirtip yerdi. İhtilalciler, Mu'tez'i bertaraf edip de kendisine biata geldikleri zaman razı olmamış, "Mu'tez-billah, halifelikten istifa ettiğini açıklamayınca kabul edemem," demişti. İşte bunun üzerine Mu'tez'i karşısına getirerek, "Artık ben halifelik yapmayacağım," dedirttiler. İlk olarak da Mu'tez, Mühtedî'ye biat etti.

Adaleti seven bir halifeydi. Nice haksızlıkları ortadan kaldırdı. Dört bir yanın bayındırlığına çalıştı. Komutanla-

rının halka kötü davranmalarını şiddetle yasakladı. Ahaliyi zulüm altında ezilmekten kurtardı. Fakirler gücenir endişesiyle, devlet kasasını bizzat kontrol eder, cüzi bir ödenek alırdı. Ancak bir yıl başta kalabildi. (Allah rahmetini esirgemesin ve yerini cennet bahçeleri kılsın.)

15. Halife: Mu'temid-billah'dır. Adı Ahmed'di. Mütevekkil-billah'ın (10. halife) oğludur. Karayağız, orta boylu, güzel gözlü, kısa sakallıydı. Eşsiz bir şair, iyi bir yazardı. Fakat içkiye fazla düşkündü. İçmek ve eğlenmekten baş kaldırmaz, devlet işlerini ihmal ederdi. Şaraba düşkünlüğü, halkın kendisinden nefretine sebep oldu. Döneminde fitne ve isyanların ardı arkası kesilmemiştir. (Allah suçlarını bağışlasın.)

16. Halife: Mu'tezîd-billah'tır. Bunun da adı Ahmed'di. Mütevekkil'in oğullarından Talha'nın oğluydu. Talha halife olmamış, kardeşinin vezirliğini yapmıştı. Mu'tezid, karayağız, heybetli, cesur dilâver bir padişahtı. Kendisinden sonra benzeri bir halife gelmemiştir. Yavuzlanınca[33] asla acımaz, en ağır cezayı uygulattırır adamı diri diri toprağa gömdürtürdü.

Rivayet: "Mu'tezid'e, 'Halk, sizin boş yere kan döktüğünüze inanıyor,' denmiş, o da, 'ant olsun, bir daha kan akıtmam!' diyerek verdiği ölüm cezalarının şeriata göre olduğunu ileri sürmüştür."

Hikâye: "Bir gün huzurunda saf yüzlü uşaklar el pençe dururken şehrin kadısı gelir. Sıradan, bütün bu güzel yüzlü ve yakışıklı oğlanları süzer. Halife, kadıaskerlerin bakışından rahatsız olarak, 'Efendi, Allah'a yemin ederim ki benden çirkin bir iş çıkmamıştır. Sakın kötü bir şüpheye kapılma,'[34] der."

İsabetli tedbirlerle devlet işlerini yürütmüş, bu bakımdan zamanında Abbasi Halifeliği kuvvetlenmişti. Çökmeye yüz tutan devlet bir defa daha ayağa kalktı. Ortalık düzene

---

[33] *Öfkelenmek anlamındaki bu kelime metinde geçmektedir.*

[34] Emevîler ve Abbasîler zamanında cinsi sapıklık yaygındı. Hükümdarlar ve zenginler, odalıklarının yanı sıra güzel erkek çocuklarla da ilişki kurarlardı. Hikâyeden anlaşıldığı üzere halife, kadıaskerin kendisine bu gözle bakmasından alınmış.

kavuştu. Halifeye "İkinci Seffah" gözüyle bakılıyordu. Halkın sevgi ve saygısını kazanmıştı. Bununla birlikte hutbelerde Muaviye'nin de lanetlenmesini[35] emretmesi, hoş karşılanmamıştır.

17. Halife: Müstekfî-billah'tır.[36] Adı Ali olup halifeler arasında Hz. Ali'yle bundan başka bu adda halife yoktur. Son derece yakışıklı, aynı zamanda olgundu. Güzellikte belki de eşsizdi. Her ne kadar adalete hevesliydiyse de dönemi, karışıklıkların, kıtlık ve salgın hastalıkların insanlığı kasıp kavurmasıyla geçmiştir. Bu yüzden halifelikten muradını alamamıştır.

18. Halife: Adı Câfer, lakabı Muktedîr-billah'dır. On yaşında halife oldu. Daha önce bu yaşta halife olan yoktur. Küçüklüğü sebebiyle halk gözünde saygı kazanamadı. Devlet ve sultanlık buyrukçuları, Mu'tez-billah'ın oğlu Abdullah'ı tahta çıkarmayı kararlaştırdılar. Ayaklanma başladığı sırada, Muktedir-billah çevgân oynuyordu. Üzerine atılıp sarayına kaçırdılar. Mu'tez oğlu Abdullah ise dine yönelmiş, kendi köşesine çekilmiş bir kimseydi. Zorla getirip halife yaptılar. Yeni vezirler, kadılar tayin edildi. Vilayetlere müjdeciler uçuruldu.

Rivayet: "*Tâberî Tarihi*'nin yazarı Muhammed bin Cerir'el-Tâberî, Râzi-billah'ın halife, Muhammed bin Davut'el-Cerrah'ın vezir ve Ebu'l-Münşî'nin kadı olduklarını duyunca, 'Bunlar hep Tanrı yolunda adamlardır. Dünya ise kötülükten hoşlanır. Korkarım, bu iktidar uzun sürmeyecektir,' buyurmuştu. Gerçekten de daha ilk gün hepsi alaşağı edildi!"

19. Halife Râzi-billah oldu.[37]

---

35 Peygamber soyuna reva gördükleri kötülüklerden dolayı, Abbasîler zamanında Yezid'e ve diğer Emevî halifelerine lanet yöneltilirdi ki, Muaviye çoğu kez bu lanetlemelerin dışında tutulmuştur.

36 *İşbu 17.* halifenin lakabı Müstekfî değil, Müktefî idi.

37 Eserde 19. halife gösterilen Râzî-billah ancak bir ihtilal sırasında bir gün kadar halife gibi gözüktüğünden gerçek anlamda halife sayılmamıştır. Muktedîr-billah'ın çocuk yaşta başa geçmesi ve devlet bünyesindeki çöküntü nedeniyle bu halifenin ilk zamanları karışıklıklara sahne olmuş, Abbasî tahtı isyanlarla birkaç kez el değiştirmiştir. Râzî'nin ve daha sonra Kaahir'in

Rivayet: "Yukarıdaki olayın ertesi günü Râzî-billah, Muktedir-billah'a haber göndererek, 'Saraya girmek istiyorum; kendisi başka bir eve taşınsın,' dedi. Muktedîr-billah ve taraftarları, 'Bu da ne demek oluyor?' diye toplandılar. 'Göz görerekten sultanlığı kaptırmanın sırası değildir. Talihimizi deneyelim,' kararıyla karşı harekete geçtiler. Harp âletleriyle Râzi-billah'ın ikamet ettiği eve saldırdılar. Harp ve kıtal, kavga ve cidâl ettiler. Muktedîr-billah padişah oldu (ikinci defa). Korkaklığından Bağdad şehri yağmalandı. Kendisini halifelikten uzaklaştırma teşebbüsünde bulunan vezirleri tutuklattı. Râzî-billah'ı da hapsettirdi. Birkaç gün sonra da boğdurdu. Ebu'l-Hasan Ali el-Ferayi'yi vezir yaptı. Bu adama, adaletten ayrılmayarak işleri yönettiğinden geniş yetkiler verdi. Ne ki çok geçmedi, bir meseleden kızıp azletti; malını mülkünü elinden aldı. Muhammed bin Abdullah bin Hakanî'yi vezirliğe getirdi. Haramı-helali titizlikle gözetirdi. Şarabı yasakladı. Beş yüz bin altın tutarındaki bid'at vergi toplamalarını kaldırdı.

Rivayet: "İstanbul (Bizans) kralının elçisi geldiği zaman, Muktedîr-billah alay yapılmasını emretti. Bağdad baştan başa süslendi. Kaleden saraya dek 160 bin silahlı yaya ve atlı asker el bağlayıp hazır olda beklediler. Üç bin siyah ve dört bin beyaz asker, altın-gümüş kemerler kuşanmışlardı. Tören için yedi yüz kapıcı görevlendirilmişti. Saray duvarlarına on iki bini seraserden, üst tarafı ipekten otuz sekiz bin perde asılmıştı. Harem sarayda yüz aslan ve kaplan bağlanmıştı. Boyunduruk biçiminde on sekiz şâhî ağaç hazırlanmış, üzerlerine kuş figürleri yerleştirilmişti. Bunlar hep altından, gümüştendi!.. Her birinden ayrı ses çıkıyordu. Abbasoğullarının ululuğunu ispatlamak amacıyla şehir öylesine donatılmıştı ki, Bağdad cenneti kıskandıracak bir güzelliğe bürünmüştü. İrem-i Zât'ül-İmâd'dan[38] sanki bir örnekti. Kralın elçisi, gördüklerinden şaşkınlığa kapıldı.

---

aradaki kısa süreli ve gayriresmi varlıkları dikkate alınmazsa, Muktedîr-billah'ın saltanatı yirmi dört yıl devam etmiştir.

[38] İrem-i Zât'ül-İmâd: Rivayete göre Ad (Himyeri) hükümdarı Şeddad'ın cenneti taklit amacıyla San'a ve Hadramut arasında yaptırdığı ünlü hasbahçe ve içindeki köşkler. Doğu edebiyatında İrem Bağı, güzellikler sembolüydü.

Muktedîr-billah, vezirini azledip Hâmd (Hammud) adlı kişiyi vezir edince düzen bozuldu, halk ezilir oldu. Ülke yıkılmaya yüz tuttu. Muktedîr'in eğlence düşkünlüğü, anasının da sultanlık işlerine burnunu sokmasını kolaylaştırdı. Hatta bu kadın, vezir ve kadıların neler görüştüklerini ve şikâyetleri öğrenebilmek amacıyla yanlarına odalıklar koydururdu. Kendi elyazısıyla buyruklar hazırladığı da olurdu. Gözyumuculuk almış yürümüştü. Bundan ötürü dünyanın hali değişti. Abbasi halifeliği yıkılmaya başladı. Mağrib illeri (Kuzey Afrika) Abbasilerden çözüldü. Burada Abdullah Mehdi adında biri, bağımsızlık ilan etti. Başkent olarak Mehdiyye şehrini kurdu.[39] Kötü tedbiri, yok olma nedeni oldu.

Kısacası, gittikçe kötüleşen yönetim, devlet gücünü sarstı. Haksızlıklar halkı canından bezdirmişti. Halife, birkaç yıl hacca gitmedi. Toplumun güvenlik işleri, devletin en önemli kararları yüzüstü bırakıldı. Sonunda askerler toplanarak baş kaldırdılar. Muktedîr'e işkenceye yeltenip sarayını yağmaladılar. Halife, küskünlük gösterip saltanattan istifa ettiğini duyurdu. Kardeşi Muhammed'i "Kaahir-billah" lakabiyle yerine halife yaptı. Halk da yeni halifeye biat etti. Üçüncü gün, Kaahir-billah Büyük Divân'ı toplayınca asker, bahşiş istedi. Bu yüzden kavga çıktı. Kapıcıları öldürüp omuzlarında getirdikleri Muktedîr'e tekrar biat ettiler. Kaahir'i de öldürmek niyetiyle yakaladılar. Zavallı, "—Allah ya Allah Bana kıymayınız!" diye bar bar bağırıyordu. Bunu haber alan Muktedir, kardeşine: "—Senin suçun yoktur, korkma" dedi ve gönlünü aldı, ihsanlarda bulundu. Annesinin yanına gönderdi. Muktedîr'in yeniden tahta çıkışı (üçüncü kez) halka duyurularak her yöne fermanlar salındı. İyi bir yönetim başlamıştı. Askerin aylıkları dağıtıldı. Sonra bir yolunu bulan Munis adında bir haydut, Bağdad'a gizlice adamlarını soktu. Çarpışmalar sonunda Muktedir-billah şehit edildi. Yine Kaahir-billah (ikinci kez) halife oldu.

20. Halife: Adı Muhammed'dir. Lakabı Kaahir künyesi Ebu-Mansur olup daha önce üç gün halifelik etmiş askerler

[39] Miladi 909 yılında Ubeydullah'ül-Mehdî tarafından kurulan Fâtimî Devleti.

tarafından tahttan indirilmişti. Muktedir'in öldürülmesi üzerine tekrar halife oldu. Kötü huylu, kinci ve içkiciydi. Sikkesinin üzerine "Allah dininin düşmanlarından intikam alıcı Kaahir-billah" yazdırmıştı. Saza söze, oyuna eğlenceye düşkündü. İlk olarak Muktedîr-billah'ın yakınlarına ve özellikle anasına türlü cefa edip mallara el koydu. Her birine türlü işkenceler uyguladı. Vergi toplayıcıların kötü eylemleri fesada yol açmıştı. Bundan, suçsuz vezir İbn Makle'yi sorumlu tuttu ve azletti. Askerin tamamı halifeden soğumuştu. Nihayet kötü tedbir bir daha yıkılış sebebi oldu. Bir gün gizlice sarayı bastılar. Bu sırada Kaahir ve çevresindekiler adamakıllı içip sızmışlardı. Kaahir'in gözüne mil çekip kör ettiler.

21. Halife: Adı Muhammed Lakabı Er-Râzî-billah'dır. Son derece çirkin, çelimsiz, kısa boylu, uzun yüzlü, iri gözlüydü. Halife olunca, gözlerine mil çekilen Kaahir'i huzuruna getirtip "Emir Munis'in ve yakınlarının mallarını ne yaptın?" diye sordu. O da, "Çetin emekler ve çalışmalarla tıpkı cennete çevirdiğim hasbahçeye gömdüm. Ancak kör olduğumdan yerini göstermeme imkân yoktur," dedi. Râzî-billah bu bahçeyi çok seviyordu, fakat fazla mal canlısı olduğundan, hazineler bulacağım umuduyla bahçeyi altüst etti, güzel köşkleri yıktı. Hiçbir şey bulamadı. Kaahir'i yine çağırdı. Eski halife bu sefer, "Benim malım yoktu. Tahtımdan olmanın verdiği kıskançlıkla öyle söyledim; o eşsiz bahçeyi bu bahaneyle sana yıktırmış oldum!" deyince Râzi deliye döndü; Kaahir'e on yıl hapis cezası verdi. Bir süre sonra affedilerek serbest bırakıldı. Kaahir, hor ve değersiz, çarşılarda dilencilik etti. Kötü nitelik; insanoğlunu ne durumlara sokuyor?.. Bu acıklı hikâyeden herkesin ibret alması gerekir.

Râzî-billah'ın döneminde Abbasi Halifeliğinin düşüşü hızlandı. Elde yalnız Bağdad ve etrafı kalmıştı. Birçok müstakil padişah türemişti. Hicri 323 (M. 936) tarihinde, "Müminler Emiri" sıfatını taşıyan üç de halife vardı: Bağdad'da Râzî-billah, Endülüs'te Abdurrahman (III), Kayruvan'da (Kuzey Afrika) Mehdî.

Râzî-billah, gerçi olgun, akıllı ve din yolundaydı ama hazine boşalmış, günden güne artan karışıklıklar devlet gücünü azaltmaya başlamıştı. Altı yıl halifelikten sonra öldü.

22. Halife: İsmi İbrahim, lakabı Muttakî-billah'tır. Muktedir'in oğluydu. Ak benizli, güzel yüzlü, iyi huylu olup gözü şaşıydı. Oruçtan, ibadetten gayri şey düşünmez, geceleri namaz kılar, aralıksız Kur'an okurdu. "Mushaf-ı şerifden başka musahib istemem," derdi. Sultanlık ve devlet işlerinde evvelkinden bir nesne değişmeyip farklı değildi. Muttakî, halife olmazdan önce evlendiği karısıyla yetinmişti. Kulluktan başka şeyde gözü yoktu. İki yıl kadar halifelik edebildi. İbn Yezidî denen Celâlî ortaya çıkıp halifeyi tutup, gözlerine mil çektirdi. Müstekfî-billah'ı meclise getirip herkesi ona biat ettirdi. Daha önce kör edilmiş bulunan Kaahir, Muttakî-billah'ın da kör edildiğini duyunca, "Bir üçüncüye ihtiyacımız var!" demişti. Nitekim çok geçmeden Müstekfî'nin de gözleri oyuldu! "... İşte bunda, gönül gözü açık olanlar için kesin bir ibret vardır."[40]

23. Halife: Müktefî-billah'dır. Mu'tezid Halife'nin oğludur. İsmi Abdullah'dır. Bunun zamanında Abbasiler bütün bütün yıkılmaya başladı, Büveyhoğulları padişahı Mu'ziddevle Bağdad'ı işgal etti. Kendisine "İmam'ül-Hak" diye lakap koydurdu. Görünüşte halifenin veziri gibiydi, ama onu devlet işlerinden tamamen uzaklaştırmıştı. Müstekfî-billah'a beş bin akça gündelik bağladı. Deylem hakanlarından Irak ülkesine ilk el atan Mu'ziddevle'dir. Yaptığı savaşların birinde tek kolu kesilmişti. Zamanla Mu'ziddevle, halifenin söz varlığına bile dayanamadı; bir gün halife sarayına gidip "Deylem'den gelen iki kişi elinizi öpmek istiyorlar," dedi. Halife elini uzatınca yapışıp tahtından aşağıya indirdi. Sürüye sürüye kendi sarayına götürdü. Gözlerine kızdırılmış mil çekti ve Muktedir'in oğlu Fazlı'yı halife ilan etti. Bu tarihte Bağdad denen vahşetler şehrinde üç kör halife atılmış, hakarete uğramış, düşkün durumda bir araya gelmişti. Alçak dünyanın hiç de rahat yeri olmadığına bu vak'a ibret ve nasihat verir.

---

[40] Al-i İmrân Suresi, 13. âyet.

24. Halife: İsmi Fazl, Lakabı Muti'y-billah'tır. Bunun zamanında Mu'ziddevle şevket buldu. Halifeye günde yüz altın vererek sultanlık işlerinden tamamen uzaklaştırmıştı. Mu'ziddevle Şiî olduğundan Muharrem aylarında Hz. Hüseyin için yas tutmayı emretti. Bu bid'at Mu'ziddevle'nin günahıdır.

Mu'ziddevle ölünce yerine oğlu Bahtiyar padişah oldu. Halife kendisine "İzzüddevle" lakabını verdi. Bu, babasından da ileri giderek halifeyi bütün bütün tardetti. Ondan akça istedi. Halife, "Param yoktur; minberlerde bir kuru adım okunuyor. Dilerse ondan da vazgeçerim," diye haber yolladı. Çok geçmeden de yatağa düştü. İzzüddevle bu haberi halifenin bir arzusu (!) kabul edip onu halifelikten feragat ettirdi. Tayi'-billah'ı halifeliğe getirdi. Tayi', Muti'y-billah'ın oğludur. Babası sağken halife olanlar şunlardır: Hz. Ebubekir, Tayi', İstanbul Fatihi Sultan Mehmed ve Sultan Selim. Bunlardan gayri bilinen yoktur.

25. Halife: Adı Abdülkerim lakabı Tayi'billah'dır. Orta boylu, büyük çehreli, güzel tenli, kuvvetli, sert bir kişiydi. Bunun zamanında, İzzüddevle, kaimmakamı Emir Sebüktekin'le savaşa tutuştuğundan Abbasi Halifeliği, Müktefi-billah'ın zamanına gelinceye tamam kuvvet üzre idi. Müktefî zamanından sonra Deylemîler eline girdi. Abbasiye'de hilafet baki kaldı.

Ancak Minberlerde adları okunurdu. Hilafet, saltanattan ayrılıp Abbasîlerde kaldı. Yukarıdan beri anlatıldığı gibi sultanlığı Büveyhoğulları ele geçirmişti. İşte, İzzüddevle Bahtiyar'ın komutanlarıyla olan iç çekişmeleri devam ederken İzzüddevle'nin amcası Aduddevle Bağdad'a geldi, şehri beğendi ve halifeyi serbest bıraktı. Aradan bir zaman daha geçince Aduddevle, yeğeni İzzüddevle'den saz çalgıcısı bir cariye istedi. Dileği yerine getirilmeyince araları açıldı. Aduddevle, İzzüddevle'yi öldürdü. Halife, öldürülen İzzüddevle'nin elinde tıpkı oyuncaktı. Bu bakımdan onun ölümü kendisinin kurtuluşu demekti. Aduddevle'ye hilatlar sunulup padişahlığına izin verildi. Halife kendi eliyle ona

tac giydirip kemer ve kılıç bağladı, mücevherler hediye etti. Hutbede adının okunmasına, nöbet çaldırmasına müsaade edildi.[41] Önceki halifeler bu kadar çok ruhsat vermemişlerdir. Adüddevle'ye "Tacü'l-mille" (Milletlerin Tacı) diye lakap koydu. Bir zaman sonra Hemedan dolaylarında ayaklanma olduğu duyuldu. Halife, yatıştırması için Adüddevle'yi oraya gönderdi. Adüddevle, Hemedan'dan dönüşünde Tay'i-billah tarafından karşılandı. Halbuki halifeler hizmetlerinde bulunan kimseleri karşılamazlardı. Adüddevle ölünce halife, ona olan aşırı sevgisinden oğlu Samsamüddevle'yi yerine hakim ve mutlak sultan yaptı. Adüddevle'nin Şerefüddevle adlı bir başka oğlu daha vardı. Babasının eski ülkesi olan Fars (İran) ve Kirman'da hâkimdi. Saldırıya geçip, Samsamüddevle'yi yakalayarak gözlerine mil çektirdi. Bağdad'a doğru yürüdü. Halife, elinde hiç kuvvet bulunmadığından çok korktu ve onu da karşılamaya çıktı. Şerefüddevle'ye sultanlık tâcı giydirdi. Kendisi halifelikle yetindi. Şerefüddevle ölürken, Halife Tayi'-billah'a, kardeşi Ebu-Nasr'ın yerine geçirmesini tavsiye etti. O da buna uyarak Ebu Nasr'a baş sağlığı dileyip sultanlık hil'atları ile istiklal izni verdi. Kendisi önceden olduğu gibi yalnız halifelik yetkilerini taşıyordu. Ebu Nâsır'ın lakabı Bahaüddevle oldu. Sonunda araları açıldı. Bahaüddevle yaratılışındaki şeytanlığı ortaya koyarak halifeyi alaşağı etti. Üzerinde hiçbir yetki bırakmadı. Yerine Ahmed bin İshak'ı halifeliğe getirdi.

26. Halife: Muktedir-billah'dır. Babası halife olmamıştı. Ak benizli, kaba ve uzun beyaz sakallıydı. Sakalını siyaha boyardı. Bilgin olduğu kadar Tanrı yolunu izler, iyilik etmekten kaçmazdı. Bu yönüyle ayrıca tanınmıştı. Kararlarında geleceği gören, tedbirli, türlü erdemleri özünde toplamış bir halifeydi. Tahta çıkar çıkmaz, Divân toplantılarını başlattı. Bahaüddevle'yle iyi geçinmiştir. Ölünce oğlu Abdullah halife oldu.

---

[41] Hutbe, çetr, nöbet, sikke... Bunlar, ortaçağ İslâm dünyasının istiklâl belirtileriydi. Nöbet, (mehter) bando demekti ve bağımsız sultanlar, sarayları önünde üç veya beş vakit çaldırırlardı.

27. Halife: Kaim diye lakap koydular. Gayet âlim, fâzıl, edip ve kâmildi. Yüzü güzel, huyu melek gibiydi. Zamanında Ümerâ-yı Etrâk (Türk Komutanlar) ile Selçuklu padişahı (Tuğrul Bey) savaştılar. Etrâk-i bî-idrâk (kavrayışı kıt Türkler) Bağdad'a kadar gelerek hutbeyi Mısır sultanı (Fatimî halifesi) adına okuttular. Halifeyi tutup Bağdad'a yakın A'ne şehrinde hapsettiler. Halife Kaaim bir tazarru-nâme (yalvarı mektubu) yazıp "gizli veya açık bütün işlenenlerin bilicisi Yüce Tanrı" ya durumu açıkladı. Bunu, Mekke-i Mükerreme'ye gönderip Kâbe'nin içine astırdı. Kısa bir müddet sonra halifenin düşmanı öldürüldü. Büyükleme, ağırlamayla kendisini yeniden halife yaptılar. İlk günler, fitne çıkabileceği düşüncesiyle Kaaim, elebaşıları cezalandırmadı. Her şeyi eski düzenine soktu. Hayatının sonuna doğru oruca başladı. Başını yastığa koyup uyuduğu görülmezdi. Ölümünde, daha önce ölen oğlu Muhammed'in oğlu– Abdullah halife oldu.

(28. Halife)[42]

29. Halife: Lakabı Muktedî-billah'dır. Babası Muhammed, Kaaim'in sağlığında öldüğünden oğlu Kaaim'in yerine halife olmuştur. Zamanı adalet ve doğrulukla değer kazandı. Sultanlık merasimleri arttı. Tedbirli, akıllı ve uyanık bir halifeydi. Nefsini, her türlü aşırı isteklerden uzak tutmayı becerir, olaylar karşısında zekice davranırdı. Hutbede yalnız kendi adını okuttu. Mısır sultanlarının (Fatimîlerin) koyduğu batıl bir gelenek olan, ezanlardaki "Hayy âlâ hayrü'l-'amel" (Hayırlı işlere koşunuz) sözünü kaldırtıp; eskiden olduğu gibi "hayy 'alâ's-salat" (Namaza koşunuz) dedirtti. Halk, bu güzel buyruklar sebebiyle halifeye çok ısındılar.

Melikşah (Büyük Selçuklu sultanı) kendisi biat edip Muktedî'den saltanat izni almıştı. İsfahan'da padişah bulunuyordu. Halifeye olan sevgisinden Bağdad'a geldi. Burada, halifenin müsaadesiyle "han binası" izni alıp büyük bir saray yaptırttı. Sonra ülkesine gidip ordusuyla

[42] Yazar, burada bir halife adını atlayıp 29. halifeye geçmiştir. Muhtemelen Kaaim'in oğlu olup daha babası sağken ölen Muhammed'i, 28. halife saymış, Muhammed'in oğlu Abdullah'ı da 29. halife sırasına koymuştur. Veya Kaaim'in ikinci defa halifeliği için 28. sıra atlanmıştır.

geri döndü. Bağdad'ı çok beğenmişti, buradaki sarayına yerleşti. Halifeye bir haberci göndererek, "Bağdad'ı bana versin, kendisi başka bir şehre gitsin. Aksi halde aramızda savaş çıkar," diye haber gönderdi. Halife, Hak yolunda, dininden gayriyi düşünmeyen bir kimseydi. Sultandan on gün mühlet rica etti. Hemen Allah'a el açtı. "Sıkılanların yardımına koşan, kötülükleri ortadan kaldıran, sizi yeryüzünün hakanları yapan mı? Yoksa, Allah'la birlikte başka bir tanrı mı? O kadar az öğütleniyorsunuz ki!"[43] âyeti gerçekleşti. Melikşah hastalığa tutuldu. Çok geçmeden de öldü. Halifenin kerameti anlaşılınca Bağdadlılar sevince gömüldüler. Fakat bir süre sonra halife de vefat etti. Oğlu Ahmed otuzuncu halife oldu.

30. Halife: Lakabı Müstazhir idi. Yüksek ahlaklı, bilgin, zeki ve olgundu. Güzel yüzlü, himmetli, heybetli, yiğitti. Zamanında halk, rahat ve asûde, Halifelik işleri muntazam, devlet erkânı ağır sorumluluk altında değildi. Saltanata parlaklık gelmişti. Dinsizler ortaya çıkarak Halep, Şam ve Kudüs dolaylarını yağmaladılar.[44] Müstazhir ölünce yerine oğlu halife oldu.

31. Halife[45]

32. Halife: El-Müsterşid-billah Fazıl bin Ahmed'dir. Güzel görünüşlü, akıllı, iyiliksever, heybetli ve cesur bir halifeydi. Asileri acımayıp öldürtür; düşman üzerine vuruculuk ederdi. Devlete düzen vermeye, eski parlaklığı getirmeye gayret gösterdi. Halifenin belagatta benzeri yoktu. Diyanetten, doğruluktan, adaletten şaşmazdı. Fakat zamanı genellikle karışıklıklar, fetret ve korku içinde geçmiştir. Sonunda Selçuklu Sultanı Mes'ud, halifeyi yakalatarak öldürttü. Oğlu halifeliğe getirildi.

---

43 Neml Suresi, 62. ayet.

44 Bu cümleyle 1096-1099 yılları arasındaki, Kudüs dolaylarının bir süre Müslümanların elinden çıkmasıyla sonuçlanan I. Haçlı Seferi.

45 Yazar, 31. halife olarak yine "Müstahzir-billah"tan bahsediyor. Yanılma sonucu 31. halife için anlatılanların bir bölümü, bir sonraki (32.) 32. halife Müsterşîd'le ilgili olmalıdır. Bu karıştırma herhalde yazma nüshadan basım için dizgi sırasında olmuştur. Tarafımızdan düzeltilmiştir.

33. Halife: Lakabı Râşid konuldu. Adı Mansur'du. Güzel yüzlü, yumuşak huyluydu. Gününde, Selçuklular kuvvetliydi. Sultan Mes'ut Bağdad'a geldi. Halife, korkusundan hassa ordusuyla Hemedan'a kaçtı. Sultan Mes'ud, Bağdad âlimlerini topladı. Râşid'in şarap içtiğini, onların huzurunda tanıklarla ispat etti. Mesut, âlimlere, "Sultan, halifeyi azletme yetkisinde midir?" diye sordu. Onlar da, "Eğer zalim ve Allah'ın emirlerine karşı çıkıcı ise azledebilir!" diye fetva verdiler. Böylece halifenin amcası Müstazhir'in oğlu Muhammed'i halife yaptılar.

34. Halife: Lakabı Muktezî-Lâ-emrillah oldu. Bir önceki halife Raşid ve askerleri zulümden geri kalmıyorlardı. Hemedan'dan ayrılıp İsfahan'a hareket ettiler. İsfahanlılarla aralarında büyük muharebe oldu. Halkın çoğu öldürüldü. Bu arada Muktezî de müstakil padişah oldu.

Rivayet: Muktezî, rivayete göre halife olmazdan altı gün önce Hz. Resul-i ekremi rüyasında görmüş. (Arapça) "Altı gün sonra halifem olacaksın," müjdesini almış. İşte bu rüyaya dayalı olarak lakabını Muktefî Liemrullah'a çevirmiştir. Bu da bilgili ve olgundu. Yerinde kararlarıyla Abbasî Halifeliğine son bir kez daha parlaklık vermiştir. Mekke-i Mükerreme'nin kapısını yenileten Muktefî, eski kapının tahtasından kendisine bir tabut hazırlanmasını vasiyet etti. Yiğit ve heybetli olduğundan, komuta ettiği ordusu her nereye gittiyse zafer kazanmıştır. Öteden beri Türk emirler ile Acem melikleri, önemli saltanat meselelerinde halifeye ortaklık ederlerken, Muktefî zamanında hilâfet istiklâl buldu. Dünya adaletle doldu. Vefatından sonra yerine oğlu geçti.

35. Halife: Adı Yusuf, lakabı Müstencid-billâh'tı. Karayağız, uzun sakallı, orta boylu, adaletsever bir halifeydi. Zulümleri kaldırdı. Hakların dağıtımında, keskin kılıcını ışıldattı. Zamanı itidalle geçmiştir. Ölünce oğlu,

36. Halife: Adı Hasan, lakabı Müstâzî-bi-emrillah, künyesi Hasan bin Yusuf'tur. Hz. Ali'nin oğlu Hasan'la bundan başka bu zamana dek "Hasan" adlı halife olmamıştır. Hılâfetinde adaletten ve doğruluktan ayrılmadı. İnsanlığın dirlik ve dü-

zeni için çalışmıştır. Sınır boylarındaki kaleleri ya yeniden yaptırmış ya da onartmıştır. Mısır ve Halep dolayları tekrar Abbasî yönetimine alındı. Halifelik de parlaklık kazandı. Ölünce yerine oğlu padişah oldu.

37. Halife: İsmi Ahmed'dir. Lakabı Nâsır-billah'dır. Ak benizli, Tatar yüzlü, kumral sakallı olup nurani bir görünüşü vardı. Tedbirli ve kararlarında isabetli, beğenilen bir halife olarak ad bırakmıştır. *Şiîler*, haksızlıkla şehirleri tahriple talana dalmışlarsa da halife siyaseti ve kuvveti ile üstün gelmiştir. Doğrusu, dolambaçlı işlerde, hilede ferasetiyle pek becerikliydi. İki dost arasına ne yapıp yapar düşmanlık sokabilir, iki düşmanı da en olmadık zamanda sevgi bağıyla birbirine kenetleyebilirdi. Şevket ve azameti ziyade olup feraseti olağanüstüydü. Hile ve kandırmada da serefrazdı. Bundan dolayı, çevresindeki beylere, sultanlara korku bulaştı. Boyunlarını, ona itaatin yularına bıraktılar. Tahtının ayağına başlarını koydular.

Rivayet: "Havarizm şahının mühürlü mektubuyla elçisi gelmişti. Daha elçi huzuruna çıkmadan, ustaca yollarla elçinin maksadını ve mektupta yazılı olanları öğrendi. Elçi mektubunu sunar sunmaz, açıp okumaya gerek duymadan cevabını oracıkta yazdırdı! Elçiye de, 'Var, şimdi selamımla birlikte bu mektubu şahına ulaştır,' dedi. Elçi, gördüğünden şaşkına dönüp 'Bu halife gaybdan haber alıyor ve çok şey ona malum oluyor!' diyebildi. Yurduna dönünce cevabi mektup açıldı. Havarizm şahının mektubuyla nasıl uyuştuğu herkes tarafından hayretle anlaşıldı. Bu olay üzerine Havarizm şahı dahi halifenin kerametine inandı ve ona bağlandı.

Abbasî Halifeliğinin zeval bulan beldeleri imar edildi. Beytullah (Kâbe) önceleri yeşille örtülürken, Nâsır-billâh ilk siyah örtüyü giydirdi. O günden beri Kâbe, siyahla örtülür oldu. Kırk yedi yıl halifelik yaptı. Abbasoğulları arasında daha önce veya sonra bu kadar uzun halifelik süren yoktur. (Allah rahmet etsin, günahlarını bağışlasın.) Ölünce oğlu Muhammed halife oldu.

38. Halife: Lakabı Zâhir-bi-emrillah'dır. Âlim, âdil, kâmil halifeydi. Babasının nice haksız mezalimini kaldırıp, bunların izlerini gidermeye çalışmıştır. Halka karşı kıyıcılık edenleri ortalıktan silip süpürdü. Bağdad'ın Yakubâ nahiyesinden her yıl on bin altın gelirdi. Babası bunu haksız yere seksen bin altına çıkarmıştı. Zâhir-biemrillah yine on bine indirdi. Vâsıt şehrinden zulümle toplanmış yüz bin altın gelince; bunu sahiplerine dağıttırdı.

Rivayet: "Bir gün hazineye girdi. Hazinedar, 'Hazine Saltanatınız sırasında dolsa gerektir,' deyince, "Hazine dolmak için değil, belki hak etmişlere dağıtmak içindir,' cevabını vermişti."

Tahta çıktığı zaman yaşlıydı. "İkindiden sonra dükkân açan ne kazanabilir ki?.." derdi. Adaleti, doğru yolda oluşu, tedbir gözeticiliği, kerameti su götürmez gerçekti. Ancak dokuz ay halifelik yapabildi. Sonra öldü. Oğlu Mansur halife oldu.

39. Halife: Müstansır-billah'dır. Ak üstüne kırmızı yüzlü, aynı zamanda güzel, doğan burunlu, kemer kaşlı, sarı sakallı, kısa boyluydu. Babası Nâsır, bunun zekiliğini, becerikliliğini sezip Lâtifeyle "Kadı!" diye çağırırmış. Gerçekten de halife olunca, hayır kurumlarının çoğaltılmasını önemsedi. Hastaneler yaptırarak Müslümanlara yardımcı olmaya çalışmış ulemaya hürmet edip camiler, imaretler yaptırmıştı. Tatarlarla (Moğollarla) birçok kez savaştı, dövüştü. Çoğunda galip geldi. Vefat edince oğlu Abdullah halifeliğe geçti.

40. Halife: Lakabı Musta'sım-billah'dı. Abbasî halifelerinin sonuncusudur. Acayiptir ki, Abbasî halifelerinin ilkinin de sonuncusunun da adları Abdullah'tır. Doğru yolda, dinine bağlı, fakat devlet işlerinden anlamayan bir adamdı. İdareyi, gafillik edip Vezir Alkamî oğlu Muideddin'e ısmarlamış; o da kendi meşrebince davranmaya koyulmuştu. Vezir Alkamî oğlu, Rafizî[46] olduğundan, halifeliği Hz. Ali soyuna vermeyi

[46] Râfizî: İslam'ın asıl inançlarına aykırı düşen. Asıl anlamı "ayrılan" demektir. Râfizîlik, kaynağını "Ali sevgisi"nden alır. Hz Ali ile soyundan olanlara aşırı sevgi besleyen Râfizîler, diğer halifelere ve İslam büyüklerine kin güderler. Ebubekir ile Ömer'in halifeliğini kabul etmeyip onları Ali'nin hakkını yemiş sayarlar. Alevilik ve Bektaşilik Râfizîliğe yakındır.

kuruyordu. Bunun için çaba harcadı. Sultanlık merasimlerini emeline göre değiştirdi. Birtakım dolaplar çevirmeye başladı.

Rivayet: "Çin ülkesinde tahtta oturan Cengiz zorbalıkla padişah olmuş; Sultan Alâeddin Havarizm Şah ve oğluyla Hicretin 615. (M. 1217) yılında yaptığı savaşlardan sonra Acem ülkesini almıştı. Musta'sım-billah'ın veziri, halifeliği Ali oğullarına geçirtebilmek için Cengiz torunlarından Hülâgû'yla haberleşiyordu. Onun Bağdad'ı alması, yönetimin kendisine verilmesi, halifelerin de Ali soyundan seçilmesi muradı idi. Bu düşüncelerle gizlice başkaldırdı. Saf halifeyi kandırarak bütün ordusunu bölük pörçük çevre illere dağıttı. Ardından Hülâgû'ya ulak yetiştirdi. Hicretin 656 (M. 1258) yılının Muharrem ayında ve Aşure günü (10 Muharrem) Hülâgû, iki yüz bin askerle gelip Bağdad'ın dışına kondu. Halk ve halife şaşkına döndüler. Melun vezir, 'Ben gideyim, konuşayım. İkinizin anlaşmanızı sağlayayım,' diyerek savuştu. Hülâgû'yla bütün Abbas soyluları kırıp geçirmeyi kararlaştırdılar. Yine dönüp halifeye geldi. 'Dileği, kızını oğlunuzla evlendirmekmiş. Bundan sonra size biat niyetinde... Yalnız, ortaklık suretiyle her ikinizin birden hutbede adlarınızın okunmasını istiyor. Bunlar sağlandığı zaman gidecektir. Uygun düşen bence odur ki, bir temsilci göndermek yerine doğrudan kendiniz gidesiniz. Nikâh kıyıldıktan sonra, emir sizindir,' dedi. Nadan Halife son derece akılsızdı, inandı. İleri gelenlerle toplanıp gittiler. Kötülük örneği vezir, bunları bir çadırda alıkoyup yine Bağdad'a döndü. Din bilginlerini ve sayılı kişileri de toplayıp götürdü. Hülâgû, ağırlama ve sunmalarla bir sofra hazırlattı. Halife başköşeye oturtuldu. Bilginlerin ululartyla yemek yedi. Sonra, Hülâgû güya çok hürmetkârmış gibi, halifenin elini tutarak 'İçeri girelim,' diye onu otağa soktu. Çadırda hem halife, hem oğlu öldürüldü. Sonra da 'Sizi halife istiyor,' denilerek teker teker bütün eşraf, çadıra alınıp şehit edildiler. Sel gibi kan aktı. Bu kötünün kötüsü Hakan (Hülâgû), Dicle üzerine bir köprü yaptırıp Bağdad'a geçti. Halkın tamamını kırıp geçirdi. Anlatılanlara göre, on sekiz kere yüz bin adam öldürüldü."

Hikâye: "Hülâgû Bağdad'ı zapt edince, kendi adamlarından birisini buraya yönetici koydu. Hain vezir Alkamîoğlu'nu da yakalattırıp 'Bre alçak herif! Sen velinimetin olan halifeye böyle nankörlük ettin, ya bana neylersin?' diye azarladı. Dinsizler içine, düşük, sefil bir esir olarak attırdı. Bir-iki yıl geçince de öldürttü.[47] (Allah'ın laneti üzerine olsun.)[48]

---

47 Abbasî halifelerin sayısı 37'dir. Burada üç fazlalık göze çarpar:
19. halife gösterilen Râzî-billah, bir isyan sırasında ancak iki-üç gün halifelik ettiğinden, kaynaklara gerçek bir halife olarak geçmemiştir.
28. halife olarak yazar bir isim koymamıştır.
31. halife gösterilen Müstazhîr, 30. halife olup bu yanılma dolayısıyla verilen bilgiler 32. halifeye aittir.

48

Abbasi Halifeleri	Milâdi biatYılı	Kitaptaki Sıra
Seffah	(750)	1.
Mansûr	(754)	2.
Mehdî	(775)	3.
Hâdî	(785)	4.
Harunerreşid	(786)	5.
Emin	(809)	6.
Me'mûn	(813)	7.
Mu'tasım	(833)	8.
Vâsık	(842)	9.
Mütevekkil	(847)	10.
I. Mustansîr	(861)	11.
Müs'taîn	(862)	12.
Mû'tez	(866)	13.
Mühtedî	(869)	14.
Mû'temid	(870)	15.
Mu'tezîd	(892)	16.
Müktefî (Müstekfî)	(902)	17
Muktedîr	(908)	18.
Kaahir	(932)	20.
Râzî	(934)	21.
Müttekî (Muktezî)	(940)	22.
Müstekfî	(941)	23.
Mutî'	(946)	24.
Tay'i	(974)	25.
Kaadir	(991)	26.
Kaaim	(1031)	27.
Muktedî	(1075)	29.
Müstazhîr	(1094)	30.
Müsterşid	(1118)	32.
Râşîd	(1135)	33.

Terakki matbaasının notu: Târih-i Sâf'ın Hulefâ-yı Abbasîyenin ahbâr-ı sahiha ve âsâr-ı cemilelerini câmî olan cüz'-i sâlisi dahi der-dest tab' ve temsil bulunmuştur. 1287 de Terakki matbaasında tab' olunmuştur.

Muktefî (Muktezî)	(1136)	34.
Müstencîd	(1160)	35.
Müstâzî	(1170)	36.
Nâsır	(1180)	37.
Zâhir	(1225)	38.
II. Mustansîr	(1226)	39.
Musta'sım	(1242-1258)	40.

Üçüncü Fasıl

Bazı Melikler Ve Hikâyeler Bu Fasılda Üç Kısımdır

(Evvelkisi)
BENİ ÜMEYYE'DEN ENDÜLÜS PADİŞAHLARI

Bunların Saltanatları 284 yıl (Miladi hesapla 275) sürmüştür. ***Hikâye****: "Horasanlı Ebu Müslim saldırıya geçip Emevî soyluların birçoğunu öldürdükten sonra kurtulabilenler şuraya buraya gizlendiler. Abdurahman'ın etrafında toplananlar Endülüs'te (İspanya) ona biat ettiler."*

1. Padişah: Beni Ümeyye'den Abdurrahman'dır. Mervan oğlu Abdülmelik oğlu Hişam'ın oğlu II. Muaviye'nin oğludur. Karayağız, bir gözü bozuk, akıllı ve olgun bir adamdı. Endülüs şehrinde (Kurtuba) bir cami yaptırmıştır. Yalnız minberine on bin altın harcandığı rivayet edilir. 170 yılı (M. 787) Rebiülâhirinde öldü. Sultanlığı otuz dört yıl sürmüştür.

2. Padişah: Hişâm'dır. Abdurrahman'ın oğluydu.

3. Padişah: Hakem bin Hişâm'dır. Ölünce yerine oğlu geçti.

4. Padişah: II. Abdurrahman'dır. Buna gelinceye kadar Endülüs hükümdarları sikke çıkarmamışlardı. II. Abdurrahman kendi adına sikke kestirdi. Zamanında sultanlık parlaklık buldu. Hanedan mensupları altınlı elbiseler giymeye başladılar. Abdurrahman ölümünde geriye kırk beş evlat bırakmıştır. Bunlardan Muhammed padişah oldu.

5. Padişah: Muhammed'dir. Hem bilgin ve olgun, hem de gazâlara katılmış bir sultandı. Ölümünde bu da geriye otuz üç erkek evlat bıraktı. Fakat hiçbiri padişah olamayıp Muhammed'in kardeşi oldu.

6. Padişah: Münzîr'dir. Dinine tutkun ve kullukta eşsiz bir padişahtı. Ölünce kardeşi tahta çıktı.

7. Padişah: Abdullah'dır.

8. Halife (Padişah): III. Nâsır-billah Abdurrahman'dır. Bunun dönemine gelinceye kadar "halife" denilmezdi. Ancak Abbasi halifesi Muktedir-billah zamanında (908-932) Bağdad'a saldırılar başlayınca, halifeliğin itibarı zedelendi diye Nâsır-billah Abdurrahman, kendisini "halife" ilan etti. Ölünce yerine oğlu geçti.

9. Halife: II. Hakem olup lakabı Mustansir-billah'tır. Bilgili, erdem sahibi bir halifeydi. Ardından oğlu halife oldu.

10. Halife: II. Hişâm olup lakabı Müeyyed-billah'tır. On beş yaşında halifelik tahtına oturan Hişâm, otuz üç yıl başta kaldı. Amcazâdesi Mehdî isyan ederek Hişâm'ı yakaladı ve kendi halifeliğini ilan etti.

11. Halife: II. Muhammed'dir. Mehdî lakabını alan bu halifenin de üstüne Süleyman adlı prens yürüdü. Çarpışmada, devlet adamları Muhammed'i alaşağı edip öldürdüler. Hapiste bulunan II. Hişâm tekrar tahta çıkarıldı.

12. Halife: Süleyman olup lakabı Müstain-billah'tır. Daha önceki teşebbüsünde başarıya ulaşamamıştı. II. Hişâm'ın ikinci halifeliği sırasında yeniden isyan etti. Hişâm korkup kaçtı. Süleyman'a böylece taht kısmet oldu. Fakat çok geçmeden Hz. Hüseyin'in soyundan olduğunu iddia eden Ali adlı biri ortaya çıktı. Süleyman'ı, babasını ve kardeşlerini öldürdü. Endülüs'e padişah oldu.

13. Halife: Ali'dir (IV. Abdurrahman). Kölesi tarafından hamamda öldürülünce kardeşi Kasım padişah oldu.

14. Halife: Kasım olup lakabı Kaaim-biemrillah'tı. Kardeşinin oğlu Yahya ayaklanarak "Muttali-billah" lakabıyla halifeliğini ilan etti. Aralarında çetin savaşlar oldu. Sonunda Yahya, amcası Kasım'ı öldürerek tahta çıktı.

15. Halife: Yahya'dır. Buna karşı da daha önce öldürülen Mehdî'nin kardeşi Abdurrahman yürüdü. Atalarının intikamını alarak tahtı ele geçirdi.

16. Halife: V. Abdurrahman'dır. Mustazhir-billah lakabını aldı. Dört aylık bir sultanlıktan sonra öldü.

17. Halife: III. Hişâm'dır. III. Abdurrahman'ın torunu, Abdülmelik'in oğludur. Bunun ölümünden sonra Muhammed bin Müstekfi-billah bin Abdurrahman padişah olduysa da bunun ölümü üzerine Mağrib ülkesindeki Emeviler Devleti tamamen ortadan kalktı.[49] Sonra Mülûk-i Tevaif (Beylikler kargaşalığı) devri başladı. Bir süre geçince de kâfirler, ülkeyi kendi hâkimiyetleri altına soktular. (Allah ülkemizi bu hale girmekten korusun.)[50]

[49] Endülüs Emevi Devleti, III. Hişâm'ın 1031'de istifasıyla son buldu.

[50] Endülüs Emevi hükümdarları: I. Abdurrahman (756), I. Hişâm (788), I. Hakem (796), II. Abdurrahman (822), I. Muhammed (852), Münzîr (886), Abdullah (888), III. Abdurrahman (912), II. Hakem (961), II. Hişâm (ilk kez 976), II. Muhammed (1009), II. Hişâm (ikinci kez 1009-1013), Süleyman (1009), IV. Abdurrahman (1017), V. Abdurrahman (1023), III. Muhammed (1023), III. Hişâm (1027-1031).

İkinci Kısım

AHVÂL-İ BAZI MÜLÛK TAİFE-İ SAFFARİYE

İkinci olarak zuhur eden Saffariye'nin saltanatları elli senedir. Bunlar sırasıyla üç kişidir.

1. Sultan: Leys'el-Saffar oğlu Yakub'dur.[1] Yakub sanatla uğraşır, tunç işlerdi. Zamanla kendini gösterdi ve Abbasî halifesi onu İran vilayetlerinden birisine serdar tayin etti. Yakub'un idaresinden memnun olan halk kendisini padişah ettiler. Herat, Belh, Kâbin, Nişabur, Ahvaz şehirlerine hâkim oldu.

Ömrünün sonuna doğru, mezartaşına şu şiirin yazılmasını vasiyet ettiği söylenir:

---

1 Yakub'un babası Leys, bakırcı olduğundan devlete "Saffarî" adı verilmiştir. Yakub gençliğinde boş hevesler peşindeymiş. Bir gün Sistân valisi Dirhem'in hazinesine girmiş. Karanlıkta el yordamıyla etrafı araştırırken eli parlak bir şeye dokunmuş, ilkin mücevher sanmış, parmağını diline değdirince bunun tuz olduğunu anlayıp artık başka hiçbir şeye el sürmeksizin çıkıp gitmiş. Ertesi gün, hazine duvarındaki delik görülmüş ve hemen Dirhem'e haber verilmiş. Ustalıkla girilen hazineden herhangi bir şeyin çalınmaması valinin tuhafına giderek tellal çağırtarak hırsızla görüşmek istediğini, cezalandırmayacağını duyurmuş. Yakub güvenip Dirhem'in huzuruna çıkmış:
"Hazinenizi delen hırsız benim."
"Duvarı deldin, kimseye duyurmadan girdin. İçeride bu kadar kıymetli mücevherat var, neden el sürmedin?"
"Efendim, hazineye girmek kolay değildi. Ben bunu başardım. Talihiniz varmış, elim oradaki bir tuz çuvalına girdi, ilkin mücevher sandım. Dilimle yoklayınca tuz olduğunu anladım. Yani sizin tuzunuza banmış olmakla aramızda bir tuz hakkı oldu. Bu nimete hıyanetlik edemezdim, geldiğim gibi çıktım!"
Dirhem onun bu dürüstlüğünü pek beğenip maiyetine almış. Rivayete göre ailenin ikbali böyle başlamış.

(Arapça metnin çevirisi)

Bu mezar miskin Yakub'undur
Horasan ve Fars etrafına mâliktim
Bağdad'dan da meyus değildim
Selâm olsun dünyaya zamanın güzellikerine
Ki, Yakub sanki bu (âleme) asla gelmedi!

2. Sultan: Amr'dir. Yakub'un kardeşiydi. Bahtı elverişli olup iktidarı gittikçe kuvvet kazandı. Sonunda Bağdad halifesi korkarak hutbelerde adına dua okutmaya başladı. Bu daha önce bir başka hükümdara kısmet olmamıştı. Şiraz şehrinde bir cami yaptırdı. Fakat Amr de ömürlü olamamıştır. Abbasî halifelerinden Mu'tezîd-billah, Emîr İsmail Samânî'yi serasker tayin edip Amr'in üzerine sevketti. Emîr İsmail, fazla zorlukla karşılaşmadan, atı ürken Amr'i yakaladı. Zincire vurarak halifeye yolladı. Amr'in mutfak gereçlerini altı yüz deve ancak taşırdı. İşe bakınız ki, hapiste açlıktan öldü![2] Savaşta, Amr'in ordusu dağılmıştı. Bu çetin dönemde Saffariye tahtına Amr'in torunu çıktı.

3. Sultan: Tâhir olup babası Mehmed, onun babası da Amr'dir. Halife Mu'tezîd, bunun üzerine de ordu gönderdi. Karşı koyamayacağını anlayan Tahir, Sistân'a kaçtı ve orada öldü. Devletleri de yıkıldı.[3]

---

[2] Emir İsmail'e esir düşen Amr, çadırda muhafaza edilirken karnı acıkmış. Yanında bulunan aşçıbaşına, biraz yemek tedarik etmesini söylemiş. Aşçı, kulplu bir tencere bulmuş. Biraz da et. Tencereyi basit bir ocağa yerleştirip yemeği hazırlamış. Ekmek bulmak için oradan ayrılınca et kokusu alan bir köpek yavaşça sokularak eti kapmak istemiş. Tencerenin kulpu boynuna takılıkalmış. Hayvan tencereyi boynunda sallayarak kaçmaya başlamış.
Amr çadırının aralığından bunu görünce kahkahalarla gülmüş. Subaylarından biri, tacını tahtını, varını yoğunu kaybeden, belki hayatına bile kıyılacak olan hükümdarın böyle gülmesine hayret ederek neşesinin sebebini sormuş. Amr şu cevabı vermiş:
"Daha bu sabah mutfak levazımımı taşımak için üç yüz deve gerekiyordu, halbuki şimdi görüyorsunuz ziyafet takımım bir köpeğe bile ağır gelmiyor!"

[3] Amr, 900'de Sâmânoğlu İsmail tarafından esir edilmiş ve Bağdad'a gönderilmiştir. Amr'in yerine torununun geçtiği bildirilmekteyse de bu kimi soy cetvellerinde Tâhir gösterilmez. Saffaroğullarının 867-900 yılları arasındaki kısa egemenliğinden sonra, bir kolunun Sistân'da 1163'e kadar varlığını sürdürdüğünü ileri süren kaynaklarda vardır.

Üçüncü Kısım

TAİFE-İ SÂMÂNİYE (SÂMÂNOĞULLARI)

Bunlar Abbasî halifelerinden saltanat izni almışlardı. Ayrıca halife adına yeni ülkelerin zaptıyla görevliydiler. Maveraünnehir'in bütün vilayetleri yönetimleri altındaydı. Taht-gâhları Buhârâ şehriydi. Hepsi on sultandır. Saltanat süreleri yüz iki yıldır (892'den 999'a kadar 107 yıl).

Hz. Resulullah'dan önce gelip geçen İran şahları, Behrâm Çopîn soyundandı. İran, Halife Ömer zamanında İslam âlemine katılınca, Ömer'in şöhreti, İran beldelerinin minberlerini parlatmıştı. Daha sonra, Halife Me'mun, Sâmân oğlu Esed'i Maveraünnehir'e hâkim olarak gönderdi. Zaman geçti, Esed, müstakil padişah oldu.[1] *Lakin Bağdad'daki Abbasi halifeliğine itaate devamla, istiklâle yeltenmedi. Esed gününde büyük ayaklanmalar da olmadı.*

(**1. Padişah**) Esed, tedbirli, zeki, olgunluk örneği bir kişiydi. Ölünce yerine oğlu geçti. (2. Padişah) Ahmed'i askerleri öldürdü. Oğlu Nasır (3. Padişah) oldu. Bunu (4. Padişah) Nuh izledi. Nuh'un oğlu (5. Padişah) Abdülmelik'ten sonra kardeşi (6. Padişah) Mansur tahta çıktı. Bunu takiben, oğlu (7. Padişah) II. Nuh başa geçti. Horasan emirleri ve beyleri Nuh'a karşı ayaklandılar. Nuh, Gazne Komutanı Nâsireddin Sebüktekin'i isyanı bastırmakla görevlendirdi. Başarı kazanıp ortalığı yatıştıran Sebüktekin seraskerliğe getirildi. Böylece sultanlık kuvvet kazandı. II. Nuh öldükten sonra yeğeni (8. Padişah) II. Abdülmelik başa geçti. Henüz çocuktu.

[1] Sâmânoğullarının bağımsızlığı, Emir Esed'den sonra oğulları zamanında başlamıştır.

Bundan ötürü devlet düzenini ayakta tutmaya güç yetiremedi. Horasan Beyi Mahmud Sebüktekin'i azletmeye kalkıştı. Araları açıldı ve savaş başladı. Sonunda Türkistan (Karahan) hakanı, Abdülmelik'i esir edip sultanlığına nihayet verdi. Abdülmelik'in kardeşi oğlu (9. Padişah) İsmail kaçmayı başardı ve adamlarıyla şehir şehir dolaştı. O da yakalanıp öldürüldü. Sâmânoğulları başsız, bağsız kaldı. Ülkenin tamamı ve sultanlık yetkileri Sebüktekin'in eline geçti.[2]

(Arapça) "Bir toplumun felaketi, öbür toplumun faydasına olabilir."

[2] Yazar, Sâmânoğulları için 10 padişahtan söz ediyorsa da verdiği adlar 9'dur: Sâmânoğullarının egemenleri: İsmail (892), Ahmed (907), Nâsır (913), I. Nuh (943), Abdülmelik (954), Mansur (961), II. Nuh (976), II. Mansur (997), II. Abdülmelik (999).

Dördüncü
Taife-i Habise (Kötü Topluluk)

FATİMÎLER

Resulullahın soyundanız diye geçinmişlerdir. Fâtimîyûn demekle meşhurlardır. Aile adlarını, Hz. Fâtımâ soyu görünmek için "Fâtimî" almışlardır.[1] Hepsi on dört kişidir. Hâkim oldukları ülke Mağrib'di.[2] Daha sonra Mısır'a el attılar ve buraya yerleştiler. Saltanat süreleri iki yüz yetmiş yıldır (910-1174 yılları arasında 264 yıl). Bu soydan gelenlerin çoğu zındık ve Allah'ı yok bellemiş alçaklardır. Devletin kurucusu Abdullah el-Mehdî'nin, asıl adının Said olduğu, babası Selemiye'nin ise demircilikle uğraşan bir Yahudi olup Hz. Resul soyundan olmadığı ulema tarafından ispatlanmıştır. Fatimî padişahları dürüst ve namuslu insanlarla sayılı âlimlerden dört bin kişiyi öldürtmüşlerdir. İçlerinden kimi "ilm-i gayb"ı[3] öğrenme sevdasına düşmüş; bazıları şaraba helâl damgası vurmuş, kimi halkı kendisine tapındırmış, kimi de büyük sahabelere küfretmiş veya küfrettirmiştir. (Allah'ın lâneti hepsinin üzerine olsun!)

1. Padişah: Abdullah (Ubeydullah)'dır. "Ben Ali'denim" iddiasını ileri sürmüştür. Mağrip ülkesine giderek orada Resul

---

1 Kurucu Ubeydullah el-Mehdî: Hz. Fâtımâ'nın ve dolayısıyla peygamberin soyundan olduğunu iddia ettiğinden devlete bu ad verilmiştir. Mehdî, Şam civarında doğmuş, Abbasîlerin takibine uğrayarak Mağrib'de Sicilmase şehrine gitmiş, orada hapsolunmuşsa, taraftarlarının yardımıyla kurtulup 909-910'da kendisini sultan ve halife ilan etmişti.

2 Mağrib: Kuzey Afrika'nın Cezayir, Fas, Tunus bölgelerine verilen genel ad. "Garp ocakları" da denilmiştir.

3 *İlm-i Gayb: Gizliliklerden geleceğe ait haber almak. (Gayb, görünen âlemin bilinmeyen içyüzü olarak düşünülmüş ve ortaçağda bu mevhum içyüzü aydınlatma amacıyla ilm-i gayb denen apayrı bir bilim meydana getirilmeye çalışılmıştır.)*

neslindenim diye halk arasına girmiş, inanç ikiliğine, türlü şüphelere sebep olmuştur. Soyundan gelenlere Fatimîler denir. Bu alçağın arzusu, Müslümanlığı bütün bütün ortadan kaldırmaktı. Amacını gerçekleştirmek için sayısız din bilginlerini, şeriat yolunda giden Müslümanların değerli başkanlarını öldürtmüştür. Mağrib'de, sahilde bir şehir kurdurup adını Mehdiyye koydu. Ölünce yerine oğlu geçti.

2. Padişah: Muhammed olup kimisi de Murad'dır demiştir. Lakabı Kaaim-Biemrillah'tı. Babasından daha mel'undu. Peygamberlere küfrettirirdi. "Mağaradakine ve onunla birlik olan arkadaşına sümme hâşâ lanet olsun!"[4] dedirtir; Hz. Peygamber ile Hz. Ebubekir'i bu sözle kötülemek isterdi. (Allah'ın sonsuz rahmeti, en sevgili kulu ve elçisi olan Muhammed'e ve onunla mağarada arkadaşlık edene olsun. Her ikisi, büyük sahabelerle birlikte, dinsizleri öldürmüşler, doğru yoldan sapanları lanetlemişlerdir.) Kaaim-biemrillah'tan sonra oğlu İsmail tahta çıktı.

3. Padişah: İsmail Mansur-billah'tır. Her ne kadar mezhebi Şiîlik idiyse de zulümleri ortadan kaldırma konusunda pek cesur davrandı. Adaleti temin hususunda gösterdiği çaba, babasının pek haksız yasalarının etkisini kısa zamanda sildi. Ölümünden sonra oğlu padişah oldu.

4. Padişah: Lakabı Muiz'id-dinillah Sa'd'dır. Babası dedesi gibi Râfizîydi. Fakat devlet işlerini iyi biliyor, sultanlığın gücünü gitbegit arttırıyordu. Abbasî komutanlarının elinde esir bulunan kölesi Cevher'i kurtarıp Mısır ülkesini ona verdi. Râfizîliği sebebiyle, "Teravih namazını Hz. Ömer ihdas etmiştir," diyerek bu namazı yasakladı. Kölesi Cevher, Mısır'da Ezher Camiini yaptırdığı gibi, Eski Mısır (Menfis) yakınında yeni bir şehir kurdurdu. Adını Kahire koydu ki, halen "Mısır" diye bilinen şehirdir. Halife de bir süre sonra Mısır'a göçtü. Muiz ölünce başa oğlu geçti.

5. Padişah: Aziz-billah'tır. Râfizî olup hak yoldan ayrılmışların teki de buydu. Baştan başa bozuk mezhebinin bir

---

4 Hicret sırasında, Hz. Peygamberle Ebubekir, Mekke'den Medine'ye göçerken bir süre Sevr adlı mağarada gizlendiklerinden, "Magaradakiler" bu ikili anlamındaydı.

sonucu olarak kendisini Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerine daha yakın görüyor, bu din mensuplarına yüksek görevler veriyordu. Zamanında kötülükler üstünlük buldu. Aziz, bütün Müslümanların yüreğinde nefret bıraktı. Şebâ adlı bir Yahudiyi, cennet yüceliğini kazanmış Şâm-ı Darüsselâm'a subaşı yaptı. (Allah hepsini lanetlesin.) Ölünce oğlu padişah oldu.

6. Padişah: Hâkim-biemrillah Mansur'dur. Tahta çıktığı sırada on bir yaşındaydı. Ercevan adlı ak hadımı hem vezir, hem atabey (naib) yaptı. Fakat birkaç yıl geçince Ercevan'ı öldürttü. Kendi isteğine göre devleti yönetmeye başladı. Gizliden gizliye halkın davranışlarını izler, sonra bunu yüzlerine karşı açıklardı. Bazı noksan akıllılar, Hâkim'e "erişmiş" gözüyle bakıyor, bir kısım halk ise onun zırdeli olduğunu kabul ediyordu. Gecesi gündüzü, ne zaman nerede olduğu belli değildi. Katıra binerdi. Bu yüzden de "Katırlı Hâkim" diye ün yapmıştı.

Rivayet: "Bir gün minbere çıkarken âriflerden biri şu Arapça dörtlüğü bir kâğıda yazıp minber basamaklarına koymuştu:

(Türkçesi):

Zulme ve eziyete tahammül edilebilir
Ama dinsizliğe ve aptallığa razı olmak elde değildir.
Gizlilikleri biliyorum, diyorsun
Eğer böyle bir yeteneğin varsa, bu kâğıdı yazanı ortaya çıkar!

Meyvelerden elmayı, yiyeceklerden balığı kötü saymış, satışlarını yasaklamıştı. Bunları satanları öldürttü. Kendi adı söylendiği an halkın ayağa kalkmasını ve sonra secdeye kapanmasını emretmişti. Mısır'daki bütün kiliseleri yıktırdı. Hıristiyanların boyu bir zira'lık (78 cm) haçlar temin ederek göğüslerine asmalarını istedi. Yahudiler ise boyunlarına birer buzağı başı asacaklardı! Hıristiyanlar ve Yahudiler, bu

acayip simgelerle hangi dinden oldukları anlaşılarak öldürüleceklerinden korkup Müslüman olmaya başladılar. Bir süre geçince kiliselerin yapımına izin çıktı. Müslümanlığa korku belası girenler bu kez de eski dinlerine dönmeye zorlandılar. Nihayet, bütün bu çarpık tutumların baş sorumlusu Hâkim öldürüldü.[5] Yerine oğlu geçti. (Allah'ın bitmez laneti üzerine olsun.)

7. Padişah: Aziz'ed-dinillah'tır. Lakabı ez-Zâhir lâ izâz-ed-dinillah'tı. Tahta geçtiğinde on sekiz yaşındaydı. Amcası "Sitt'ül-Mülk" (naib olarak) idareyi eline almıştı. Bu dönemde, Fatimî Devleti'nin gücü düşmeye yüz tuttu. Şam ve Halep vilayetleri ülkeden koptu. Zâhir'in ölümü üzerine oğlu tahta geçti.

8. Padişah: Mustansîr-billah Maa'z'dır. Yedi yaşındaydı. Döneminde eşine rastlanmamış bir kıtlık başgösterdi. Mustansîr, bir namaz yaygısı ve bir çift takunyayla dünyadan el etek çekti. Ezher Camii'nde ibadete koyuldu. Fatimîler soyunda bundan Müslümanı yoktur. Yerine oğlu padişah oldu.

9. Padişah: Müstâ'li-billah'tır. Zamanında birtakım karışıklıklar çıktı. Kudüs-ü Şerif'i kâfir aldı. Ölünce taht oğluna kaldı.

10. Padişah: Mansur Amr bâ-hükkâm-Allah'tır. Bu da yedi yaşındaydı. İkilik, bozgunculuk iyice artmıştı. Amr'in, Allah'a inanmazlığı, zındıklığı yeryüzünü doldurmuştu. Ölünce (öldürülünce) oğlu olmadığından amcasının oğlu Fatımî halifesi oldu.

11. Padişah: Hafiz-ed-dinillah Abdülmecid'dir. Tıpkı öncekiler gibi sapıktı. Öldükten sonra oğlu tahta çıktı.

12. Padişah: Zâfir-billah İsmail'dir. Boş şeylere ve şaraba düşkündü. Veziri Abbas'ın oğlunu seviyordu! Bir gün vezirinin konağına gidip çocuğa tecavüze yeltendi. Vezir dayanamadı, iki oğluyla ahlak yoksulu Zâfir'i oracıkta öldürdü. Artık Mısır'da barınamayacağından vezir iki oğlu Şam'a kaçarken yolda vezir ve oğlu Nâsır kâfirlere esir oldular. Öldürülen Zâfir'in yerine oğlu padişah oldu.

---

[5] Hâkim, Dürziyye veya Hakemiyye denilen mezhebin kurucusudur.

13. Padişah: Fâiz bi-nasrullah olup adı *İsâ*'ydı. Henüz beş yaşındaydı. Dernek oğlu Ehlâyî'yi (Talaî bin Ruzzık) vezir yaptı. Adını da Melik Salih'e çevirdi. Mısır ve Şam'daki Salihiyye camilerini bu vezir yaptırmıştır. Fâiz on iki yaşında öldüğünden geriye oğul bırakmamıştı. Amcazâdesi tahta çıktı.

14. Padişah: Adid-billah'tır. Dönemindeki garip vak'aların anlatılmasına bu kitap yetmez. Şu var ki, Şam hâkimi, Fatimî halifelerinin adını Mısır'dan attı. Hutbelerde Abbasî halifesinin adı okunmaya başladı. Adid, iktidarının sıfıra düştüğünü anladığından karşı koyamadı. Böylece devlet söndü, sultanlık güneşi battı.[6]

[6] Fatımî halifeleri: Ubeydullah (910), Kaasim (934), Mansur (945), Muiz (953), Aziz (976), Hâkim (996), Zâhir (1021), Mustansîr (1036), Müstâli (1094), Âmir (Amr) (1101), Hâfız (1130), Zâfir (1149), Faiz (1154), Adid (1160-1174).

Beşinci Ta'ife:

ÂL-İ BÜVEYH
(BÜVEYHOĞULLARI)

Bunlara "Deylemîye" de denir. Bûye orta halli bir kişiydi. Atalarının soyca Behram'a (Çopîn) ulaştığı rivayet edilir. Bûye'nin üç oğlundan biri İmaddüdevle Ali, diğeri Rüknüddevle Hasan, üçüncüsü Muiz'üddevle ebul-Hüseyin Ahmed'dir. Bu üç kardeş, Mâkân ibn Kâki adlı Tâberistan hakanının hizmetindeydiler. Bu hakanla, Damgan iline savaşa gittilerse de yenilgiye uğradılar. Mâkân'ın yanından ayrılıp Deylem'e geldiler. Buranın hâkimi Merdavih (Mardavic bin Ziyâr) Şah'la arkadaşlık kurdular. Merdavih, kardeşlere birtakım bağışlarda bulunarak ülkeler verdi.[1]

İmadüddevle Ali: Merdavih Şah, buna Kerec ilini bağışladı. Ali tedbirlerde bulunarak İsfahan'ı aldı. Şiraz ve Kazrun'a da boyun eğdirdi. Bağdad'da (halife namına) işleri yöneten Torun ölünce bu ünlü kente saldırdı. On sekiz yıl padişahlık etti. Halife elinde oyuncak olmuştu. İmadüddevle'nin oğlu yoktu. Ölünce kardeşi Rüknüddevle'nin oğlu Adüddevle Kaba Hüsrev (Fars) hâkimi, kardeşi Muiz'üddevle ise Irak'a hâkim oldu.

Rüknüddevle Hasan: Büveyhoğullarının soy başkanı (hanedan reisi) unvanını taşıyordu. Rüknüddevle'nin büyük oğlu (yukarıda temas edildiği gibi, İmadüddevle'den sonra) Fars hâkimi olmuştu. Diğer oğlu Müeyyedüddevle, İsfahan valiliğine atandı. Küçük oğlu Fahrüddevle ise Hemedan beyi oldu. Rüknüddevle Hasan, kırk dört yıl süreyle geniş ülkeleri yönetimi altında tuttu.

---

[1] Bûye'nin söz konusu üç oğlu birer sultan olmayıp Emir veya Melik unvanını taşımışlar, yalnız küçük kardeşleri Muiziddevle'ye sultanlık verilmişti.

1. Padişah: Muiz'üddevle Ebül-Hüseyin Ahmed'dir. Bu, kardeşi Rüknüddevle Hasan öldükten sonra Irak'ta padişah oldu. Bir eli kesikti. Irak'daki padişahlığı yirmi bir yıl sürdü. Ölünce yerine oğlu Bahtiyar geçti.

Rivayet: "Ebül Hüseyin Ahmed, bir gece Dicle kıyısında otururken gök gürledi, şimşekler çaktı. Gizlilik âleminden şu beyti işitti:

(Arapça) Türkçesi:

Gönlünün büyük arzusu, Hüseyin'in babasına (Hz. Ali'ye) duyuruldu
Senin duaların ve onun aracılığıyla
Gecelerin ve gündüzlerin sahibi olan Yüce Allah
Sana cennette altından bir köşk hazırlattı.

O gecenin tarihi tespit edildi. Meğer Muiz'üddevle aynı anda ölmüştü."

2. Padişah: Oğlu İzzüddevle Bahtiyar'dır. Şii mezhebinden olduğu için halkı, "Ah Hüseyin! Şah Hüseyin!.." dedirtip döndürürdü. İşte halen görülen bu kötü geleneği Bahtiyar başlatmış oldu. Şevket ve kudrette eşsizdi. Rivayet doğru ise bir sığırı boynuzundan yakalayıp yere çalabilirmiş! Amcazâdesi Adüddevle'yle aralarında birçok savaş oldu. Sonunda, Adüddevle, Bahtiyar İzzüddevle'yi öldürttü. Müstakil padişah oldu. İzzüddevle'nin ölüsü önüne konduğu zaman dayanamayıp gözyaşı döktü. İzzüddevle'nin sultanlığı on bir yıl sürmüştür.

3. Padişah: Adüddevle'dir. Amcazâdesinin ölümü ardından büsbütün bağımsız kaldı. Bağdad'ı ele geçirdi ve bunun döneminde halifenin bir kuru adı vardı. Adüddevle hayrata hevesli, iyi huyluydu. Halkı kollardı. İşleri iyi yönetiyordu. Aslında büyük sultan (hanedan reisi) babası Rüknüddevle'ydi. Adüddevle ise bir bakıma "vezir"lik makamındaydı. Rüknüddevle ölünce müstakil oldu. Hayırdan geri durmazdı. Peygamberimizin şehri olan Medine'ye bir kale,

Bağdad ve Meşhed şehirlerine ise hastane ve imaretler yaptırmıştır. Bütün bunları, Hz. Hüseyin'e beslediği sevginin bir sonucu olarak ve onun yakınlığını kazanmak amacıyla kurdurmuştur.

Rivayet: "Bir gün, Bağdad'da yaptırdığı darüşşifaya gitti. Gezerken bir akıl hastası, sultana bakıp 'Deli ben miyim, yoksa sen misin?' dedi. Sultan, 'Sensin!' karşılığını verdi. Bu sefer deli, 'Ben akıllıyım. Deli asıl sensin ki, akıllılardan para toplayıp delilere harcıyorsun ve bilmiyorsun ki, iyileşme ve kurtuluş, ancak Allah'ın yardımıyla olabilir. Kendi gayretinle hastaları dertlerinden kurtaracağını sanıp aldanıyorsun!' dedi."

Sultanlığı uzun sürdü. Yönetiminin sağlamlığı, herkese güven verişi, Halife Tayi'billah'ı memnun bırakmıştı. Bu yüzden halife kızını Adüddevle'ye nikâhladı, damat edindi.

Yemen padişahı, Adüddevle'ye hediye olarak tek parça 56 rıtl[2] anber-i hâm göndermişti.

Adüddevle'nin bütün sultanlığı otuz dört yıldır (950-983 arasında ve Fars hâkimliğiyle birlikte). Öldüğünde yetmiş dört yaşındaydı. Bundan sonra hâkimiyet ikiye bölündü. Kardeşi Müeyyedüddevle, İsfahan dolaylarına hâkim olarak yedi yıl tahtta kaldı.

4. Padişah: Fahrüddevle Ali'dir. Rüknüddevle'nin oğlu, Adüddevle'nin kardeşiydi. Bunun, "Sahib" lakabıyla anılır bir veziri vardı ki, benzeri bir başka vezir gelmemiştir. Tedbirli, teşkilatçı, zeki, olgun ve erdemli bir kişiydi. Bu işbaşında bulunduğu sürece Fahrüddevle hak gözeticilikten ayrılmamıştı. Fakat Vezir Sahib ölünce türlü zulümlere önayak oldu. Fahrüddevle Ali'nin ölümü sırasında bütün mallarına ve hazinesine "Seyyide't-ün-Nisâ"[3] denen karısı el koydu. Öyle ki, ortada kalan Fahrüddevle'nin cesedini kefenleyip gömmeye dahi para bulunamadı ve cenazeyi tüccarlar defnettirdiler.

---

2 Rıtl: eski bir ölçü birimi. Bağdad rıtlı 128 dirhem (384 gr), Şam rıtlı 480 dirhemdi (1400 gr). (Amberin çok değerli oluşu ve pek az bulunuşu dikkate alınınca 56 rıtl (yaklaşık 230 kg) tutarındaki hediye, büyük kıymet ifade etmiş olmalı.)

3 "Kadınların efendisi" veya "kraliçe" anlamında bir unvan.

Fahrüddevle'nin padişahlığı on dört yıldır. Vasiyeti üzerine mezartaşına (Arapça) şu sözler yazılmıştır:

Türkçesi:

Saraylarımı bıraktım, bütün zenginliğim ve mülküm elden gitti.

Benden sonra gelenler, birbirlerine benim bu halimi anlatsınlar.

5. Padişah: Mecdüddevle Ebu Talib Rüstem babasının yerine padişah oldu. Daha dört yaşındaydı. Devlet işlerine anası Seyyide Hatun bakıyordu. Bu yüzden sultanlıkta çözülme başladı. Mahmud Sebüktekin saldırıya geçerek ülkenin bir bölümünü zapt etti. Mecdüddevle'nin sultanlığı ancak iki yıl sürdü.

6. Padişah: Samsamüddevle Merzaban'dır. Adüddevle'nin oğludur. Babasının vasiyeti üzerine zaten ülkenin bir bölümüne hükmetmekteydi. Halife Tâyi'Billah bunun sultanlığına da izin verdi. Samsamüddevle üç yıl padişahlığında kardeşi Şerefüddevle'yle savaşmak zorunda kaldı. Şerefüddevle, Merzaban'ı yakalayıp gözlerine kızgın mil çektirdi ve bir dağ kalesine hapsettirdi. *Nizâm'üt-Tevârîh* adlı eserde, Şerefüddevle'ye Samsamüddevle'den daha önce yer verilmiştir. Bu kaynağa göre, İran beyleri Samsamüddevle'ye bağlılardı. Şeref ölünce Samsam tamamen bağımsız kalmış, fakat İzzüddevle'nin oğulları saldırıya geçince yurdundan kaçmıştır.

7. Padişah: Şerefüddevle'dir. Bu başa geçer geçmez Bağdad'a geldi. Halife Tâyi'billah kendisini merasimle karşıladı. Saygı gösterdi ve sultanlığına izin verdi. Şerefüddevle Bağdad'da ölürken yerine kardeşi Bahaüddevle'nin geçmesini vasiyet etti.

8. Padişah: Bahaüddevle'dir. Halife hem başsağlığı dilemek, hem de saltanat değişikliği sebebiyle tebrik sunmak için Bahaüddevle'yi evinde ziyaret etti. Yeni sultan, halifenin önünde yer öptü. Kendisine, "Ziyâ'ül-mille" (Ulusun Işığı) di-

ye ikinci bir lakap ve sultanlığına izin bağışlandı. Ancak çok geçmedi, Bahaüddevle halifeye karşı başkaldırdı. (Bu olay, Halife Tâyi-billah bahsinde anlatılmıştı.) Yirmi üç yıl üç ay sultanlık eden Bahaüddevle'nin ölümü üzerine amcazâdesi Mecdüddevle padişah oldu.

9. Padişah: Mecdüddevle Rüstem bin Fahrüddevle bin Rüknüddevle'dir. Bu, zaten babasının yerine Rey şehrinde dört yaşında sultan olmuştu. Bahaüddevle'nin ölümü ardından hâkimiyet sınırlarını genişletme imkânı buldu. Buna Mecdüddevle lakabı verilmişti. Bir müddet sonra, Mahmud bin Sebüktekin, Mecdet'in üzerine yürüdü. Önemli bir kısım topraklarını zapt etti. Mecdüddevle'nin bütün sultanlığı otuz iki yıldır. O ölünce Büveyh Sultanlığı tahtına Bahaüddevle'nin oğlu Sultanüddevle çıkmıştır.

10. Padişah: Sultanüddevle'dir. On iki yıl dört ay tahtta kalmıştır. Bazı kaynaklara göre, Sultanüddevle'nin bir süre Bağdad'dan ayrılışını fırsat bilen Halife Kaadir-billah, Sultanüddevle'nin kardeşi Müşerrefüddevle'yi tahta oturtmuştur.

11. Padişah: Müşerrefüddevle Hasan'dır. Beş yıllık bir sultanlıktan sonra ölmüş, Bahaüddevle'nin oğlu Celâlüddevle padişah olmuştur.

12. Padişah: Celâlüddevle'dir. Bağdad'ın bir yıllık vergisini zorla toplattı. Halifenin halka bu şekilde zulümün reva görülmemesi ricasına kulak asmadı. Halifeye karşı âsi durumuna girdi. Fakat çok geçmeden öldü. On altı yıl sultanlık etmiştir.

13. Padişah: Merzaban bin Sultanüddevle'dir. İmadüddinullah (İmâdüddevle) lakabıyla anılan Merzaban, amcası olan Celâlüddevle'yle on dört yıl kadar savaşmış, sonra barışmışlardı. Amcası ölünce de tahtı kolaylıkla elde etti. Dört yıl iki ay başta kalmıştır. Ölünce oğlu Melik Râhim Hüsrev 'İbadiddinullah, Bağdad'da yerine geçti.

14. Padişah: Melik Râhim Hüsrev'dir. Selçuklu sultanlarının ilki olan Tuğrul Bey'le savaşa tutuştu. Aralarındaki savaşı ve düşmanlığı kesip barışmak istediler. Hüsrev, görüşme

için Tuğrul'a gitti. Fakat yakalanıp öldürüldü. Irak illerinde ve kaynakların çoğunda buna son Deylemli denir. Ancak *Nizâm'üt-Tevârîh*'te iki isim daha yazılıdır:

15. Padişah: Ebu Mansur Pulat (Kolad) Sütun'dur. Bu, Fars Padişahı Ebu Said Hüsrev Şah'la savaşlar ve barışlar yaptıktan sonra Ebu Said'i türlü oyunlarla tuzağa düşürüp öldürdü. Böylece Fars ili de Mansur'a boyun eğdi. Ne çare ki, çok geçmeden sultanlıktan alaşağı edilip bir kaleye kapatıldı. Bir daha kurtulamayarak orada öldü.

16. Padişah: Ebu Ali bin Keyhüsrev'dir. Mansur hapisteyken tahta çıktı. Deylemlilerden en son kişi budur. Fakat bu, çevresindeki sultanların bir oyuncağı gibiydi. Sonunda, yalnız Bendhan şehri hâkimliğine razı olmuştu. Böylece komşu hükümdarlara yaranmak istedi. Hicretin 487 (M. 1094) yılında öldü. İşte *Nizâm'üt-Tevârîh*, Deylemlilerin sonunu böyle bağlamaktadır.[4]

---

[4] Yazar Büveyhoğullarını kollara ayırmadan toplu anlatmıştır. Aşağıdaki düzenleme, *Düvel-i İslâmiye*'deki soy cetveline bakılarak yapılmıştır.

Büveyhoğulları		932-1055
+ İmadüddevle	: Errecan ve Nevbendecan'da	932-934
	Fars ve Huzistan'da	934-949
+Rüknüddevle	: Hemedan, İsfahan, Rey'de	935-976
1. Muizüddevle	: Kirman'da	934-949
	Irak ve Ehvaz'da	945-967
2. İzzüddevle	: Irak'ta	967-978
3. Aduddevle	: Irak'ta	978-983
	Fars, Huzistan, Kirman'da	949-983
4. Fahrüddevle	: Rey'de	976-979
	Rey, Hemedan, İsfahan'da	983-997
Müeyyedüddevle	: Hemedan ve İsfahan'da	976-983
5. Samsamüddevle	: Irak'ta	983-985
	Fars, Huzistan, Kirman'da	990-998
6. Şerefüddevle	: Fars ve Huzistan'da	983-989
	Irak'ta	987-989
7. Bahaüddevle	: Irak'ta	989-1012
	Fars, Huzistan, Kirman'da	998-1012
8. Mecdüddevle	: Rey'de	997-1029
Şemsüddevle	: Hemedan ve İsfahan'da	997-1021
9. Sultanüddevle	: Irak, Fars ve Huzistan'da	1012-1021

(Arapça konuyu bağlama beytinin) Türkçesi:

Yalnız Yüce Allah'ın mülkünün
Ne sonu ve ne de sınırı vardır.

10. Müşerrefüddevle	: Fars ve Huzistan'da	1021-1022
	Irak'ta	1021-1025
Kıvamüddevle	: Kirman'da	1012-1028
11. Celâlüddevle	: Irak'ta	1025-1044
12. İmadüddinullah	: Fars ve Huzistan'da	1022-1048
	Kirman'da	1028-1048
	Irak'ta	1044-1048
13. Melik'ür Rahîm	: Fars, Irak ve Huzistan'da	1048-1055
14. Fulâd Sutûn	: Kirman'da	1048-1055
15. Ebû Ali Hüsrev	:	1055-1094

Altıncı Taife

GAZNEVİYE (GAZNELİLER)

İran ülkesindeki Gazne şehri tahtgâhları olduğundan "Mülûk-i Gazneviyye" adını taşımışlardır. Ayrıca büyük ataları Sebüktekin'den, "Âl-i Sebüktekin" de denir. Hepsi on iki kişidir. Sultanlık süreleri yüz seksen dört yıldır.[1]

1. Padişah: Sebüktekin'dir. Sâmânoğulları sultanlarından Ahmet bin İsmail'in saygı gören komutanlarındandı. Sâmân oğlu Nuh gününde, Gazne hâkimliğine atanmıştı. Nuh, kendisini çok beğenir, gözbebeği gibi tutardı. Fakat aralarında buğuz ve düşmanlık başlayınca, Gazne'de istiklalini ilan etti. Sonra, yine araları düzeldi. Alptekin'in İshak adlı oğlu, Nuh tarafından Horasan valiliğine gönderildi. Bunun valiliği uzun sürmedi ve öldü. Akrabası yoktu. Halkın arzusu üzerine, eski Gazne hâkimi Sebüktekin, Horasan hâkimi oldu. Akıllı, siyasetten anlar, derin bilgisi olan bir komutandı. Hind şehirlerinden çoğunu ele geçirdi. Dolayısıyla zengin hazinelerin sahibi oldu. Adalet yolunda giderdi. Yirmi yıl sultanlık etti. Ölümüne yakın oğlu İsmail'i veliahtlığa atadı. Ancak büyük oğlu Sultan Mahmud, Horasan'dan gelerek İsmail'i kuşattı. İsmail bitik ve yenik düştü. Gazne Kalesi Mahmud'a kapılarını açtı. İsmail sultanlık hakkından vazgeçtiği için Mahmud tek başına babasının tahtına oturdu.

---

1 Gazne Devleti'nin ilk hükümdarı Alptekin, 955'te Herat (Doğu Horasan) valisi, 961'de Horasan hâkimi (genel valisi) olmuş; 962'de Sâmâni sultanını metbu tanıyarak bağımsızlığını duyurmuştu. Fakat 963'te ölünce yerine oğlu Ebu İshak İbrahim geçmiş, bu 964'te ardıl bırakmadan ölünce, Alptekin'in yetiştirmelerinden Bilge Tekin (964-977), Pirî Tekin (977) ve Sebüktekin (977-997) başa geçmişlerdir. Gazne Hanedanı bu Sebüktekin soyundan, saltanat süreleri de 962-1187 arasında 225 yıldır.

Hikâye: "Sebüktekin sağken, Mahmud ile İsmail bir gün şöyle konuşmuşlar:

Mahmud: 'Eğer taht sana kısmet olursa, beni neylersin?' İsmail: 'Seni padişahlıktan meneder, yetecek kadar ödenek bağlarım.

Neden sonra, Tanrı, sultanlığı Mahmud'a kısmet edince, İsmail'in dediğini ona aynen uygulamış."

2. Padişah: Sultan Mahmud'dur. Doğrusu, babası gibi haksever, adaletçi, hem huyu, hem yüzü güzel bir padişahtı. Bu nitelikleriyle meşhurdur. Yârı ve mahbubu İyâz'ı arkadaş ve yoldaş seçmiş, hocası Hasan Meymendî'yi vezirlik makamına getirmiş, çevresine döneminin ünlü ve değerli bilginlerinden bir arkadaş topluluğu temin etmiştir. Bütün bunlarla ilgili ibret verici olaylar, hikâyeler, rivayetler çoktur. Hemen hepsi *Kitâb-ı Ahlâk*'ta mevcuttur. Mahmud, kendisi de bilim ve erdemle bezenmiş bir kişiydi. Başlı başına bir kültür hazinesi olan *Tefrîd* adlı eserin yazarıdır. Bu kitap, hukuk konularını kapsayan esaslı bir incelemedir. Her gece, güzel elbiseler kuşanıp Yüceler Yücesi Yaradan'a, beceriksizliğini, küçüklüğünü açıklayarak duada bulunur; sabaha dek namaz kılarmış. Şu anlamlı söz, Sultan Mahmud'un şiir alanındaki maharetine bir örnek sayılabilir:

Farsça beytin Türkçesi
Ne ülkeler fetheden, ne buyruklar yürüten bir hakanım,
Bu kapının (Tanrı evinin) dilencilerinden biriyim.

Yönetiminin kusursuzluğu, yeryüzünü kılıcına boyun eğdirmişti. Bağdad halifesi bile bunun adaletçiliğini izleyip sultanlığına müsaade etmiştir. Böylece yüce adı minberlerde duyulur oldu. Deylemli sultanların sonuncularından olan Mecdüddevle'den halkın şikâyetleri kulağına gelince sefere çıkmış, Cürcan, Irak, İsfahan, Rey, Tâberistan, Horasan, Kirman ve Havarizm illerini almıştır. Kıyaslanması yapılamayacak kadar çok hazinelere sahipti. Günden güne kuvveti ve parlaklığı arttı. Şansı, sultanlığını her gün biraz daha yük-

seltti. Sultan Mahmud'un kudretine bir misâl olmak üzere savaş için devamlı surette bin fil beslettiğini söylemek yeterlidir. Fethettiği ülkeler saymakla bitmez.

Rivayet: "*Şehnâme*'nin manzum olarak yazılmasını dilediği zaman, Firdevsî'yi bu işle görevlendirdi. Her beyti için bir altın bahşiş vaadinde bulundu. Firdevsî, otuz beş yıl didinip altmış bin beyitlik *Şehnâme*'yi tamamladı. Eser, Sultan Mahmud'un adına yazılmıştı. Şair bu eşsiz manzumeyi, Has İyâz aracılığıyla sultana takdim etti. Ancak Hasan Meymendî, Has İyâz'ı kıskanarak Sultan Mahmud'u vaadinden caydırdı: 'Şimdi altmış bin altın ödemek, israf ve devlet malını kusurlu kullanmaktır.' kandırmacasıyla altmış bin akça caize[2] yollanmasını tavsiye etti. Sultanın gönderdiği bu para, Firdevsî'ye hamamdayken ulaştı. Şair yıkanıyordu. Durumu kendisine bildirdiler ve para keselerini önüne koydular. Firdevsî, bu (önemsiz) meblâğın 20 bin akçasını hamamcıya, 20 binini getirene, geriye kalan 20 binini de hamam kapısında bir şerbetçiye verdi. Seksen iki beyitlik yeni bir kasideyle Sultan Mahmud'u iğneledi. İşte ondan bazı Farsça mısralar (Türkçesi):

Ey ülkeler açan Şah Mahmud
Eğer benden çekinmiyorsan bâri Tanrı'dan kork
Şâyet, şahın babası da şah olsa idi
Başıma altından tac kordu
Hizmetçi oğlundan iş beklenmez
Bir büyük padişahın babası olsa bile...[3]

Bu hikâye, ders verici değerdedir. Sultanlar, olabildiği kadar, şairlerin hicivlerine hedef olmaktan sakınmalıdırlar.

Hikâye: "Anlatılır ki Sultan Mahmud, Firdevsî'ye karşı sözünden caymış olmanın pişmanlığını duyarak Hasan Meymendî'yi vezirlikten azletmiş. Tus şehrindeki Firdevsî'ye

---

2 Câize: Eskiden şairlerin, hükümdarlara, devlet büyüklerine sundukları övgü şiirlerine veya eserlere karşılık aldıkları yüklü bahşişlerdi..

3 Burada Sultan Mahmud'un kölelikten yetişme bir komutanın (Sebüktekin) oğlu olduğu ima edilerek sözünden cayması bu özrüne bağlanıyor.

de altmış bin altın göndermiş. Allah'ın hikmeti olacak, o gece, büyük şair 'Firdevs Cennetine yolcu olduğundan,' para oğluna ve kız kardeşlerine verilmiştir. Onlar da parayı almak istememişler, son çare, sultanın emri üzerine, Firdevsî'nin toprağına bir türbe ve bir tekke yaptırılıp akarsu getirilmiş."[4]

Farsça beytin Türkçesi:

Mahmud'un yüceliği gelip geçti, onun zamanında.
Firdevsî'nin değeri bile bilinmedi de hikâyesinden gayri bir şey kalmadı.

Gazneli Sultan Mahmud'un sultanlık süresi otuz beş yıldır. Ölünce oğlu Me'sud tahta çıktı.

3. Padişah: Sultan Mesud son derece cesur, cömert bir sultandı. Savaşlarda demir gürzle[5] bizzat dövüşürdü. On iki yıl sultanlık etti.

Rivayet: "Sultan Mesud'un kardeşi Muhammed'e, babaları sultan Mahmud Hind diyarından bazı yerleri vermişti. Amcaları Sebüktekin oğlu Yusuf, yeğeni Muhammed'i yakalayarak hapsetti. Mesud da amcasının üzerine yürüyerek yakalayıp zararsız hale getirdi. Böylece tek başına bütün ülkeye sahip oldu. Adalete, doğruluğa babası gibi düşkündü. Şu farkla ki, Mesud'un döneminde Selçuklular çok kuvvetlenmişti. Dünya devleti hiçbir zaman kararlı değildir. Bundan

---

4 Firdevsî (Ebül Kasım Hasan [935-1021]) İran edebiyatının destan şairi. *Şehnâmesi*'yle dünya çapında şöhrete sahiptir. Eseri ve Sultan Mahmud'un câizeyi vermeyişi hakkında rivayetler vardır.
Akıcı bir üslup, parlak hayaller, güçlü tasvirlerle örülü *Şehnâme*'deki hikmetlerin, yüzyıllar sonra bile bazı gerçekleri yansıttığı söylenir. (Örneğin "Timur, Horasan'ı alıp, 1381 yılında Tus'u tahrip edince Firdevsî'nin kabrine giderek pek mağrurca Farsça bir beyit okumuş. (Türkçesi): 'Başını topraktan kaldır da Turan kahramanlarının ezici pençesindeki İran'ın halini gör!..' Türbedeki rahlede açık duran *Şehnâme*'ye göz atınca şu garip beyitle karşılaşmış: 'Mademki aslanlar bu çemenzârdan çekilip gitti; artık buralarda avcılık topal tilkiye kaldı!' Bu beyti okuyan Timur, kitabı elinden fırlatarak ' Firdevs hâlâ yaşıyor!' deyip oradan uzaklaşmış.)

5 Gürz: Eski silahlardan. Üzerinde sivri çıkıntıları olup topuz biçimlidir. Türkçede bozdoğandır.

dolayı, Mesud'un sultanlığı, Selçuklular karşısında zayıf kaldı. Tuğrul Han'a düşmanlık güdüp onunla birçok savaşa girişmek ağıra patladı. Mesud'un çoğu vilayeti elinden çıktı. Öte yandan, hapisteki kardeşi Muhammed, bir kolayını bulup kurtuldu, asker toplayarak Gazne'ye yürüdü. Mesud'u yendi ve öldürdü. Oğlu Ahmed'i ise hapse attı."

4. Padişah: Muhammed'dir. Yukarıda anlatılan olaydan sonra Gazne tahtına kavuştu. On dört yıl (?) başta kaldı.[6] Sonra Sultan Mesud'un oğullarından Sultan Mevdud, amcasına karşı harekete geçti. "Öldüren öldürülür" darbımeselinin denenmişliği bir kez daha anlaşıldı ve Sultan Muhammed, çocuklarıyla birlikte öldürüldü. Bütün ülke Mevdud'un hükmü altına girdi böylece.

5. Padişah: Mevdud'dur. Üstün nitelikleri gerçekten çoktu. Sultanlığı yeğin ve düşmanı ezmeye elverişliydi. Hemen hemen bütün İran buna baş koydu. Yedi yıl padişahlık edip öldü.

6. Padişah: (II.) Mesud'dur. Tahta çıktığı zaman henüz beş yaşındaydı. Anası, ülke yönetimini çevirmeye çalışıyordu. Birkaç ay geçmeden amcası Ali'yi tahta çıkardılar.

7. Padişah: Sultan Mesud'un oğlu Ali'dir. Bunun dönemi de kısa sürdü. Sultan Mahmud'un Abdürreşid adlı oğlu yıllardır hapisteydi. Kurtulunca asker topladı; Ali'nin yıldızı sönüp bununki parladı.

8. Padişah: Abdürreşid'dir. İyilikten uzak, kötü yaradılışlı bir adam olduğu söylenir. Yedi yıl sultanlık etmiştir.

Rivayet: "Sultan Mesud'un damadı olan Tuğran adlı bir fesatçı ortaya çıkarak Abdürreşid'e ordu hazırlattı. Amacı, Selçuklular'dan öç almaktı. Azgın bir savaşa tutuşuldu. Fakat savaş bitince Tuğran, kayınatası Sultan Abdürreşid'i öldürerek tahtına kondu.[7] Muhtemel bir ayaklanmayı önle-

---

[6] Sultan Muhammed (Mehmed)'in bütün sultanlığı, 1030'da aylarla sınırlı; Sultan Mahmud'un ölümün ardından da, 1040-1041 arasındadır. İlk sultanlığına son verilerek gözlerine mil çekilmiş, ikinci sultanlığında da öldürülmüştür.

[7] Tarihler, Tuğran'ı (Tuğrul) "Kâfir-i nimet" ve mütegallibe olarak kaydederler. Zorbalıkla Gazne tahtını zapt etmişse de ancak iki ay (1052'de) tahtta kalabilmiştir.

mek için de askere bol bahşiş dağıttı. Fakat bu tedbir para etmedi, devletin ileri gelenleri toplanıp Tuğran'ı öldürdüler. Sultan Mahmud'un torunu Mesud'un oğlu Ferruh-zâd'ı hapisten çıkarıp padişah yaptılar."

9. Padişah: Ferruh-zâd'dır. Üç-beş yıl sonra bu da öldü. Yerine kardeşi İbrahim geçti.

10. Padişah: İbrahim'dir. Doğruluktan şaşmayan, kullukta kusursuz, ibadete düşkün bir kimseydi. Birçok ülkeyi yeni baştan fethetti. Kırk iki yıl sultanlığı vardır. Rivayete göre, kendisi için bir köşk dilese, ilkin Allah adına bir caminin temelini atar, kasra öyle başlarmış. Ölünce yerine oğlu Mesud padişah oldu.

11. Padişah: (III.) Mesud'dur. Yirmi yedi yıl da bunun sultanlığı vardır.[8] Sonra oğlu Arslan Şah tahta çıktı.[9]

12. Padişah: Arslan Şah'tır. Kardeşi Behram, Sultan Sencer'in kışkırtmasıyla Arslan Şah'ın üstüne yürüdü ve Sencer'in yardımı sayesinde Arslan Şah'ı öldürüp tahtı ele geçirdi. Arslan Şah'ın sultanlığı üç yıldır.

13. Padişah: Behram'dır. Otuz beş yıl padişahlıkta bulundu. Adaletçi ve şeriata bağlı bir hükümdar olup döneminde adına sayısız kitap yazılmıştır. Ölünce oğlu Hüsrev Şah tahta çıktı.

14. Padişah: Hüsrev Şah'tır. Bu daha önce Gur Hakanı Alâeddin'in kardeşi Seyf'i öldürüp teşhir etmişti. İşte bu nedenle Alâeddin, Hüsrev'e karşı savaş açtı ve onu Hindistan'a kaçmak zorunda bıraktı. Sultan Alâeddin, yeğenleri Şihâbüddin ile Gıyaseddin'i, Hüsrev'in başkenti olan Gazne'ye bırakıp memleketine döndü. Şihâb(üddin) bir kolayını bulup Hüsrev'i getirtti ve oğullarıyla birlikte kalede hapsettirdi. Kendisi de müstakil padişah oldu. Bir rivayete göre, Hüsrev şah hapiste ölmüştür. Bir başka rivayette ise savaş sonunda Hüsrev Lahor'a kaçıp, orada padişah olmuş, Şihâbüddin asker çekip üzerine yürümüş. Fakat felâh bulmayıp ölmüştür. Yerine oğlu Melik şah padişah oldu.

---

[8] Sultan III. Mesud'un hükümdarlığı (1099-1115) on altı yıldır.

[9] Arslan Şah'tan önce bir yıl kadar Sultan Şîrzâd'ın hükümdarlığı vardır.

15. Padişah: Melik şah'tır. İçkiden başını kaldırmayan bir adamdı. İşlerin gidişinden habersiz, kadınlarla yaşardı. Nihayet kendisiyle beraber Gazne Devleti de çöküp gitti.

Bütün sultanlık süreleri iki yüz on üç yıldır.[10]

[10] Yazar başlangıçta Gazne sultanlarının on iki kişi olduğunu bildirdiği halde on beş isim veriyor. Ayrıca bunların anlatımında karışıklık vardır. Bu karışıklık, eserin üslubuna uygun şekilde, bireyler ayrı ayrı tanıtılarak düzeltildi. Sebüktekin'den itibaren Gazneliler: Sebüktekin (977), Mahmud (997), Mehmed (ilk kez 1030), Mesud (1030), Mehmed (ikinci kez 1041), Mevdud (1041), II. Mesud (1049), Ali (1049), Abdürreşid (1051), Tuğrul (1052), Ferruh-zad (1052), İbrahim (1059), III. Mesud (1099), Şîr-zad (1115), Arslanşah (1116), Behramşah (1117), Hüsrevşah (1153), Hüsrev Melik (Melikşah) (1160-1187).

Yedinci Taife

SELÇUKLULAR

Bu soy on sekiz kişidir.[1] *Saltanatları yüz altmış yıl tutar.*[2] *Bunlardan kimi Bağdad'dan (Irak) kimi Acem'den (İran), muhtelif zamanlarda birçok yeri zapt etmişlerdir. Pek karışık bir dönemde padişah olduklarından subayları hile ve aldatmacadan boş durmamışlardır. Maverâünnehir'de yaşayan Türk kabilelerinin en namdâr beylerinden olan Bahar'ın oğlu Dakaf'ın*[3] *oğlu Selçuk, ortaya çıkarak çevresine adam topladı. Türkistan (Karahan) padişahının üzerine ordu göndereceğinden korkup kaçtı. Buhara şehrinin ardında Cene*[4] *denen bir şehir daha vardı, oraya yerleşti. Bu sırada, İslamiyeti kabul yüceliğine erişti. Devamlı olarak kâfirlerle cenk ederdi. Yüz yedi yaşında öldü. İsrail, Mikâil, Musâ adlarında üç oğlu vardı. Mikâil savaşların birinde şehit oldu. Yığıtul*[5] *Mehmed ve Davud Çakır adlı yiğitler, işbu Mikâil'in oğullarıdır. Tul (Tuğrul) ve Davud (Çakır), ileride padişah olmuşlardır. Adıgeçen İsrail'in oğlunun oğlu Kutlumuş bin İzzeddin, Karaman dedikleri Yunan'a (Anadolu) padişah olmuştur. Rivayete göre, Selçukoğulları, Türklerin konar göçer boylarındandı. Yenilmeleri her bakımdan zordu. Sultan Mahmud Sebüktekin (Gaznevî) bir kolayını bulup bu yiğit boyları kılıcına boyun eğdirtti. Bir kısmını*

---

1 Bu sayıya Anadolu Selçukluları dışındaki kolların sultanları dahil edilmiştir.

2 Büyük Selçukluların saltanatı, 1040-1157 yılları arasında 117 yıldır.

3 Dakaf adının kaynaklarda değişik söyleyişleri vardır: *İbn'ül Esir "Takak," Zehebî "Babak," Müneccimbaşı "Yakak" kaydetmişlerdir. Yakın zaman tarihlerinde "Dokak" veya "Dakak" benimsenmiştir. Oğuz boylarının başkanı Lokman Bey'in oğlu olan Dakaf'ın lakabı "Timur Yalığ"dı.*

4 Cene (Cend): Siriderya'nın solunda, eski bir Oğuz şehri.

5 Yığıtul: Tuğrul'un eski yazılımıdır.

esir etti. Çoğu da etrafa dağıldı. O dolaylarda dağınık vaziyetteyken. Sultan Mahmud ölünce serbest kaldılar. Sultan Mes'ud bunlara muhtaç oldu. Faydalanmayı düşündü ve komutanlarını da salıvererek gittikçe şevketleri ziyâde oldu. Bunlara önemli görevler verdi. İçlerinden Tuğrul Mehmed İran'ın bazı yerlerini zapt etti. Bazı tarihlerde, bu soya adını veren Selçuk'un, Feridûn soyundan geldiği öne sürülür.[6] *Başlangıçta Özbek illerinde barınırlarken zamanla otlakları verimsizleşmiş ve Sultan Mahmud'dan izin alarak Ceyhun Irmağını geçmişlerdir. Buralarda, sınır boylarınca eğleştiler. Yukarıda açıklandığı gibi, Bu zümreden ilk olarak bağımsızlık kazanan Tuğrul ve Çakır Beyler giderek padişah oldular. Yavaş yavaş kuvvetlenmeleri onlara çok şey kazandırdı. Gün oldu, Sultan Mahmud Sebüktekin'e bile galebe çaldılar. Kendilerine Abbasi halifesinin sultanlık izni ulaştı. Sonra üç bölük oldular. Birincisi, genellikle İran illerine sahipti. Bunlar on dört kişidir.*

1. Sultan: Tuğrul'dur. Hemedan'da cülûs etti. Halife Kaaim-biemrillah'tan sultanlığına izin geldi. Günden güne saltanatı kuvvet ve şevket buldu. Öyle ki, halifenin *ümerâsından* bir bey, isyan ederek Bağdad'a doğru yürüyüşe geçtiği zaman halife bundan yardım ricasında bulundu. Tuğrul da gerekeni yaptı. Ortalık huzur ve güvenliğe kavuşunca halife Kaimbiemrillah asil kızıyla evlenmesini istedi. Halife, başka soydan olduğu (Arap olmadığı) için tereddüt ettiyse de sonunda Tuğrul Bey'i damatlığa uygun gördü. Tuğrul Bağdad'a geldi.

Tuğrul hakkında "Eski zulümleri yeniledi, halkı ezdi," denir. Oysa bazı tarihlerde ve *Zeyne'l-Mecâlis*'de yumuşak huylu, kerem sahibi, Allah'a kulluktan şaşmayan, oruçlu, sadakası bol, hayır işlerine ve yapılarına düşkün haram giysi giymeyen bir sultan olduğu yazılıdır.

---

[6] Feridûn: İran destanının ünlü kahramanlarından. Destanî gelenekler, Doğu milletlerinin başlıcaları olan Ariyânîlerin (İranlıların) Feridûn'un İrec, Turanîlerin (Türklerin ve diğer yakın milletlerin) Tur, Samîlerin de Sel adlı oğullarından türediklerini ileri sürer.

2. Sultan: Tuğrul'un kardeşi Çakır Bey'dir. Kardeşi zamanında. Horasan'a hâkimdi. Kızını, Halife Kaaim-biemrillah'la nikâhlamıştı. Tarihlerin çoğu, bunu müstakil padişah yazar. Rivayet odur ki Tuğrul'un vefatında oğulu yoktu. Kardeşinin (Çakır) oğlu padişah olmuştur.[7]

3. Sultan: Mehmed'dir. Aduddevle İzzeddin Ebu Şücâ Sultan Alparslan Mehmed demekle ün salmıştır. Bağdad halifesi hilatlar gönderip padişahlığını onaylamıştı. Tedbirli, cömert ve zeki bir sultandı. Adalete düşkünlüğüyle ayrıca meşhurdur. Cihad ve gazâları dillere destandır. Hatta Hicretin 463 (1071) yılında Rum (Bizans) küffarıyla savaşı pek önemlidir. Dinsizler elbirliği edip Müslüman ülkelerine hücuma geçmişlerdi. Halife durumu Alparslan'a duyurdu. O da buyruğa uyarak on bin kadar savaşçı yiğitle üzerlerine gidip düşmanı perişan etti. Serdarları olan melunu (Roman Diogenes) hapsetti. Elli bin altın haraç karşılığı ve zengin hazinelerini de elde ederek bıraktı.

Alparslan, Şâfî mezhebinden ve düzgün ahlaklıydı. Veziri Nizamülmülk, yüksek düşünceli, bilgili, aydın, uyanık, tedbirli, adaletsever bir devlet adamıydı. Nizamülmülk'e, dürüstlüğünün ve yöneticilikteki başarısının bir sonucu olarak Bağdad'da "Sultan" denilirdi. Alparslan'ın hükümdarlık süresi dokuz yıldır. Bir suikastta şehit edildi.

4. Padişah: Celâleddin Melikşah olup Alparslan'ın oğludur. Nizamülmülk'ü yerinde bıraktı ve ayrıca onu kendisine "Atabey" kıldı. O zamana kadar hiçbir vezir bu unvanı almamıştı. Melikşah'ın hem yüzü, hem huyu güzeldi. Babası gibi akıllı, adaletli olup dünyayı tutan tedbirleriyle ülkeleri güvenliğe, bayındırlığa kavuşturdu. Sayısız hayır kurumu açtı. Bilim ve din adamlarını sevince boğdu. Hac yolu üzerinde yer yer su dağıtıcıları bulundururdu. Ayrıca belli noktalara hanlar, gelip geçenler için imaretler, tabhâneler kurdurdu.

---

7 *Çağrı (Çakır) Bey'in gerçek anlamda sultanlığı yoktur. Tuğrul Bey'den sonra Selçuklu tahtına Çağrı oğlu Alparslan oturmuştur, ikinci sultanın da bu sayılması gerekir.*

Rivayet: "Cennet örneği Bağdad'ı çok beğenmişti. Buraya bir cami ile çevresine de sultanlık işlerinin yürütülmesi için daireler, özel meskenler yaptırttı. Halife Muktedir-billah'a haber gönderip 'Ben Bağdad'ı sultanlık merkezi yapmak istiyorum. Kendisi başka bir yerde otursun,' diyerek adamcağızı zorla Bağdad'dan çıkarmayı denedi. Halife, on gün devamlı Tanrı'ya el açtı, dualarda bulundu. Bu yersiz isteğin uzaklaşmasını, vatanından ayrılmamasını yalvardı. Duasının oku hedefine ulaşmış olmalı ki, mağrur ultan Melikşah, on beş gün sonra tahtı terkle öldü!.."

Sultanlığı yirmi yıldır. Geriye iki oğul bıraktı. Büyük oğlu öncelikli davranamadığından, küçük oğlu Sultan Mahmud'u tahta çıkardılar.

5. Padişah: Mahmud'dur. Beş yaşındaydı. Devlet işlerine anası bakıyordu. Küçüklüğüne rağmen halifeden sultanlık izni almıştı. İki yıl padişahlık etti.[8] Kısa bir zaman geçince Melikşah'ın büyük oğlu Berkyaruk, Bağdad'a gelerek sultanlığı kardeşinin elinden aldı.

6. Padişah: Berkyaruk'tur. Halife buna da sultanlık hil'atları sundu ve izin verdi. Ayrıca Rükn'üd-Din[9] lakabıyla yüceledi. Döneminde, Selçuklulardan Alparslan oğlu Aniş,[10] Diyarbakır ve Halep dolaylarında sultanlığını ilan etti. Ama üzerine Berkyaruk yürüyüp savaşta öldürdü. Aniş'in oğullarından Rıdvan, Halep'i, Dokak ise Şam ve çevresini elde etti. Horasan'da ise Alparslan'ın torunu Raun'un oğlu Arslan padişahtı.[11] Berkyaruk, bütün bunlarla dövüştü, savaştı. Ülke birliğini kurmayı başardı. Hepsinin varını yoğunu zapt etti.

---

8 Sultan Mahmud'un hükümdarlığı iki yıl değil, 1092-1093'te sadece iki aydır.

9 Rüknüddin: İslam dininin en büyük, en değerli üyesi.

10 Aniş'in doğru imlası "Tutuş"tur. Alparslan oğlu Tutuş, "Suriye Selçukluları" kolunun kurucusu olup 1078-1095 arasında sultanlık etmiş, kendisinden sonra oğlu Rıdvan (1095), diğer oğlu Dakak (1098), Rıdvan'ın oğlu Alparslan (1113), Rıdvan'ın diğer oğlu Sultanşah (1114-1117) Suriye tahtına geçmişlerdir. Yazar, Selçukluların diğer kollarının sultanlarına yer vermişken, bu *kol* bireylerine sadece Berkyaruk bahsinde temas etmiştir.

11 Alparslan'ın Raun (Argun?) adlı oğlu ile Arslan adlı torunu için bilgi yoktur. Alparslan'ın bilinen 10 oğlu arasında en bilineni Arslan-Argun ile bunun oğlu Key-Argun'dur.

Çok geçmeden kardeşi Sultan Mehmed Şah,[12] kalabalık bir orduyla üzerine yürüdü. Birkaç kere savaştılar. Olayların gelişiminden korkan Abbasi halifesi, Mehmed Şah'a da sultanlık alâmetleri yolladı. Bu davranış, iki kardeş arasındaki sultanlık mücadelesini iyice kızıştırdı. Sonunda bir anlaşma yolu bulunarak ülke toprakları ikiye bölündü. Irak sultanlığı ile Bağdad Berkyaruk'a, İran Mehmed Şah'a düştü. Berkyaruk'un sultanlığı on iki yıldır. Ölümünden sonra beş yaşındaki oğlu yerine geçti.

7. Padişah: II. Melikşah'tır. Amcası Mehmed Şah, payına düşen İran ülkesiyle yetinmeyerek bunun üzerine geldi. Küçük Melikşah'ı devirip Berkyaruk'un topraklarına da hâkim oldu.

8. Padişah:[13] Mehmed Şah (Tapar)'dır. Hak yolunda, şeriata saygılı, adalet kurallarından şaşmayan, zulümden uzak, bilim ve erdem sahiplerine içten bağlı bir sultandı. İmam Gazalî Hazretleri[14] bunun zamanında yaşamıştır. Bu büyük zatın babaca öğütleri, Mehmed Şah'ın devlet yönetimine ışık tutmuştur. Hatta Gazalî, sultana hitapla başlayan *Nasîhat'ül-Mülûk* (Sultanlara Öğütler) adlı eserini bu padişaha sunmuştur. Ölümüne yakın Mehmed Şah şu güzel nazmı söylemiştir:

(Farsça) Türkçesi:

Bütün dünya, kuvvetli kılıcımla gürzümün altında ezilmişti
Bana kapılarını açan kalelerin sayısı hesapsızdı

---

12 Mehmed Şah: Mehmed/Muhammed Tapar.

13 Matbu eskiyazı metinde, Mehmed Şah (Tapar) için ayrı bir numara verilmemiştir.

14 *İmam* Gazalî (Ebu Hamid bin Muhammed) Kelâmcı İslâm filozofu (Tus, 1058-1111). Babası iplikçi olduğundan el-Gazzalî denmiştir. Bağdad Nizamiyye Medresesinde ders okuttu. Bir süre her şeyden el çekerek derviş hayatı yaşadı. Hastalandı, dili tutuldu. Şam'a giderek iki yıl Emeviyye Camiinde kimseyle görüşmeden, gündüzleri kapısını kapadığı minarede kendi iç âlemini yaşadı. Sonra çöllere giderek "gayb âlemi"ni seyre daldı. Mekke'ye gidip tekrar Bağdad'a, oradan da Tus'a döndü. Özel medresesinde derslere başladı. Sultan Sencer'den saygı gördü. Gazzalî, ilkçağ Yunan filozoflarının eserlerini, İskenderiyeli Plotinos'un Yeni Eflatuncu felsefesini, Eflatun ve Aristoteles'i incelemiş, eserler yazmıştır.

İstesem bir işaretle yeryüzünü dize getirebilirdim
Fakat bu kadar kuvvetli olmam bile ölümü benden uzaklaştırmadı.
İyi bilinmelidir ki, ölümsüz olan da evrenin gerçek sahibi de yalnız Allah'tır.

Mehmed Şah, on üç yıl sultanlıktan sonra öldü.

8. Padişah: Oğlu Sultan Mahmud Irak'ta tahta geçti. (Aynı sırada) Berkyaruk'un kardeşi Sencer ise Horasan'da Selçuklu padişahıydı.

9. Padişah: Sencer'dir. Kardeşlerinin sultanlıkları döneminde yirmi yıl, onlardan sonra da kırk yıl olmak üzere altmış yıl padişahlık etmiştir. Daha çok Acem (İran) memleketlerinin padişahıydı. "Mehmed Şah'ın oğlu Mahmud'la savaşa tutuştularsa da amca-yeğen olmaları sebebiyle anlaştılar. Sencer, kızını Mahmud'a vererek onu kendisine damat edindi. Birlikte tahta çıkıp ortak oldular," diye nakledilmektedir.

Rivayet olunur ki idrâksız Türklerden Oğuz tayfası, Sultan Sencer'in üstüne hücum ettiler. Bir savaşta Şah Sencer'i yakalayarak demir kafes içine kilitlediler. Gündüzün tahta oturtup kendi dileklerine göre hüküm ve hükümet ettirir, akşam yine demir kafeste hapsederlerdi. Sencer'in bu belayı dört yıl çektiği rivayet edilir. Neden sonra bir kolayını bulup kaçtı ve tahtgâhı olan Merv'e döndü. Oysa Oğuzlar bu şehri baştan başa yıkıp yakmışlar, halkı dağıtarak hazineleri boşaltmışlardı. Sencer bu hali görünce bütün umutlarını yitirdi, tasaya düştü ve çok yaşamayıp öldü. Bütün sultanlığı altmış yıldır. Beğenilen nitelikleri çok olan bir padişahtı. Yine yeğeni Mahmud yerine geçti.[15]

10. Padişah: Mahmud'dur (?).[16] Sultanlığı uzun sürmedi.

---

[15] Büyük Selçuklu sultanlığı Sencer'in ölümüyle kapanmıştır. Sultanlar (hakanlar) sırasıyla: Tuğrul (1040), Alparslan (1063), Melikşah (1072), Mahmud (1092), Berkyaruk (1093), II. Melikşah (1104), Mehmed Tapar (1105), Sencer (1118-1157).

[16] Sultan Sencer'in "hemşirezâdesi" olarak tanıtılan bu Mahmud konusunda duraksama vardır. Sencer'e halef olan bir sultan tarihlerde kayıtlı değildir.

Bir Haricînin[17] eline düştü ve gözlerine mil çekildi. Bu olaydan sonra, Horasan ülkesine bazan Havarizm beyleri, bazan Gûrlular hâkim oldular. Yukarıda adı geçen ve Sencer'in yeğeni aynı zamanda damadı olan Mahmud, bir kısım toprakları zapt ettiği gibi, Irak ve Bağdad'a da hâkim durumdaydı. On birinci padişah oldu.

(Irak Selçukluları)[18]

11. Padişah: Mahmud'dur. İyi huylara sahip değildi. Halk, dönemi boyunca karışıklık, bulanıklık içinde kaldı. On iki yıl sultanlığı vardır. Ölünce oğlu Davud tahta çıktı.

12. Padişah: Davud'dur. Bir yıl geçmeden amcası Mes'ud'la aralarında savaş başladı. Bağdad'la birlikte bütün Irak Mesud'un, bir kısım İran vilayetleri Davud'un olmak üzere anlaştılar. Fakat bir Haricî, Davud'u öldürdü. On bir yıl[19] sultanlık etmiştir. Sultan Mes'ud müstakil padişah oldu.

13. Padişah: Tuğrul Şah/Sultan Mes'ud: öteden beri, bazen Mahmud'la bazen de kardeşi Mes'ud'la savaşa devam eden Tuğrul, Mesud bağımsız padişah olduktan bir müddet sonra öldü. Bunu haber alan Mesud, süratle Hemedan'a ulaşarak Tuğrul Şahın bıraktığı yerleri zapt ederek.[20] Hemedan vilayetine de nizasız sahip oldu.

14. Padişah: Mes'ud'dur. Zamanının bir kısmını Bağdad'da, bir kısmını İran dolaylarında geçirmiştir. Halife Müsterşid-billah kendisine savaş açmıştı. Halifenin amacı, Bağdad'ı eskiden olduğu gibi serbestliğe kavuşturmaktı. Ama, Mes'ud, halifeyi yakaladı, yanına alıp İran'a götürdü. Orada işkence ederek öldürdükten sonra yine Bağdad'a döndü. Yeni halife Râşid-billah Mesud'un düşmanlığından çekinerek Musul'a

---

17 Haricî: Sıffîn Savaşından sonra (661) hem Hz. Ali'ye ve taraftarlarına, hem de Muaviye'ye ve Emevilere düşman olan üçüncü grup. Haricîler zamanla bir anarşi topluluğuna dönüşerek İslam dünyasında rol oynamışlardır.

18 Kitapta böyle bir başlık yoktur. 11. sultan gösterilen Sultan Mahmud aslında Irak Selçuklularının ilk hükümdarıdır.

19 Davud'un Irak Selçuklu tahtındaki sultanlığı 11 değil, 1 yıldır.

20 Yazar, Tuğrul Şah ve Mes'ud için ayrı numaralar vermeyerek aynı bahis içinde anmıştır.

kaçtı. Mes'ud da onun yerine Muktefî-billah'ı halifeliğe getirdi. Ancak halifenin burnunu siyasete asla sokturmadı. Bundan dolayı yeni halife, Mes'ud'a kırıldı. Tanrı'ya el açıp beddua etmeye başladı. Aradan bir ay geçti geçmedi, Mes'ud yeryüzünün aldatıcı tahtından göçüp gitti. Sultanlığı on yedi yıldır. Amcazâdesi Muğiseddin Sultan Melek Şah bin Mahmud padişah oldu.

14 Sultan: Melek Şah'tır. Tahta çıkar çıkmaz içkiye eğlenceye daldı. Öteden beri içki mübtelasıydı. Devlet işlerini yüzüstü bıraktı. Vezir Has Bik, Muğiseddin'i tevkif edip kardeşi Mehmed'i sultanlık tahtına oturttu.

15. Sultan: Mehmed'dir. Vezir Has Bik'i öldürttü. Has Bik'in hesaplanması güç bir zenginliğe sahip olduğu anlaşıldı. Yalnız üç bin elbiselik kırmızı atlas ele geçti. Öteki vezirler, Has Bik'in öldürülmesinden korkarak aralarında gizlice anlaştılar. Mehmed'in amcası Süleyman'ı, Mehmed'in memleketini almaya tahrik ettiler. Mukatele (vuruşma-öldürme) oldukta Mehmed İsfahan'a kaçtı. Süleyman Hemedan'a gelip tahta geçti. Fakat bir hafta geçmeden, Mehmed'in akrabasından biri hileye başvurup Süleyman'ı Hemedan beylerinden şüpheye ve korkutmaya muvaffak oldu. Süleyman, az bir adamla mâdnûdâne gittikte Mehmed acele dönüp ikinci kez Hemedan tahtına oturdu. Bunun bütün sultanlığı yedi yıldır. Ölünce Süleyman bağımsız padişah olmuştur.

16. Sultan: Süleyman'dır. Güzel yüzlü, iyi huylu olduğu kadar, oyuna ve eğlenceye düşkün bir sultandı. Ülke işleriyle gereği gibi uğraşmaz, tedbir nedir bilmezdi. Zamanın gidişatından habersizdi. Bir yıl padişahlıktan sonra, devletin ileri gelenleri, Süleyman'ı tahttan indirip Azerbaycan'daki Arslanşah'ı getirdiler.

17. Sultan: Arslanşah'tır. Kendisi her ne kadar iyi bir yöneticiydiyse de devlete düşme gelmişti. Güçsüzlüğü ortadan kaldırma kolay değildi. Sonunda Havarizm Devleti üstün geldi. Arslanşah on beş yıl padişahlık etti. Yerine oğlu geçti.

18. Sultan: Tuğrul'dur. Oğlancık (Çocuk) olmakla yönetim işlerinde bilgisizdi. Havarizm Devleti bütün bütün üstünlük

kurma şansı kazandı. Selçuklu Devleti bu sultan zamanında yıkıldı. Şu kadar ki, yine Selçukiyye taifesinden, Çakır Bey'in torunlarından birkaçı, Kirman'da sultanlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bunlar, şimdiye kadar anlatılan Selçuklular ile biraderzâde olmaktadır.[21]

(Kirman Selçukluları)

Bunların yönetim süreleri yüz elli yıldır (1041-1187, 146 yıl). Bu soydan gelen padişahların ilki Selçuk'un oğlu Mikâil'in oğlu Çakır Bey oğlu Kavurt'tur.

(1.) Padişah: Kavurt, Deylem illerinden bir kısmını almış, kardeşinin oğullarıyla savaşlar yapmıştır. Otuz iki yıl padişahlığı vardır. Ölümünden sonra yerine oğlu padişah olmuştur.

(2.) Padişah: Kirman Şah'tır.)[22]

(3.) Padişah: Sultan Şah'tır. On iki yıl padişahlıktan sonra öldü. Kardeşi tahta çıktı.

(4.) Padişah: Tûrân Şah'tır. Kavurt'un oğludur. On üç yıl da bu tahtta kaldı. Ölümünden sonra oğlu sultan oldu.

(5.) Padişah: İran Şah'tır. Zulmü ve Allah'a inanmazlığıyla meşhurdur. Beş yıl padişahlıktan sonra öldürülmüş, amcazâdesi tahta çıkmıştır.

(6.) Padişah: I. Arslan Şah'tır. Kavurt'un torunu, Kirman Şah'ın oğludur. Adalet ve hakseverlikte kusursuz bir padişah olup kırk iki yıl başta kaldı. Ölünce oğlu sultan oldu.

(7.) Padişah: Mehmed Şah'tır.[23] Bundan sonra oğlu tahta çıktı.

(8.) Padişah: Tuğrul Şah'tır. On iki yıl sultanlık etti. Ölünce üç oğlu müştereken padişah oldular. Bunlar:

---

21 Irak Selçuklu sultanları: Mahmud (1118), Davud (1131), I. Tuğrul (1132), Mesud (1134), Melik Şah (1151), Mehmed (1153), Süleyman (1159), Arslanşah (1161), II. Tuğrul (1177-1194).

22 Kitapta Kavurt'tan sonra bir yıl Kirman tahtını işgal eden Kirman Şah'a yer verilmemiştir. Kirman Şah, Kavurt'un sultan olan üç oğlundan ilkidir.

23 Mehmed Şah, daha çok "Melik Şah" adıyla tanınmıştır.

(9.) 13. Padişahlar II. Arslan Şah, Behrâm Şah, II. Tûrân Şah'tır. Fakat üçünün arasındaki kavga hiç eksilmemiştir. Bir ara biri, bir ara diğeri üstün gelmiş, ülke baştan başa harap olmuştur. Bu karışık dönemin bitiminde üç kardeş de ölünce Kirman Sultanlığı, Behrâm Şah'ın oğlu Mehmed Şah'a kalmıştır.

(10.) Padişah: Mehmed Şah'tır. Bunun zamanında Selçuklu Sultanı Melik Şah'la (?)[24] savaşlar olmuş ve sonunda Melik Şah, Kirman ülkesini tamamen zapt etmiştir. Böylece Selçukluların bu şubesinin bağımsızlığı da bitmiştir. *Târîh-i Mirhûn*'da bu olayların geniş anlatımı bulunmaktadır.[25]

---

[24] Buradaki "Selçuklu Sultanı Melik Şah" sözü bir yanılmadır. Çünkü Kirman Selçuklularını 1185 ya da 1187'de buraya akında bulunan Guz (Oğuz) Türkleri, başlarında Melik Dinar olduğu halde yıktı.

[25] Kirman Selçuklu sultanları: Kavurt (1041), Kirman Şah (1073), Sultan Şah (1074), I. Turan Şah (1085), İran Şah (1097), I. Arslan Şah (1101), Melik Şah (1142), Tuğrul Şah (1156), Behrâm Şah (1169 ortak), II. Arslan Şah (1169 ortak), II. Turan Şah (1169 ortak), Mehmed Şah (1183-1187).

KARAMAN (ANADOLU) SELÇUKLULARI

Sekizinci tabaka (kol), Karaman vilayetinde (Anadolu) sultanlığı ile unvan bulan Selçukoğullarıdır. Bunlar on dokuz kişidir. Daha önce anlatılan Selçuklular, Mikâil soyundandı. Karaman Selçukluları ise Mikâil'in kardeşi İsrail'in soyundan gelmiştir. Taht şehirleri Konya'dır. Atabeleri Kutalmış'tır.

Kutalmış bağımsız padişah olmayıp Sultan Rüknüddin'in (?)[1] komutanlarındandı. İstiklal ve saltanat isteğiyle İran ülkesinden ayrıldı. Alparslan oğlu Melik Şah, amcazâdesi olan Kutlumuş ile bunun oğlu Süleyman'ı küffar üzerine gazâya yolladı. Onlar da Antalya (?Antakya) şehrini fethedip daha birçok yeri ele geçirdiler. Sultan Melik Şah'ın izniyle buralara hâkim oldular.

(2.) Padişah: Süleyman ölünce[2] Sultan Melik Şah, yerini Kutlumuş oğlu Davud'a verdi.

(3.) Padişah: Davud'dur. Müstakil padişah olmuştu. Konya şehrini aldı. Yirmi yıl[3] padişahlık etti. Ölümünden sonra Karaman Sultanlığına kardeşi (oğlu) getirildi.

(4.) Padişah: Kılıçarslan bin Süleyman bin Kutalmış'tır. Bağdad halifesinden sultanlık izni aldı. Halifenin iltifatına erişti. Konya Kalesi Kılıçarslan zamanında yapılmıştır. Ölünce oğlu geçti.

---

1 Bu "Rüknüddin," Tuğrul Bey olmalıdır. Tuğrul Bey'e halife tarafından "Rüknüddevle" lakabı verilmişti. Kutalmış Bey ile oğlu Süleyman Anadolu gazâlarına Tuğrul Bey zamanında gelmişlerdi.

2 Yazar, Anadolu Selçuklu hükümdarlarının ilk isimlerinde hatalara düşmüştür. Süleyman Bey'e ayrıca yer vermemiş onu kardeşi Davud'la karıştırmıştır.

3 Davud'un Anadolu sultanlığı (1086-1092 arasında) altı yıldır.

(5.) Padişah: Kutbeddin Melik Şah'tır. Kılıçarslan'ın oğluydu.[4] Ölünce kardeşi Mes'ud padişah oldu.

(6.) Padişah: Mes'ud'dur. On dokuz yıl sultanlıkta bulundu.[5] Yerine oğlu geçti.

(7.) Padişah: II. Kılıçarslan'dır.[6] Ölünce geriye on bir oğlu kaldı. Bu padişah daha hayattayken ülkesini oğullarına bölüştürmüş; büyük oğlu Rükneddin Süleyman'a Tokat'ı, Melik Nasreddin Berkyaruk'a Niksar'ı, Melik Muğiseddin Tuğrul Şah'a Elbistan'ı, Melik Nureddin Sultan Şah'a Kayseri'yi, Melik Kutbeddin Melik Şah'a Sivas'ı, Melik Muiziddin Kayser Şah'a Malatya'yı, Melik Sancar Şah'a Herakliya'yı (Konya-Ereğli), Melik Arslan Şah'a Niğde'yi, Melik Nizameddin Arğun Şah'a Amasya'yı, Melik Mecdeddin Mes'ud Şah'a Engürü'yü (Ankara) vermiş, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i yanında alıkoymuştu. Ölümünden sonra bu sultan oldu.

Sultan Kılıçarslan oğullarıyla savaşmaktan geri durmazdı. Hatta oğlu Kutbeddin Melik Şah, babasının üstüne yürüyüp onu yakalamış ve tahtına çıkmıştı. Fakat bir süre sonra hapisten kurtulan babası, bu asi oğlunu tahttan uzaklaştırıp yeniden başa geçmiştir. Ölünce oğlu padişah oldu.

(8.) Padişah: Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Bütün kardeşlerinin en küçüğüydü. Ağabeylerinden Rükneddin Süleyman Şah üzerine yürüyüp bunu yendi. Kardeşler arasında anlaşma sağlandı. Gıyaseddin Keyhüsrev, oğulları Keykâvus ile Keykubad'ı yanına alarak Diyarbakır dolaylarına, oradan Tarab-efzun'a (Trabzon), Mağrib ülkesine (?) ve en son Kostantiniyye tekfuruna (Bizans imparatoru) sığındı.

(9.) Padişah: Süleyman Şah'tır. Tahta çıkınca doğruluk, adalet ve hakbilirlikle ülkeyi yönetmeye koyuldu. Vilayetler, düzenli ve disiplinli yönetimiyle güvenliğe kavuştu.

---

4 I. Kılıçarslan'dan sonra Anadolu Selçuklu tahtına çıkan ve bu hükümdarın büyük oğlu olan Kutbeddin Melik Şah'a yer verilmemiştir.

5 Sultan Mesud'un saltanatı on dokuz değil, otuz dokuz yıl sürmüştür.

6 Yazar, Anadolu Selçuklu sultanlarının en büyüklerinden olup otuz yedi yıl gibi uzun bir süre başta kalmıştır. Yazar, olasılıkla Anadolu Selçukluları için seçtiği kaynaklardaki noksan bilgileri vermiştir. Diğer bahislerdeki bütünlük ve tarihsel gerçeklik bu bahiste mümkün olamamıştır.

Rivayet: "Bir gün ava çıkmıştı. Sevdiği hizmetçilerinden biri, rastladığı köylünün elindeki yoğurt çanağını zorla aldı. Adamcağız, sultanın huzuruna çıkıp şikâyette bulundu. Sorguya çekilen hizmetçi inkâra yeltenince karnı açıldı, yoğurt izleri görüldüğünden idam edildi!"

Allah yolunda birçok gazâya önder olmuştur. Ölünce yerine oğlu Kılıçarslan geçti.

(10.) Padişah: III. Kılıçarslan'dır. Tahta çıktığında çok küçüktü. Devletin yönetiminden sorumlu olanlar düşünüp taşındılar. Oybirliğine varıp Kostantiniyye kralına gitmiş olan Keyhüsrev'i tahta davet ettiler.

(11.) Padişah: Keyhüsrev'dir (ikinci defa). Kılıçarslan'ı hapsettirdi. Eski padişah hapiste öldü. Keyhüsrev gâzî, cesur, yumuşak huylu bir padişahtı. Ölümünden sonra oğlu sultan oldu.

(12.) Padişah: Keykâvus'tur. Hayırda cömertlikte kuvvet ve adalette ulu hakanların en başında sayılması gerekli bir eşsiz hükümdardı. Kendisinden sonra kardeşi Keykubâd tahta çıktı.

(13.) Padişah: Alâeddin Keykubad'dır. Güzel yüzlü, melek tabiatlı, adalete eğilimi fazla, doğruluktan şaşmayan, zekâsıyla yeryüzünü bezeyen sayısız fetihlerde bulunmuş bir padişahtı. Sultanlığı boyunca adalet baştacı edilmiştir. Sultân'ül-ulemâ, Sadreddin-i Konevî ve Molla Hünkârî (Mevlâna) gibi nice veliler, erdemliler, Keykubâd döneminde Konya'ya toplanmışlardı. Ayrıca mutlu padişahımızın[7] yüce atası Ertuğrul Şah[8] da bu eşsiz sultanın adalet ışığı altına koşmuştu. Alâeddin Keykubad, Konya Kalesinin gökyüzüne yükselen dış duvarlarını yaptırmıştır. İnşaat bitince, kapısının üzerine, esere uyacak bir kitabe hazırlanmasını Sultan'ül-ulemâ'dan (Mevlâna'nın babası) rica etmiş, o da şu sözleri nazmetmiştir:

---

[7] Eserin yazıldığı sıradaki Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed..

[8] Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babası, Kayı aşiretinin reisi Ertuğrul Bey.

(Arapça) Türkçesi:

Bu savunma duvarları, coşkun akınları da geçmişin korkulu hayallerini de yüzgeri eder. Gecenin karanlığını ağlayıp sızlamakla gidermek nasıl mümkün değilse, tedbirsizlikten doğacak felâketlerin etkisiyle dövünmek de fayda vermez!

Tatarların (Moğolların) saldırıları sebebiyle Keykubad'dan yardım almak isteyen Abbasî Halifesi Nâsır-billah, elçi olarak Sühreverdî Hazretlerini göndermiş; bu vesileyle sultanlık izni, kıymetli hediyeler, bedeli biçilemeyecek değerde hilatlar da sunmuştur. Keykubâd bu ziyaret sırasında Sühreverdî'yle uzun sohbetlerde bulunmuş ve ona nasıl bir söz ustası olduğunu ispatlamıştır. Keykubâd'dan sonra oğlu padişah olmuştur.

(14.) Padişah: II. Keyhüsrev'dir. Kötü niyetli Moğollar bunun döneminde Karaman illerini yağmaladılar. Her yanı yakıp yıkarak viraneye çevirdiler. Selçuklu Sultanlığı çökmeye yüz tuttu. Komutanların çoğu şuraya buraya savuşup zorbalık yoluyla birer kente bey oldular. II. Keyhüsrev'den sonra oğlu tahta çıktı.

(15.) Padişah: II. Keykâvus'tur. Lakabı İzzeddin'di. Sultanlık iyice yıkılmaya başladığından istemeye istemeye Hülâgû'nun oğlu Abaka Han'a boyun eğdi. Kardeşi Rükneddin ise Moğollara sığınmış ve baba tahtının kendisine verilmesi ricasında bulunmuştu. Moğollar iki kardeşi birbirine düşürüp savaşa teşvik ettiler. Uzayıp giden mücadelenin sonunda Keykâvus'u yenen Rükneddin tahtı elde etti.

(16.) Padişah: Rükneddin'dir (IV. Kılıçarslan). Fakat kısa bir bağımsızlıktan sonra Moğulların elinde şehit oldu.[9] Oğlu Kılıçarslan[10] yerine geçti.

---

[9] Aslında IV. Rükneddin Kılıçarslan, ilkin ağabeyi II. Keykâvus ve küçük kardeşi II. Alâeddin Keykubad'la beş yıl müştereken, daha sonra bir yıl tek başına Sivas dolaylarında dört yıl ayrı bir şubeye hükmetmek suretiyle, ikinci kez yine tek başına beş yıl karışık bir saltanat sürmüş, ölümü ise yazarın bahsettiği gibi olmayıp, Vezir Muîneddin Pervâne tarafından yay kirişiyle boğdurmuştur.

[10] Bu isim Kılıçarslan değil, Gıyaseddin Keyhüsrev olmalıdır.

(17.) Padişah: III. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. Henüz iki buçuk yaşında olduğundan her şeyden habersizdi. Moğol komutanları ülkenin dört bir yanını kendi buyruklarına almışlardı. Divân toplantılarında en önemli kararları dahi bunlar veriyorlardı. Vergileri toplayıp Abaka Han'a götürme yetkisi de bu dinsiz komutanlardaydı. Bir süre böyle geçti. Abaka Han öldü, Hülâgû'nun Müslüman olan oğlu Ahmed Han padişah oldu. Ahmed Han, Keyhüsrev'i, adını bahane edip öldürttü.[11] Yerine geçecek oğlu bulunmadığından da II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu tahta oturtuldu.

(18.) Padişah: II. Mes'ud'dur. Gelişen olaylar nedeniyle devlet adamları ikiye ayrıldılar. Beri yanda, Menteşe ve Ergun Şah adlı iki yiğit bey, bağımsızlık iddiasıyla ortaya atılmışlar; birisi Menteşe bölgesini zapt ettiği gibi, öteki de Alanya ve Antalya dolaylarını kendi buyruğuna sokmuştu. Bütün bu karışıklık içinde Mes'ud'un yerine[12] amcazâdesi Feramurz oğlu Alâeddin Keykubad geçti.

(19.) Padişah: III. Alâeddin Keykubâd'dır. Babası Feramurz bin İzzeddin Keykâvus padişah olmamıştı. Sözünde duran, doğruluktan şaşmayan, dinine bağlı, adalet gözetici bir hakandı. Fakat devleti artık çökmeye başlamıştı. Düşünceleri ve eylemleri yalnız dinsizliğe hizmeti gözeten Moğollarla birçok defa savaşa tutuşup sonunda esir oldu. Zincire vurup hapse attılar. Bütün ülkede Moğol egemenliği başladı. Moğolların bazı komutanları ise görevli bulundukları Anadolu şehirlerinde bağımsız beylikler kurmuşlardı. İşte Anadolu'nun Fetret Devri (Beylikler Dönemi) sayıları bir hayli olan bu zorba beylerle başlamıştır.

---

11 III. Gıyaseddin Keyhüsrev de karışık ve sıkıntılı bir sultanlık sürmüş, sonunda Erzincan dolaylarında yeni bir devlet vücuda getirmeye çalışırken Moğol İl-hanı'nın emriyle öldürülmüştür.
Yazarın burada "adını bahane ederek" demesi, Keyhüsrev'in bu özel adının, eski İran'ın ateşperest hükümdarlarından alındığı, dolayısıyla bir Müslümanın böyle bir ad almasının doğru olmayacağına bağlanabilir.

12 II. Mes'ud ilkin 1281-1297 arasında, daha sonra yeğeni III. Alâeddin Keykubâd'ın ardından 1302-1308 arasında iki defa sultanlıkta bulunmuş ve 1308'de ölümüyle Anadolu Selçuklu hâkimiyeti kapanmıştır.

Öte yandan, Alâeddin Keykubad hapsedildikten sonra Moğol Hanı Sultan Gazan Han, II. Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye Sinop, Kastamonu ve Karadeniz yöresini ocaklık[13] olarak vermişti. Gazi Çelebi, sultanlık yetkisi taşıdığından bu illerde söz sahibi oldu. Ne var ki, ülkesi dar, sultanlığının ayağı topaldı. Halbuki ataları Anadolu'nun tamamına hükmetmişlerdi. Sonunda bütün bütün çöküntü görüldü. Selçukluların sonuncusu Sultan II. Alâeddin'in oğlu Gıyaseddin oldu.

(20.) Padişah: Gıyaseddin'dir (III. Mes'ud).[14] Son derece kan dökücü, haksızlık edici olduğundan askerleri öldürdüler. Bunun ölümüyle Selçuklular dönemi bitmiştir.[15]

Böylece Anadolu ülkesi başsız kaldı. Şeyh Muhlis Paşa altı ay yönetimi elinde tuttu. Sonra, Şeyh Baba İlyas, İranlı Nureddin-Sûfî'nin beş yaşındaki oğlu Karaman'ı, sayıları binleri aşan müritlerine güvenerek sultan ilan etti. Karaman'ın sultanlık edeceği vilayete de kendi adı verildi. Halen bile bu yer Karaman diye bilinir.[16]

---

13 Ocaklık (Yurdluk): Bir vilayate ya da bölgeye ait gelirlerin babadan oğula koşuluyla bağışlanması. Kapanan Türk-İslâm hanedanların bireylerine de uygulanırdı.

14 III. Gıyaseddin Me'sud'un saltanatı resmen kabul edilmediği gibi bu prens babası III. Alâeddin'le karıştırılmıştır. Çünkü zalim olan ve askerleri tarafından öldürülen III. Alâeddin'dir.

15 Anadolu Selçuklu sultanları: Kutalmış oğlu Süleyman Şah (1077), Kutalmış oğlu Melik Davud (1086), I. Kılıçarslan (1092), Kutbeddin Melik Şah (1107), I. Mesud (1116), II. Kılıçarslan (1155), I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ilk kez 1192), II. R. Süleyman Şah (1196), I. Gıyaseddin Keyhüsrev (ikinci kez 1205), III. Kılıçarslan (1204), I. İzzeddin Keykâvus (1211), I. Alâeddin Keykubad (1219), II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237), II. İzzeddin Keykâvus (ilk kez 1246), IV. Kılıçarslan (ilk kez 1256), II. İzzeddin Keykâvus (ikinci kez 1257), IV. Kılıçarslan (ikinci kez 1261), II. Alâeddin Keykubad (1249-1254 yılları arasında kardeşleri II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıçarslan'la müştereken), III. Gıyaseddin Keyhüsrev (1266), II. Mesud (1281), III. Alâeddin Keykubad (1297), II. Mesud (ikinci kez 1302-1308).

16 Karamanoğulları: Oğuzların Kaçar boyundan olan Ahmed Sâdeddin Bey'in oğlu Nûre-Sûfî Bey'den iner. Nûre-Sûfî, Moğol valilerinden Eretna Bey'in halasıyla evliydi. Ereğli'de hüküm sürdü. Yerine geçen oğlu Kerîmüddin Karaman Bey, hanedana adını vermiştir.

Sekizinci Taife

HAVARİZMİYE DEVLETİ

Sekiz kişidirler. Tahtgâhı Havarizm[1] şehri olduğundan bu adı almışlardır. Devlete Havarizmiyye denilir. Bütün sultanlıkları yüz yirmi yıldır (1098-1221).

(1.) Padişah: Şah Muhammed'dir.[2] Babası Anuştegin, Selçuklu Mikâil'in kölesiydi. Berkyaruk Şah, Muhammed'i, Havarizm'in alınmasıyla görevlendirmişti. Muhammed tedbirli, akıllı yiğit ve ileriyi gören bir kimse olduğundan kısa zamanda Havarizm'e sultan oldu. Padişahlığı otuz yıldır. Ölünce oğlu Atsız yerini aldı.

(2.) Padişah: Atsız'dır. Vefasız ve kötülüğü seven bir hükümdardı. Ama yerinde karar ve tedbirlerle ülkesini ve yeni zapt ettiği yerleri iyi korumuştur. Yirmi bir yıl padişahlık edip ölmüş, oğlu tahta çıkmıştır.

(3.) Padişah: Alp Arslan'dır.[3] Bunun dönemi, Selçukluların çözülmeye yüz tuttuğu bir zamana rastladı. Dolayısıyla birçok şehri ele geçirdi. Adaletli ve dürüst oluşu gücünü arttırmıştı. Yine bu sebepten şan ve şeref kazandı. Öldükten sonra oğlu Sultan Şah tahta çıktı.

(4.) Padişah: Sultan Şah'tır. Hem şair, hem kültürlü akıllı bir kişiydi. Fakat büyük kardeşiyle aralarında savaşlar oldu. Ağabeyi, "Horasan ve Harezm vilayetleri senin olsun," diye haber gönderdiyse de Sultan Şah bunu kabul etmedi. Sürekli

---

1 Havarizm kelimesi "Harezmliler" demektir. Aslı Âmuderya (Ceyhun) Nehrinin delta bölgesine özgü Harezm'le ilgilidir. Bugün Hîve denilen bu bölgeyi yönetenler Harezmşah unvanını taşırlardı.

2 *Şah Muhammed daha çok Kutbeddin Muhammed diye tanınır.*

3 Alp Arslan'ın doğrusu "İl Arslan"dır.

mücadele iki kardeşin ordularını yaktı kavurdu. Sonunda Tekeş Şah (Ağabey) galip gelerek Havarizm topraklarını kendi buyruğuna aldı. Sultan Şah ise Horasan'ı elinde tutabildi. Sultan Şah'ın iktidarı yirmi yıldır. Ölümünden sonra oğlu tahta çıktı.[4]

(5.) Padişah: Şah Mahmud'dur. Çocuk yaştaydı. Anası devlet işlerini eline aldı.

(6.) Padişah: Havarizm Şahı Tekeş'tir.[5] Hem yiğit, hem tedbirde kusursuz, hem zeki bir sultandı. Dolayısıyla de çevrede üstünlük kazanmıştı. Saltanatı güçlü, şevketi fevkalâdeydi. Nişabur Şahı Sencer, Şah Küçük Şâh'ın kızını aldı. Anası da Sencer Şah'la evlendi. Böylece aralarındaki dostluk bağı kuvvetlendi. Ama çok geçmeden dostluk çözülüp düşmanlık yüz gösterdi. Tekeş, Sencer'i yakalatıp gözlerine mil çektirdi. Bu Sencer, daha önce anlatılan (Selçuklu) Sencer'den başkadır. Tekeş ölünce oğlu Alâeddin Muhammed yerine geçti.

(7.) Padişah: Alâeddin Muhammed bin Tekeş, her fende bilgiye sahipti. Buna karşılık zamanın gaddarı idi. Askerlerinin yaptığı soygunlar, yağmalar, haddinden fazladır. Ordusu bir aylık yolu bir günde alırdı. Alâeddin, dervişlere yakışır biçimde elbiseler giyerdi ki, esvabının değerinin bin akçayı geçmediği rivayet edilir. Kılıcının vuruşu ve keskinliğiyle dört yüz şehri fethetmişti. Üç yüz bin kişilik bir ordusu vardı. Zamanın saltanatın her unvanına sahipti. Yedi-sekiz büyük sultan kendisini metbu tanımıştı. Ünü, gücü, ululuğu yeryüzünü tutmuş bir sultân-ı âlişândı. Girdiği savaşlar sayısızdır. Ölünce oğlu başa geçti.

8. Padişah: Celâleddin Şah'tır. Büyük savaşlar ve garip cümbüşler yapmış bir sultandı. Yerine oğlu geçti.[6]

---

4 Sultan Şah, 1193 yılına kadar Horasan bölgesini idaresi altında tutabilmiş, Merv'de ölünce oğlu Horasan tahtına oturtulmuşsa da Alâeddin Tekiş, burayı da asıl Harezm Devletine katmıştır.

5 Tekeş, daha çok Alâeddin Tekeş diye tanınmıştır. Aslında beşinci Harezmşah olarak Sultan Şah'tan sonra tahta çıkmıştır.

6 Harezm Devleti 1221 yılında Cengiz Han'ın saldırısı sonunda yıkılmış, fakat Celâleddin Harezm Şah, kendisiyle beraber muhacir olan bir kısım Harezmliyle şurada burada sultanlığını sürdürmeye çalışmıştır. 1231'de ölümüyle devleti kapanmıştır. Yazarın Celâleddin'den sonra bir oğlundan bahsetmesi,

9. Padişah: Gıyaseddin Muhammed Şah'tır. Maverâünnehir sultanlarıyla savaştı ve onların elinde şehit düştü. Onunla birlikte Havarizmiye sultanlığı da yıkılmış oldu.[7]

tarihsel açıklığa dayanmaz.

[7] Harezmşahlar: Kutbeddin Muhammed (1098), Atsız (1128), İl Arslan (1156), Sultan Şah (1172-1193), Alâeddin Tekiş (1172-1200), Alâeddin Muhammed (1200), Celâleddin (1220-1231).

Dokuzuncu Tâife-ı Atabekiyye

ATABEGLER[1]

Musul, Şam ve Halep şehirleri ile bir kısım Arap diyarında padişah olmuşlardır. Hepsi on yedi kişidir. İslam dinine bağlılıklarıyla nam bırakmış, adalet ve büyüklükleri unutulmamış seçkin kişilerdir. Ataları olan Bersaklı Sungur, Türk'tü.[2]

(Musul Şubesi)[3]

(1.) Evvel Padişah olan: Aksungur oğlu İmadeddin Zengî'dir.[4] Temiz inançlı, temiz kalpli, zeki, tedbir gözetici, Allah yolunda gazâya hevesli, atılgan bir padişahtı. Musul'da hâkim bulunuyordu. Halep'e küffar saldırdığı zaman, Müslümanlar, tek umutlarının kendisi olduğunu duyurdular. O da gereğini yerine getirerek düşmanı (Haçlıları) Halep'ten attı. İslam bayrağını ve adını yeniden yüceltti. Sonra Ağrarkelis'in fethine gitti. Musul'a dönerken oğlu Mes'ud'u Halep'e yönetici bıraktı. Yedi yıl sultanlığı vardır. Ölümünden sonra (diğer) oğlu geçti.

---

1 Atabeg: Selçuklular zamanında bazı sınır komutanlarına, hanedan prenslerinin yetişmesine hizmet eden tecrübeli kimselere verilen unvandı. Bu sıfatla çocuk yaştaki prens valilerin naibliğini de yaparlardı. Selçuklu İmparatorluğu merkezi otoritesini kaybettikten sonra Atabegler yer yer istiklâl ilan ettiler.

2 Bersaklı Sungur (Aksungur Bey): Sultan Melikşah'ın Halep (Kuzey Suriye) valisiydi. 1094'te öldürüldü ve oğlu İmadeddin Zengî 1127'de Musul ve Halep atabeyi oldu.

3 Kitapta, Atabegler şubelere ayrılmaksızın, muayyen bir sıraya da uyulmadan anlatılmıştır.

4 Yazar, Aksungur ile oğlu İmadeddin Zengî'nin kişiliklerini karıştırmış, Zengi'den de bahsetmemiştir. İlk hükümdar olarak Sungur'u, şahsiyet olarak Zengi'yi anlatmaktadır.

(2.) Padişah: Seyfüddevle'dir (I. Seyfeddin Gâzi). Zengî'nin oğlu olup Musul'da hâkimdi. Kardeşiyle (Halep Atabeyi) el ve gönül birliği edip dinsizlere karşı yiğitçe savaşa atıldılar. Adalet gözeticilikte her ikisi de emsâlsizdi. Musul Atabeyi Seyfüddevle ölürken tahtı kardeşine vasiyet etti.

(3.) Padişah: Kutbeddin Mevdud'dur. Ölünce oğlu tahta çıktı.

(4.) Padişah: II. Seyfeddin Gazi'dir. Bu da ölünce yerine kardeşi Mes'ud tahta çıktı. Ayrıca oğlu Sancar Şah'ın da Cezire't-ibni Ömer hâkimi olmasını vasiyet etti.

(5.) Padişah: Mes'ud'dur. Bu vefat edince oğlu Arslan Şah yerine geçti.

(6.) Padişah: Arslan Şah'tır. Bunun zamanında memleket bölüşüldü, oğlu Musul'a padişah oldu.

(7.) Padişah: II. Mes'ud'dur. Sonra oğlu padişah oldu.

(8.) Padişah: II. Arslan Şah'tır.

(9.) Padişah: Nasîreddin Mahmud Zengî'dir. On yaşında padişah olduğundan veziri Lûlû, "Küçüktür," diye bunu uzaklaştırıp "Bedreddin Melik Rahim" lakabını almış ve tahta oturmuştur. Bir müddet sonra Nasîreddin Mahmud Zengî öldüğünden büsbütün bağımsız kaldıysa da ölümünden sonra oğulları, ülkeyi pay etmişler, Atabeg Devleti de ortadan kalkmıştır.[5]

(Halep Şubesi)

(1.) Padişah: Zengî'dir (Nureddin Mahmud). Atabeg unvanı ilkin bunda görülmüştür, Bu Halep'te padişahken Mahmud Sebüktekin Horasan'da sultandı.[6] Aralarında dostluk ilişkileri kurmuşlardı. Nureddin Mahmud "Şehid" adıyla meşhur olup İmadeddin Zengî'nin oğluydu. Nureddin Mahmud,

---

5 Yukarıdaki tabloyu tamamlayabilmek için parantezler içinde eklemeler yapıldı.
Musul Atabegleri: İmadeddin Zengi (1127), I. Seyfeddin Gazi (1146), Kutbeddin Mevdud (1149), II. Seyfeddin Gazi (1170), I. İzzeddin Mesud (1180), I. Nureddin Arslan Şah (1193), II. İzzeddin Mesud (1211), II. Nureddin Arslan Şah (1218), Nâsıreddin Mahmud Zengi (1219-1233). Bedreddin Lûlû (1233-1259), oğlu İsmail (1259-1261), oğlu İshak (1261-1262), oğlu Ali (1262).

6 Nureddin Mahmud Zengi'nin, Mahmud Sebüktekin'le çağdaş olması mümkün değildir. Aralarında yüzyıldan fazla bir zaman vardır.

ermişler başı bir kutlu kişiydi. Heybetli, yüksek ruhlu, bilgili ve olgundu. Beğenilmiş nitelikleri ayrı bir kitap doldurur.

(2.) Padişah: Melik Salih İsmail'dir. Nureddin Mahmud'un oğluydu. Bunun döneminde, babasının Mısır'daki beylerbeyi olan Selâhaddin Eyyubî sultanlığını ilan etti. Aralarında çetin savaşlar başladı. İsmail, Halep'te on dokuz yaşında öldü. Çocuğu yoktu. Devletin başına amcazâdesi geçti.

(3.) Padişah: Mes'ud'dur (İmadeddin Zengî). Kutbeddin Mevdud'un oğlu olup babası Musul hâkimiydi. Mes'ud ilkin Halep atabeyi oldu, daha sonra Sincâr atabeyliğiyle yetindi. Ölünce oğlu Sincâr padişahı oldu.[7]

Sincâr Şubesi

(1.) Padişah: İmadeddin Zengî olup Kutbeddin Mevdud'un oğludur. Babası Musul hâkimiyken Sincâr tahtına çıkmış, bir ara Halep hâkimliği de yapmıştı. Sonra oğlu Sincâr padişahı oldu.

(2.) Padişah: Kutbeddin Mehmed'dir. Sonra bunun oğlu tahta çıktı.

(3.) Padişah: Şehinşah'tır (Şah Nişân).

(4.) Padişah: Celâleddin Mahmud Ömer'dir.[8]

---

[7] Halep Atabegleri: Nureddin Mahmud Zengi (1146), Melik Sâlih İsmail (1174), İmadeddin Zengi (1181-1183).

[8] Sincâr Atabegleri: İmadeddin Zengi (1170), Kutbeddin Mehmed (1197), İmadeddin Şah Nişân (1219), Celâleddin Mahmud Ömer (1219-1220).
Ayrıca eserde sadece ilk atabeginden bahsedilen bir de Cezire't-ibni-Ömer *şubesi* vardır. Bu şubenin atabegleri, Musul atabeglerinin üçüncüsü olan Kutbeddin Mevdud'un oğlu Seyfeddin Gazi'nin oğlu Sancar Şah'la başlamıştır: Muizeddin Sancar Şah (1170), oğlu Muizeddin Mahmud (1208), diğer oğlu Kutbeddin Mevdud (1221-1227).

FARS ATABEGLERİ

Bedreddin Melik Rahîm'in vefatından sonraki paylaşmada ve Atabekiyye Devleti yok oldu. Atabeglerden bir kısmı da Şirâz'da padişah olmuştur. Bunların sultanlıkları yüz otuz yıl tutar (1147-1287 = 140 yıl).

(1.) Padişah: (Mu) Zaffereddin Sungur bin Mevdud'dur. Bu ilk zamanlarında Selçuklulara tabiydi. Kuvvet kazanınca bağımsızlık sevdasıyla uğraşmaya koyuldu. Şirâz'da egemenlik kurdu. Ölünce yerine kardeşi geçti.

(2.) Padişah: Atabeg Muzaffereddin Zengî bin Mevdud'dur. Bu da ölünce yerine oğlu geçti.

(3.) Padişah: Muzaffereddin Tekle'dir. Bundan sonra amcası padişah oldu.

(4.) Padişah: Kutbeddin Tuğrul bin Sungur'dur. Tuğrul'un üstüne Pehlivan Mehmed yürüdü. Savaşta yenik düşen Tuğrul yakalanıp hapsedildi. Bir müddet sonra da çirkin bir şekilde öldürüldü. Bazı rivayetlere göre, Tuğrul belki de başka bir vilâyetin hükümdarıydı. Çünkü Muzaffereddin Tekle'nin ardından kardeşi Sâ'd başa geçmiştir.

(5.) Padişah: I. Sâ'd'dır. Sonra bunun oğlu tahta çıktı.

(6.) Padişah: Ebubekir bin Sâd'i bin Zengî'dir. Bu melek huylu, bütün davranışları güzel, hayır sahibi bir kişiydi. Şeyh Sâ'dî, *Gülistân* ve *Bostân* adlı eserlerini bu padişahın adına yazmıştır. Ölünce oğlu yerine geçti.

(7.) Padişah: Adîd'din II. Sâ'd bin Ebubekir'dir. On iki gün geçince bu da öldü. "(Arapça) Ölüm, hiç kimsenin anasını, babasını ya da çocuklarını sağ bırakmaz!" Yerine kardeşi (oğlu?) tahta oturdu.

(8.) Padişah: Muzaffereddin Mehmed bin Ebubekir bin Sâd'dır. Fakat oğlancık olduğundan sultanlığı anası sürdürmeye başladı. Çok geçmedi, Mehmed öldü. Anası Türkmân

Hatun, tedbirde kusur etmeyip damadı Mehmed Şah'ı tahta çıkardı.

(9.) Padişah: Atabeg Muzaffereddin Mehmed Şah bin Salgurşah bin Sâd' bin Zengî'dir. Boş şeylere ve eğlenceye düşkün, devlet işlerinde beceriksizdi. Sultanlık üzerinde söz sahibi olanlar aralarında karara varıp Mehmed Şah'ı, Hülâgû'ye götürdüler. Yerine kardeşini tahta çıkardılar.

(10.) Padişah: Selçuk Şah'tır. Bu da değersiz, eğlenceye düşkün, şeytan yaratılışlıydı. Devlet işlerinde beceriksizlik gösterdi. Nihayet Hülâgû üzerine yürüdü. Epeyce savaştılar. Sonunda öldürüldü. Bu atabeglerden Şirâz'a hâkim olabilecek biri kalmadığından Sâd bin Ebubekir'in kızı olan Ayş Hatun[1] yönetimi ele aldı.

(11.) Padişah: Ayş Hatun'dur. Bu, Hülâgû'nün oğullarından Timur'la evliydi. Sultanlık süresi on altı yıldır.[2] Ölümüyle "Atabegiyye ve Salğuriyye Devleti" büsbütün yıkılmış oldu.[3]

---

1 "Ayş" adı daha doğru ve yaygın imlâsıyla "Abış"tır.

2 Abış Hatun'un saltanatı yirmi üç yıldır.

3 Yazar, Fars Atabeglerini sağlam bir kaynaktan doğru vermiştir.
Fars Atabegleri (Salgurlular): Muzaffereddin Sungur (1147), Muzaffereddin Zengî (1161), Muzaffereddin Tekle (1175), Muzaffereddin Tuğrul (1194), Muzaffereddin I. Sâd (1203), Muzaffereddin Ebubekir (1226), Muzaffereddin II. Sâd (1260), Muzaffereddin Mehmed (1260), Muzaffereddin Mehmed Şah (1262), Muzaffereddin Selçuk Şah (1263), Abış Hatun (1264-1287).

Onuncu Taife

EYYUBÎYE'DİR

On kişidirler. Aralarında biri de kadındır. Sultanlıkları seksen yıl sürmüştür (1174-1250 = 76 yıl). Tahtgâhları Mısır'dır (Kahire). Çoğu adalete düşkün, akıllı ve olgun kimselerdi. Kimi Mısır'da, kimi Şam'da, kimi Halep'de müstakil padişah olmuştur. Buralarda bağımsız yönetimler kurmuşlardır.

Türklerin büyüklerinden olup bir süre İmadeddin Zengî'nin hizmetinde bulunan Selâhaddin Yusuf, İmameddin'in oğlu, Nureddin Şehîd (Haleb atabeyi) zamanında Mısır'a gitmişti. Görevi, Fatimî Halifesi Adiddinillâh'a yardım ederek buradaki karışıklıkları önlemekti. Adid'in ölümü üzerine Nureddin Şehîd, Selâhaddin'e Mısır'ın hâkimliğini verdi. Nureddin ölünce, Selâhaddin bağımsız padişah oldu.[1]

1. Padişah: Selâhaddin'dir. Müslümanların elinden çıkmış olan altmış kadar şehri küffardan geri aldı. Kudret ve şöhreti pek yaygın bir hükümdardır. Fakat ölümünden sonra oğulları arasına anlaşmazlık girdi.

Büyük oğlu Efdal Nureddin Ali Şam'a, ikinci oğlu Melik Aziz Osman Mısır'a, üçüncü oğlu Melik Zahir Gıyaseddin Halep'e, diğer oğlu Melik Zâhid, Maanoğlu'nun zaptındaki Deyrizor'a, bir diğer oğlu Melik Zâhid Dâvud Birecik'e, kardeşi Melik Âdil Seyfeddin Ebubekr Kerak'a çekilerek buralarda bağımsızlıklarını ilan ettiler. Ayrıca Selâhaddin'in amcazâdesi Nâsireddin Muhammed Hama

[1] Selâhaddin Eyyûbî diye tanınan ve III. Haçlı Seferlerini durduran kahraman.

şehrine, Selâhaddin'in yeğeni Ferruh Şah'ın oğlu Behram Şah Ba'albek'e, amcazâdesi Mücâhid Şirkûh Muhammed Hıms'a gittiler ve buralarda istiklal hevesindeydiler. Hepsinin arasında ise bazen savaş, bazen barış görülmüş, olaylar birbirini izlemiştir.

(2.) Padişah: Aziz Osman, Mısır sultanı oldu. Ölünce yerine oğlu Melik Mansur geçmiştir.

(3.) Padişah: Melik Mansur dokuz yaşındaydı. Şam şehrine hâkim olan amcası Melik Efdal, Mısır'a gelerek yeğenine vezirlik etmeye başladı. Fakat çok geçmeden, Efdal ile Kerak Hâkimi Âdil harp ve cenge tutuştular. Efdal yenilip kaçtı. Mısır'a gelen Âdil, tıpkı Efdal gibi yeğeni Melik Mansur'a vezir oldu. Fakat bir yolunu bularak Mısır padişahlığını elde etti.

(4.) Padişah: Âdil'dir. Bu, Mısır'da ve Şam'da kırk bir yıl padişahlık etti. Ölünce oğullarından İsâ Şam vilâyetine, Melik Kâmil Mısır'a padişah oldu.

(5.) Padişah: Kâmil'dir. Melik Kâmil Muhammed Mısır padişahıyken, Halep Hâkimi Melik Zâhir öldü ve büyük oğlu varken vasiyeti üzerine iki yaşındaki oğlu Melik Aziz'i yerine geçirdiler. Yine bu sırada Şam Hâkimi İsâ Şâh öldüğünden oğlu Melik Nâsır Dâvud Şam hâkimi oldu. Mısır Meliki Kâmil fırsatı kaçırmayarak bunun elinden Şam'ı aldı ve kendi kardeşi (Eşref'e) verdi. Melik Kâmil'den sonra oğlu Âdil padişah oldu.

(6.) Padişah: (II.) Melik Âdil'dir. Döneminde hadiseler çıktı ve tahttan indirildi. Yerine kardeşi ve Melik Kâmil'in diğer oğlu Sâlih Mısır padişahı oldu.

(7.) Padişah: Melik Sâlih Necmeddin Eyyub'tur. Doğru yolda, adaletsever, hayır işlerine hevesli bir sultandı. Mısır'daki Sâlihiyye denen cennet yapısı benzeri cami bunun eseridir. Ölünce oğlu Turan Şah padişah olmuştur.

(8.) Padişah: Turan Şah'tır. Fakat çıkan bir olayda katledildi. Annesi padişah oldu.

(9.) Padişah: Şecere't-ür-Rûmiye'dir.[2] İzzeddin Aybek adlı birini ilkin kendisine vezir edindi. Daha sonra bu vezi-

[2] Bu isim Secerü'd-Dürr olarak da bilinir.

rine nikâhla vardı. Sonra Aybek, Mısır padişahı oldu. İleri gelen devlet adamları aralarında söz birliği edip Melik Eşref Musa'yı çağırıp Mısır padişahı yaptılar.

(10.) Padişah: Melik Eşref Musâ'dır. Bu, Melik Kâmil'in oğlu Melik Mes'ud'un oğlu Yusuf'un oğludur. Mısır'a gelmezden önce Yemen padişahıydı. Fakat daha altı yaşındaydı. İzzeddin Aybek[3] bunun zamanında da vezirliğini sürdürdü. Ve nihayet Eyyubi Devleti bunun gününde yıkıldı. Eyyubilerin Mısır'daki hâkimiyetleri yüz on beş yıldır. Bu ailenin bir şubesi de Eyyubîye-i Yemen'dir. Ancak bunların varlıkları uzun süreli olmadığı gibi, hükümdarları da pek belli değildir. Dolayısıyla bahis konusu edilmemişlerdir.[4]

[3] Kölelikten yetişme (memlûk) olan İzzeddin Aybek, Mısır Kölemenler Devletinin kurucusudur.

[4] Yazar, birçok şubesi olan Eyyubilerin Mısır şubesine yer vermiştir. Bu şubenin Melikleri: Selâhaddin Eyyûbbî (1174), Aziz Osman (1193), Melik Mansur (1199), Âdil (1200), Kâmil (1218), II. Âdil (1238), Salih (1240), Turan Şah (1249), Seçer-üd-Dürr (1250), Eşref Musâ'dır. (1250-1254?)

Onbirinci Taife

CENGİZLİLER (MOĞOLLAR)

Tek amaçları ikilik çıkarma, yıkma-parçalama ve ortalığı zulümle inletme olan bu topluluğun bütün eylemleri, İslâm dinine ve İslâm ümmetine hizmetten tamamen uzaktır. Dolayısıyla, mis kokularına bürünmüş bu kitabımızda anlatımlarından kaçınılmıştır. Allah'ın rahmetinden yoksun olan Timur da bu tâifeden olduğu için eserimizi adıyla kirletmek istemedik![1]

[1] Osmanlı tarihlerinde "Moğol düşmanlığı" ve "Moğollardan nefret" sürdürülmüştür. Bunun bir sebebi, Kayı Boyunun Cengiz ordularının zulmü yüzünden yurdunu terk etmesi olmalıdır. Timur'un Anadolu'ya kadar gelip Osmanlı Devleti'ne yeni bir darbe vurması da, ezeli düşmanlığa eklenerek. Moğollar lanetle anılmış, Cengiz, Timur, Oktay vb Moğol adları da kullanılmamıştır. Yazarın, Cengizoğulları hakkında bilgi vermemesi bundandır.

On İkinci Taife

TÜRKMENİYYE (MEMLÛKLER)

Mısır'da ortaya çıktılar. Burada halifeliklerini sürdüren Abbas oğullarıyla adları hutbede okunmuştur.[1]

Bahrî Memlûkleri

(1.) Padişah: İzzeddin İnek[2] (Aybeg) el-Türkmeni'dir. Eyyubî Devleti'nin veziriyken Şecer'üd-Dürr'le evlenmişti. Sultanlığı gitbegit kuvvet buldu. Musul hâkiminin kızıyla evlenmek istedi; Şecer'üd-Dürr buna içerledi. Bir kolayını bularak Aybeg'i oğullarına öldürttü. Mısır'da, Türkmenlerden ilk padişah budur. Sonra oğlu padişah oldu.

(2.) Padişah: Mansur Nureddin Ali'dir. On beş yaşındaydı. Babasını öldüren askerleri ve Şecer'üd-Dürr'ü yok etti. Bu Mısır padişahıyken Hülâgû Bağdad önlerine geldi ve halifeyi öldürerek dünyaya fesat verdi. Moğollar, Mısır'a da el atmak istediler. Durum, gerek Mısır halkı tarafından, gerekse Nureddin Ali'nin veziri Katır'ca (Kutuz) anlaşılarak bir toplantı yapıldı. "Nureddin Ali küçüktür, devlet yönetiminin ağırlığını kaldıracak yaşta değildir," denildi ve Katır padişah oldu.

(3.) Padişah: Katır'dır.[3] Melik Muzafferiddin lakabını aldı. Moğollarla çok çetin savaşlar yaparak hepsini perişan

---

1 Mısır Türk Sultanlığı/Memlûkler/Kölemenler, 1250'den 1517'ye kadar devam etmiş, ancak bu süre zarfında iki ayrı grupta mütaala edilen sultanlar başa geçmiştir. İlk gruba "Bahrî Memlûkler" denmiştir ki, bunlar Türk soylu fakat kölelikten yetişme sultanlardır. İkinci grup, "Burcî Memlûkleri" adını taşır. Bu gruptaki sultanlar ise Türkleşmiş Çerkeslerdi. Her iki kolda da babasına ardıl olanlardan çok seçilen veya kendi gücüyle tahta çıkanlar vardır.

2 Aybeg adı, başka sayfalarda daha çok "Enek" veya "İnek" şeklinde geçmektedir.

3 Katır, "Kutuz" yerine kullanılmıştır.

etti. Şam diyarı ve Mısır'ı bunların kötülüklerinden temizledi. Muzafferiddin Katır, sultan soyluydu. Son derece cesur, dinine tutkun, halkseverdi. Suikastla öldürüldüğü için şehittir.[4] Kendisinden sonra Mısır tahtına Melik Zâhir Rükneddin Baybars çıktı.

(4.) Padişah: Melik Zahir'dir. Bunun zamanında Mısır'a sığınan Ahmed adlı biri, Abbasoğulları soyundan olduğunu ispatlamış, Baybars da bunu halife ilan ederek "Mustansir" lakabıyla yücelemiştir. Sonra bu yeni halifeye kuvvetli bir ordu vererek onu Hülâgû'nun Bağdad valisiyle savaşmaya gönderdi. Fakat Mustansir şehit oldu. Yine Abbasi halifeleri soyundan olan Ahmed bin Hasan Mısır'a geldi. Sultan Baybars buna da saygı gösterdi. "Hâkim-biemrillah" lakabını verdi. Kendi saltanatını doğrulatmak için kendi adının yanı sıra bunun adının da hutbelerde yâd ettirdi ama Hâkim'i "kale"de (Kahire Kalesi) hapsettirmişti.

Doğrusu, Baybars şanlı, kuvvetli, eşsiz bir hakandı. Din uğruna savaşmaktan kaçınmamıştır. Ölünce yerine oğlu geçti.

(5.) Padişah: Melik Sa'îd Berke Mehmed'dir. Tahtta fazla kalamadı. Yerine Baybars'ın diğer oğlu geçti.

(6.) Padişah: Melik Âdil Sülemiş'tir. Daha yedi yaşındaydı. Seyfeddin Kalavun adlı vezir, paraların üstüne Sultan Sülemiş'in adıyla birlikte kendi adını da yazdırttı. Üç-beş gün geçer geçmez de Sülemiş'i tahttan indirip sultan oldu.

(7.) Padişah: Kalavun'dur. Âdil tutumu ve bağışlarıyla Mısır ülkesine esenlik getirdi. Kölelikten yetişmeydi. Son derece güzeldi. Köleliği sırasında bin altına satılmıştı. Akıllı, tedbirli, olgun bir padişah olarak ad bırakmıştır. Uzun yıllar Mısır'ın yönetimi bunun oğulları ve köleleri elinde kalmıştır. Hepsi de emsâlsiz hükümdarlardır. Melik Mansur Kalavun ölünce oğlu padişah oldu.

(8.) Padişah: Melik Eşref Selâhaddin Halil'dir. Döneminde, Hâkim-biemrillah hâlâ halife bulunuyordu. Sultan Osman Gazi, Melik Eşref'in Mısır sultanı bulunduğu yıllarda Hicri 697'de (M. 1297) saltanata cülus etti. Melik Eşref'i, babası-

[4] Kutuz, halefi olan Baybars tarafından öldürülmüştür.

nın köleleri elbirliği edip öldürdüler. Allah yolunun gönüllü savaşçılarından, dindar bir kişiydi. Gururu, kültürü, zekâsı ve olgunluğu uzun zaman halk arasında unutulmamıştır. Asi köleler, kardeşini tahta çıkardılar.

(9.) Padişah: Nâsıreddin Muhammed'dir. Kardeşini katledenlerin hepsini öldürttü. Keyboğa el-Mansurî'yi vezir atadı. Sonunda bu hilebaz vezir, çevirdiği oyunlarla Nâsıreddin'i kovup kendisi tahta çıktı.

(10.) Padişah: Keyboğa'dır (Ket-boğa). Melik Âdil Zeyneddin lakabını aldı. Fetretin ardı arkası kesilmediğinden. Nihayet bu da tahttan indirildi.

(11.) Padişah: Hüsameddin Lâceynî (Laçin) oldu. İki yıllık bir sultanlıktan sonra öz oğulları birleşip Hüsameddin'i öldürdüler. Fetret-i kesret (yoğun karışıklık) başladı. Türkler birçok kümeye ayrıldı. Mısır tahtı kırk bir gün boş kaldı. Ortalık biraz durulunca Keyboğa'nın tahttan indirdiği Melik Nâsireddin tekrar padişahlığa getirildi.

(12.) Padişah: Melik Nâsireddin Muhammed'dir (ikinci defa). Bundan sonra tahta oğlu çıktı.

(13.) Padişah: Melik Muzaffer II. Baybars Çâşnigîr'dir.[5]

(14.) Padişah: Melik Mansur Seyfeddin Ebubekir'dir. Nâsireddin Muhammed'in oğluydu. Bunu kardeşi izledi.

(15.) Padişah: Melik Eşref Alâeddin Küçsek, yedi yaşında tahta çıktı, ama bir hadisede. Alâeddin de düşürülüp yerine kardeşi geçirildi.

(16.) Padişah: Melik Nâsır Şihâbeddin Ahmed'dir. Bu da ayaklanmayla devrildi ve bir diğer kardeş padişah oldu.

(17.) Padişah: Melik Salih İmadeddin İsmail'dir. Bunun ölümü üzerine diğer kardeşi tahta oturdu.

(18.) Padişah: Zeyneddin Şa'bân'dır. Bundan sonra kardeşi tahta geçti.

(19.) Padişah: Melik Muzaffer Zeyneddin Hacı Gazanfer'dir. Sonra kardeşi,

(20.) Padişah: Nâsireddin Hasan'dır. Nâsireddin Muhammed'in oğlu Sâlih ayaklanıp Hasan'ı devirerek tahta oturdu.

---

[5] Kitapta buna yer verilmemiştir. II. Baybars'ın, Mısır sultanlığı on aydır.

(21.) Padişah: Melik Sâlih'tir. Bu, Kalavun'un sekizinci oğludur. Ölümünden sonra Melik (II.) Nâsır Hasan sultan oldu.

(22.) Padişah: Melik Nâsireddin Hasan'dır (ikinci kez). Bir olay sırasında öldürüldü.

(23.) Padişah: Mansur'dur (II. Muhammed). Hacı Muzaffer'in torunuydu. Sultanlığı zorla elde etti. Bundan sonra Şaban tahta çıktı.

(24.) Padişah: II. Melik Eşref Şa'ban bin el-Emir Hüseyin'dir. Güzel huylu, yumuşak bir padişahtı. Peygamber neslinden olanların yeşil sarık sarmalarını emretti. Bu da şehit edildi ve oğlu tahta çıktı.

(25.) Padişah: (II.) Melik Mansur Ali'dir. Sekiz yaşındaydı. Bunun veziri Berkuk'tu. Mansur Ali çok yaşamadı, öldü. Altı aylık kardeşi padişah ilan edildi.

(26.) Padişah: II. Hâcı'dır. Eşref Şâbân'ın oğluydu. Tabii henüz çocuk olduğundan bütün buyruklar, yasaklamalar vezir Berkuk'un yetkisindeydi. Bu durum bir yıl değişmedi. Sonra Berkuk zorbalıkla tahta çıktı.

(27.) Padişah: Dünya bir ödeşme ve nöbetleşme yeridir. Gün geldi, Berkuk'u da tahtından uzaklaştırarak Kerak'ta hapse attılar. Melik Hâcı tekrar Mısır sultanı oldu. Fakat kendi isteğiyle tahttan vazgeçince Berkuk yine başa geldi.[6]

Berkuk'un gününe kadar (Mısır) Abbasi halifelerinden şunlar gelip geçmiştir: Hâkim-biemrillah'ın oğlu Müstekfî-billah, Vâsık-billah, İbrahim (II. Hâkim), bunun oğlu Mu'tezid-billah, oğlu Mütevekkil-Alallah – bu sonuncunun yüz çocuğu olduğu rivayet edilir. Bunlardan beşi halife olabilmiştir. Abbasî halifelerinin bu kolundan gelenlerinin hepsi de Mısır sultanları elinde düşük ve yetkisiz kalmışlardır. Tek işleri, sultanlık törenlerini yapmaktı. Minberlerde adları

[6] Mısır Türk sultanları (Bahrîler): Aybey (1250), Nureddin Ali (1257), Seyfüddin Kutuz (1259), I. Baybars (1260), Berke (1279), Sülemiş (1279), Kalavun (1279), Melik Eşref Halil (1290), Nâsır Muhammed (ilk kez 1293), Ketbuğa (1294), Hüsameddin Laçin (1297), Nâsır Muhammed (ikinci kez 1299), II. Baybars (1309), Nâsır Muhammed (üçüncü kez 1310), Ebubekir (1341), A. Küçik (1341), Şihabüddin (1342), İsmail (1342), I. Şaban (1345), I. Hacı (1346), Hasan (ilk kez 1347), Sâlih (1351), Hasan (ikinci kez 1354), II. Muhammed (1361), II. Şaban (1363), Ali (1377), II. Hacı (ilk kez 1382; ikinci kez 1389-1390).

okunurdu! Sultan Berkuk, Mütevekkil'i hapsederek yerine Mu'tasım'ı halifeliğe getirmiş, sonra bunu da hapsedip tekrar Mütevekkil'i halife yapmıştı. Sonra yine uzaklaştırdı. Bu kez II. Vâsık'-billah Ömer ibn İbrahim, sonra Mu'tasım-billah Zekeriya ibn İbrahim (ikinci kez) halife olmuşlardı. Halk, Berkuk'tan halifelere, özellikle Mütevekkil'e çektirdiği sıkıntılar nedeniyle yüz çevirmişti. İşte bu nedenle, Mütevekkil'i ilkin serbest bıraktı, sonra da üçüncü defa halifeliğe getirdi.

Burcî Memlûkleri

(1.) Padişah: Berkuk'tur. Tekrar Mısır tahtına kavuşunca, halifeye karşı aşırı saygı ve bağlılık gösterisinde bulundu. Bu yüzden sultanlığı uzun, kuvveti üstün oldu. Çevresindeki sultanlar, onun büyüklüğü önünde boyun kırdılar. Kutlu şehit Yıldırım Bayezid'le aralarında dostluk vardı. Berkuk ölürken yerine oğlunun geçirilmesini vasiyet etti.

(2.) Padişah: Sultan Zeyneddin Ebu's-Saadât Ferh'tir.[7] Babası Berkuk'tan sonra on iki yaşında Mısır tahtına çıktı. Bunun dönemi bazen karışıklık, bazen güven içinde geçmiştir. Karışıklıkların birinde Ferh, tahtını tacını bırakıp kaçtı, bir evde gizlendi. Devlet yöneticileri kardeşini başa geçirdiler.

(3.) Padişah: İzzeddin Abdülaziz'dir. Bir önceki sultan zamanında görev alıp devleti sömürme kolaylığı bulamayan alçaklar, bunun zamanında tam fırsata erdiler. İstedikleri rütbeleri elde ederek yağmaya koyuldular. Asker bu duruma dayanamayıp ayaklandı. Abdülaziz'i indirip yeniden Ferh'i padişah yaptılar.

(4.) Padişah: Ferh'tir (ikinci kez). Bunun zamanında Halife Mütevekkil'in oğlu Müstain-billah ebülfadıl Abbas halife bulunuyordu. Savaşlar ve karışıklıklar arttıkça artmıştı. Sultan ile halife birlikte Dârüssselâm Şam'a gittiler. Şam halkıyla aralarında çetin bir mücadele oldu. Sonunda Halife Müsta'in, Ferh'i sultanlıktan azledip komutanların oybirli-

[7] Ferh/Ferruh, daha yaygın şekliyle Ferec.

ğiyle kendisini sultan ilan etti. Çünkü Sultan Ferh'in birçok defa zındıklığı, Allah'ı inkâr ettiği anlaşılmıştı. Kadılar öldürülmesi için fetvalar verdiler.

(5.) Padişah: Müsta'in-billah ebülfadıl Abbas'tır. Hem halife, hem sultandı. Şam komutanlarından Nevruz ile Şeyh Mahmud'u devlet işlerini yürütmekle görevlendirdi. Vezir Şeyh Mahmud, halifeye yüz vermemeye başladı ve sonunda onu sultanlıktan attı. Kendi sultanlığını duyurdu.

(6.) Padişah: Şeyh Mahmud'dur. Sultanlığı için halifeden izin istedi. O da, "Öyleyse beri kaleden ayrılıp şehirdeki eski durağıma gideyim," diye şart koştu. Şeyh, Halife Müsta'in'i kalede hapsederek bunun kardeşi Davud'u (II. Mu'tezid) halife seçti. Şam Hâkimi Emir Nevruz olanlardan ziyadesiyle üzüldü. Şeyh Mahmud'un üzerine yürüdü. Şeyh, eski halifeyi bu defa İskenderiye Kalesine kapattırdı. Nevruz'la aralarında boğuşma başladı. Şeyh Mahmud'un sultanlığı sekiz yıldır. Lakabı Melik Müeyyed'di. Mısır'daki Müeyyediyye Camii bunun eseridir. Tedbirli bir hükümdar olduğu kadar, saltanatın bütün gereklerini tam sırasında gerçekleştiren bir yöneticiydi. Ölünce oğlu padişah oldu.

(7.) Padişah: Muzaffer ebu-s-Saadât Ahmed'dir. Bir buçuk yaşındaydı. Vezir Tatar, Nizamülmülk unvanını almıştı. Günden güne artan karışıklıklar, vezirin işine yaradı. Ahmed'i atıp kendi padişahlığını duyurdu.

(8.) Padişah: Tatar'dır. Ölünce oğlu padişah oldu.

(9.) Padişah (Muhammed'dir.) Bunun gününde Bersbây adındaki Asâf benzeri[8] komutan ortaya çıkarak Sultan Muhammed'in memleket müdürü (vezir) oldu. Kısa zamanda onu uzaklaştırıp kendisi tahta geçti.

10. Padişah: Bersbây'dır. Güzel görünüşlü, yüksek yaratılışlı bir sultan olarak ad bırakmıştır. Melik Eşref lakabını almıştı. Uzun yıllar içkiyi yasakladı; "gubâr" denilen esrarın kullanılmasını önlemeye çalıştı. Gubâr bitkisini ekimini yasak edip nice zaman ektirmedi. Küffar ve Yahudilerin ha-

[8] Asâf: Peygamber Hz. Süleyman'ın, tedbirleri ve üstün yönetimiyle ün salmış, aynı zamanda efsaneleşmiş başveziri.

mama birer alâmetle girmelerini duyurdu. Sultanlığı epeyce sürmüştür. Hastalanınca halifeyi ve kadıları çağırdı. Onların yanında oğlunu padişah yaptı.

(11.) Padişah: Melik el-Aziz Cemaleddin Yusuf olup bunun padişahlığını, daha babası sağken ileri gelenler kabul etmişlerdi. Halife Dâvud Al-i Abbasî ve kuzzat-ı İslâm (kazaskerler) sultanlık törenini tamamlayarak ilk önce biat ettiler. Sonra bütün herkes biat etti. Çerkes komutanlardan Melik-i kebîr Çakmak vezir oldu. Bu yıllarda savaşlar yeniden başladı. Bir kısım komutanlar aralarında anlaşmaya vardıktan sonra halifeye gittiler. Yusuf'un devlet yönetimini beceremediğini açıkladılar. Cemâleddin Yusuf alaşağı edilip Melik Çakmak tahta çıkartıldı. Yusuf İskenderiye'de hapsedildi ve bir daha özgürlüğü tadamadan orada öldü. Halife ile kadılar aynı günün gecesinde Emîr Çakmak'ı Dârüssâdeye götürüp tahta geçirdiler.

(12.) Padişah: Çakmak'tır. Bunun döneminde halifelik makamında Mütevekkil'in oğlu Dâvud'un kardeşi II. Müstekfibillah bulunuyordu. Bu halife son derece akıllı, doğruluktan şaşmamış, bilgili bir insandı. Celâleddin Süyûti kendisini uzun uzun övmüştür. Bu halifenin ölümünde Sultan Çakmak cenaze kalabalığının önü sıra yaya yürümüş, kısa fasılalarla tabutunu taşımıştır. Müstekfî, Süleyman'dan sonra yine Mütevekkil'in oğullarından olan Kaaim-biemrillah Hamza halife olmuştur. Sultan Çakmak hayır işlerine çok düşkündü. Yaptırdığı camilerin sayısı çoktur. Hayatının son günlerinde padişahlıktan istifa edip yerini oğlu Osman Şah'a bırakmıştır. Bu olaydan bir hafta sonra Çakmak vefat etti.

(13.) Padişah: Osman Şah'tır. Kırk gün sultanlıkta bulunduktan sonra Vezir İnal ayaklanarak Osman Şah'ı tahttan indirdi ve kendisi Mısır sultanı oldu. İskenderiye'de hapsedilen eski padişah orada ölmüştür.

(14.) Padişah: İnal'dır. Çabuk kızan, kötü huylu bir adamdı. Böyle öfkeli bir anında halifeyi tevkif ettirdi ve yerine Müstencîd-billah'ı halife yaptı. Sultan İnal, aradığı esenliğe kavuşamadan ölmüştür. Yerine oğlu geçti.

(15.) Padişah: Ahmed'dir. İnal'ın oğluydu. Bunun gününde de Vezir Hoşkadem başkaldırdı ve padişah oldu.

(16.) Padişah: Hoşkadem'dir. Artık ayaklanmalarla sık sık saltanat değişiklikleri görülmeye başladı.

(17.) Padişah: Hoşkadem'den sonra Bilbay padişah oldu. İki ay sonra buna da asker hücum etti. İsyanla tahttan indirildi.

(18.) Padişah: Yerine Temir-Baka geçti. İki ay geçince başka bir ihtilalle o da tahtından indirildi.

(19.) Padişah: Fânis-Pây[9] tahta çıktı. Halife Müstencîdbillah'ın yerine ise Mütevekkil'in halife olabilen oğullarının sonuncusu II. Mütevekkil Abdülaziz Yakub getirildi. Bu halifeden sonraki halife Müstemsik-billah'tır.

Fânis-Pây güzel yüzlü, uzun boylu, adalet gösterici, halkı koruyucu, başından geçenler ayrı bir kitabı dolduracak kadar zengin bir kişiydi. Ölürken, başta devrin halifesi olmak üzere bütün ileri gelenler, oybirliğiyle oğlunu padişah kıldılar.

(20.) Padişah: Nâsır Muhammed'dir. Kansu adındaki vezir, bir aralık Nâsır'ı halledip Mısır tahtına oturduysa da çok sürmedi. Tekrar aynı padişah iktidarı ele geçirdi. Ancak pek az bir zaman sonra öldürüldü.

(21.) Padişah: Kansu Ebu Said'dir (ikinci kez). Bunu da veziri Canbolat zorla tahttan indirip kendisi padişah oldu.

(22.) Padişah: Canbolat'tır. Çıkan isyanların birinde öldürüldü. Yerine Tomanbây geçti.

(23.) Padişah: Tomanbây'dır. Fakat düzen bir kere bozulmuştu. Sultanlık makamı üzerinde söz sahibi olanlar toplanıp Tomanbây'ı da azlettiler.

(24.) Padişah: Kansu-Gavri'dir. Bunun elinden saltanatını savaş alanlarının korkusuz aslanı Sultan Selim Han Gâzi almıştır. Halep'teki muharebede (Mercidâbık) Gavri'nin vücudu yeryüzünden eksildi. Gavri'nin oğlu[10] olup Büyük Divittar[11] mevkiinde bulunan II. Tomanbây sultanlığını ilan etti.

---

9 Fani-Pây: Kayıtbay diye tanınan Mısır Memlûk sultanı.

10 II. Tomanbây, Kansu-Gavri'nin oğlu değil, yeğenidir.

11 Büyük Divittâr: Memlûkler döneminde Osmanlılardaki vezire ve nişancıya eşitti.

(25.) Padişah: II. Tomanbây'dır. Sultan Selim Mısır'a girince bir büyük savaş da (Ridaniye) bununla yaptı. Tomanbây, Kahire'nin "Zuble Kapısı"nda asılarak öldürülmüştür.

Böylece Çerkes Türklerinin hâkimiyeti silindi. Osmanoğullarının sultanlığı, Çerkeslerden önce başlamıştı. Ayrıca ülkeleri daha genişti.[12]

[12] Mısır Çerkes sultanları: Berkuk (1382-1389) (1390), Ferec (ilk kez 1399), Abdülâziz (1405), Ferec (ikinci kez 1406), Ebülfadıl Abbas (1412), Şeyh (1412), Ahmed (1421), Tatar (1421), Muhammed (1421), Bersbây (1422), Cemaleddin Yusuf (1438), Çakmak (1438), Osman (1453), İnal (1453), Şihabeddin Ahmed (1461), Hoşkadem (1461), Bilbay (1467), Temir-Boğa (1467), Kayıtbay (1468), Nâsır Muhammed (1496), I. Kansu (1498), Canbolat (1500), Tomanbây (1501), II. Kansu (1501), II. Tomanbây (1516-1517).

FASL-I SÂLİS
NETİCE-İ KİTÂB-I TUHFETU'L-AHBAB
HİKÂYÂT

(Üçüncü Kısım Üçüncü Bölüm)

Hikâyeler
İbret Alınacak Rivayetler, Büyük Şeyhlerin Hikmetli Nasihatleri, Adaletli Sultanların Öğütleri

İlim ve anlayış sahipleri iyi bilirler ki, "Biz o kitapta hiçbir şeyi noksan bırakmadık,"[1] âyetiyle, Yüce Kur'an, her şeyi ya doğrudan ya da ima yollu belirtmiştir. Halifelik ve sultanlık edenler ise "Sizi, yeryüzünde gelip geçenlerin yerine koyan, kiminizi kiminizin kat kat üstüne yükselten O'dur. Bu da sizi, size verdikleriyle sınamak içindir..."[2] mutlu öğüdüyle uyarılmış; "Allah'ın size karşı olan bunca iyiliğini bir düşünün: İçinizden peygamberler gönderdi, hakanlar yetiştirdi, kimseciklere vermediklerini size verdi,"[3] âyetiyle de izlenecek yol gösterilmiştir. "Eğer Allah insanların bir nicesini bir nicesiyle ortadan kaldırmamış olsaydı, yeryüzü karmakarışık olurdu,"[4] buyuruşunda ise sultanlığın hikmetine, siyasetin faydasına işaret vardır. Tutumları insanlık âlemini etkileyebilen kuvvetli sultanların, halka karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda da "Gerçekten Allah, adaleti, yakınlara karşı el açıklığını buyurur, çirkinliği, yozluğu, uygunsuzluğu, zorbalığı yasaklar. Allah sizi öğütlüyor; düşünesiniz diye!" âyetiyle de[5] kendi yüceliğinden örnek göstermiş, bütün hakanların bu yolda olmalarını istemiştir.

Padişahların her tabakadaki halka adaletli davranmaları, eşit işlem koşmaları, Allah'ın birliğine, meleklerin varlığına, kutsal kitaplara, ahiret gününe ve iyiliğin kötülüğün Allah tarafından olduğuna inanarak çalışmaları en uygundur. Doğruluğu ve adaleti gözeten bir padişah, zayıfın alacağını kuvvetlide komaz. Yoksulu zenginin yanında horlandırmaz. Buyruklarını, vergilerini, halkın malı üstüne saldırtmaz. A-

---

1 En'am Suresi, 38. ayet.
2 En'am Suresi, 165. ayet.
3 Mâide Suresi, 20. ayet.
4 Bakara Suresi, 251. ayet.
5 Nahl Suresi, 90. ayet.

daleti, bir de Yüce Tanrı'ya kıyasla düşünmek gerekir. Şöyle ki: Bir padişah, bütün varlığı ve bedeniyle Yaradan'ın yolunda ve uğrunda olmalıdır. Bol bol bağışlamalı, hem askerini, hem hazinesini Allah'ın rızası doğrultusunda kullanmalıdır. Özünü dolduran dilek ise öbür dünyayla ilgili olmalı, bu dünyanın aldatıcı ve geçişi tatlarından uzak bulunmalıdır. Her sultan durmaksızın –o yüce mevkiye ulaştığı için– Allah'a sığınmalı, O'nun koyduğu yola öncülük etmelidir. Ayrıca sultanların benlikten, böbürlenmekten de sakınmaları gerekir, çünkü bu türlü davranışların sonu acı pişmanlıktır.

Rivayet: "Bir gün Halife Ömer (R.A) halkı camiye topladı. Minbere çıkıp Allah'a hamd, Peygamber'e selamdan sonra, 'Müslümanlar, ben küçücek oğlan iken dayılarımın koyunlarını güderdim. Ekmeğime katık olarak biraz kuru hurma veya kuru üzüm bulursam, sevincimden içim içime sığmazdı!..' dedi, aşağı indi. Hz. Osman, 'Ey müminler emiri, niçin böyle söyleyerek kendini halkın gözünde küçülttün?' deyince Hz. Ömer, '(Bütün kudret ve izzet Allah'ındır.)[6] Ey Osman, bırak iyi ettim. Çünkü yalnızken nefsim kendimi bana büyük gösterdi. Aklıma şöyle geldi: Peygamberin halifesisin. Senden üstün kişi yoktur. Bütün halk sana muhtaç, ama sen kimseye ihtiyaç duymazsın! Bu düşünce beni azdıracaktı. İçimden söz verdim ve herkese kendimi bildireyim dedim. Padişahlar, benlik büyüklük duydukları zaman düşünmelidirler ki sonuç ölümdür. Binbir titizlik ve titremeyle sakınılan beden, günü gelince leş olacaktır. Ölümlü olana benlik yaraşmaz; hele bir de öbür dünyanın hali hiç bilinmezse!'"

Rivayet: "Büyük sahabelerden biri Hz. Ömer'i görür. Issız bir bucakta temiz yüzünü önünde yere sürer. Sonra, 'Ey Ömer, ey Hattab'ın oğlu!' der. 'Bugüne bugün müminler emirisin. Katı, yüksek adam olmuşsun. Tanrı hakkı için, eğer şeriata uymayacak olursan sana öyle bir işkence biçilir ki, halka ibret örneği sayılırsın.'

Sahabe böyle diyerek samimi gözyaşları dökmüş ve Ömer'in başarısı, şaşmaması için Allah'a yalvarmış."

---

[6] Yunus Suresi, 65. ayet.

Bir padişahın titizlikle yerine getireceği hizmetlerden biri, kendinden öncekilerin, özellikle atalarının hayırlarını vakıflarını canlandırıp ilk düzeninde yaşatmaktır. Eğer bunlar arasında onanma ve değişikliğe lüzum göstereni varsa geciktirmeden ele almalıdır. Padişahların yüz aklığı ancak birbirlerini gözetmeleriyle sağlanır ve sürekli olur.

Bağışlamanın birkaç anlamı vardır:

Birincisi: Padişahın benliğine göre, farzları, sünnetleri ve diğer şeriat işlerini yürütmesidir. Yani "Sen Hz. Hakk'ı görürsün ya da Hz. Hak, seni görür," inancıyla Allah'a kulluk etmektir.

İkincisi: Padişahın halkına karşı davranışı, büyüklük, yiğitlik, zayıfların elinden tutma, kuvvetlilere yüze gülme, zararlı şeyleri yasaklama olmalıdır. Bilginlere, doğru yoldakilere saygı göstermeli, peygamber soylulara yücelik tanımalıdır. Bunların dualarını ise pek değerli kazanç bellese yeridir.

Üçüncüsü: Yüce ve eşsiz Hakk'ın rızası için mümkün olduğu kadar bağışlar yapmalıdır. Yokluk dünyasının kârını sonsuzluk evreninin yolunda harcamak en yarayışlı tutumdur. "O, yakınlara karşı el açıklığını buyurur, çirkinliği, yozluğu, uygunsuzluğu, zorbalığı yasaklıyor."[7]

Sonra bir padişah, bütün organlarının, el ve ayağının ne için yaratıldığını iyi düşünmeli, her birisi için asıl görev neyse gayri işte kullanmamalıdır. Halka zulüm beterin beteridir. Çünkü halk, padişahın soyu ve toplumu demektir. Soyunun, toplumunun kuvveti ise sultanlığının süresini arttırır. Şu da var ki, padişah kusur ve edepsizlik edenlerin durumundan da sorumludur. Her kötülüğü engelleyici tedbirleri zamanında almalıdır. Fakat bunda ileri gitmemeli, ufak tefek kusurları bağışlamalıdır. Politikayı bir belli sınır içinde tutsa yeridir. "İşlerin en hayırlı olanı, orta kararlısıdır. Aşırılıktan da, iyice sönüklükten de sakınmalıdır." (Hadis) Kaskatı kızgınlık da, aşırı yumuşaklık da zarar verir. "Cömertlikte ve harcamada ölçü şarttır. Savurganlar şeytanın kardeşi sayılırlar," hadis-i şerifi de tutumsuzluğu kınamaktadır. Ama pintilik de

[7] Kur'an, Nahl Suresi 90. Âyet.

kötü bir niteliktir. Elini ne sıkı tut, ne de büsbütün aç. Yoksa hem kınanır, hem eli boş kalırsın.[8]

Kısacası, Yüce Tanrı'nın buyruk ve yasaklarına itaat edip büyüklüğüne güvenerek her zaman için nefsi kontrolde tutmalıdır. Eğer yüreğindeki benlik duygusunu atamıyorsa kendi kendisine öğüt vermeli, aklını çalıştırıp gerçeklere varmalıdır. Aslına bakılırsa sultanlık, Allah'ın büyüklüğü yanında bir hiçtir! Ve olsa olsa O'na kulluk demektir.

"Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır."

Yeryüzüne şah, toplumlara padişah olana iki nitelik yaraşır. Bu iki niteliği, birer farz kabul etmek daha yerinde olur:

Birinci nitelik bilimdir. "Bilim öğrenmek kadın olsun, erkek olsun her Müslüman'a farzdır."[9] (Hadis) Bu ilahi kanun, bireylerin başı olan padişahlar için çok daha kesindir. Eğer bir padişah bilimli ise ilahi emirleri yerine getirip yasaları yürütmekte başarıya ulaşacaktır. Allah saklasın, bilimden, bilgiden yana bomboş ise kendi keyfine uyup bildiğini işleyecek, insanlığın düzeni yaman olacaktır.

İbn Abbas'tan rivayet edilir: "Allah Süleyman Peygamber'e buyurmuş:

'Bilim ve maldan hangisini istersin?'

Süleyman, bilimi tercih edince, Tanrı ona hem bilim, hem padişahlık vermiştir."

Demek ki, bilim padişahlıktan üstünmüş.

Nazım:

Râm ola emrine dersen dehre hükmeden mülûk
İlm ü irfân mesleğine s'ay edüb eyle sülûk

Rivayet: "Meliklerinden bilgin, olgun, işbilir, akıllı biri, oğluna şöyle öğüt verirmiş:

'Yüce Tanrı'dan her ne istersen ki sana vere. Sen de onu halka uygula. Bu tutum, Allah'ın hoşnutluğunu sağlar. Halkı-

---

8 Kur'an, Hucurat Suresi, 10. Âyet

9 Kur'an, İsrâ Suresi, 29. Âyet.

nın gönlünde sevginin değişmemesine çalış. İster bu dünyada ister öbür dünyada, neyin yapılması doğru değilse ondan çekin. Sadık dostlarının, sana nasihat edenlerin uyarmalarından dışarı çıkma. Bilim, politika ve hüner sahipleriyle sık sık danışmada bulun. Bunlarla her konuyu görüş. Halkının durumunu aralıksız incele. Böylece ülkene zarar gelmesin. Sultanlığın temelleri sarsılmasın. Eğer halkın durumunu ayrıntılarıyla bilirsen, senin namına iş görenler haksızlıkta bulunamazlar. Önceden bir kötülük görmüş olanlar varsa onlar senin bu güzel yönetiminden teselli duyup duaya yönelirler.'"

Rivayet: "Abbasoğullarının bilgin ve görmüş geçirmişlerinden Abdullah bin Salih, halifenin yeni yetme şehzadelerinden birisiyle buluşup konuşmaya başladı. Onu bilgi ve hüner bakımından boş buldu. Tamamen kendi havasına uymuş, bazen oltayla balık avlar, bazen gökte güvercin uçururdu. Abdullah, 'Bu hal padişahlara yakışmaz; belki ırgatların, işsizlerin, yahut ünü tünü belli olmayanların harcıdır,' dedi. Şehzade ise hanedanının bu yaşlı kişisine, 'Ey akılsız koca! Sen bunun tadını tadmamışsın. Yoksa böyle konuşmazdın,' karşılığını verdi. Abdullah bin Salih anladı ki, şehzade ayrı yola koyulmuş; hemen selam verip uzaklaştı. Sonra şu iki beyti saray kapısının yanına yazdırttı:

Arapça dizelerin Türkçesi:

İlim öğren ki anadan doğmaz kimesne ilimle
Âlim olan olmaya cahil gibi hor ve hâkîr
Her ki nâdân ola kavminde büyük olursa da
Ulular mahfillerinde görünür gayet sagîr

Padişah olanlara, heves ve havalarını boşamak düşer. Doğru tedbirler ancak akılladır ve arzuları dizginlemekle alınabilir. Bir padişah eğlenceden, yersiz sevimsiz isteklerden kendini sıyırabilmiş, cinsel eğilimlerden nefsini tutuklamışsa "akıl" denen sultan onda vardır. Eğer kendini oluruna bırakıp her kötülüğe yönelmişse kurtulması kolay değildir.

Bir insan ki, organlarını kontrole alamayıp içinden kaynayan her isteğe boyun eğer; ya o, padişah sıfatıyla buyruğundaki ülkeyi, illerde, bucaklarda yer tutmuş azgın beyleri nasıl önüne kul edinir?

İkinci olarak, bütün maddi ve manevi arzular şeriata göre kullanılmalıdır. Esas bu olursa ağası da, köylüsü, işçisi de baştakine uyar ve bağlı olur.

Hikmet sahipleri demiş ki, "Eskiden padişahlar birbirlerini gözetirlermiş. Birbirlerinin durumlarını incelerlermiş. Akıl yolundan ayrılmayana, şeriatı uygulayana saldırmayıp onlarla dostluk kurmaya çalışırlarmış. Eğer biri, ötekinin sapıklığını, akılsızlığını, eğlenceye, oyuna düştüğünü sezerse zaman kaybetmeyip yurdunu elinden almaya fırsat kollarmış."

İyilik dağıtımında da öc almada da sınırı aşmamak gerekir. Çünkü aşırılıktan zarar görüleceği kesindir. Hazineler boşalıp gider. Öc almada aşırılık hem dostu düşman kılar, hem de öbür dünyada kul hakkını arttırır.

Hizmetçilere, uşaklara yüz vermemek lazımdır ki, padişaha olan saygı gönüllerde devamlı olsun.

Her zaman bilmediğini sor. Çünkü ülkenin bütün işleri senin boynundadır. Nefsini cinsel isteklerden öte tut. Düşmanların bunu gördükçe yüreklerinin yağı erisin. Yardımcılarını, danışmanlarını doğru ve dindar kişilerden seç. Böylece, benliğin erdemle bezenir. Görev vereceğin kimseleri, soyu sopu belliler arasından tayin et. Devlet ışığı ancak bununla sönmez. Ayrıca mutluluk yapısı bu türlü bir tedbirle çatlak almayacaktır. Herhangi şey sence apaçık biliniyorsa başkasının sözünü dinleme. Gerçeğe uymayan tanıklıkları kabul etme. Dilek ve tasarılarını denemediğin birisine açma. Hayınlık gördüğüne bir daha inanma. Dilini kötü söze alıştırma. Altından kalkamayacağın işi yüklenme. İyiliği çabuklaştır; bir yaramazlık tasarlıyorsan yavaş davran.

Beyit:
Ko ta'cili ki ol şeytan işidir.
Te'enni sabreyle rahman işidir.

HİKÂYELER

Haberleri aktaranlar, doğruluğu kuşkusuz hadiseleri nakledenler geçmiş zaman vak'alarını, asrın ve devirlerin havadisini şöyle rivayet ederler:

"Yezdcerd oğlu Behram[1] Çin padişahı Hakan'la dost geçinirdi. Uzun zaman birbirleriyle barış ve birlik içinde yürüdüler. Karşılıklı hediyeler gönderirlerdi. Eğer başka biri düşmanlık etse hemen dayanışmalı olurlardı. Şu var ki, Behram'ın gücü ve yiğitliği dünyayı tutmuştu. İlmi, adaleti, cömertliği çavlanırdı. İşte bütün bunları, işittikçe Behram'a haset eyleyen Hakan'ı kıskançlık batağına itiyordu. İçinden tasarılar geçiriyor, Behram'ın ülkesini zapt etmek dileğiyle fırsat kolluyordu. Başvezirini çağırıp Behram konusunu açtı. Onun beğenilmiş niteliklerinden tiksintiyle söz etti. Sonunda, 'Elbette Behram'ı yok etmenin bir yolu, bir güzel tedbiri bulunur,' deyip düşüncesini sordu. Vezir, 'Padişahım, konuyu benden başkasına açmazsan; uygun bir aldatma ve yerinde bir tedbirle gereğine bakarım, gafil bir anında şahmat ederim,' dedi.

Hakan bir süre sabır gösterdi ve dileğini vezirinden gayriye açmadı. Zaman geçince aynı konuyu yine ortaya getirdi. Vezir fırsat kolladığını, biraz daha sabretmesini rica etti. Bir zaman geçince, Hakan yine ortaya getirdi. Vezir yine mühlet istedi. Birkaç günden sonra Hakan yine o meseleyi sordu. Bu kez vezir, 'Padişahım, Behram öyle akıllı bir sultandır ki, her oyuna kanmaz. Değme ustalıklara yem olmaz. Ayrıca

---

[1] Yezdcerdoğlu Behram (420-438): Sasanî hükümdarları arasında "Behrâm-ı Gûr" diye ünlüydü. Hakkında birçok masal ve hikâye vardır. Gûr denilen yabaneşeği avına merakından bu lakapla anılırmış, kuvvet, cesaret ve adalet örneği sayılmıştır. 438 yılında, av sırasında kuyuya düşüp ölmüş. Dilâram adlı sevgilisi de ünlüymüş.

aranızda uzun zamandan beri sadakat ve muhabbet vardır. Bunları bozup sebepsiz saldırıya geçmek akıldışı olur. Geleneklere ve milletlerarası hukuka uygunsuz düşer. Ben bunca zamandır erteliyorum, ihmal ediyorum. Çünkü biz ancak savunmayla varlığımızı koruyabiliriz. Yapılması her bakımdan çirkin olan isteğinizi unutmanız lazımdır. Yalnız bu değil, makul olmayan benzeri konular da ele alınmamalıdır,' dedi.

Hakan bu cevaptan huzursuz oldu. Kendi arzu ve iradesine muhalefet eden vezirine de hayli incindi. Onu savıp öteki bir vezirini çağırdı. Meseleyi ona açtı. Behram'ın öldürülmesi için bir plan kurmasını emretti. Haset, şirret hıyanet yanlısı bu vezir, kurduğu kötülüğü yapmak için eline fırsat geçtiğini gördü. Önceki veziri gözden düşürmenin tam vaktiydi. Canla başla Behram'ı öldürmeye çare aramaya koyuldu. Çin kurnazlarından ve o vilâyetin gözüaçık, eliçabuk fedayilerinden bir pehlivanı bol para ve ikbal vadiyle kandırdı. Adam, İran'a gidip maharetle Behram'ı öldürecekti. Yanına küçük kardeşini de aldı. Bu, herkesin âşık olduğu, zamanı birbirine katacak derecede eşsiz bir güzeldi. Ayrıca gereken bütün araçları da tamamladı.

Az zamanda Behram'ın memleketine vardı. Saraya yakın bir dükkân tuttu, öte beri satmak için. Orada bir de ev buldu. Hem alışveriş ediyor, hem çevreyi kolluyordu. Sonunda, Behram'a yakın birisiyle arkadaşlığa, bunun aracılığıyla da saray mensuplarını müşteri edinmeye başladı. Kimine harçlık, bahşiş veriyor, kimine ucuz mal satıyordu. Derken hepsinin dostu oldu. Artık bütün olup bitenleri duyup öğreniyordu. Nihayet kardeşini 'Kölemdir' diye satışa çıkardı. Çok kişi alıcı olduysa da bu alçağı iyice yere vereyim diye oyalardı. Tesadüf, Behram'ın kapıcıbaşısı oğlanı görüp beğendi. Kurnaz adam, tam fırsatın üstüne bastığını sezmişti. Azına çoğuna bakmadan verdi gitti. Bu olayla iki kardeş saraya biraz daha yaklaştılar. Oğlan, bir gece nöbetçi ağasıyla sarayı beklemeye gidiyordu; el altından ağabeyine haber uçurdu. O da kılığını uydurup nöbetçiler saraya giderlerken aralarına karıştı. Gelenek olduğu üzere kapıcıbaşı, sarayı ve hazineyi

beklemeye başladı. Her bir adamını da ayrı bir yere gözcü kıldı. Casusu ise hazine kapısına yakın bir yere koydu. Adam gece yarısı hazinenin saçağını tutuşturarak ortalığı yangına verdi. Ateş hızla yayılıp çevreyi bürüdü. Şaşıranlar, ürkenler karış katış oldular. O sırada döşeğinde yatan Behram da uyanıp kalktı ve 'Bu iş kendiliğinden olmasa gerek; elbet bir hikmet vardır,' diye korkuya kapıldı. Eyerlenen atına atlayıp hengâmeden yana seğirtti. Gördü ki kimi ateşi söndürmede, kimi su yetiştiriyor, her biri bir iş üzere durmaz çalışır. Ama kurnaz adam, işe güce karışmamış ateşten uzakta duruyor. O an, casus da Behram'ı seçmeyi başardı. Yavaş yavaş yaklaşırken Behram yanındakilere casusu yakalattı. Tutup yokladılar. Üzerinden bir zehirli hançer çıktı. 'Meğer fırsatını gözetip yürürmüş ki ansızın hançeri vurup öldüre! Hançeri elinden aldılar, elini ayağın bağladılar. Yangın söndürülüp kalabalık dağılınca sorguya çektiler. Düşüncesini, yapacaklarını bir bir deyiverdi. Kardeşini de bulup getirdiler. Her hareket ve fiillerini öğrendiler. Behram yanındakilere, 'Sakın bu konuyu ve olayı kimselere açmamaları!' tembihinde bulundu. İki kardeşi her şey unutulasıya hapse koydurdu. Behram karşı bir oyun kurup Hakan'dan intikam almayı tasarlıyordu. *'Her kim iyilik işlerse kendinedir, her kim kötülük işlerse o da kendinedir.'*[2]

Hakan, Çin padişahının kadına düşkünlüğünü öğrenmişti. Behram'ın memleketinde ise bir çiftçinin güzel yüzlü, işveli, oynak, görenin aklını başından alacak, ortalığı birbirine katacak bir kızı vardı. Şah, bu kızı babasından aldı. Bir ayyarı (kurnazı) da bezirgân kılığına soktu. Kendisine her çeşit oyun çevirme, hile yolları öğretildi. Kervanı değerli mallarla yüklendi. Kızla Çin ülkesine gitmesine izin verildi. Eğer Hakan'ın işini bitirecek olursa para ve mevki sahibi olacak, ömür boyu rahata kavuşacaktı. Adam, Çin'e, Maçin'e, Kıpçak çöllerine, Tatar ülkesine doğru yol almaya koyuldu. Hakan'ın başkentine ulaşıp tahtının olduğu yere yakın yerleşti. Kısa zamanda Behram'a tuzak hazırlayan veziri de tanıyarak ö-

[2] Kur'an, Fussilet Suresi, 46. ayet.

zelliklerini öğrendi. Evine koşup ona en değerli kumaşlardan hediyeler sundu:

'Devletli efendim, ben kimsesiz, garip bir konuğum. Yüce Tanrı'nın verdiğinden bir parça malım var. Hepsini ayağınıza getirip izniniz olursa alım satım yapmak istiyorum. Büyüklük edip koruyuculuğunuzu esirgemeyeceğinizi umuyorum,' dedi. Vezir, sunulanları pek beğenip Behram casusunun dileğini olumlu karşıladı. Kurnaz adam, vezirin yanına her gidişinde bir yeni ve nefis hediye sunuşunda bulunuyordu. Vezir de buna karşılık saygı gösteriyor, türlü ziyafetlerden geri kalmıyordu. Sözün kısası ayyar, vezire girip çıkmaya başladı. Aralarında öyle bir arkadaşlık kuruldu ki, biri ötekinin elinden zehir yiyecek hale geldi. Baş başa bulundukları bir gün, 'Saadetli sultanım senin için çok seçme, güzel bir armağanım var, ama çoktan beri gönlüm vermeye yanaşmaz,' deyince vezir, 'Nedir?' diye sordu. Adam, 'Nitelikleri şu şu olan bir benzersiz câriyem vardır. Dünya dünya olalıberi bir eşini görmemiştir,' cevabını verdi. Anlatılanlardan, daha yüzünü bile görmediği kıza vezir kulaktan âşık oldu. Hemen getirmesin de ısrar etti. Adam odalığı bir güzel giydirip kuşatmıştı. Gören, cennetten çıkmış huri sanabilirdi. Vezir bu bulunmaz boya, yürüyüşe, hiç mi hiç dayanamadı. Elinde olmaksızın Hemen kucağına aldı. Yüzüne aç aç bakıyor, okşuyor, öpüyordu. Artık divanesi olmuştu. Behram'ın casusuna (ayyara) gelince, 'Uğurlu olsun!' deyip odadan çıktı.

Doğruca Hakan'ın sarayına varıp kapıcılara, 'Yardım sizden! Beni Hakan'la buluşturun; şimdi pek önemli bir iş vardır. Eğer geri kalacak olursa suçunuzun cezasını yaman görürsünüz!' demeye, bağırıp çağırmaya başladı. Kapıcılar içeriye haber salıp adamı Hakan'ın huzuruna çıkardılar. Ağlayarak, 'Padişahım, ayağınızın toprağına yüz süren bir kimsesizim. İran'dan çok rızk ve mal getirmiştim. Bu şehirde satacaktım. Vezirinize bana ruhsat versin diye o kadar çok ve kıymetli armağanlar sundum ki, değme sultanların hazinelerinde bunca mal yoktur. Siz Şehinşah hazretlerine ise güzel

bir odalık ayırmıştım; yeryüzünde bunun gibi bir ince dilber, boy bos görülmüş şey değildir. İşte az önce getiriyorken çekip elimden aldı. Odalık benim değil sizindir,' dedi.

Hakan bu hikâyeyi dinleyince öfkeyle yerinden fırladı. Birkaç kapıcıyla çavuşlarına, vezirin evine ansızın girmelerini, cariyeyle ne durumda olduklarını tespit etmelerini, hainin nesi var nesi yoksa hepsini alıp getirmelerini emretti. Görevliler gittiler, vezirin üstüne düştüler. Onu, kızı dizine almış, kollarını boynuna dolamış öper durur gördüler. Hemen odalığı elinden alıp veziri de sımsıkı bağladılar. Konağındaki malları, giyecekleri, armağanları toparlayıp Hakan'ın önüne getirdiler. Her şey bir yana, odalığı gören Hakan'ın sabrı taştı. Derhal kucağına çekip okşamaya, yüzünü gözünü öpmeye başladı. Sonra vezire dönüp hışımla, 'Bre melun herif, aldığın güzel nesneler, armağanlar sana yetmez miydi ki bizim hakkımıza sarkıntılık edersin? Oysa yeni güzeller bulup getirmek görevindir.'

Sonra vezirin, kızın boynuna doladığı kolunu kestirtti, öptüğü için dudaklarını koparttırdı, yüzüne baktığından iki gözünü oydurdu. Hakan kızı tenhaya alarak vezirin kendisine ne yapıp ne yapmadığını sordu. Kız, 'Kimse bana el vurmadı,' deyince pek memnun oldu. Tekrar öpmeye, bağrına basmaya koyuldu. Daha fazla dayanamayarak koçtu (ilişkide bulundu). Kız başındaki örtüyü çıkartarak Hakan'ın şurasını burasını temizledi. Hemen o anda Hakan'ın oyluğu, cinsiyet organı husyeleri yanıp sızlamaya başladı ve habire kaşınmak istedi. Acı arttı, şiddetli ağrıya döndü. Öte yandan Behram casusu ortadan kaybolmuş, doğru İran'a gitmişti. Hakan bunu öğrenince büsbütün evhama kapıldı. Yerde gökte arattı, bulduramadı. Bu kez odalığı sıkıştırdı:

'Senin efendin nedir, ne değildir; seni nereden getirdi?'

Odalık:

'Ben falan köydenim. Babamdan çok altın akçayla alıp bu adama verdiler. Beni yurdumdan buraya getirdi. İşte bu başımdaki örtüyü vererek, "Seni padişaha götüreceğim; o ne zaman seninle temasta bulunursa altını bu örtüyle silecek-

sin, usul böyledir," demişti. Ama ben onun maksadını bilebilmezem dedi.'

Anlaşıldı ki, ustaca bir oyun çevrilmiş; olan olmuş. Sözü uzatmayalım. Hakan'ın derdi gittikçe arttı. Ölüme yakın oldu. Oyluğu şişti; sızlayışı, iniltisi ortalığı doldurdu. Hekimler, 'Eğer cinsiyet organı kesilmezse ölümü kesindir,' dediler. Hakan hadım edildi. Ayyar ise kaçıp can korkusuyla Behram'a ulaşmıştı. Olup bitenleri şaha anlattı: Behram nicedir hapiste tuttuğu kimseleri huzuruna getirtip, 'Hakan, sizin canınızı gözden çıkararak beni öldürmeyi tasarlamıştı. Biz ise canınızı bugüne kadar koruduk. Ayrıca boş yere bizi öldürtmek isteyişinin cezasını da Hakan'a verdik. Şimdi sizi serbest bırakacağım. Şu şartla ki, mektubumu Hakan'a ulaştıracaksınız.

Sonra şu yollu bir mektup yazdı:

"... Bundan önce, dış görünüşe aldanıp seninle iki dost gibi değil kardeşten de ileri geçinirdik. Dostluğun, kardeşliğin bütün icaplarını yerine getirmekten geri kalmamıştık. Amma şimdi gerçek durum ortaya çıktı. Vefa yolundan sapıp cefa yoluna düştüğün anlaşıldı. İyiliğe iyilikle karşılık vermek bir erdem işaretidir. Kötülüğe kötülükle karşı koymak ise zulmün en kötüsüdür. Tasarladığın kötülük, vezirinin bunu sağlamak için kurduğu tuzak; hâle bak ki, Allah'ın bir hikmeti olarak yine sana zarar getirdi. Değişmez kural, bir yeni örnek kazandı. Ve senin başına, hakaretin, kınanışın külahını giydirdi! Eğer bundan böyle açıklık ve dürüstlük yolunda gidersen, aramızda dostluğa aykırı bir olay çıkmaz sanırım. *'Bizim işlediklerimiz bize, sizin işlediklerniz de size...'*[3] Barış içinde herkes kendi bildiğince yaşarsa, ortadaki mesele tatlıya bağlanır umudundayım. Boş ve zararlı bir işin üzerinde durmamak ise akıllılarca kazanç sayılır..." gibi, öğüt verici sözlerle dolu mektubunu tutuklulara verip her ikisini serbest bıraktı.

---

[3] Kuran, Bakara Suresi, 139. ayet.

Hikâye: "Arap padişahı Nu'man ibn Münzir,[4] garip bir usul ve korkunç bir düzen kurmuş; kendisinden önce hiç kimse böyle yapmamıştı. Zamanını iki kısma ayırmış; bir gününü, 'iyilikler günü,' diğerine 'kötülük günü' tayin etmişti. İşte onun devlet yönetimi ve halka olan tutumu, bu günlerin sırasına bağlıydı. Hergün ava çıkar, sahrada gezer, iyi gününde her kime rastgelse doyum eder, hadsiz hesapsız iyilikte bulunur; yeis gününde aksini işler; rastgeldiğini türlü eza cefa ile öldürdü.

Yine bir gün Nu'man, Şerik adlı vezirini yanına almış, çöllerde dolaşıyordu. Uzaktan dertli bir Arap göründü. Zavallı, çoluk çocuğunun geçimini sağlamak amacıyla yanık yanık geziniyor, oraya buraya koşuyordu. Derken, Arap'ın gözü Nu'man'a ilişti. Dilenir, sadaka koparırım umuduyla koşarak yanına geldi. Arap, Nu'man'ı da veziri de tanımıyordu. Vezir Şerik bin 'Adî ona berikinin padişah olduğunu işaret etti, ama Arap anlamadı. Selam verdikten sonra, hayır duaya başladı. Nu'man, "Benim âdetimi bilmiyor musun? Bugün kötülük günüdür!" deyince Arabî neye uğradığını anladı ve başını önüne eğdi: 'Hüküm Allah'ın, buyruk padişahımındır,' dedi.

Nu'man, celladına, boynunu vurmasını bildirdi. Cellat, Arap'ı yere çökertip kılıcını çekti, başucuna dikildi. Arap başını kaldırarak vezir Şerik'e hitaben şu Arapça dörtlüğü okudu.

Türkçesi:

Ey Şerik bin Adî, ölümden ezik üzülmüş, küsmüş değilim
Fakat güvercin yavruları gibi oğlancıklarım var
Onların karınları aç, yiyecek bulamadım.
Sen bana acıyıcı ol!

---

4 Numan (İmri'ül-Kays oğlu) en-Numan bin Münzir Ebu Kabus (?-608 sıraları): Hîre (Necef) hükümdarlarının ünlülerinden. Cahiliyye devrindeki Nabiga, Hasan, Hatemü't-tâî gibi şairlerce övülmüştür. Dicle üzerinde "Nu'maniyye" şehrini kurmuştu. İranlılara tabi olan Numan'ı, Kisrâ Perviz Hanikın'a sürmüş ve ölünceye kadar orada hapsetmiştir. Başka bir söylentiye göre de fillere ezdirmiş.

Vezir dayanamayıp Nu'man'ın ayağına kapandı. Arap'ı kendisine bağışlamasını yalvardıysa da çare olamadı. Sonunda, 'Oğlancıkları varmış. Açlıktan ölürler. Hiç olmazsa izin verseniz, onlara yiyecek götürsün, ihtiyaçlarını karşılasın. Sonra öldürtürsünüz,' dedi.

Nu'man, 'Gidip gelinceye kadar kefil göstersin. Eğer gelmezse yerine kefilini öldürtebileyim. Yoksa böyle bir özürle kendi koyduğum yasayı bozmam!' dedi.

Şerik, Arap'a dönüp, 'Senden kefil istiyor. Gelmeyecek olursan, yerine onu öldürtecek.'

Arap gülümsedi:

'Siz başından beri bu hayra öncülük ettiniz, el attınız. Sizden başka burada bir kimsem yoktur ki bana kefil olsun. Başlananı güzel bitirmek gerekir. Büyüklük ve iyilik gösterin, kefilim olun. Ant ediyorum, gün dolmadan, çocuklarımın ihtiyaçlarını karşılar dönerim. Ayrıca soyuma sopuma vaziyetimi söylerim. Benden sonra, yavrularımı onlar gözetsinler. Başka bir işim yoktur. İnşallah akşamdan önce gelip yetişirim,' dedi.

Şerik, 'Bu kişi bana bağlandı. Tek umudu ben oldum. (Arapça) "Kim bana sığınır, hakkımı gözetirse, benim de onun hakkını gözetmem, üzerime Tanrı buyruğu olur,"[5] anlamınca, ben ona iyice gerekli oldum ki, başka çıkar yol düşünemiyor. Yalvarmasını geri çevirmemeliyim,' diye düşündü ve Nu'man'a dönerek, 'Bu adamı salıverin, ben kefilim. Eğer akşam olup ta gelmezse ona edeceğinizi bana edersiniz,' dedi.

Nu'man, Arap'a izin verdi. Zavallı adam çocuklarının bulunduğu yöne seğirtti, vardı gitti. İkindiye kadar katlandılar. Gelmedi. Nu'man, Şerik'e bakarak, 'Arap gelmedi!' dedi. Şerik, 'Umarım ki gele. Gelmeyecek olursa işte ben hazırım; sözümden dönmeyeceğim,' karşılığını verdi.

Böylece konuşurlarken karşıdan bir toz bulutu gözüktü. Birazdan Arap'ın uçarcasına yaklaşmakta olduğunu seçtiler. Yanlarına ulaşıp selam verdi, 'İşte geldim,' dedi ve ekledi:

---

[5] Hz. Peygamber buyurmuştur: "Sahabelerinden kim benim hakkımı gözetirse ben de kıyamette onu gözetirim, (nakleden İbn Câbir).

Oğlancıklarıma erişemedim. Amma çok korkuyordum. Kefilime bir zarar geleceği kuşkusu içimi yedi bitirdi. Bazı kimselere çoluk çocuğumu ısmarladım da yoldan döndüm. İşte hazırım, buyruk padişahımındır!" deyip boynunu eğdi.

Nu'man derin bir şaşkınlığa gömüldü. Bir Arap'a, bir veziri Şerik bin 'Adî'ye baktı. Sonra onlara, 'İkinizin durumundan da hayrette kaldım. Ya Arabî! Sen, ahde vefada, kimselere yer bırakmadın, ya Şerik! Sen de büyüklük ve mürüvvette yer komadın. Siz ki, birbirinize böylesine bir sadakat ve vefa gösterdiniz; daha ben nasıl zulümde bulunabilirim?' dedi.

O âna kadar ettiklerine pişman olup bozucu yasasını kaldırdı. Kötülük günlerini de iyilik günlerine kattı. Bağışta herkesi bir gözetmeye başladı."[6]

Hikâye: "Halife Me'mun'un, ordusuyla bir sefere çıkması gerekiyordu. Yerine, Mehdi oğlu İbrahim adlı amcasını hilâfet tahtına naip bıraktı. İbrahim, hava ve heves ehliydi. İyi konuşur, iyi söyler birkaç da arkadaşı vardı. Bu adamlar, İbrahim'i kandırıp 'Halifelik hakkı aslında senindir. Atalarından, dedelerinden kalan bu hakkı, Me'mun'dan almanın tam sırası. Halifeliğini ilan et. Oturduğun tahtta diren ve sakın ayrılma. Allah bilir, belki de Me'mun çıktığı seferden dönmeyecektir. Dönse bile ordunun, senin yanında olacağı kanısındayız,' gibi inandırıcı sözlerle İbrahim'in kalbine vesvese soktular. O da 'Halifelik benimdir,' diye Bağdad camilerinde hutbeyi kendi adına okuttu. Bu durum, Halk arasında şâyi oldu. Me'mun'a düşmanlık besleyen fesatçılar da hemen İbrahim'in etrafında toplandılar. Artık İbrahim'den 'Müminler Emiri ve İslam Halifesi' diye bahsediyorlar, halkı kandırmaya çalışıyorlardı. Me'mun olanları duyar duymaz seferi bırakıp geri döndü.

İbrahim'in gücü yoktu; neyle karşı koyacaktı? Bağdad'ın içinde gizlendi. Me'mun yeniden halifelik tahtına oturup

---

6 Bu hikâye Batı edebiyatında da –az çok değişik– işlenmiştir. Ünlü Alman şairi Schiller'in baladlarında Siraküza Kralı Denis'in zulümlerini anlatan "Kefil" hikâyesi buna bir örnektir.

işleri düzene sokmaya, bir yandan da İbrahim'i aratmaya başladı. Çok aramalardan sonra bulunamayacağı anlaşıldığından Bağdad'ın bütün kapılarına gözcüler konuldu. Kadın olsun, erkek olsun, her geçenin yüzü görülmeyince dışarı bırakılmıyordu.

İbrahim kaçtığı ilk gece, kıyafetini değiştirip mahalleden mahalleye koşmuş, yatacak güvenli yer bulamamıştı. Yatsı vakti geçince, şehrin bir ucundaki mahalle mescidinde sabahlamayı tasarlıyordu. Orada namaz kıldı. Müezzin, duadan sonra, 'Tez olun, herkes evine varsın. Çünkü halife, Mehdî oğlu İbrahim'i aratmaktadır!' dedi. Halbuki İbrahim oradaydı. Müezzin böyle deyince yeniden başını alıp kaçmaya koyuldu. Sonunda bir çıkmaza saptı. Semtin köpekleri çevresini sardılar. Şaşkınlık anında karşısına elinde fener, bir Arap dikildi. İbrahim'e yakınlık gösterip o gece konuk etmek üzere evine götürdü. Sabah nereye dilersen gidersin dedi. İbrahim, korkarak ve naçar, Araba konuk oldu. Girdiği evde, Arab'ın yalnız yaşadığını anladı. Odaya geçip oturdular. Arap, 'Sultanım, hoş geldiniz. Safalar getirdiniz. Her ne kadar sizin kişiliğinize bizim gibi bir yoksulun evine girip oturmak, yatıp kalkmak yakışmazsa da (Arapça) "zaruret uygunsuzu uygun kılar," misali malumdur. Bir hoşça döşek döşedi. Yiyecekler, içecekler bulup önüne sofra kurdu. Uşak gibi, karşısında el kavuşturup durdu ve 'Sultanım, ben köleniz berberlik ederim. Sizinle oturup yemek içmek haddim değildir. Keyfinize bakınız. Ben de hizmetinizi göreyim,' dedi.

İbrahim ise adamcağızın davranışlarından pek memnun kalarak, 'Beni tanıyor musun?' diye sordu.

Arap karşılık olarak, 'Tanrı'nın beğendiği sultanım, dünkü halifemiz, Mehdi oğlu İbrahim değil misiniz? Sizi kim bilmez. Dünyanın gidişi böyledir. Bir bakarsın devlet, bir bakarsın felâket... Dün halifelik tahtında otururdunuz, bugün bir Arap berberin evinde yatacaksınız. Dilerim, Tanrı izin versin de böyle kalmayasınız,' dedi. İbrahim'e teselli verdi. Sözün kısası firari, Arap'ın evinde üç gün kaldı. Berber, her gün sabahtan kalkıp dükkânına gidiyor; kapıyı İbrahim'in

üzerinden kilitliyordu. Akşama kadar işini işledikten sonra birçok nefis yiyecekler alıp eve dönüyordu. Bağdad'ın içinde ne konuşulursa duyabiliyor, bunları bir bir İbrahim'e naklediyordu.

Üç gün geçince İbrahim'in korkusu yeniden baskın çıktı. Başka bir yerdeki, babasının eski bir sipahisine güveniyordu. Bu asker, babasının kölelerindendi ve herhalde yanına gidecek olursa kendisini öz canından fazla koruyacaktı. Dördüncü günün gecesinde Arap'la vedalaşıp sipahinin evine doğru yola koyuldu. Meğer Me'mun, bütün erlere, atlılara, ağalara sıkı sıkıya tembihlemişti: Her kim, amca İbrahim'i yakalayıp huzuruna getirirse dört bin lira verecek, ayrıca istediği bir toprağın gelirini ihsan edecekti. Bunun için bütün görevliler bucak bucak İbrahim'i aramaktaydılar. İşte Mehdî'nin köleliğinden yetişme olup İbrahim'in güven beslediği sipahi de temcit vakti, köşe bucak İbrahim'i aramaktaydı. Bağdad Köprüsü üzerinde karşılaştılar. İbrahim şaşırakalıp 'Hay, ben senin evine gidiyordum, iyi ki karşıma çıktın!' diye kendisini tanıttı. Oysa sipahi soysuz alçağın biriydi. 'Tamam, Müminler Emirinin, bize arattığı adamın ta kendisi!' diyerek İbrahim'in yakasına yapıştı. İbrahim anladı ki tatlı canının kurtuluşu kolay olmayacak. Atlıyı, atıyla birlikte bir punduna getirip Dicle'ye savurdu. Oradan hızla uzaklaştı. Yine yolu bir çıkmaza ulaştı. Güzel bir kadın, kapı arasından 'Nereye gidiyorsun, bu yol çıkmaz?' diye İbrahim'e sordu.

Şaşkın İbrahim, 'Ey kadın, kaçkın kişiyim. İyilikte, insanlıkta bulunup beni biraz gizlersen, yollar ıssızlaşınca yine savuşur giderim,' dedi. Kadın isteğini olumlu karşılayıp hoş geldin diyerek evine aldı. Kapı üstündeki cumbaya çıkardı. Önüne yiyecekler koydu. Meğer bu ev, o sipahinin evi, kadın da karısı imiş! İbrahim biraz dinlendi ve cumba penceresinden yolu gözetlemeye başladı. Bir de ne görsün! Sipahi çıkageldi. Kendisi gibi ıslanmış atı da ardı sıra. Ahali toplanıp kurtarmışlar. Epeyce güçlük çekerek kurtulduğundan, sersemlemiş olarak evine girince İbrahim artık ölümün ada-

makıllı yaklaştığını sezinledi. Hemen inip kaçmayı düşünüyordu ki, kadın yanına geldi:

'Bizimki suya düşmüş. Ona bunu yapan sen olmalısın. Ama haktır. Çünkü, bu herif alçağın biri. Nimet hakkını bilmez; tuz ekmek verene saygı göstermez. İçine hiç kuruntu koyma. Yüce Tanrı'nın izniyle ben seni saklarım, elimden geldiğince hizmetini görürüm,' dedi. Kısacası, İbrahim burada birkaç gün kaldıysa da yine korkusu arttı. Kadından, çarşaf, peçe benzeri elbiseler istedi. Sakalını tıraş etti. Kadın kılığına girdi. Eskiden, dadılığını yapan ve ıssız bir evde oturan kadının yanına gitti. Dadı, İbrahim'i görünce sözde çok sevinmiş gibi davrandı:

'Kölenize izin verin gidip yiyecekler getireyim,' uydurmasıyla dışarı fırlayıp doğru Me'mun'a haber uçurdu. Birkaç kadın gönderdiler. Zavallı İbrahim, eli ayağı sımsıkı bağlanarak kadın kılığıyla halifenin huzuruna götürüldü. Me'mun, 'Behey amca, bu ne yüzdür, bu ne kılıktır?' diye kınamada bulundu. İbrahim başını önüne eğip 'Ya Müminler Emiri, suçum bir dereceye vardı ki, özür dilemeye imkân yoktur. Bütün olanlar sizce de malum. Şu anda yapılabilecek iki iş vardır: Ya beni öldürtüp hakkını alacaksın ya da bağışlayacak sevaba ereceksin,' diye konuştu. Me'mun, Veziri Hasan bin Sehl'e baktı. O da, 'Bunun suçu, sınırı çok aşmıştır. Başına gelenler ise bir başkasının başına gelmiş değildir. Eğer işkenceyle öldürtürsen günahının bir sonucudur. Hakkını almış ve öteki padişahlar gibi davranmış olursun. Ki onlar, düşmanlarını yok edip şerlerinden kurtulurlar. Eğer bağışlarsan, asla benzeriniz olmayacaktır. Çünkü bu denli suçu şimdiye kadar affetmiş biri yoktur,' dedi.

Me'mun, İbrahim'e dönerek, 'Amca, her kime danıştıysam, seni öldürmemi tavsiye ediyor. Ama ben aramızdaki akrabalığı gözeteceğim. Ayrıca öbür dünya için çok gerekli olan sevabı da kazanmak niyetindeyim,' diye kararını açıkladı.

İbrahim şu sözlerle karşılık verdi:

'Danıştıkların, sana siyasetin gerektirdiğini söylediler. Halife olarak ne yolda karar verilmesi uygundur, onu açıkla-

dılar. Benim yaptıklarımın cezası ya kılıçla boynumun vurulması ya asılmak ya da yakılmaktır. Hatta belki de ezilmem gerekli. Fakat senin yaratılışın büyüklük, olgunluk eğilimindedir. Gönlün, iyilik ve af arzusuyla doludur. Hâşâ ki senden keyfince bir emir çıksın.'

Me'mun kalktı. Kendi eliyle İbrahim'in bağlarını çözdü. Kadın elbiselerini üstünden çıkardı. Pek değerli hilatlar giydirdi. Sonra Arap berberi, sipahinin karısını buldurtup ölçüsüz bağışlarla her ikisini de gömgök zengin etti. Sipahi ile dadıyı ise hakaretlerle öldürttü."

Hikâye: "Sultan Alâeddin Havarizmşah yaya ve atlı sayısız asker toplayıp Hıta beyleriyle üst üste savaşlara girişti. Sonunda Acem askeri tarümâr oldu. Kendisi yarar bir peyk ile kötü bir çiftçinin eline tutsak oldu. Sultan o zaman henüz yiğit, peyk de yaşlıydı Peyk açmazdan (üstü kapalı) sultana işaret edip 'Sultanlık, kaybedilen tahtın üstünde kaldı. Burada, hileden gayri kurtuluş çaresi görünmez ve doğru tedbirden özge kurtulma yolu mümkün değildir. Sultan bu nükteyi anladı ve peykin güzel tasarrufuna itikat gösterdi. İkisi de kurnaz davranmaya başladılar. Uşak ayağını uzattı; Sultan Alâeddin çizmesini çekip çıkardı. Bir güzel silip sakladı. Diğer bütün hizmetleri, sanki köle kendisiymiş gibi yapıyordu. Çiftçi, köleyi efendi, efendiyi köle sandı! Birkaç gün her ikisini 'Benim tutsaklarımdır,' diye koruyup sakladı. Süregelen savaş sonuçlanıp ortalığın yatıştığı haberi gelince Alâeddin'in adamı, çiftçiyi çağırıp 'Benim varlığım çoktur. Yakınlarım, kurtulabilmem uğruna aklının alamayacağı kadar mal verirler,' diye pazarlığa oturdu. Sonunda on bin altına uyuştular. Uşak, çiftçiye, 'Eğer isteğinin ayağına gelmesini istiyorsan, şu benim kölemi birkaç becerikli yiğitle memleketime yollayalım. Varsın, parayı getirsin,' dedi. Çiftçi gerçek sanıp sevindi: Alâeddin'in yanına atlılar koyup savdı. Sultan Alâeddin'i götürenler bir müddet sonra döndüler ve köle sanılan şahı memleketine ulaştırdıklarını söylediler.

Sultan Alâeddin tahtına kavuşur kavuşmaz dağılan askerini topladı. Tahtını güçlendirdi. Yaşlı uşak bunu duyunca pek sevindi ve gerçeği çiftçiye de açıkladı. İkisi birlikte tebdil-i kıyafetle sultana gittiler. Alâeddin, akıllı ve soğukkanlı kölesine üstün saygı gösterdi. Çiftçiye de uyarınca bağışta bulundu."

Hikâye: "Timurlenk aşırı derecede çirkin yüzlü, topal bir adamdı. Bir gün şairleri topladı. Onlara, 'Beni, gerçek görünüşümü tasvir edebilecek biçimde övebilir misiniz?' diye sordu.

Çoğu, 'Böyle bir deneme hiç de iyi sonuç vermez; hele ihsan, hiç kazandırmaz,' şeklinde düşündüler. Nükteci, her türlü söz inceliklerinde usta bir şair, mühlet dileyip çalışmaya koyuldu. Timur'u gerçek görünüşüyle tasvir eden ama hem de öven Farsça şu parlak dörtlüğü yazdı Türkçesi şudur:

Huda ol dem ki aksak yarattı
Seni hep cümleye sultan edipdür.
Saadet topunu atmağa her dem,
Ayağın birisin çevgân edipdür.[7]

Timur bu dörtlüğün gerçeğe uyarlığını beğenerek şaire bol bahşiş verdi. O sırada, usta bir nakkaş (ressam) işe karıştı, 'Timur'un bir gözü yoktur ve bu hal nazımda belirtilmemiştir. Emrederse bunu bir resimle canlandırayım' dedi. Timur'u tahtının üstünde tüfek atıyormuş gibi bir ayağını bükmüş, bir gözünü yummuş resmetti! Dinsiz Timur, bu ustalıklı benzetmeden da hoşlandı:

'Yüksek niteliklerimi ve cihangirliğimi tasvir etmiş, aferin!' deyip ressama da bağışta bulundu."

---

7 Eskiden pek meşhur olan bir oyun, çomak veya gûy-i-çevgândı. Ellerinde çevgân denen ucu eğri birer değnek bulunan atlılar, ortadaki topu, belli bir sınırdan dışarı çıkarmak için at koşturur, çevgân (çomak) vururlardı. Dörtlükte, Timur'un dizden bükülemeyen ayağı işte bu değneğe benzetilmiş.

Hikâye: "Mısır fatihi Sultan Selim Han, hazretleri kendi adıyla anılan cennet misali kasırda eğlenirken dışarı çıkmak ihtiyacı duydu. Uğurlu saydığı mühür-yüzüğünü parmağından çıkarıp hizmetçilerinden birine verdi. Bulundukları yer deniz kıyısıydı. Hizmetçi, bu eşsiz yüzüğü merakla evirip çevirirken denize düşürdü! Eli ayağı birbirine dolaştı; tatlı canından vazgeçmeyi ehven gördü. Kendisini kurtarması için Şeyh Hacı Efendi'ye (?) bir kapıcı koşturdu. Şeyh, gönlünü dünya bağından çözüp daldı; elini koynuna soktu:

'Hay hay oğul, meğer mühür-yüzük suya düşmüş. İşte!' diyerek koynundan çıkardığı yüzüğü uzattı. Hizmetçi, yüzük eline ulaşınca sevincinden deliye döndü. O anda da padişah işini bitirip çıktı. Hizmetçisinin gülümsemesinden bir hal olduğunu sezdi. Hizmetçi, olayı baştan sona anlatınca sultan, 'Yalan söylüyorsun. Bakalım Şeyh Hazretleri nasıl çıkaracak?' diye öfkeyle yüzüğünü denize fırlattı. Kâğıt kalem getirtip şeyhe bir pusula yazmaya hazırlanıyordu ki, o kutlu kişiden yüzük geldi bile! Üstelik şeyh şöyle demişti:

'Bu yoksula hor bakmasınlar.'

Şaşırıp kalan padişah, doğruca şeyhin tekkesine gidip iyi dualarını aldı."

Hikâye: "Harunerreşid şevket ve azametle ava giderken ansızın Behlül'le[8] karşılaştı. Halife bu ermiş kişiyi kendisine kardeş bellemişti. Vezirine, 'Gel, Behlül'ün söyleyişlerinden öğüt alalım,' dedi.

Birlikte yaklaştılar. Behlül, vezir için, 'Acaba, özü bilinerek mi vezir edinilmiştir?' diye konuştu.

'Ey Behlül, ya şu seninle hoşbeş eden (Harunerreşid) kimdir?' denildiğinde ise, 'Bu o kişidir ki, kendisi doğuda iken batıda bir zavallıya eziyet etseler, sorumlu olur!' cevabını

---

8 Behlûl-i Dânâ (Ebu Vüheyb bin Amr Sayrafî): İslâm sofisi (ö. 805). Türk ve İran edebiyatındaki nükteleriyle ünlüdür. Akıllıca sözlerinden ötürü "Dânâ=bilgin" tanınırdı. Rivayete göre, Harunerreşid'in kardeşiydi. Devrinin fıkıh bilginlerinden olduğu, İmam Cafer Sadık'tan ders aldığı da rivayet edilir. Bağdad'da yaşadı ve tam bir mecnun hayatı sürdü. Câfer Sadık'ın katline fetva vermemek için kendini deliliğe vurduğu nakledilmiştir.

verdi. Harun bunu duyunca gözlerinden yaş boşandı. 'Hesaplaşma gününde, benim halim ya nice olacaktır?' diye sızlandı. Behlül, 'Sıkı davran, halkın, büyüklerin, zenginlerin durumlarını birer birer soruştur. Zulmü ortadan kaldır. Teftişten geri durma. Belki bunlarla ceza gününde yakayı kurtarırsın,' öğüdünde bulundu. Sonra elindeki değneğe at gibi binerek, 'Yarış gidelim, konaklama yeri önümüzdedir; görelim hangimiz daha önce erişiriz?' deyip mezarlık yönünde seğirtmeye başladı! Harunerreşid vezirine, 'İyi gezdik ve pek güzel av olduk!' dedi şaşkınlıkla hilafet merkezine döndüler."

Hikâye: "Tâbiinden[9] Sâbık Berber nâmında doğruluk ve dindarlık örneği kişiyi, Halife Ömer bin Abdülaziz davet etti. Daha yeni halife olmuştu. Ona, 'Ey Sâbık, benim halife olmamı iyi karşıladın mı?' diye sordu. Sâbık, 'Müslümanlar için iyi amma sana yaramaz!' cevabını verdi. Halife, 'Öyleyse çekileyim ve kurtulmuş olayım,' deyince, Sâbık, 'Hayır!' dedi. 'O yüce mevkiyi Hak Tealâ sana lâyık görmüş. Bırakma. Yerine gelecek adam nice ola? Lakin, Müslümanların büyüklerini baba yerine tut. Küçüklerini oğul tut. Orta yaşlılarını kendine kardeş bil. Birincilere saygı, ağırlama; küçüklerine şefkat ve sevgi; kardeş bildiklerine ise gönül sıcaklığı göster. Hepsine yardım eli uzat. Böylelikle bu dünyada kul hakkından, günahtan sakınmış olursun. Aynı zamanda Tanrı katında, gözdelerin gözdesi, sevilenlerin en sevileni yüceliğine erişirsin,' diyerek öğüdünü tamamladı."

Bu safâ kitabını yazmaktaki murat ve meramım, saadetli padişahımızın iyiliğini kazanmak, hayır dualarını almaktı. Yüce Tanrı, padişahımın temiz varlığını, sultanlık tahtında devamlı kılsın; adalet ve doğrulukla, gölgesini yeryüzünden eksiltmesin. Amin.

---

[9] Tâbiin: Hz. Peygamber'i görmüş, toplantılarına katılmış olanlar "sahâbe," sahâbelere yetişen ve bunlarla görüşüp hadis nakledenler de "tâbiin"dir.

BİTİRME
(Tetimme)

Bu kitapta anlatılanlara göz gezdiren aydınlar, kendilerine pay çıkaracaklar ve gaddar dünyaya meyletmeyip gece gündüz ibadete, Allah yolunda zaman tüketmeye koyulacaklardır. Çünkü burada anlatılanlar kadar, şu vefasızlık dünyası için şahit bulunmaz.

Kani ol yeryüzünde şâh olanlar
Sipihr-i saltanatda mâh olanlar

Şu lâle-kim yeri hâk-i siyehdir
Sorarsan aslı bir La'lîn külehdir

Çemende dil uzada sebze-i ter
Sana bir sebz-i hat hâlini söyler

Çiçekler-kim çıkar yerden serâser
Ya çeşm-i yârdır yâ zülf yâ dilber

Çiçekler-kim çıkar zîr-i zemînden
Nişândır herbiri bir nâzeninden

Bağışlayan Allahın yardımıyla kitap tamamlandı.

DİZİN

A

(Atik) Vâlide Medresesi 7
Abaka Han 171, 172
Abbas, Hazretleri 102, 111, 142
Abbasî 21, 22, 104, 111, 127, 140
Abbasî, Halifesi, Halifeleri 102, 107, 109, 116, 119, 120, 122, 126, 127, 128, 130, 133, 135, 136, 137, 143, 159, 162, 189
Abbasî Halifesi Nâsır-billah 171
Abbasîler 14, 15, 88, 108, 116, 117, 119, 121, 122, 139
Abbasiye 122
Abbasoğulları 88, 89, 100, 101, 102, 104, 110, 114, 127, 186, 187, 201
Abbas soyluları 129
Abdullah 92, 99, 103, 104, 105, 117, 121, 123, 128, 133, 134
Abdullah bin Salih 201
Abdullah bin Zübeyr 92, 93
Abdullah el-Mehdî 119, 139
Abdullah ibn Hasan 102
Abdullah (Ubeydullah) 139
Abdurrahman 103, 132, 133
Abdurrahman, Avf oğlu 92
Abdurrahman Dahil 88
Abdurrahman, I. 134
Abdurrahman, II. 132, 134
Abdurrahman, III. 120, 134
Abdurrahman, IV. 133, 134
Abdurrahman, Nâsır-billah, III. 133
Abdurrahman, V., Mustazhir-billah 134
Abdülâziz (1405) 194
Abdülkerim Tayi'billah 122
Abdülmelik 93, 94, 98, 101, 103, 134, 137, 138
Abdülmelik, II. 137, 138
Abdürreşid 155, 157
Abış Hatun 181
Acem askeri 215
acemi ocağı 30
Acem (İran) 94, 158, 163
Acem melikleri 126
Acem ülkesi 129
Âdem Ata oğulları 58
Adid (1160-1174) 143
Adid-billah 143
Adîd'din II. Sâ'd bin Ebubekir 180
Adid-dinillâh, Fatimî Halifesi 182
Âdil 184
Âdil, II. 184
Âdil Sülemiş 187
Adlî 61
Aduddevle İzzeddin Ebu Şücâ Sultan Alparslan Mehmed 160
Adüddevle 122, 123, 145, 146, 147, 149
Adüddevle Kaba Hüsrev (Fars) 144
Afrika 88
Afyon 99
Ağrarkelis 177
Ah Hüseyin! Şah Hüseyin 145
Ahmed (Abbas soylu) 187
Ahmed bin Hasan 187
Ahmed bin İshak 123
Ahmed (Burcî) 193
Ahmed Efendi 16
Ahmed (Halife) 114, 116, 125, 127
Ahmed Han 172
Ahmed, I. 5, 9, 11, 14, 15, 16, 17, 18, 24, 30, 82, 170
Ahmedî 84
Ahmed ibn Hanbel 110, 111, 112
Ahmed Paşa 51, 52, 53
Ahmed Sâdeddin Bey 173
Ahmed (Samanoğlu) 137, 138
Ahmed Sebtî 108
Ahmet bin İsmail 151
Ahvaz 135

Akroinon 99
Aksungur oğlu İmadeddin Zengî 177
Ak Temür 27
A. Küçik (1341) 189
Alâeddin Havarizmşah 129, 215, 216
Alâeddin, III. 25, 173
Alâeddin, II. oğlu Gıyaseddin 173
Alâeddin Keykubad, I. 25, 170, 173
Alâeddin Keykubad, II. 173
Alâeddin Keykubad, III. 172, 173
Alâeddin Muhammed 175, 176
Alâeddin Paşa 26, 28, 29
Alâeddin Tekiş 176
Alaman 71
Alevilik 128
Ali 6, 8, 10, 16, 19, 22, 35, 36, 40, 44, 45, 63, 64, 90, 92, 96, 102, 103, 110, 113, 117, 118, 126, 128, 129, 133, 139, 144, 145, 146, 149, 150, 155, 157, 178, 182, 186, 189
Al-i Abbasî ve kuzzat-ı İslâm 192
Ali (Bahri) 189
Âl-i Büveyh 144
Ali (Gazneli) 157
Al-i İmrân Suresi 121
Alime Hatun 46
Ali Naci Karacan 6
Ali oğulları 113, 129
Âl-i Osman - Âl-i Abbas-Mülûk-i müteferrika 8
Âl-i Sebüktekin 151
Ali sevgisi 92, 128
Ali soyu 129
Ali (Zengî) 178
Alkamî oğlu Muideddin 128, 130
Alparslan 160, 163
Alp Arslan (Havarizm) 174
Alparslan oğlu Aniş 161
Alparslan oğlu Melik Şah 168
Alptekin 151
Amasya 44, 59, 169
Âmir (Amr) 136, 142, 143
Âmuderya (Ceyhun) 174
Anadolu 6, 17, 18, 31, 33, 40, 41, 51, 53, 66, 72, 89, 158, 168, 169, 172, 173, 185
Anadolu beylerbeyi 53
Anadolu kadıaskeri 17
Anadolu Selçuklu Devleti 89, 168, 169, 172, 173
Anadolu Selçuklu tahtı 169
Anadolu sultanlığı 168
Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri 6
anber-i hâm 146
A'ne şehri 124
Ankara 169
Ankara Meydan Savaşı 41
Antalya (?Antakya) 168
Anuştegin 174
Arabî 209, 211
A'raf Suresi 95
Arap 60, 62, 209, 210, 211, 212, 213, 215
Arapça 5, 14, 15, 17, 36, 90, 95, 97, 100, 103, 106, 108, 109, 126, 136, 138, 141, 145, 147, 150, 171, 180, 201, 209, 210, 212
Arap destanları 99
Arap diyarı 177
Arap edebiyatı 93
Arap ırkı 112
Arap rivayetleri 99
Arap yarımadası 93
Aristoteles 162
Ariyânîler (İranlılar) 159
Arslan-Argun 161
Arslan, II. Şah 167
Arslan, I. Şah 166
Arslanşah (Gazneli) 156, 157
Arslan Şah (Selçuklu), I. 165, 166, 167
Arslan Şah (Selçuklu), II. (ortak) 167, 178
Asâf 191
Âsım 96
Aşere-i Mübeşşere 92
Âşıkpaşazâde 25, 26, 27
Aşure günü 129
Atabegiyye ve Salğuriyye Devleti 178, 180, 181
Atabegler 89, 177
Atabeg Muzaffereddin Zengî bin Mevdud 180
Atabey 160
Atiyye-i Cülûs 39
Atliye Şehri 112

Atmeydanı 78
Atsız 174
Atsız (1128) 176
Atsız Armağanı 8, 11
Avnî 55
Avusturya Arşidükası 83
Ayak Divânı 33, 80
Ayasofya 99
Aybek 184
Aybey 189
Aydoğdu Bey 26
Ayşe Hatun 60
Ayş Hatun 181
Azerbaycan 100, 165
Aziz 143
Aziz-billah 140
Aziz'ed-dinillah 142
Aziz Osman 183, 184

B

Ba'albek'e 183
Babak 158
Bâb-ı Hümâyûn 67
Babüsselâm 60
Bağdad 72, 104, 105, 112, 114, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 136, 137, 144, 145, 146, 147, 148, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 168, 186, 187, 211, 213, 217
Bağdad halifesi 99, 136, 152, 160
Bağdad Kadısı Ebi-ş-Şevârb 115
Bağdad Köprüsü 213
Bağdad Nizamiyye Medresesi 162
Bahar'ın oğlu Dakaf 158
Bahaüddevle 123, 147, 148, 149
Bahrîler 189
Bahrî Memlûkleri 186
Bahtiyar 122, 145
Bahtiyar İzzüddevle 145
Bakara Suresi 197, 208
Bâlâ Hatun 26
Basra 93, 105, 107
Batı edebiyatı 211
Battal (Kahraman) Gazi 99
Baybars, I. 187, 189
Baybars, II. (1309) 189
Bayezid Han 40
Bâyezid-i Bestâmî 61
Bay Koca 26
Bedreddin Lûlû 178
Bedreddin Melik Rahîm 178, 180
Behlûl-i Dânâ (Ebu Vüheyb bin Amr Sayrafî): İslâm sofisi 217
Behram 156, 204, 205, 206, 207, 208
Behram (Çopîn) 144
Behrâm Çopîn soyu 137
Behrâm-ı Gûr 203
Behramşah 157
Behram Şah 183
Behrâm Şah 167
Behrâm Şah'ın oğlu Mehmed Şah 167
Bektaşilik 128
Belh 108, 135
Ben Ali'denim 139
Bendhan şehri 149
Beni Ümeyye 88, 98, 101
Benî Ümeyye 14, 90, 132
Benî Ümeyye Câmii 94
Berke (1279) 189
Berkuk 189, 190, 194
Berkyaruk 161, 162, 163
Berkyaruk Şah 174
Bermekoğulları 108
Bersaklı Sungur 177
Bersbây 191, 194
Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman 6, 7, 9, 11
Beyşehri 35
Beyti Mukaddes 106
Beytullah (Kâbe) 127
Bilbay 193, 194
Bilge Tekin 151
bimârhâne 94
Bizans 35, 36, 99
Bizans imparatoru 45, 169
Bizanslılar 94
Bostan Efendi 10, 17, 53, 70, 71
Bostan'ın Süleymannâmesi 17
Bostan Mustafa Efendi 17, 18
Bostanzâde Mehmed Efendi 6, 10, 76
Bostanzâde Yahya Efendi 5, 6, 10, 11, 17, 18
Bostanzâde/zadeler 5, 6, 7, 10, 11, 17, 18, 76
Buhara 40, 52, 137, 158

Burcî Memlûkler 186, 190
Bursa 6, 18, 25, 26, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 56, 60
Bursa Kalesi 38, 42
Bursalı Mehmed Tâhir 8, 10
Busî Hazretleri 59
Bûye 144
Büveyhoğulları 121, 122, 144, 149
Büveyh Sultanlığı 148
Büyük Selçuklular 158

C

Câfer 108, 112, 113, 117
Cahiliyye devri 209
caize 153
cami (Sultan Selim) 71
Canâne 98
Canbolat 193, 194
Candarlı Halil Paşa 36
Candarlı İbrahim Bey 46
Candarlı Kara Halil 29
Candarlı Kara Halil Hayreddin 29
Candarlılar 35
Celâleddin Harezm Şah 175, 176
Celâleddin Mahmud Ömer 179
Celâleddin Melikşah 160
Celâleddin Süyûti 192
Celâlîler 84, 121
Celâlî Yusuf Paşa 84
Celâlüddevle 148, 150
Cem 59, 61, 86
Cemaleddin Yusuf 194
Cemâleddin Yusuf 192
Cemşîd 87
Cenab-ı Hakk 97
Cene 158
Cengiz Han 129, 175
Cengiz İmparatorluğu 89
Cengiziyye 16
Cengizoğulları 185
Cengiz soyu 89
Cevher 140
Ceyhun Irmağı 159
Cezayir 139
Cezire't-ibni-Ömer 178, 179
Cihangir Camii 71
Cülus 39
Cürcan 152
çağımızın Süleyman'ı 81
Çakır Bey 159, 160, 166
Çakır Bey oğlu Kavurt 166
Çakmak (1438) 194
Çapa 5
Çelebi Mehmed Han 43, 47
Çerâkise (Kölemen) 22
Çerh-i heftüm 87
Çerkesler 89, 192, 194
Çerkes Memlûkler 67
Çerkes Türkleri 194
Çetin Altan 6
çetr 123
çevgân 216
çiftçi 215, 216
Çin 129, 205
Çin Hakanı 86
Çin padişahı Hakan 203, 205
Çin ülkesi 205
çomak 216

D

Dâd 105
dadı 214, 215
Dağistanî Ali Hilmi 10
Dakak 158
Damat Rüstem Paşa 70
Damgan 144
Dânâ=bilgin 217
Dârüssâde 192
Dârüssselâm Şam 190
Davud 164, 166, 168, 192
Davud Çakır 158
Davud, Hz. 106
Davud (II. Mu'tezid) 191
Davutpaşa Sarayı 84
Denis, Siraküza Kralı 211
Dernek oğlu Ehlâyî (Talaî bin Ruzzık) 143
Deşt-i Abbas 51
Devlet Hatun 39
Devlet hazinesi 31, 97
Devletli Kavak 34
Deylem 62, 121, 144, 166
Deylem hakanları 121
Deylemîler 122
Deylemîye 144
Deylemliler 149, 152
Deylemliler (Büveyhîler) 88

Deyrizor 182
Dış Hazine 31, 65, 86
Dicle 109, 129, 145, 209, 213
Dimetoka 35
Dirhem, Sistân valisi 135
Divân 82, 84
Divânhane 65
Diyarbakır 161, 169
Diyâr-ı Şarkı u garb 71
Doğu Emevi halifeleri 101
Dokak 158, 161
dört halife 96
Dört Halife Devri 88
Dulkadiriye 43
Dulkadîroğlu Süli Bey 43
Duru Tarih 2, 3, 6, 9
Dürziyye 142
Düvel-i İslâmiye 149
Düzme Mustafa 47

E

Ebu-Abdullah 106
Ebu Ali bin Keyhüsrev 149
Ebû Ali Hüsrev 150
Ebubekir (Atabeg) 180, 181
Ebubekir bin Sâd'i bin Zengî 180
Ebubekir (Hz.) 19, 22, 92, 96, 128, 140
Ebubekir (Memluk) 188, 189
Ebu-Câfer 103, 112
Ebu Enes bin Mâlik 107
Ebu Hanife 105
Ebu İshak 110, 115
Ebu İshak İbrahim 151
Ebulfeth Sultan Mehmed Han 50, 59
Ebu'l-Hasan Ali el-Ferayi 118
Ebu'l-Münşî 117
Ebu-Mansur 119
Ebu Mansur Pùlat (Kolad) Sütun 149
Ebu Müslim 104, 108
Ebu Müslim, Horasanlı 100
Ebu-Nasr 123
Ebu Said 149
Ebu Übeyde el Cerrah 92
Ebülfadıl Abbas 194
Ebü'l-Fazl 113
Ebül Hüseyin Ahmed 145
Edebâli 26
Edebâli'nin kızı 26
Edirne 6, 15, 18, 34, 44, 54, 69, 75, 84, 85
Edirne tahtgâhı 84
Efdal 183
Efdal Nureddin Ali 182
Eflatun 162
Eğri Kalesi 80
Ehli sünnet vel-cemaat 113
Ehvaz 149
Elbistan 169
el-Gazzalî 162
Elkas Seferi 17, 70
El-Mustansır-billah 113
El-Mutez-billah Muhammed bin Câfer' 114
El-Müsterşid-billah Fazıl bin Ahmed 125
el-Türkmeni, (Aybeg) 186
Emevî 92, 99, 103, 104
Emevî halifeleri 92, 96, 117
Emevîler 16, 88, 90, 92, 93, 100, 116, 164
Emeviler Devleti 134
Emevîoğulları 103
Emevî soyluları 132
Emeviyye Camii 162
Emin 109, 111, 130
Emine Hatun 43
Emir Ahmed Buharî 44
Emir Alâüddevle 60
Emir Buharî 44, 60
Emîr Çakmak 192
Emir Danişmend 99
Emir Hazretleri 47
Emîr İsmail Samânî 136
Emir Munis 120
Emir Nevruz 191
Emir Sebüktekin 122
Emir Sultan 40, 41, 44, 47, 48, 60
Emir Sultan Camii 41
En'am Suresi 197
Enbiyâ Suresi 34
Endülüs Emevi Devleti 134
Endülüs (İspanya) 120, 132, 133
Endülüs Padişahları 132
Enek 186
Engürü 169
Enver Koray 10, 13, 16

Ercevan 141
Erdebil Şahı İsmail (Safevi) 63
Ereğli 173
Eretna Bey 173
Ergandı 36, 37
Ergun Şah 172
Errecan 149
Ertuğrul Bey 170
Ertuğrul Gazi 26
Ertuğrul Şah 170
Erzincan 172
Esed 137
Eski Mısır (Menfis) 140
Eski Saray 34
Eşref Musâ 184
Etrâk-i bî-idrâk (kavrayışı kıt Türkler) 124
Eyyubî Devleti 186
Eyyubîler 89
Eyyubîye 182
Eyyubîye-i Yemen 184
Ezher Camii 140, 142
ez-Zâhir lâ izâz-ed-dinillah 142

F

Fahrüddevle 144, 147, 149
Fahrüddevle Ali 146
Fâiz bi-nasrullah 143
Fânis-Pây 193
Fars 136, 146, 149, 150
Fars Atabegleri 180, 181
Farsça 5, 14, 15, 17, 63, 66, 67, 99, 113, 152, 153, 154, 162, 216
Farsça Divân 67
Fars hâkimi 144
Fars ili 149
Fars (İran) 123
Fars Padişahı Ebu Said Hüsrev Şah 149
Fas 139
Fatımî halifesi/halifeleri 124, 142, 143
Fatih 51
Fatih Sultan Mehmed 14
Fâtimî 22, 139
Fatimî Devleti 142
Fâtimî Devleti 119, 124
Fatimîler 88, 139, 140, 142
Fatimî padişahları 139
Fâtimîyûn 139
Fazl, Muti'y-billah 121, 122
Fehmi Karatay 10
Feramurz bin İzzeddin Keykâvus 172
Feramurz oğlu Alâeddin Keykubad 172
Ferec 190, 194
Ferecik 34
Ferh 190
Feridûn soyu 159
Ferruh 190
Ferruh Şah 183
Ferruh-zâd 156, 157
Fetret Devri 172
Fetret-i kesret 188
Fevâyih-i Miskiyye 14, 105
Fezleke 29, 34, 35
fıkıh 217
Fi Beyân-ı Vak'a-i Sultan Osman 7, 9, 11
Firdevs Cenneti 154
Firdevsî (Ebül Kasım Hasan) 153, 154
Fulâd Sutûn 150
Fussilet Suresi 205
Fütûhat-ı Mekkiyye 108

G

Galata 6, 18, 94
Garp ocakları 139
Gavri, (Kansu) 66, 193
gayb âlemi 162
Gazi Çelebi 173
Gazi Hüdavendigâr 24, 33, 35, 36, 37, 44
Gazne Devleti 151, 155, 157
Gazne hâkimi 151
Gazne Kalesi 151
Gazne Komutanı Nâsireddin Sebüktekin 137
Gazneliler 88, 151
Gazneli Sultan Mahmud 107, 110, 154
Gazne sultanları 157
Gazne şehri 151
Gazneviye 151
Gelibolu 33, 44
Gelibolulu Âli 11

Germiyanoğlu 39
Gıyaseddin 156
Gıyaseddin Keyhüsrev, I. 173
Gıyaseddin Keyhüsrev, II. 169, 171, 173
Gıyaseddin Keyhüsrev, III. 172, 173
Gıyaseddin Me'sud, III. 173
Gıyaseddin Muhammed Şah 176
Gökdere 40
gubâr 191
Gur Hakanı Alâeddin 156
Gûrlular 164
gûy-i-çevgân 216
Guz (Oğuz) Türkleri 167
Gül-i Sad-berg 6, 11, 18
Gülistân ve Bostan 180
Gündüz 26
Gündüzalp Sultan 26

H

Haberler ilmi 114
Haccac bin Yusuf 93, 95
Hacc'ül-Haremeyn 61
Hacı, I. 189
Hâcı, II. 189
Hacı Kemâleddin 29
Hacı Muzaffer 189
Haçlılar 177
Haçova Savaşı 80
Hâdî 106, 107, 130
Hâdim'ül-Haremeyn 67
Hâdim'ül-Haremeyn tacı 67
Hadramut 118
Hâfız 143
Hafiz-ed-dinillah Abdülmecid 142
Haile-i Osman 9
Hakan 56, 113, 129, 204, 205, 206, 207, 208
Hakan Kapısı 64
Hakem bin Âs 93
Hakem bin Hişâm 132
Hakem, I. 134
Hakem, II. 133, 134
Hakemiyye 142
Hâkim 141, 142, 143
Hâkim-biemrillah 89, 187, 189
Hâkim-biemrillah Mansur 141
Halep 6, 18, 89, 125, 127, 142, 161, 177, 178, 179, 182, 183, 193
Halep Atabeyi/Atabegleri 178, 179
Hâlid 108
Halid bin Bermek 102
Halife-i müsemmen (Sekizli Halife) 111
Halife Kaaim 124
Halife Kaaim-biemrillah 88, 159
Halife Mansur 105, 106
Halife Mutemid-billah 88
Halife Mutezîd 136
Halife Ömer 137
Halife Râzi-billah 88
Halife Seffah 108
Halife Süleyman 94
Halil Bey 39
Hama 182
Hâmd (Hammud) 119
Hâmi Danişmend, İ. 9
Hâmidoğlu İlyas 35
Hâmidoğulları 35
Hanbel oğlu Ahmed 22, 110
Hanefî 105
Hanikın 209
Haremeyn-i Muhteremeyn 22, 43, 67
Harem saray 118
Harezm Devleti 175
Harezmliler 174
Harezmşahlar 16, 174, 176
Harezmşahlar Devleti 89
Harezm vilayetleri 174
Haricî 93, 164
Harun 107, 112, 218
Harunerreşid 107, 108, 110, 111, 130, 217, 218
Harunerreşid'in oğlu Abdullah 109
Hasan 19, 22, 81, 98, 102, 103, 118, 126, 144, 145, 148, 152, 153, 154, 187, 188, 189, 209
Hasan (Bahrî) (ilk kez 1347) 189
Hasan bin Sehl 214
Hasan bin Yusuf 126
Hasan Meymendî 152
Has Bik 165
Has İyâz 153
Hasoda 64
Haşimî 112
Hatemü't-tâî 209
Hatıl Kazık 93

Hattab'ın oğlu 198
Hattab oğlu Ömer 20
Havarizm 127, 152, 174, 175
Havarizm beyleri 164
Havarizmiye Devleti 165, 174
Havarizmiye sultanlığı 176
Havarizm şahı 127
Havarizmşâhlar 89
Hayat Mecmuası 5
Hayreddin Efendi 72
Hayy âlâ hayrü'l-'amel (Hayırlı işlere koşunuz) 124
hayy 'alâ's-salat (Namaza koşunuz) 124
Hazinedarbaşı 43
Hazîne-i Âmire 31, 83
Hazîne-i Hümâyûn 31
Hazreti Peygamber 47
Hazret-i Resulullah 102
Hazreti Sultan Orhan 28
Hazreti Süleyman 99
Hemdem Paşa 63
Hemedan 123, 126, 144, 149, 159, 164
Herakliya 169
Herat 135
Herat (Doğu Horasan) 151
Hıristiyanlar 30, 141
Hıristiyanlık 141
Hırvatistan Banı 73
Hıta beyleri 215
Hızır Aleyhisselâm 96
Hicaz 93
Hicret 88, 89, 90, 111, 129, 140, 149, 160
Hicrî 102, 187
Hindistan 156
Hîre (Necef) 209
Hişâm, I. 95, 99, 101, 103, 132, 134
Hişâm, II. 133, 134
Hişâm, III. 134
Hîve 174
Hoca Abdullah Efendi 51
Hoca Abdullah Nakşibendî (Semerkandî) 50
Hoca Ömer 7
Horasan 93, 104, 136, 152, 160, 161, 163, 164, 174, 175, 178
Horasan Beyi Mahmud Sebüktekin 138
Horasan emirleri 137
Horasan hâkimi 151
Horasanlı Ebu Müslim 102, 104, 132
Horasan valiliği 151
Hoşkadem 193
Hoşkadem (1461) 194
Hucurat Suresi 200
Huld Cenneti 25
Hulefâ-yı Abbasîye 14, 131
Hulefâ-yı Râşidîn 96
Hundi Fatımâ Hatun 41
Hutbe 106, 123
Huzistan 149, 150
Hüdavendigâr 33, 35
Hülâgû 129, 130, 171, 172, 181, 186, 187
Hürrem Sultan 70
Hüsameddin Lâceynî (Laçin) 188, 189
Hüseyin 9, 10, 17, 19, 22, 35, 40, 113, 133, 144, 145
Hüseyin Gazi Yurdaydın 10
Hüsrev 87, 148
Hüsrev'in oğlu Şîrûye 113
Hüsrev Melik (Melikşah) 157
Hüsrev Şah 156, 157
Hz. Ali 90, 96, 110, 117, 128, 145, 164
Hz. Ali'nin oğlu Hasan 126
Hz. Ebubekir 122, 140
Hz. Fâtımâ soyu 139
Hz. Hasan 90
Hz. Hüseyin 113, 122, 146
Hz. Hüseyin'in soyu 133
Hz. Muhammed 11, 30
Hz. Osman 93, 198
Hz. Ömer 140
Hz. Peygamber 91, 93, 96, 103, 113, 140, 218
Hz. Peygamberin mescidi 94
Hz. Resul-i ekrem 126
Hz. Resul soyu 139
Hz. Resulullah 137
Hz. Süleyman 191

I

I. Haçlı Seferi 125
III. Haçlı Seferi 182

Irak Selçukluları 164
Irak Selçuklu sultanları 166
Irak sultanlığı 162
Isparta 35
İbn Abbas 200
İbn Câbir 210
İbn Makle 120
İbn Târid 93
İbn'ül Esir 158
İbn Yezidî 121
İbrahim (Emevi) 121
İbrahim (gazne) 156
İbrahim, Halife 100, 101
İbrahim (II. Hâkim) 189
İbrahim (Mehdi oğlu) 211
İbrahim Paşa 36, 70
İbrahim Paşa Sarayı 78
İbrahim (şehzade) 39, 211, 212, 213, 214, 215
İç Hazine 31, 86
İkinci Seffah 117
İl Arslan 174, 176
ilm-i gayb 139
İmaddüdevle Ali 144
İmadeddin Şah Nişân 179
İmadeddin Zengî 178, 179, 182
İmadüddevle Ali 144, 149
İmadüddinullah (İmâdüddevle), Merzaban 148, 150
İmam Ahmed 111
İmam Atâ 98
İmam Cafer Sadık 217
İmam Ebu- Yusuf 108
İmam Gazalî (Ebu Hamid bin Muhammed) 162
İmam Hasan Basrî 98
İmam-ı Âzâm 98, 104, 105
İmam Mâlik 107
İmam Muhammed 108
İmam Süfyan Sevri 96
İmam Şa'bî 98
İmam Şâfî Hazretleri 96
İmam'ül-Hak 121
İmri'ül-Kays oğlu) en-Numan bin Münzir Ebu Kabus 209
İnal 192, 194
İnceviz 34
İnegöl 28
Irak 93, 121, 144, 145, 149, 150, 152, 158, 164
İran 62, 76, 88, 89, 137, 147, 154, 158, 159, 162, 164, 168, 204
İran (Fars) Atabegleri 89
İran illeri 62
İranlılar 209
İran-Sasanî 114
İran Şah 166, 167
İran şahları 137
İran ülkesi 151
İran vilayetleri 135
İrec 159
İrem-i Zât'ül-İmâd 118
İsâ 61, 143, 183
İsa Çelebi 44
İsfahan 124, 126, 144, 146, 149, 152, 165
İsfahanlılar 126
İsfendiyar kızı 50
İsfendiyar oğlu Süleyman Bey 46
İsfendiyar soyu 74
İshak (Atabeg) 178
İshak (Horasan valisi) 151
İskender 82
İskender Adaleti 82
İskender Aynası 83
İskenderiye 192
İskenderiye Kalesi 191
İskenderiyeli Plotinos 162
İslam 37, 67, 88, 94, 96, 110, 113, 128, 137, 164, 177, 211
İslam âlemi 88, 137
İslâmbol Hisarı 84
İslam dini 161
İslam dünyası 164
İslâm filozofu 162
İslam Halifesi 211
İslamiyeti 158
İslam mezhepleri 113
İslam ülkeleri 88, 94
İsmail (Atabeg) (1259-1261) 178
İsmail (Bahrî) 189
İsmail (Fatimî) 140
İsmail (Gazne) 151, 152
İsmail (Sâmân) 138
İspanya 88
İsrail 158
İsrâ Suresi 200
İstanbul 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 30, 36, 40, 41, 45, 51, 57, 58, 59, 63, 69, 81, 84, 85, 94, 99, 118, 122

İstanbul (Bizans) kralı 118
İstanbul Fatihi 46
İstanbul Fatihi Sultan Mehmed 122
İstanbul kadılığı 18
İstanbul kralı 36, 45
İstanbul kütüphaneleri 13
İstanbul'un fethi 51
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 10
İvan Aleksandr, Bulgar Kralı 36
İyâz 152, 153
İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi 9, 16
İzzeddin 171
İzzeddin Abdülaziz 190
İzzeddin Aybek 183, 184
İzzeddin İnek 186
İzzeddin Keykâvus, I. 173
İzzeddin Keykâvus, II. 172, 173
İzzeddin Mesud, I. 178
İzzeddin Mesud, II. 178
İzzüddevle, Bahtiyar 122, 145, 147, 149

K

Kaadir 130
Kaadir-billah 148
Kaahir (Billah) 117, 119, 120, 121, 130
Kaaim 89, 124, 130
Kaaim-biemrillah 160
Kaaim-Biemrillah 140
Kaaim-biemrillah Hamza 192
Kaasim 143
Kâbe 61, 94, 106, 110, 124, 127
Kabihe 113, 115
Kâbin 135
Kadıasker Ali Paşa 36
Kadıasker Taşköprülüzâde Kemâlüddin Mehmed Efendi 16
Kadri Efendi 69
Kaf 63
Kahire 140, 182, 194
Kahire Kalesi 42, 187
Kahraman 84
Kaim, Halife 124
Kalavun 187, 189
Kalemşah Bey 17, 44
Kâmil (melik) 184
Kansu I, (Gavri), Ebu Said 193
Kansu, II. 194
Kanunî 17
Kapıağası 43
Kaplıca 38
Karaağaç 35
Karacan Armağanı 6
Karadeniz 34, 173
Kara Hayreddin 35, 36
Karahisar 26
Karaköy 94
Karaman 71, 158, 173
Karaman (Anadolu) Selçukluları 168
Karaman (Anadolu) ülkesi 89
Karaman Beylerbeyi Hemden Paşa 63
Karamanî 55
Karaman illeri 171
Karamanoğlu 55
Karamanoğulları 173
Karaman Sultanlığı 168
Karaman vilayeti 168
Kasım 111, 133
Kasım, Kaaim-biemrillah 133
Kastamonu 173
Katır 186
Katırlı Hâkim 141
Kâtip Çelebi 29, 34, 35
Kavurt 166, 167
Kayı 170
Kayı Boyu 185
Kayıtbay (1468) 194
Kaymakam Mahmud Paşa 81
Kayruvan 120
Kayseri 169
Kayser-i Rûm 86
Kefil 211
Kemâleddin Hüseyin Bey 35
Kemal Paşazâde 68, 69
Kerak 189
Kerak Hâkimi Âdil 183
Kerîmüddin Karaman Bey 173
Ketbuğa 189
Key-Argun 161
Keyboğa (Ket-boğa) el-Mansurî 188
Keyhüsrev 170

Keyhüsrev, II. 171
Keykâvus 169, 170
Keykâvus, II. 171
Keykubad 169, 170, 171
Kıbrıs Adası 75
Kılıçarslan 170
Kılıçarslan bin Süleyman bin Kutalmış 168
Kılıçarslan, I. 169, 173
Kılıçarslan, II. 169, 173
Kılıçarslan, III. 170, 173
Kılıçarslan, IV. 173
Kıpçak çölleri 205
Kırım ili 54
Kırklı müderrislik 6
Kıvamüddevle 150
Kızılbaş 71, 72
Kızılbaş (Safevîler) 66
Kilercibaşı 43
Kirman 89, 123, 149, 150, 152, 166, 167
Kirman Selçukluları 166, 167
Kirman Sultanlığı 167
Kirman Şah 166, 167
Kisrâ Perviz 209
Kitâb-ı Ahlâk 14, 152
Konstantin, (Köstendil Bulgar Prensi) 36
Konya 168, 170
Konya-Ereğli 169
Konya Kalesi 168, 170
Kos Ova 36
Kostantiniyye 169, 170
köle 215
Kölemenler 186
Kölemenler Devleti 184
Kudüs 106, 125
Kudüs-ü Şerif 142
Kûfe 93, 105
Kur'an, Kur'an-ı Kerimi 22, 90, 93, 110, 111, 197
Kurtuba 132
Kutalmış oğlu Süleyman Şah 168, 173
Kutbeddin Mehmed 179
Kutbeddin Melik Şah 169, 173
Kutbeddin Mevdud 178, 179
Kutbeddin Muhammed 174, 176
Kutbeddin Tuğrul bin Sungur 180
Kutlumuş 168
Kutlumuş bin İzzeddin 158
Kutup 108
Kutuz 186
Kuzey Afrika 103, 120, 139
Kuzey Suriye 177
Kübrevî tarikatı 41
küçük Selim 66
Kürdistan 62, 100
Kütahya 53

L

Lala Mustafa Paşa 76
Las hatun 41
Las kâfiri 39
Las kızı 41
Las kralı 46
Lazar, Sırp (Las) Kralı 39
Leh Seferi 8
Leys'el-Saffar oğlu Yakub 135
Leys oğlu Amr 99
Lisân-ı Fars 67
Lokman Bey 158
Lûlû 178

M

Maanoğlu 182
Maçin 205
Magaradakiler 140
Mağrib 88, 134, 139, 140, 169
Mağrib illeri (Kuzey Afrika) 119
Mağrip ülkesi 139
Mağrip vilâyeti 103
mahfil 91
Mahmud 152, 154, 164
Mahmud oğlu Sultan Musa 62
Mahmud Paşa 57
Mahmud (Sebüktekin) 147, 148, 152, 154, 159, 164, 178
Mahmud (Selçukî) 164, 166
Mâide Suresi 197
Mâkân ibn Kâki 144
Malatya 169
Mal Hatun 26
Malik bin Enes 107
Malikî mezhebi 107
Malik oğlu Enes 96
Maltepesi 59
Manisa 78

Mansur (Abbasi, Saffah) 88, 103, 104, 126, 128, 130, 137, 138, 143, 149
Mansur Amr bâ-hükkâm-Allah 142
Mansur bin Muhammed bin Abdullah bin Abbas 103
Mansur-ı devanıkî 104
Mansur (II. Muhammed) 189
Mansur Nureddin Ali 186
Marya 36
Maveraünnehir 137, 158, 176
Mecdet, Mecdüddevle Ebu Talib, Rüstem bin Fahrüddevle bin Rüknüddevle 148
Medine 22, 43, 67, 94, 107, 112, 140, 145
Medine İmamı 107
Mehdî Muhammed 106, 120, 130, 133, 139
Mehdî oğlu İbrahim 211, 212
Mehdî oğlu Musâ 106
Mehdiyye 140
Mehdiyye şehri 119
Mehmed Çelebi 45
Mehmed (Gazneli) 157
Mehmed Han Gâzi, Konstantiniyye Fatihi Sultan 50
Mehmed Han, Sultan III. 16, 80, 85
Mehmed (İran Selçukî) 165
Mehmed Kasım 51
Mehmed (Kirman Selçukî) 166
Mehmed Paşa (Sokollu) 73, 74, 75, 76, 78
Mehmed (Saffarî) 136
Mehmed (Selçukî) 160
Mehmed Süreyya 8, 16, 17
Mehmed Şah'ın oğlu Mahmud 163
Mehmet Efendi 17
Mehterhâne 5
Mekke-i Mükerreme 22, 43, 67, 94, 106, 107, 112, 124, 126, 140, 162
Melek Şah (Irak Selçukî) 165
Melik Âdil (Eyyubî) II. 183
Melik Âdil Seyfeddin Ebubekr (Eyyubî) 182
Melik Âdil Zeyneddin (Bahrî) 188
Melik Arslan Şah (Selçukî) 169
Melik Aziz Osman (Eyyubî) 182, 183
Melik Davud (Selçukî) 173
Melik Dinar (Kirman Selçukî) 167
Melik Efdal (Eyyubî) 183
Melik el-Aziz Cemaleddin Yusuf (Burcî) 192
Melik Eşref Alâeddin Küçsek 187, 188, 191
Melik Eşref Halil 189
Melik Eşref Musa 184
Melik Eşref Selâhaddin Halil 187
Melik Eşref Şa'ban bin el-Emir Hüseyin, II. 189
Melik Hâcı 189
Melik-i kebîr Çakmak 192
Melik Kâmil 183, 184
Melik Kutbeddin Melik Şah 169
Melik Mansur 183
Melik Mansur Ali (II.) 184, 189
Melik Mansur Kalavun 187
Melik Mansur Seyfeddin Ebubekir 188
Melik Mecdeddin Mes'ud Şah 169
Melik Mes'ud 184
Melik Muğiseddin Tuğrul Şah 169
Melik Muiziddin Kayser Şah 169
Melik Muzaffer II. Baybars Çâşnigîr 188
Melik Muzafferiddin 186
Melik Müeyyed 191
Melik Nâsır Dâvud 183
Melik Nâsır Şıhâbeddin Ahmed 188
Melik Nâsireddin Hasan 189
Melik Nasreddin Berkyaruk 169
Melik Nizameddin Arğun Şah 169
Melik Nureddin Sultan Şah 169
Melik Râhim Hüsrev 'İbadiddinullah 148
Melik Sa'îd Berke Mehmed 187
Melik Salih (Fatimî) 143
Melik Salih İmadeddin İsmail 188, 189
Melik Sâlih İsmail 179
Melik Sâlih Necmeddin Eyyub 183
Melik Sancar Şah 169
Melik şah (Gaznelî) 156, 157
Melikşah, II. 162, 163
Melik Şah (Kirman Selçukî) 166, 167
Melikşah (Selçukî) 124, 125, 161, 163, 168, 177

Melik'ür Rahîm 150
Melik Zâhid Dâvud 182
Melik Zahir Gıyaseddin 182, 183
Melik Zâhir Rükneddin Baybars 187
Memlûkler 186
Me'mun 107, 109, 110, 111, 130, 137, 211, 213, 214, 215
Menekşe şarabı 75
Menteşe 172
Mercidâbık 193
Merdavih (Mardavic bin Ziyâr) Şah 144
Merv 163
Mervan bin Muhammed bin Mervan, II. 100, 101
Mervan I. 92, 93, 98, 101, 104
Mervân-ı Himâr (Eşek Mervan) 100
Mervaniye Ailesi 92
Mervan oğlu Abdülmelik oğlu Hişam'ın oğlu II. Muaviye 132
Merzaban bin Sultanüddevle 147, 148
Mescid-i Aksâ 106
Mesleme, Emevi komutanı 99
Mesud (Gaznevî) 154, 155, 157
Mesud (Gaznevî) II. (1049) 155, 157
Mesud, II. 173
Mes'ud, II. (Anadolu) 172, 173, 178
Mesud, (III.) (Gaznevî) 156, 157
Mesud (Kirman) 166
Mes'ud (Selçukî) 164, 165, 169, 172, 177, 178, 179
Mesud'un oğlu Ferruh-zâd 156
Meşhed 146
Mevdud 157
Mevlânâ Abdurrahim Efendi 7
Mevlânâ Ali Efendi 35
Mevlânâ Celâleddin Rumi 34
Mevlâna Fevrî 71
Mevlânâ Güranî 55
Mevlânâ Kırımî 54
Mevlânâ Mehmed Efendi 7
Mevlit Alayı 85
Mısır 10, 42, 56, 64, 65, 66, 67, 88, 89, 111, 124, 127, 139, 140, 141, 142, 143, 179, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 217
Mısır (Abbasi) halifeleri 111
Mısır Çerkes sultanları 194
Mısır fatihi Sultan Selim Han 217
Mısır sultanları 42, 124
Mısır tahtı 188
Mısır Türk sultanları 189
Mısır Türk Sultanlığı 186
Mısır ülkesi 140
Mısr 52, 75
Mihrümah 6
Mikâil 158, 168
Miklas 105
Miladi 102
Milliyet Gazetesi 6, 10
Milliyet Yayınları Tarih Dizisi 6
Mir'atü'l-Ahlâk 6, 18
miskal 94
Mithat Sertoğlu 9
Moğol Hanı 173
Moğol İl-hanı 172
Moğol/Moğollar 25, 171, 172, 185, 186
Moğol valileri 173
Molla Ali 44
Molla Güranî 55, 57, 60
Molla Hünkâr 34
Molla Hünkârî (Mevlâna) 170
Molla Pîr Ali 16, 44, 45
Molla Yegân 49
Muaviye 90, 91, 92, 101, 103, 117, 164
Muaviye bin Ebu Süfyan 90
Muaviye, II. 91, 92, 93, 101
Muğiseddin Sultan Melek Şah bin Mahmud 165
Muhammed-Ali-Abdullah-Abbas 102
Muhammed (Bahri) II. 189
Muhammed bin Abdullah bin Hakanî 118
Muhammed bin Cerir'el-Tâberî 117
Muhammed bin Davut'el-Cerrah 117
Muhammed bin Mu'tasım 114
Muhammed bin Müstekfi-billah bin Abdurrahman 134
Muhammed (Endülüs) I. 134
Muhammed (Endülüs) II. 134
Muhammed (Endülüs) III. 134

Muhammed Er-Râzî-billah 120
Muhammed (Fatimî) 113, 115, 132, 140
Muhammed (Gaznevî) 154, 155
Muhammed (Halife) 124, 127, 194
Muhammed (Havarizm) 174
Muhammed'i Kaahir-billah 119
Muhammed'in oğlu- Abdullah 124
Muhammed, Mehdî, II. 133
Muhammed Mustafa 19, 22, 47
Muhammed'ül-Emin 108
Muharrem ayları 122, 129
Muhyiddin Çelebi 69
Muiz 140, 143
Muizeddin Mahmud 179
Muizeddin Sancar Şah 179
Muiz'id-dinillah Sa'd' 140
Muiz'üddevle 144, 145
Muizüddevle 149
Muiz'üddevle ebül-Hüseyin Ahmed 144, 145
Muktedî-billah 124, 130
Muktedir-billah 120, 121, 123, 130, 133, 161
Muktedîr-billah 117, 119
Muktefî 126
Muktefi-billah 89
Muktefî-billah 165
Muktefî Liemrullah 126
Muktefî (Muktezî) 130
Muktezî-Lâ-emrillah 126
Munis 119
Murâd 79
Murad Han, I. 33, 39, 140
Murad Han, II. 29, 41, 47, 48
Murad Han, III. 17, 29, 30, 76
Murad Paşa 84
Musâ 158
Musa Çelebi 44, 45
Museviler 106
Mushaf-ı şerif 121
Mustafa Efendi 10
Mustafa, I. 16
Mustafa Yeşil 10
Mustansır-billah 113, 114
Mustansîr 133, 142, 143, 187
Mustansîr-billah Maa'z' 142
Mustansîr, I. 130
Mustansîr, II. 131
Musta'sım-billah 128, 129, 131
Musul 177, 178, 179, 186
Musul Atabeyi/Atabegleri 178
Mu'tasım 110, 111, 112, 114, 130, 190
Mu'tasım-billah 110, 111
Mu'tasım-billah Zekeriya ibn İbrahim 190
Mû'temid 130
Mu'tez-billah 114, 117, 130
Mutez'billah 115
Mu'tezid 116, 121
Mutezîd 130
Mutezid-billah 189
Mu'tezîd-billah 116
Mu'tezid, Mu'temid-billah 110, 113, 116, 136
Mutî' 130
Muti'y-billah 122
Muttakî-billah 121
Muzaffer ebu-s-Saadât Ahmed 191
Muzaffereddin Ebubekir 181
Muzaffereddin II. Sâd 181
Muzaffereddin I. Sâd 180, 181
Muzaffereddin Mehmed Şah 181
Muzaffereddin Selçuk Şah 181
Muzaffereddin Sungur 181
Muzaffereddin Tekle 180, 181
Muzaffereddin Tuğrul 181
Muzaffereddin Zengî 181
Muzafferiddin Katır 187
Muzaffer Zeyneddin Hacı Gazanfer 188
Mu'ziddevle 121, 122
Mücâhid Şirkûh Muhammed 183
Müeyyed-billah 133
Müeyyediyye Camii 191
Müeyyedüddevle 144, 146, 149
Müftü Ali Çelebi'ye (Zembilli) 63
Mühtedî, Mühtedi-billah 115, 130
mühür-yüzük 217
Müktefi-billah 117, 121, 122
Müktefî (Müstekfî) 130
Mülk-i Acem 71
Mülûk-i Gazneviyye 151
Mülûk-i Tevaif (Beylikler kargaşalığı) 134
Müminler Emiri 120, 211, 213, 214
Müneccimbaşı 158
Münzîr 133, 134
Müslim 104

Müslüman 13, 14, 22, 31, 41, 94, 108, 110, 142, 160, 172, 200
Müslüman devlet 14
Müslüman fıkıhı 110
Müslümanlar 54, 67, 75, 88, 90, 97, 99, 106, 125, 128, 140, 177, 182, 198, 218
Müslümanlık 29
Müslüman ülkeleri 160
Müstahzir-billah 125
Müsta'in, Müsta'in-billah 114, 130, 190, 191
Müstâ'li-billah 142, 143
Müstansır-billah 128
Müstasîm-billah 89
Müstazhir 125, 130
Müstazhir'in oğlu Muhammed 126
Müstâzî-bi-emrillah 126
Müstâzi-billah 89
Müstekfî-billah, II. 192
Müstekfî/Müstekfî-billah 117, 121, 130, 189
Müstemsik-billah 193
Müstencid-billâh 126, 130, 192, 193
Müsterşîd-billah 89, 125, 130, 164
Müşerrefüddevle Hasan 148, 150
Mütevekkil 113, 114, 116, 130, 189, 190, 192, 193
Mütevekkil Abdülaziz Yakub, II. 193
Mütevekkil-alellah'ül-Abbasî 42
Mütevekkil-billah 112, 116
Müttekî (Muktezî) 130
Müzevir Vezir 70

N

Nabiga 209
Nahl Suresi 97, 197, 199
nakkaş (ressam) 216
Nâsır-billah 110, 127, 128, 130
Nâsıreddin Mahmud Zengi (1219-1233) 178
Nâsıreddin Muhammed 188
Nâsır (Gaznevî) 138
Nâsır Hasan (II.) 189
Nâsır Muhammed 193, 194
Nâsır Muhammed (ikinci kez) 189
Nâsır Muhammed (ilk kez 1293) 189
Nâsır, vezirioğlu 128, 130, 137, 142
Nasîhat'ül-Mülûk (Sultanlara Öğütler) 162
Nâsireddin Hasan 188
Nâsireddin Muhammed 182, 188
Nasranî 113
Nebe' Suresi 52
Necdet Sakaoğlu 6, 12, 18
Neml Suresi 125
Neriman 84
Nevbahar 108
Nevbendecan 149
Nev'î Efendi 77, 78
Nev'îyâ 77
Nevruz 191
Niğbolu 40
Niğde 169
Niksar 169
Nilüfer Hatun 28
Nişabur 135
Nişabur Şahı Sencer 175
Nizamülmülk 160, 191
Nizâm'üt-Tevârîh 14, 147, 149
nöbet 123
Nuh 137, 138, 151
Nuh, II. 137, 138
Nu'man bin Sabit 105
Nu'man ibn Münzir 72, 209-211
Nu'maniyye 209
Nûrbânû Sultan 77
Nureddin Ali 186, 189
Nureddin Arslan Şah, I. 178
Nureddin Arslan Şah, II. 178
Nureddin Mahmud 178
Nureddin Mahmud Zengi 179
Nureddin-Sûfî 173
Nureddin Şehîd 182
Nûre-Sûfî Bey 173
Nuri Akbayar 8
Nûrubânu 77
Nusaybin 105
Nûşirevân 82

O

II. Osman- Sultan Mustafa 9
Odabaşı 43
Oğuz boyları 158

Oğuzlar 163
Oğuzların Kaçar boyu 173
Oğuz şehri 158
Oğuz tayfası 163
Oktay 185
Orhan Şaik Gökyay 8, 11
Orhan Tabılı 31
Osman 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 16, 19, 22, 25, 26, 27, 28, 43, 62, 76, 78, 92, 93, 96, 170, 182, 183, 192, 194, 198
Osman Bey 170
Osman Gazi 24, 25, 26
Osman, II. 16
Osmanlı 23, 24, 26, 27, 29, 30, 42, 67, 107
Osmanlıca 15
Osmanlı Devleti 29, 35, 53, 89, 170, 185
Osmanlı Divânı 50
Osmanlı Hanedanı 27, 36
Osmanlılar 39, 70, 110
Osmanlı Müellifleri 8, 9, 10, 11, 16
Osmanlı padişahı 15
Osmanlı padişahları 14, 21, 24, 29, 85
Osmanlı Saltanatı 43
Osmanlı şahları 34
Osmanlı tahtı 60, 70
Osmanlı tarihi 9
Osmanlı ülkesi 68
Osmanoğulları 22, 23, 25, 28, 30, 39, 43, 45, 46, 48, 59, 62, 64, 67, 80, 194
Osman Paşa 78
Osman Şah 192
Osman Şâh, Sultan Âlemşâh oğlu 62
Ömer 7, 19, 22, 92, 95, 96, 97, 98, 101, 128, 137, 140, 178, 179, 190, 198, 218
Ömer bin Abdülaziz 95, 96, 97, 98, 101, 218
Ömer bin Hattab 96
Özbek illeri 159
Özdemiroğlu Osman Paşa 76

P

Padişâh-ı İslâm 13
Pehlivan Mehmed 180
peyk 215
Pirî Paşa 65, 66
Pirî Tekin 151
Plevne Kalesi 34
Polonya (Plevne) 34
Prenses Mara 46
Prenses Olivera 39
Prof. Dr. Abdülkadir Özcan 6
Prof. Dr. Hüseyin Yurdaydın 17
Prof. Dr. Mehmet İpşirli 7
Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı 10, 11

R

Ra'd Suresi 101
Râfizî 128, 140
Rahibin, Bağ (rahib) 105
Râşid 126, 130
Râşid-billah 164
Raun (Argun?) 161
Raun'un oğlu Arslan 161
Râzî 120, 130
Râzî-billah 117, 130
Rebiülâhiri 132
Resulullah 72, 90, 91, 139
Reşid 107, 108
Rey 148, 149, 152
Rey' 149
Rıdvan 161
Rıtl 146
Ridaniye 194
Rodos 72
Roman Diogenes 160
Rum 94
Rum (Bizans) 160
Rumeli 33, 34, 35, 65, 66
Rumeli beylerbeyi 78
Rumeli kadıaskeri 70
Rumeli kadıaskerliği 18
Rumî hizmetkâr 112
Rum kantarı 96
Rum Padişahı Sultan Mehmed Han 51
Rûm Suresi 91, 107
Rum ülkesi/ülkeleri 60, 99
Rükneddin, IV., Kılıçarslan 171
Rükneddin Süleyman 169
Rüknüddevle 144, 146, 149, 168
Rüknüddevle Hasan 144, 145
Rüknüddin 168

Rükn'üd-Din 161
Rüstem Hilesi 70

S

Saadeddin Efendi 80
Sâbık Berber 218
Sadaret Kaymakamı 85
Sâd bin Ebubekir 181
Sad, Ebu Vakkas oğlu 92
Sâ'd, I. 180
Sadreddin-i Konevî 170
Sadr-ı Şer'îa 70
Saffarîler 88
Saffariye 135
Saffariye tahtı 136
Saffaroğulları 136
sahâbe 218
Sahabe Camisi 94
Sahaflar Çarşısı 5
Sahn-ı Seman 6
Said 139
Said, Zeyd oğlu 92
Salgurlular 181
Salih 184
Sâlih 188, 189
Salihiyye 143, 183
Sâmâni sultanı 151
Sâmân oğlu Esed 137
Sâmânoğlu İsmail 136
Sâmân oğlu Nuh 151
Sâmânoğulları 88, 137, 138, 151
Samerrâ 112
Samîleri 159
Samsam, Samsamüddevle Merzaban 123, 147, 149
San'a 118
Sancar Şah 178, 179
Sandık Tımarı (Sepet Tımarı) 78
Saray-ı Âmire 60
Saru Yatı 26
Saru Yatu 26
Sasanî 203
Savcı Bey 35
Schiller, Alman şair 211
Sebüktekin 137, 138, 151, 152, 153, 157
Sebüktekin oğlu Yusuf 154
Seçer-üd-Dürr (1250) 183, 184
Seffah 102, 103, 130
Sekizinci Halife 110
Selâhaddin Eyyubî 179, 184
Selâhaddin Yusuf 182
Selâme 98, 99
Selânikî Mustafa Efendi 7
Selçuk 158, 159
Selçukiyye taifesi 166
Selçuklu 25, 124
Selçuklu Devleti 166
Selçuklular 25, 89, 126, 154, 155, 158, 161, 166, 167, 168, 173, 180
Selçuklu Mikâil 174
Selçuklu padişahı 163
Selçuklu Sultanı Melikşah 167
Selçuklu Sultanı Mes'ud 125
Selçuklu Sultanlığı 171
Selçuklu tahtı 160
Selçukoğulları 158, 168
Selçuk Şah 181
Selçuk'un oğlu Mikâil 166
Selemiye 139
Selim 67
Selim Han 62, 67
Selimiye 75
Selmâni 67
Semerkand 51, 52
Sencer 163, 164
Sencer Şah 175
Sermen-rây 112
Settâr 84
Sevr 140
Seydişehri 35
Seyfeddin Gâzi, I. 178, 179
Seyfeddin Gazi, II. 178
Seyfeddin Kalavun 187
Seyfettin Özege 8, 9
Seyfüddevle 178
Seyfüddin Kutuz 189
Seyit Ali Kahraman 8
Seyyide Hatun 147
Seyyide't-ün-Nisâ 146
Seyyit Battal Gazi 99
Sıffîn Savaşı 164
Sırp Kralı Brankoviç 46
Sicill-i Osmanî 8, 9, 11, 16, 17, 18
Sicilmase şehri 139
sikke 123
Sincâr 179
Sincâr Atabegleri 179

Sinop 173
sipahi 213, 215
Sipahiler 85
Sipahi oğlanı 35
Siriderya 158
Sistân 136
Sitt'ül-Mülk 142
Sivas 169
Skender 86
Sokollu Mehmed Paşa 75
Söğüt 26
Söğüt Savaşı 26
Sultan Abdullah 59
Sultan Ahmed 13, 17, 18, 22, 24, 46, 50, 59, 62, 81, 83
Sultan Ahmed Han 24, 81, 83
Sultanahmet Camii 13, 30
Sultan Alâeddin 26, 46
Sultan Âlemşâh 59
Sultan Bayezid 24, 51, 54, 59- 62
Sultan Bayezid Yıldırım Han 24, 39
Sultan Cem 54, 60
Sultan Cihangir 71
Sultan Çelebi Mehmed Han 24
Sultan Emir 62
Sultan Gazan Han 173
Sultan Hasan 46
Sultan III. Mehmed 14, 15
Sultan (III.) Murad Han 23
Sultan İnal 192
Sultan Korkud 59, 62
Sultan Mahmud 46, 151, 153, 155, 159, 161, 163
Sultan Mahmud Han 80
Sultan Mahmud Sebüktekin (Gaznevî) 158
Sultan Mehmed 45, 55, 56
Sultan Mehmed Han 44, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 58, 60, 81, 82
Sultan Mehmed Han Gazi (II) 24
Sultan Mehmed Han (III) 24
Sultan Mehmed Şah 162
Sultan Mes'ud 126, 159
Sultan Mevdud 155
Sultan Muhammed (Mehmed) 155
Sultan Murad 24, 35, 36, 37, 47, 48, 49, 50, 55, 76, 78, 79, 80, 82
Sultan Murad Han 24, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 76, 78, 79, 80, 82
Sultan Murad Han (II) 24
Sultan Murad Han (III) 24
Sultan Musa 45
Sultan Mustafa 54
Sultan Orhan 24, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 46, 62
Sultan Osman 24, 25, 26, 28
Sultan Osman Gazi 187
Sultan Osman Hazretleri 25
Sultan Osman'ın Şehadeti, II. 8, 9, 11
Sultanönü 25
Sultan Selim 122, 194
Sultan Selim Han 59, 60, 62, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 76
Sultan Selim Han Gazi 24, 62, 193
Sultan Selim Han (II) 24
Sultân Selim Hân-ı Kadîm Medresesi 7
Sultan Sencer 156, 162
Sultan Süleyman 66, 72, 73, 107
Sultan Süleyman Han Gâzi 7, 24, 66, 69, 70, 71, 73
Sultanşah 161
Sultan Şah 166, 167, 174, 175, 176
Sultan Şehinşâh 59
Sultan (şehzâde) Bayezid 59
Sultan Şîrzâd 156
Sultanüddevle 148, 149
Sultân'ül-ulemâ 170
Sultan Yıldırım Han 44
Sultan Yusuf 46
Sultan Zeyneddin Ebu's-Saadât Ferh 190
sûr-ı hümâyûn 70, 78
Suriye 93
Suriye Selçukluları 161
Suriye tahtı 161
Sûriyye kasidesi 78
Şüfyanîler 92
Sühreverdî 171
Sülemiş 189
Süleyman 67, 71, 95, 98, 101, 133, 134, 165, 166, 168
Süleyman bin Abdülmelik 94
Süleyman Çelebi 44, 45
Süleyman Heybet 82
Süleyman, Hz. 106
Süleymaniye 6, 11, 71
Süleymaniye Kütüphanesi 11

Süleyman, Müstain-billah 133
Süleyman Paşa 33
Süleyman Peygamber 200
Süleyman Şah 39, 169
Sürremen-Rây 112, 114, 115
Şaban, I. 189
Şaban, II. 189
Şâfî 160
Şâh-ı Fağfûr 86
Şah İsmail oğlu Elkas Mirza 70
Şah Küçük 175
Şah Mahmud 175
Şah Muhammed 174
Şâh Saîd 87
Şah Sencer 163
Şair Eşref 5
Şam 94, 103, 104, 125, 139, 142, 143, 146, 161, 162, 177, 182, 183, 187
Şam hâkimi 143
Şâm-ı Darüsselâm 141
Şam-ı Şerif 90
Şebâ 141
Şecere't-ür-Rûmiye 183
Şecer'üd-Dürr 186
Şehid 178
Şehinşah oğlu Mehmed 62
Şehinşah Sultan 80
Şehinşah Şah Nişân 179
Şehnâme 12, 153, 154
Şehnâme, İran destanı 84
Şehriyâr-i Acem 86
Şehzadebaşı Camii 6, 18, 71
Şehzade Mehmed Han 30, 71, 78
Şehzade Sultan Bayezid 70
Şehzade Sultan Mehmed 55
Şehzâde Sultan Mustafa 70
Şehzade Sultan Selim 70
Şemâil-i Âl-i Osman 14, 24
Şems 75
Şemseddin Sâmi 16
Şemsi Paşa 74, 75
Şemsüddevle 149
Şerefüddevle 123, 147, 149
Şeriat hükümleri 107
şerif 103
Şerik/Şerik bin 'Adî 209, 210, 211
Şevket Rado 5
Şeyh (1412), Ahmed 194
Şeyh Abdullah Hazretleri 51
Şeyh Abdülhâdi 51
Şeyh Baba İlyas 173
Şeyh Hacı Efendi 217
Şeyhî Mehmed Efendi 6
Şeyh Mahmud 191
Şeyh Muhlis Paşa 173
Şeyh Sâ'dî 180
Şeyh Şemseddin Muhammed bin Ali Hüseyin-i Buharî 40
Şeyh Tusî 59
Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi 5, 17
Şeyhülislâm ve Müftilenâm Bostanzâde 7
Şeyh Vefa Camisi 80
Şeyh Vefa Hazretleri 80
Şihabeddin Ahmed 194
Şihabüddin 189
Şihâbüddin 156
Şiî 122, 145
Şiîler 127
Şiîlik 110, 140
Şirâz 136, 180, 181
Şiraz ve Kazrun 144
Şîrûye, Şireveyh bin Hüsrev 114
Şîr-zad 157

T

Tâberistan 152
Tâberî Tarihi 117
tâbhâne 94
Tâbii 92, 218
Tacü'l-mille (Milletlerin Tacı) 123
Tâhir 136
Tâhir Nâdi 5, 6
Tahmasb 72
Tâife-ı Atabekiyye 177
Taife-i Habise (Kötü Topluluk) 139
Taife-i Saffariye 135
Taife-i Sâmâniye 137
Takak 158
Talha 92, 116
Tapar 162
Tarab-efzun (Trabzon) 169
Târîh-i Mîrhûn 14, 167
Tarih-i Sâf 5-12, 16, 88, 131, 132
Târîh-i Sâf/Tuhfetü'l-Ahbâb 13, 16
Târih-i sâf ve Tuhfetü'l- ahbâb 8, 9

Târih-i Selânikî 7
Tas oğlanı 35
Taşköprî-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi 8
Taşköprülüzâde 11
Taşköprüzâde 9
Taşköprüzade Mehmed Kemaleddin Efendi 10
Tatar 191, 194
Tatarlar 171
Tatarlar (Moğollar) 128
Tatar ülkesi 205
Tayi 122, 130
Tay'i-billah 122, 123, 146, 147, 148
tazarru-nâme (yalvarı mektubu) 124
Tebriz 70
Tecdîd-i Berât 39
Tefrîd 152
Tekeş Şah 175
telhis 37
Temir-Baka 193
Temir-Boğa 194
Terakki Matbaası 8, 9, 13, 16, 131
Teravih namazı 140
Tetimme 219
Tevbe Suresi 111
Timur 41, 43, 44, 154, 185, 216
Timurlenk 41, 216
Tire 16, 17, 44
Tireli Bostanzâde ailesi 10
Tokat 169
Tomanbây 193, 194
Tomanbây, II. 194
Tophâne 71
Topkapı Sarayı 60
Topkapı Sarayı Kitaplığı 11
Torun 144
Tûğî Solak Hüseyin bin Sefer 9
Tuğran 155, 156
Tuğrul Bey 124, 148, 149, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 180
Tuğrul Han 155
Tuğrul, I. 166
Tuğrul, II. 166
Tuğrul Mehmed 159
Tuğrul Şah 166, 167
Tuğrul Şah/Sultan Mes'ud 164
Tuhfetü'l-Ahbab 1, 2, 5, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 195
Tul (Tuğrul) 158
Tunus 139
Tur 159
Turanîler 159
Turan Şah 183, 184
Tûrân Şah 166
Turan Şah, I. 167
Turan Şah, II. 167
Tus 153, 154
Tuslu 59
Tutuş 161
Türk 99, 108, 177
Türkçe 63, 66, 67, 108, 109
Türkçe Eserler Fihristi 10
Türk emirler 126
Türk-İslâm hanedanları 173
Türkistan (Karahan) 158
Türkistan (Karahan) hakanı 138
Türk kabileleri 158
Türkler 104, 158, 163, 188
Türklerin hakanı 62
Türkleşmiş Çerkesler 186
Türkmân Hatun 180
Türkmen beyleri 60
Türkmeniyye 186
Türkmenler (Memlûkler) 89
Türk oğlanı 23
Türk sülalesi 36
Türk taifesi 113

U

Ubeydullah 143
Ubeydullah el-Mehdî 139
Ubeydullah'ül-Mehdî 119
Ulama Paşa 70
Ulu Cami 40, 42
Ulufe 85
Uşak 215
Utarid 85
Ümerâ-yı Etrâk (Türk Komutanlar) 124
Üsküdar 84
Üsküdar kadılığı 7

V

Vâlide (Nûrubânu) 6, 7
Vâlide (Nûrubânu) Sultan Medresesi 7
Valide Sultan 77

Van 70, 72
Van Kalesi 71
Vâsık 130
Vâsık-billah 112, 115, 189
Vâsık'-billah Ömer ibn İbrahim, II. 190
Vâsıt şehri 128
Vekayi'i Sultan Osman Han (İbretnümâ) 9
Velid bin Abdülmelik bin Mervan 94, 101
Velid, II. 100, 101
Veziriazam Mahmud Paşa 54, 57
Veziriazam Pirî Paşa 65
Vezir Sahib 146
Vezir Şerik bin 'Adî 209
Vezir Tatar 191

Y

Yahudi 113, 139
Yahudiler 59, 141
Yahudilik 141
Yahya 108, 133
Yahya bin Hâlid bin Bermek 108
Yahya Çelebi Efendi 7
Yahya Efendi 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 17, 18, 19
Yahya, Muttali-billah 133
Yahyazâdeler 8, 18
Yakak 158
Yakub 135, 136
Yakubâ 128
Yalvaç 35
Yavuz Sultan Selim 67, 68, 106
Yedikule 53, 65
Yemen 146
Yemişçi Hasan Paşa 81
Yeniçeri Ağası Doğan Ağa 53
Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa 30
Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa 64
yeniçeriler 85
Yeni Eflatuncu felsefesi 162
Yeraltı Camisi 94
Yezdcerd oğlu Behram 203
Yezid 91, 92, 98, 101, 103, 117
Yezid bin Abdülmelik, II. 100
Yezid bin Muaviye 91
Yezid, II. 98, 101
Yezid, III. 100, 101
Yığıtul 158
Yıldırım 39, 40
Yıldırım Bayezid Han 24, 40, 41, 44, 190
Yunan (Anadolu) 158
Yunan filozofları 162
Yusuf 75, 126, 184, 192
Yusuf Ağa 30
Yusuf Paşa 84

Z

(Mu) Zaffereddin Sungur bin Mevdud 180
Zâfir-billah İsmail 142, 143
Zâhir 130, 142, 143
Zâhir-bi-emrillah 128
Zâhir-biemrillah 128
Zaloğlu Rüstem 84
Zatü'n-nitakeyn Esmâ 92
Zehebî 158
Zengî 177, 178
Zeyneddin Şa'bân 188
Zeyne'l-Mecâlis 159
Zigetvar 73
Zigetvar Kalesi 73
zira 141
Ziyâ'ül-mille" (Ulusun Işığı) 147
Zrinyi 73
Zuble Kapısı 194
Zübeyde 108
Zübeyr 92

Bostanzâde Yahya

DURU TARİH

Duru Tarih (*Tarih-i Sâf*), Emevi halifesi Muaviye'den (661-680) Osmanlı padişahı I. Ahmed'e (1603-1617) VII-XVII. yüzyıllar boyunca İslam ülkelerinde halife, sultan, padişah olarak saltanat sürenlerin bir panoramasıdır. Günümüzde yaşanan kimi olgu ve olayların, Ortadoğu İslam tarihindeki izdüşümlerini, halifelik sultanlık yaklaşımlarını ulema sınıfından, babası şeyhülislam kendisi kadıasker-müderris, dindar bir Osmanlı yazarının kaleminden okumak, günümüz insanlarına yeni bakışlar aralayacaktır.

Bostanzâde Yahya Efendi'nin, 400 yıl önce çocuk yaşta tahta çıkan I. Ahmed'e "tarihten ders al" düşüncesiyle yazıp sunduğu bu özgün kitap, İslam dünyasının ilk 10 yüzyılındaki egemenleri tanıtan klasik bir yapıttır. Yazma nüshaları bulunmayan *Tarih-i Sâf*'ın 1870 tarihli Arap harfli basımını, Necdet Sakaoğlu 1968'de, "Eski Eserlerin Bugünkü Dile Çevirilmesi" konulu Milliyet Karacan Armağanı Yarışması için hazırlayarak "birinci" olmuştur. Yıllar sonra Alfa Tarih yeni baştan hazırlandı.

ALFA®
www.alfakitap.com
/alfakitap
/alfakitap
/alfakitap

ALFA TARİH
ISBN 978-605-171-257-4